

**T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÇAĞ TARİHİ ANA BİLİM DALI**

BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİ

(1217-1221)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Aydın ÇELİK

Sebahattin ÇELİK

ELAZIĞ - 2018

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÇAĞ TARİHİ ANA BİLİM DALI

BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİ

(1217-1221)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Aydın ÇELİK

Sebahattin ÇELİK

Jürimiz, .../.../2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda
bu doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Bircel KÜÇÜKSİPAHIOĞLU
2. Prof. Dr. M. Bekt AŞKAN
3. Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
4. Prof. Dr. Aydın ÇELİK (Danışman)
5. Dr. Öğr. Öğr. Murat ZENGİN

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../....
tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Doktora Tezi
Beşinci Haçlı Seferi

Sebahattin ÇELİK
Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı

ELAZIĞ – 2018, Sayfa: XIII+255

1097 yılında başlayan ilk Haçlı Seferi sonucunda Frenkler, İslâm Dünyası'na bir hançer gibi saplanarak Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus'ta birer devlet kurdular. Müslümanlar'ın 1044 yılında Urfa, 1087 yılında da Kudüs'ü geri almaları üzerine düzenlenen İkinci (1147) ve Üçüncü Haçlı Seferi (1190) Frenkler'e bir başarı getirmedi. Outremer'e gitmek üzere yola çıkan Dördüncü Haçlı Seferi (1204), hedefinden saparak İstanbul'un işgali ile sonuçlandı. Büyüklerin başaramadığını masum çocukların başarabileceği sloganı ile 1212 yılında Fransa ve Almanya'dan hareket eden binlerce çocuk, emellerine ulaşamadan hazin bir son ile yok oldu. Bu başarısızlıklar karşısında Papa III. İnnocentius, kilisenin sarsılan otoritesini korumak uğruna, Beşinci Haçlı Seferi için tüm Avrupa'yı harekete geçirdi. Mısır'ı öncelikli hedef olarak belirleyen Haçlılar, 1219 yılında Dimyat'ı zorlukla da olsa ele geçirebildiler. İmparator II. Frederich'in gelmesini beklemeden Haçlı ordularını Kahire üzerine süren Kardinal Pelagius, Akdeniz'in ve Nil'in yükselen sularını hesaba katmamıştı. Karargâhları sular altında kalan Haçlılar, Eyyûbî Sultanı el-Kâmil ile bir antlaşma yapmak zorunda kaldılar. Dimyat'ı yeniden Müslümanlar'a iade edip onurları kırılmış bir halde ülkelerine geri döndüler.

Anahtar kelimeler; III. İnnocentius, Haçlılar, Pelagius, Kudüs, Dimyat, el-Kâmil.

SUMMARY**Doctorate Thesis****The Fifth Crusade****Sebahattin ÇELİK****The University of Fırat****The Institute of Social Science****The Department of Medieval History****ELAZIĞ – 2018, Page: XIII+255**

As a result of the First Crusade started in 1097, Franks stuck like a dagger in The Islamic world and founded a state in Edessa, Antioch, Jerusalem and Tripoli. The Second (1147) and the Third Crusade (1190) which were organized due to The Muslims taking Edessa in 1044 and Jerusalem in 1087 did not bring success to Franks. The Forth Crusade, which departed to go to Outremer deviated from its target and ended with the invasion of Istanbul. In 1212, thousands of children from France and Germany have taken action with the motto “innocent children will succeed in what the adults could not” however, they have failed and been sorrowfully destroyed. In the face of these failures, Pope Innocent III mobilized the whole Europe for The Fifth Crusade to preserve the shaky authority of the church. The Crusaders, who identified Egypt as their primary goal, took possession of Damietta in 1219 despite of difficulties. The Cardinal Pelagius, who had not anticipated the arrival of the Emperor Frederich II and had The Crusaders on Cairo, did not take into account the rising waters of the Mediterranean and the Nile. The Crusaders, whose headquarters is inundated, have had to make a treaty with Sultan al-Kâmil of Ayyûbid. They restituted Damietta to The Muslims and returned to their countries discredibly.

Key Words; Innocent III, Crusades, Pelagius, Jerusalem, Damietta, al-Kâmil.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
HARİTALAR LİSTESİ.....	VIII
RESİMLER LİSTESİ	IX
ÖNSÖZ	X
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HAÇLI SEFERLERİ ESNASINDA DOĞU'DA VE BATI'DA TARİHİ

ZEMİN	47
1.1. İslâm Dünyası'nda Tarihi Zemin	47
1.1.1. Abbasî Hilâfeti.....	47
1.1.2. Selçuklular	48
1.1.3. Fatimîler.....	50
1.1.4. Endülüs	52
1.2. Hıristiyan Dünyası'nda Tarihi Zemin	53
1.2.1. Bizans İmparatorluğu.....	53
1.2.2. Ortaçağ'da Avrupa.....	54
1.3. Haçlı Seferleri'nin Temel Sebepleri.....	56
1.3.1. Dinî Sebepler	56
1.3.2. Siyasî Sebepler.....	57
1.3.3. Ekonomik Sebepler.....	58
1.4. İslâm Coğrafyasına Yapılan İlk Haçlı Seferleri	59
1.4.1. Birinci Haçlı Seferi	59
1.4.2. İkinci Haçlı Seferi.....	62
1.4.3. Üçüncü Haçlı Seferi.....	64
1.4.4. Dördüncü Haçlı Seferi	67
1.5. Avrupa'da Gerçekleşen Haçlı Seferleri	70
1.5.1. Güney Haçlı Seferleri	70

1.5.1.1. Endülüs Üzerine Düzenlenen Haçlı Seferi	70
1.5.1.2. Katarlar Üzerine Düzenlenen Haçlı Seferi	75
1.5.2. Kuzey Haçlı Seferleri (Nortern-Baltic Crusades)	78
1.5.2.1. Polabya Haçlı Seferi	79
1.5.2.2. Livonya Haçlı Seferi.....	80
1.5.2.3. Latgalya, Selonya ve Estonya Haçlı Seferleri	82
1.5.3. Çocuk Haçlı Seferi.....	83
1.5.3.1. Fransız Çocukların Haçlı Seferi	85
1.5.3.2. Alman Çocukların Haçlı Seferi	90
1.6. Haçlı Seferlerinde Adı Geçen Tarikatlar.....	94
1.6.1. Nizarîyye (Haşhaşîler) Tarikati	94
1.6.1.1. Nizarîler ile Tarikat Şövalyelerinin İlişkileri	96
1.6.2. Şövalye Tarikatları.....	101
1.6.2.1. Hospitalier Şövalyeleri Tarikati (Saint Jean Knights).....	102
1.6.2.2. Tapınak Şövalyeleri Tarikati (Knights Templars).....	105
1.6.2.3. Töton Şövalyeleri Tarikati (Teutonic Knights)	111

İKİNCİ BÖLÜM

2.BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİNİN HAZIRLIK SAFHASI.....	117
2.1. Hristiyan Dünyasında Durum	117
2.1.1. Katolik Kilisesinin Gücü	117
2.1.2. Bizans İmparatorluğu.....	119
2.1.3. Outremer (Denizaşırı Ülke)	120
2.2. İslâm Dünyası'nda Durum	122
2.2.1. Abbasî Hilâfeti.....	122
2.2.2. Anadolu Selçuklu Devleti.....	123
2.2.3. Eyyûbîler.....	124
2.3. Beşinci Haçlı Seferini Hazırlayan Faktörler	125
2.3.1. Ortadoğu'da Beşinci Haçlı Seferi Beklentisi.....	125
2.3.2. Papanın IV. Lateran Konsili'nde Beşinci Haçlı Seferi Çağrısı	127
2.3.3. Papanın Beşinci Haçlı Seferi'ne Maddî ve Manevî Desteği.....	131
2.4.Haçlıların Filistin Topraklarına Saldırıları.....	132
2.4.1.Macar, Avusturya ve Kıbrıs Haçlı Kuvvetlerinin Akkâ'da Toplanmaları...	132

2.4.2. Haçlıların Müslüman Topraklarına Saldırıları.....	133
2.4.3. Macar Kralı II. Andrew'un Kutsal Toprakları Terk Etmesi	137
2.5. Haçlıların Dimyat'ı Ele Geçirme Faaliyetleri	138
2.5.1. Akkâ'da Toplanan Haçlı Liderlerinin Savaş Planları Yapmaları	138
2.5.2. Haçlıların Dimyat Üzerine Harekete Geçmeleri.....	139
2.5.3. Sultan el-Kâmil'in Dimyat Savunmasını Güçlendirmesi	141
2.5.4. Haçlıların Silsile Burcu'na Saldırıları.....	142
2.5.5. Haçlıların Silsile Burcu'nu Ele Geçirmeleri.....	144
2.5.6. Sultan el-Âdil'in Ölümü	146
2.6. Pelagius'un Başkomutan Olması	147
2.6.1. Kardinal Pelagius'un Hayatı.....	147
2.6.2. Papa III. Honorius'un Pelagius'u Başkomutan Olarak Ataması	148
2.6.3. Pelagius ile Kral Jean Arasında Liderlik Sorunu.....	149
2.6.4. Müslümanların Haçlı Karargâhına Saldırıları.....	150
2.6.5. Haçlıların el-Ezrak Kanalını Açmaları	152
2.6.6. Sultan el-Kâmil'e Ordu İçinde Darbe Planları	154
2.6.7. Haçlıların el-Âdiliyye Karargâhını Ele Geçirmeleri.....	156
2.7. Haçlıların Dimyat'ı Ele Geçirmeleri.....	157
2.7.1. Sultanın Fariskur'da Karargâh Kurması	157
2.7.2. El-Kâmil'in Pelagius'a Birinci Barış Teklifi	159
2.7.3. Müslümanların Dimyat Kuşatmasını Yarma Girişimleri.....	162
2.7.4. Haçlıların Fariskur Karargâhına Saldırmaları.....	164
2.7.5. Aziz François D'Assie'nin Sultanı Hristiyanlığa Daveti.....	165
2.7.6. El-Kâmil'in Pelagius'a İkinci Barış Teklifi.....	167
2.7.7. Haçlıların Dimyat'ı Zaptetmesi	171
2.8. Dimyat'ın Zaptından Sonra Haçlıların Faaliyetleri	174
2.8.1. Dimyat'ın Kral Jean de Brienne'in Hâkimiyetine Verilmesi	174
2.8.2. Kral Jean'in Ermeni Tahtında Hak İddia Etmesi.....	176
2.8.3. Avrupa'dan Dimyat'a Yeni Kuvvetlerin Gelmesi	176
2.8.4. Tarikat Şövalyelerinin Burlos (Berlis-Baltim)'a Saldırması	178
2.8.5. Mısır Donanmasının Kıbrıs'taki Haçlı Donanmasına Saldırısı	179
2.9. Haçlıların Mısır'ı Zaptetme Girişimleri	180

2.9.1. El-Muazzam'ın Filistin ve Şam'daki Haçlılara Saldırması	180
2.9.2. Sultan el-Kâmil'in el-Mansure Şehrini Kurması	181
2.9.3. El-Kâmil'in Pelagius'a Üçüncü Barış Teklifi.....	183
2.9.4. Kral Jean de Brienne'in Haçlı Ordusuna Katılması.....	185
2.9.5. El-Mansure'ye Doğu'dan Takviye Kuvvetlerin Ulaşması	187
2.9.6. Haçlıların Şarımşah'ı Zaptetmeleri.....	187
2.10. Haçlıların Yenilgisi	189
2.10.1. Haçlıların Talha Mevkiî Karşısında Karargâh Kurmaları	189
2.10.2. Müslümanların Haçlıları Karadan ve Denizden Kuşatmaları	191
2.10.3. Haçlı Karargâhının Sular Altında Kalması.....	192
2.11. Haçlılar İle Müslümanlar Arasında Sulh Yapılması	195
2.11.1. Haçlıların el-Kâmil'den Sulh Talep Etmeleri.....	195
2.11.2. Antlaşma Şartları	196
2.11.3. Rehinelerin Karşılıklı Takas Edilmesi	198
2.11.4. Haçlıların Dimyat'ı Terk Etmeleri	200
2.11.5. Sultan el-Kâmil'in Zaferini Kutlaması.....	201
SONUÇ	203
KAYNAKLAR.....	212
EKLER	243
ÖZGEÇMİŞ	255

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1:	Birinci Haçlı Seferi sürecinde oluşan Ortadoğu coğrafyası haritası	244
Harita 2:	Selahaddin'in ordusu ile Haçlıların karşılaştıkları bölgenin haritası	245
Harita 3:	1096-1270 yılları arasında düzenlenen Haçlı Seferleri'nin güzergâhları.....	245
Harita 4:	Fransız çocukların Marsilya Limanına giderken izledikleri güzergâh... ..	246
Harita 5:	Alman çocukların İtalya sahillerine giderken izledikleri güzergâh.....	246
Harita 6:	Eyyûbîlerin ulaşabildikleri en geniş sınırları gösteren harita.....	247
Harita 7:	Akkâ'dan yola çıkan Haçlıların Filistin'de izledikleri rota.....	247
Harita 8:	Beşinci Haçlı Seferi ve sonraki seferlerde izlenen rota.....	248
Harita 9:	Akdeniz ve Nil görünümlü Dimyat haritası	249
Harita 10:	Nil Deltası haritası.....	249
Harita 11:	El-Kâmil'in karargâhını Fariskur'dan El- Mansure'ye nakletme rotası.....	250
Harita 12:	Haçlı donanma ve kara birliklerinin Nil Nehri güzergâhları.....	250

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1:** Joanne Mary Boyce tarafından; bir annenin çocuğunu Haçlı Seferi'ne gönderirken vedalaşmasını gösteren çizimi..... 251
- Resim 2:** Şövalye Tarikatlarının bayrakları..... 251
- Resim 3:** Papa III. Innocentius 252
- Resim 4:** Ressam Cornelis Claesz van Wieringen'in Beşinci Haçlı Seferi tablosu 252
- Resim 5:** Haçlıların Silsile Kulesi'ne saldırıları 253
- Resim 6:** Aziz Fransua'nın Sultan el-Kâmil ile görüşmesini gösteren bir tablo 253
- Resim 7:** Haçlıların Dimyat'ı zapt etmesi 254
- Resim 8:** Pelagius ve diğer rehinelerin el-Kâmil'in huzuruna çıkmaları 254

ÖNSÖZ

1071 Malazgirt Savaşı akabinde muzaffer Selçuklu komutanlarının Anadolu'yu fethetmeye başlamaları, Hristiyan Batı dünyasını büyük bir endişe ve korkuya düşürmüş, bu kitlesel tepki sonucunda, Papa II. Urbanus'un çıkarttığı bir kıvılcım ile Müslümanlara karşı Haçlı Seferleri yapılması gerekliliği fikri, kısa sürede tüm Avrupa'yı saran devasa bir ateşe dönüşmüştür. Dünya tarihinde eşine rastlanmayan ve o günden bugüne zincirleme devam edegelen Haçlı zihniyeti, Doğu ve Batı tarihini tahlil edebilmek açısından son derece önemi haiz bir konuma sahiptir. Türk-İslam alemini kökten yok etmeyi amaçlayan bu seferlerin, sıradan bir vaka gibi tarih kitaplarında birkaç sayfa ile geçiştirilmesi; Batılılar ile aramızda cereyan eden bin yıllık tarihî, dinî, siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkileri yeterince tahlil edemediğimizin ve en önemlisi hangi şartlar altında Anadolu'yu yurt edindiğimizi doğru bir şekilde algılayamadığımızın bir göstergesidir.

Frenkler olarak da tabir edilen Haçlılar, 1097 yılında sahneye çıktıkları Birinci Haçlı Seferi sürecinde; Antakya, Urfa, Kudüs ve Trablus'ta birer devlet kurmuş, Çukurova'da yaşayan Ermeniler'in desteği ile buradaki Türk hâkimiyetine son vermeye çalışmışlardır. Birkaç yıl sonra gerçekleştirdikleri 1101 Yılı Haçlı Seferi'nde Anadolu topraklarını hedeflemelerinden, onların niyetlerinin kutsal mezarı ve mazlum Hristiyanları kurtarmak değil, kendileri için yeni hâkimiyet alanları tesis etmek olduğu sonucunu çıkarabilmekteyiz. Birinci Haçlı Seferi, müteakip seferler göz önüne alındığında katılımı yönüyle en büyük ve sonuçları bakımından da en önemli olanıdır. Zira Haçlı düşüncesi bu süreçte hedefine ulaşmayı başarmış ve 1097-1291 yılları arasında varlığını İslâm dünyasının göbeğinde sürdürmeye muvaffak olmuştur.

1147 yılında düzenlenen İkinci Haçlı Seferi ile Haçlılar, her ne kadar Zengîler'in ele geçirdiği Urfa'yı geri almak üzere yola çıkmış olsalar da, öncelikle Dimaşk'ı ele geçirip İslâm Dünyası'nda kalıcı olmayı hesap etmişler, fakat başarısız bir Dimaşk kuşatması girişiminden öteye gidememişlerdir. Bir süre sonra Selahaddin Eyyûbî'nin tarih sahnesine çıkışı ile Haçlılar bu kez Kudüs'ü kaybederek (1187), büyük bir hüsrana uğramışlardır. Papalığın bitmez tükenmez tahrikleri sonucu 1090

yılında harekete geçen Üçüncü Haçlı Seferinin devasa orduları, Kudüs'ü geri almayı başaramamışsa da Kıbrıs ve Akkâ'da birer Haçlı Krallığı kurulmasını sağlamışlardır. Dördüncü Haçlı Seferi'ne çıkan Haçlılar, hedeflerinden saparak bir başka Hristiyan devlet olan Bizans'ın başkenti İstanbul'u işgal etmiş ve burada bir Haçlı Devleti kurmuşlardır. Papalık aslında 1054 yılındaki "Schizma" olayından beri içinde bir ukte olarak kalan "Ortodoksları itaat altına alma" düşüncesi ile sessiz sedasız bu seferi onaylamıştır. 1212 yılında Fransa ve Almanya'dan Kudüs'ü kurtarmak sloganı ile yola çıkan çocuk Haçlılar hazin bir son ile yok olmuşlardır. Öte taraftan Avrupa'da; Endülüs, Okitanya ve Baltık Ülkeleri üzerine de çeşitli Haçlı Seferleri düzenlenmiştir. Kısaca papalık, başlangıçtan beri ortaya koyduğu hedeflerini tümüyle gerçekleştirebilmek için, Avrupanın ve Ortadoğunun birçok bölgesinde kadın, çocuk, yaşlı demeden milyonlarca masum insanın kanını dökmekten imtina etmemiştir.

Her ne kadar papalar amaçlarında tam olarak muvaffak olamamışlarsa da, en azından İslâm topraklarının ortasında kendilerini bu davaya adanmış Haçlıların ümitlerini canlı tutabilmek amacıyla, sürekli İslâmofobiyayı körükleyerek Hristiyanları kutsal topraklara sevk etmiş ve Haçlıların iki yüzyıla yakın bir süre Türk-İslâm topraklarını işgal altında tutmalarını sağlamışlardır. Bu seferler milyonlarca insanın can kaybına, devletlerin yıkılıp ülkelerin tahrip olunmasına sebep olmuştur. Genel bir değerlendirmesini yaptığımızda Haçlı Seferlerine katılan Hristiyan devletlerini; Fransa, İngiltere, Napoli Krallığı, Venedik, Cenova, Pisa, İspanya, Almanya, Hollanda, Avusturya, Macaristan, İskandinav Ülkeleri ve Bizans İmparatorluğu olarak sayabiliriz. Bu dönemde onlarla dişe diş mücadelede önderlik eden ve nihayetinde onları bu topraklardan söküp atan Türkler olmuştur. 1291 yılında son Haçlı merkezi Akkâ'nın, Memlûkler tarafından fethi ile Haçlıların İslâm dünyasındaki varlıklarına son verilmiştir. Ancak Batı dünyasının Haçlı fikri hiçbir zaman son bulmamıştır. Hristiyan Batı bin yıl önce gözlerini diktiği Yakındoğu ve Ortadoğu topraklarından hiçbir zaman vazgeçmemiş ve asla da vazgeçmeyecektir.

Ülkemizde Beşinci Haçlı Seferi adıyla bugüne kadar müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu bakımdan kaynaklar ve tetkik eserler ışığında iki bölüm halinde hazırladığımız çalışmanın, hem ülkemizde konuyla ilgili yapılan ilk kapsamlı

araştırma olacağına, hem de bu alanda önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz. Çalışmamızın giriş kısmında; araştırmada takip edilen yol, hedefler ve kaynaklar ele alınmıştır. Birinci Bölümde; 1097 yılında Haçlı Seferleri başlamadan önce genel bir durum değerlendirmesi yapılmış, Ortadoğu'ya yapılan İlk dört Haçlı Seferi ile Avrupa'da gerçekleşen Haçlı Seferleri'ne kısaca değinilmiş, Beşinci Haçlı Seferi'nde yadsınamaz derecede katkısı bulunan Tapınakçılar, Hospitaller ve Töton Şövalyeleri gibi dinî tarikatlerin faaliyetlerinden söz edilmiştir. İkinci Bölümde; 1215-1216 yıllarında Beşinci Haçlı Seferinin arefesinde, Hristiyan ve İslâm Dünyasının genel durumu, seferin sebepleri ve hazırlık safhası ele alınmış, 1217 yılında ilk Haçlı ordularının Filistin'deki Müslüman topraklarına saldırımları, müteakip yıl Dimyat'ı kuşatıp ele geçirmeleri, ardından Tennis ve Burlos şehirlerini zapt etmeleri, 1221 yılında ise Kahire üzerine harekete geçtiklerinde yükselen Nil sularının da etkisiyle Müslümanlar tarafından yenilgiye uğratılmaları ve barış antlaşması yapmak zorunda kalıp ülkelerine geri dönmeleri başlıklar halinde, kaynaklar ışığında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Çalışmamız sonuç, bibliyografya ve ekler ile tamamlanmıştır.

Doktora tezimi konusunda beni bu alanda çalışmaya teşvik eden Prof. Dr. Birsal Küçüksipahioğlu'na, çalışmamın her aşamasında gerek Arapça kaynakların temini, gerekse çalışmadaki eksikliklerin tespit edilerek giderilmesi hususlarında desteklerini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Aydın ÇELİK'e, Arapça-Farsça-İngilizce kaynakların çevirisini yaparken her ihtiyaç duyduğumda yanımda olan değerli dostlarım İsmail Avcı'ya ve Sevinç Gürkan'a, bana gösterdikleri anlayış ve sabırlarından dolayı sevgili eşime ve kızlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Sebahattin ÇELİK

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
b.	bin
Bkz.	Bakınız
C. B. Ü.	Celal Bayar Üniversitesi
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DGBİT	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
Ed.	Editör
F. Ü.	Fırat Üniversitesi
Fak.	Fakültesi
h.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
İ. Ü.	İstanbul Üniversitesi
JRAS	Journal of the Royal Asiatic Society
m.	Miladî
M. Ö.	Milattan Önce
M. S.	Milattan Sona
Nşr.	Neşreden, Neşriyat
Occ.	Occidentaux
RHC.	Receueil des Historiens des Croisades
s.	Sayfa
S. B. E.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	Sayfa Sırası
ş.	Şemsî
Thk.	Tahkik
Trc.	Tercüme Eden
TTK	Türk Tarih Kurumu
v.d.	Ve Devamı, Ve Diğerleri
Yay.	Yayınları, Yayınevi, Yayıncılık

GİRİŞ

Haçlı Seferleri, papalığın teşvik ve tahrikleri sonucunda Hristiyan Avrupalıların Türkler'i Anadolu'dan sürmek, Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarmak ve Ortadoğu'yu ele geçirmek maksadıyla İslâm dünyasına karşı tertip ettikleri savaşların genel adıdır. Sefere katılanlara giysilerine haç işareti taktıkları için, yerli ve yabancı tarihçiler tarafından; *Haçlılar*, *Ehl-i Salib*, *Salibiyyûn*, *Frenkler* ve *Crausades* gibi isimler verilmiştir¹.

1096 yılında başlayan bu seferler, Haçlıların 1291 yılında son Haçlı merkezi olan Akkâ'yı kaybetmelerine kadar, iki yüzyıl süren dokuz büyük seferi kapsamaktadır. Haçlı Seferleri süresince Avrupa'da adeta toplumsal bir histeri yaşanmış, insanlar evlerini, arazilerini, hayvanlarını, hatta yiyecek ve giyeceklerini yok pahasına satarak, Hz. Adem'in işlediği günahı affettirebilmek adına hayatlarını bu kutsal seferlere adanmışlardır. Bulunduğu çevrenin kilisesine vergisini vermeyenler veya sefere katılmak istemeyenler, Hristiyanlıktan aforoz edilmiş ve yaşadıkları toplumdan tecrit edilmişlerdir. Böylece iki yüzyıl boyunca Avrupa'dan sayısız bir insan sürüsü kitleler halinde Doğu'ya doğru akın etmeğe başlamıştır.

Beşinci Haçlı Seferi öncesinde gerçekleşen seferlerin kısa bir değerlendirmesini yapacak olursak; Bizans İmparatoru I. Alexius Komnenus (1081-1118)², Türklerin ilerleyişini durdurmak için 1094 yılında Papa II. Urbanus'tan kendisine ücretli asker temin etmesini isteyince, papa İmparatorun bu talebini uzun uzun düşündükten sonra böyle bir girişimde elde edeceği devasa gücü farklı açılardan değerlendirme yoluna gitti³. Bu dönemde papalık, seküler yöneticilerden bağımsızlığını ilan etmeye başlamıştı. Urbanus, papalığın sürekli artan gücünü tüm Hristiyanlar üzerinde yegâne dinî otorite olarak kurmayı ve 1054'ten itibaren Roma

¹ Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri Tarihi**, 1. Baskı, Dünya Yay., İstanbul 1997, s. 5.; XII yüzyıldan itibaren Haçlı Seferi anlamında kullanılan "Crusade" terimi, Orta Latince'deki "Cruxata veya Crucia" kelimesinden türetilmiştir.

² Bizans İmparatoru Basileus (Vasilevs); I. Aleksios Komnenos (1081-1118). Komnenos hanedanlığı hakkında bkz. Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**, C. II, (Çev.; Haluk Şaman), Nokta Kitap, İstanbul 2006, s. 307 v.d.

³ Anna Komnena, **Aleksiad**, (Çev.: Bilge Umar: *Anna Komnene Alexiad Malazgirt'in Sonrası*), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s. 206.; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. I, (Çev.: Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1998, s. 65 v.d.; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri**, İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, No:35, İstanbul 1994, s. 65-78.

Kilisesi'nden kopan Ortodoks, Süryani ve Ermeni Kiliseleri'ni kendi nüfuzu altına almayı planladı. Ayrıca bu hedefini gerçekleştirirken bir taraftan “kâfir!” Türkleri Anadolu'dan söküp yeniden Orta Asya'nın bozkırlarına atabilecek, diğer taraftan ise Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan yerleri ele geçirmek suretiyle Hz. İsa'yı memnun edebilecekti. Böylece papa, Bizans'a ücretli asker temin etmek yerine; Kudüs'ü ve tüm Ortadoğu'yu elde edebilme, hatta Ortodoks Kilisesi üzerinde hakimiyet kurabilme amacıyla Katolik Avrupa'nın katılımını sağlamak için büyük bir Haçlı Seferi düzenlemek üzere harekete geçti. Bu hedeflerini gerçekleştirebilmesi için o dönemde Doğu'da zemin gayet müsait idi. Zira Anadolu Selçuklu Devletinin Sultanı Süleymanşah'ın (1086), Büyük Selçuklu Devleti Veziri Nizamülmülk'ün, Sultan Melikşah'ın (1092), kısa süre önce de Bizans İmparatorluğu için büyük bir tehdit oluşturan İzmir Hakimi Çaka Bey'in (1095) çeşitli suikastlerle öldürülmeleri sonucu Türk dünyası otorite boşluğuna düşmüş ve tam bir kaos içerisine girmiş bulunuyordu⁴.

Avrupanın içerisine düştüğü açlık ve sefalet ile feodal yapıdan dolayı canından bezmiş olan Katolik halkın, böylesine büyük bir ideal uğruna savaşa gönderilmesi pekâla mümkün olabilirdi. Bütün bunları göz önüne alan papa, imparatora ücretli asker toplamak yerine, bütün Avrupa'yı harekete geçirecek planlarını yürürlüğe koymaya başladı. Avrupa halklarına; *kâfirlerin baskısı altında zulüm gören din kardeşlerini kurtarmanın dini bir görev, İsa aşkına onun mezarını kurtarmanın ne kadar kutsal bir iş, zengin Doğu'ya gitmeleri durumunda ise para ve toprak sahibi olacaklarını*⁵... anlatmaya karar verdi. Nihayet Papa II. Urbanus, Fransa'da 1095 yılında 18-28 Kasım günleri arasında düzenlediği Clermont Konsili'nde, 27 Kasım günü din adamlarından ve halktan oluşan büyük bir kalabalığa; Kutsal Roma Katolik Kilisesinin kutsadığı, Avrupalı Hristiyanların haçlarını ellerine alıp, kutsal şehir Kudüs'ü ve kutsal mezarı Müslümanların elinden kurtarmaya çağırdığı Haçlı Seferleri (1095-1099) için şu sözlerle hitap etti;

⁴ Kemaluddin Ebû'l-Kasım Ömer b. Ahmed b. Hebetillah İbnu'l-Âdim, **Buğyetu't-Talep fî Tarih-i Haleb**, 2. Baskı, (Yay.: Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 2011, s. 71-72.

⁵ Fulcherius Carnotensis, **Gesta Francorum Hierosolimitana Peregrinantium (1095-1126)**, RHC, Occ., III, 360-485, (İngilizceye Çev.; August C. Krey), The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants, Princeton, 1921, s. 13.; P. M. Holt, **Haçlılar Çağı X1. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, (Çev.; Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yay., 69, İstanbul 1984, s. 16.

Tanrının oğulları, kendi aranızda barışı koruyacağınıza ve kutsal kilisenin haklarını öncekinden daha içtenlikle muhafaza edeceğinize dair ona söz verdiniz. Burada Tanrı'ya amacınızın gücünü gösterebileceğiniz acil bir vazife söz konusu. Sizin yardıma ihtiyacı olan ve bunun için yalvaran Doğudaki kardeşlerinize hemen yardım götürmeniz gerekmektedir.

Bildiğiniz gibi Türkler onlara saldırıp Marmara Denizi kıyılarındaki Roma topraklarına (İstanbul) kadar ilerlediler. Gittikçe daha fazla Hristiyan toprağını ele geçirip, savaşlarda onları yedi defa yendiler, birçok insanı öldürüp esir aldılar, kiliseleri yıktılar, Tanrının krallığını harap ettiler. Eğer onlara müsaade ederseniz Tanrının müminlerini yenip topraklarını fethetmeye devam edecekler. Bu nedenle Tanrı sizlere cesaret verip tıpkı İsa'nın müjdecileri gibi sizin de, zamanla uzaklarda yaşayan Hristiyanlara yardım edip biran önce topraklarımızdaki bu adi yarışa son vermenizi sağlamak için defalarca sizleri, tüm sınıflara mensup insanları, şövalyeleri ve yaya askerleri, fakir ve zenginleri sevk etmiştir.

Burada bulunanlara sesleniyorum; aramızda bulunmayanlara ve ayrıca Hristiyan askerlerine de bunu ilan ediyorum. Oraya gidecek herkes için söylüyorum ister ovada yürüyün, ister denizi geçin, ister kâfirlerle dövüşün zincirlenmiş hayatınız sona erdiğinde günahlarınız af olacak! Tanrının bana verdiği yetkiyle bunu giden herkese bahşediyorum.

Eğer bu yarış iyice adileşir, yozlaşır ve şeytana esir olursa görkemli adıyla İsa'nın ve büyük Tanrı'nın dininin bahşedildiği insanlar yenilir ve bu gerçekten büyük bir rezalet olur! Kendini Hristiyan sayanlar eğer onlara yardım etmezseniz İsa'nın bizzat kendisini karşınızda bulursunuz ve şiddetli tepkisiyle karşılaşacaksınız!

Müminlere karşı sebepsiz yere mücadele etmeye alışkın olanlara, şimdi başlayan ve zaferle sona erecek olan bu savaşta imansızların üstüne yürümelerine izin verin. Uzun süreden beri haydut olanların şimdi İsa'nın askerleri olmasına izin verin. Bir zamanlar kardeşleriyle savaşanların şimdi barbarlara karşı olan bu savaşa yasal olarak katılmalarına izin verin. Gümüşün ufak bir parçasının bile uşağı olan insanların şimdi ebedi ödüle ulaşmalarına izin verin (Matta 27:3). Bir yanda

üzgün ve fakir diğer yanda neşeli ve zengin, Tanrı'nın düşmanları nerede ise dostları da oradadır.

Gideceklerin hiçbir şeyi geciktirmemelerini sağlayın, işlerini halletmelerinde onlara yardım edin, para toplayın ve kış sona erip bahar gelince Tanrı'nın rehberliğinde gayretle uzun bir yolculuğa hazırlanıp çıkmalarında onlara destek olun⁶.

Papa II. Urbanus bu hitabında Batı Hristiyanları'na; Doğudaki din kardeşlerini Türklerin baskı ve zulmünden kurtaracak bir savaşa katılmanın dinî açıdan çok şerefli bir görev, Türklerin hâkimiyeti altında yaşamamanın ne kadar feci birşey olduğunu, onların Avrupalılar için nasıl bir tehdit oluşturduğunu, Doğu Hristiyanlarının Batılı kardeşlerinden yardım beklediğini... söylüyordu. Bununla kalmıyor, sefere katılacakların günahlarının affedileceğini de Tanrıdan aldığı yetki ile garanti ediyordu. Papa, genel bir Haçlı Seferi düzenlenmesi gerekliliğini, "Deus le Volt" (Tanrı Böyle İstiyor) gerekçesine dayandırmıştı. Papanın anlatımında iki hedef belirlediğini müşahade etmekteyiz. Bunlardan biri; kendisini dinleyen insanların gözlerinde canlandırabilecekleri imajlar yaratabilmek, ikincisi ise; dini duygularının derinliklerine hitap edebilmektir. Papa, benzer ifadeleri başka yerlerde de söyledi. Ağustos 1095 tarihinden 1096 yılının Eylül ayına kadar Avrupa'da dolaşmadık yer bırakmadı. Gittiği her yerde hep aynı "Kutsal Savaş" davetini yaptı; *Kutsal toprakları ve orada yaşayan kardeşlerimizi dinsizlerin elinden kurtaralım* çağrısında bulundu. Nitekim bu çağrılar cevapsız kalmadı ve 27 Kasım 1095'te yapılan bu tarihi konuşmanın ardından hemen orada birçok kişinin haç üzerine yemin etmesiyle Birinci Haçlı Seferi fiilen başlamış oldu⁷.

⁶ Fulcherios Carnotensis, **Kudüs Seferi**, (Çev.; İlcan Bihter Barlas), IQ Yay., İstanbul 2009, s. 50-52.; Allan Cutler; **The First Crusade and the Idea of Conversion**, Muslim World, Volume 58, Issue 2, (155-164), April 1968, s. 155 vd.; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri'nin Mahiyeti ve Başlaması**, Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1998, ss. 1-12.

⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Nizar El-Azimî, **Azimi Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler**, (Yayımlayan; Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1988 s. 30.; İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, **İslâm Tarihi: El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi X**, (Çev.; Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın), Bahar Yay., İstanbul 1987, s. 227.; Kemalüddin Ebi'l-Kasım Ömer b. Ahmed b. Hebetillah ibnü'l-Adim **Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb II**, (Neşreden Sami Dehan), Dımaşk 1954, s. 129.; Ebû'l-Ferec, **a.g.e.**, C. II, s. 339.; Ahmed Refik, **Büyük Tarih-i Umumî**, C. VI, Kitaphane-i İslâm ve Askerî – İbrahim Hilmi, İstanbul hicri 1327, s. 11.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 83-92.; Demirkent, **a.g.e.**, s. 12.; H. A. Nomiku, **Haçlı Seferleri**, 2. Baskı, (Çev.; Kriton Dinçmen)

Papa tarafından görevlendirilen vaizler gittikleri yerlerde verdikleri vaazlarında sık sık dinî motifler işlediler. Böylece geniş kitleleri heyecana sevk edecek “Haçlı Seferi” fikrinin taban bulmasını sağladılar. Hatta bu düşünce, papanın siyasî hedeflerinin ötesine geçti ve “kâfir” olarak nitelendirilen Türkler’den intikam alma, Hz. İsa ile din kardeşlerine sevgi ve şefkat gösterisine dönüştü. Başiboş her çeşit insandan oluşan silahlı kitleler, harekât tarihi olarak belirlenen (Meryem’in göğe uçuş gününün yıldönümü) 15 Ağustos 1096’yı bekleme ihtiyacı bile duymadan yollara döküldüler. Böylece dünya tarihinde en fazla katılımın ve katliamın yaşandığı, en uzun süren harekâtı başlamış oldu⁸.

Avrupalıların çoğu bugün bile kendilerini Haçlıların ahfâdı olarak görmekte ve dedelerinin kâfirlere karşı savaşmış olmasından dolayı öğünmektedirler. Bu yüzden Batılılar bu seferlerin en önemsiz ayrıntısına dahi saygı ile bakmaya kendilerini şartlandırmışlardır. Batılı müverrihler pek çok tahrif ve yalanları da bilimsel bir havaya büründürmekten çekinmemişlerdir. Ancak Batılılar öyle istiyor olsalar da, bugüne kadar dünyada vuku bulan olaylar içerisinde Haçlı Seferlerinden daha barbar ve daha kanlı bir devrin yaşanmadığı gerçeğini gizlemek hiçbir zaman mümkün olmayacaktır.

Yüzyıllar boyu devam ederek günümüze kadar gelen Doğu ile Batı arasındaki savaşlar silsilesine yeni bir boyut kazandıran din eksenli çatışmaların başlangıcı sayılan Haçlı Seferleri, aynı zamanda Doğu ile Batı arasında ilmî, içtimaî, askerî ve etik farklılıkların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Hristiyan Batı’nın Ortaçağ’dan günümüze kadar, İslâm Ülkelerine karşı tatbik ettiği yayılmacılık ve sömürgecilik anlayışı, günümüzde de halen sıcak ve soğuk savaş, kültürel ve ekonomik savaş olarak devam etmektedir. Bugün “Medeniyetler Çatışması” şeklinde isimlendirilen ve etkileri hala devam eden Haçlı Seferleri, şimdi kanlı katliamların yaşandığı İslâm coğrafyasında modern araştırmacılar tarafından yeniden kritiğe tâbi tutulmaktadır.

İletişim Yay., İstanbul 1997, s. 27.; Şerif Baştav, *Bizans ve Haçlılar*, Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu, TTK Yay., Ankara 1999, ss. 57-64.; P. M. Holt, *a.g.e.*, ss. 16-24.

⁸ Papa II. Urbanus Haçlı Seferi çağrısını yaparken Doğuya hareket tarihini 15 Ağustos 1096 olarak ilan etmişti. Geniş bilgi için bkz.; Bkz. **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)**, 2. Baskı, (Çev.; Hrant D. Andreasyan) TTK Yay., Ankara 1987, s. 187.

1. Konunun Seçimi ve Araştırmada Takip Edilen Yol

Doktora tez konusu üzerinde yaptığımız ön araştırmalarımızda, Ortaçağ'ın en önemli tarihi olaylarından biri olan Haçlı Seferleri konusu sürekli dikkamizi çekmekteydi. Bin yıl öncesinden başlayarak günümüze kadar etkileri devam edegelen Haçlı Seferleri tarihi konusunda ülkemizde; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde 1909 yılında Kitaphane-i İslâm ve Askerî tarafından İstanbul'da basılan Ahmed Refik'in kaleme aldığı *Büyük Tarih-i Umumî* adlı eserinin VI. cildinde yer alan "Ehl-i Salib" başlıklı bölümü ile 1948 yılındaki Raşid Erer'in, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri* adlı kitabından başka, Cumhuriyetin ilk 50 yılında bu konuda neredeyse bilimsel hiçbir yayının literatürümüze girmediğini gördük. Türk Tarih Kurumu asli üyesi olan merhum Prof. Dr. Fikret Işıltan, 1960'larda yönettiği iki doktora ve bir doçentlik tezinin ardından; Haçlı Seferleri konusunda halen tüm araştırmacıların kesintisiz başvurduğu Steven Runciman'ın 1950 yılında *History of the Crusades* isimli üç cilt halinde yayımladığı eserini, 1985 yılında Türkçeye çevirmek suretiyle ülkemiz akademik dünyasının dikkatini Haçlı Seferlerine çekmeyi başarmıştır. Onun öğrencisi merhume Prof. Dr. Işın Demirkent ise 1990 yılında hazırladığı *Urfa Haçlı Konluğu* eseri ile bu yolun en önemli takipçisi olduğunu göstermiştir diyebiliriz. Son yirmi yılda ülkemizde Haçlı Seferleri konusunun özellikle akademik çevrelerde beklenen ilgiyi görmeye başladığını gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz.

Öte taraftan Batı akademik dünyasında Haçlı Seferleri hakkında neredeyse her yönüyle ciddi ve kapsamlı çalışmalar yapıldığını belirtmemiz gerekir. Elbette bu çalışmalardan sonra artık yapılacak başka bir şey kalmamıştır diyemeyiz. Üstelik oryantalistlerin yaptığı çalışmaların tamamen doğru olduğu da iddia edilemez. Zira genel olarak baktığımızda Batıdaki saygın bilim adamlarının ne kadar objektif olmaya çalışsalar da, bilinçaltılarında yer alan İslâm'a karşı önyargıları, mensubu bulundukları dinin ve toplumun değer yargılarını benimsemiş olmaları nedeniyle, Haçlı Seferleri esnasında yaşanan olayları tam bir temyiz sürecinden geçirebilmelerinin çok zor olacağı kanaatindeyiz. Örnek vermek gerekirse, Batılı bilim adamlarının 1212 yılında gerçekleşen "Çocuk Haçlı Seferleri" esnasında

yaşanan ve günümüz evrensel değerleri ile ihmal, istismar hatta canilik olarak adlandırılabilir bazı olayları görmezden gelmeye çalıştıklarını hatırlatmak isteriz.

Oryantalistlerin çoğu kez yanlış olarak verdikleri bilgilerdeki tezat ve çarpıklıkları ana kaynaklar ışığında delillendirerek düzeltebilmek, elbette biz Türk tarihçilerine büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Biz bu sorumluluktan hareketle doktora süresini de gözönüne alarak, son derece geniş ve hacimli olan Haçlı Seferleri konusunu sınırlandırmayı ve bir yönü ile ele alıp incelemeyi uygun bulduk. Bu münasebetle danışman hocam Prof. Dr. Aydın Çelik ile yaptığımız ön incelemelerde Haçlı Seferleri alanında üzerinde yeterli çalışma yapılmadığını düşündüğümüz bir konuyu ele almaya karar verdik. Ülkemizde ilk dört Haçlı Seferi'nden sonraki dönemlerin yeterince araştırma konusu yapılmadığını gördük. XIII. yüzyılda gerçekleşen beş büyük sefer içerisinde dikkatimizi en çok çeken Beşinci Haçlı Seferi oldu. Zira Haçlı Seferleri içerisinde gerek muazzam bir katılım, gerek sefere etki eden dinî tarikatlar ve gerekse sonuçları bakımından en önemli sefer hiç kuşkusuz Beşinci Haçlı Seferi idi. Bu Haçlı Seferi hareketinin tüm yönleriyle nasıl ortaya çıktığı, hangi aşamalardan geçerek geliştiği ve nasıl bir etki yarattığı gibi unsurları, ülkemiz akademik dünyasında müstakil olarak hiçbir araştırmada ele alınmamıştı. Ayrıca incelememizde Hıristiyanlık ve İslâm âleminde o dönemin ahvali, seferin siyasî, ekonomik ve kültürel alanda ne tür değişimlere sebebiyet verdiği hususlarının aydınlatılmasının zarureti de dikkatimizi çekmişti. Bu incelememizin ardından konuya vâkıf akademisyen hocalarımızın da fikirlerine başvurduktan sonra, Beşinci Haçlı Seferi'ni araştırma konusu olarak seçmeye karar verdik.

Konuyu tespit etmemizin ardından Beşinci Haçlı Seferi üzerinde yapılan çalışmaları uzun bir süre inceledik ve bu konuyu seçmede ne kadar isabetli bir karara vardığımızı daha iyi anladık. Zira Haçlı Seferleri ile alakalı akademik dünyada yapılan çalışmalarda, Beşinci Haçlı Seferinin önceki seferlere nazaran üzerinde daha az durulan, sebep ve sonuçları itibarıyla yeterince irdelenmeyen bir konu olduğunu gördük. Araştırmamız esnasında, konu üzerinde yapılan çalışmalarda dikkatimizi çeken şey, ağırlıklı olarak Batı kaynaklarının kullanılması, İslâm kaynaklarına yeterince yer verilmemesiydi. Dönemin Doğu kaynakları arasında önemli bir yer işgal eden Ermeni ve Süryani kaynakları da bu ihmale uğramıştı. Batılı

araştırmacıların bu anlayışını görünce Doğu kaynakları üzerinde daha titiz inceleme yapma gerekliliğini hissettik.

Böylece Beşinci Haçlı Seferi'ne hem Batı hem de Doğu eserlerinin penceresinden bakarak, bu alanda bir eksikliği giderebileceğimizi düşündük. Ancak yaptığımız kaynak araştırması sırasında bu konuda kaleme alınmış eserlerin çoğunun mutaassıp Hristiyan müelliflerin yazdığı eserler olduğunu, öte taraftan Müslüman müellifler tarafından kaleme alınan kaynaklarda ise dağınık ve alıntı tarzında bilgilerin yer aldığını fark ettik. Özellikle XX. yüzyıl Batılı oryantalistlerin bu konuda kapsamlı olarak derlediği bilgilerin, objektif bir bakış açısı ile ele alınmadığı kanaatini taşımaya başladık. Bu sebeple bu çalışmalarda yer alan bilgileri tarih metodolojisi açısından tahlil edip, diğer eserlerle mukayesesini yaptıktan sonra ele almaya karar verdik. Bundan dolayı titiz bir çalışmayla temel kaynak eserlerin orijinallerini kullanmaya gayret gösterdik. Daha sonra konu ile ilgili araştırma eserlerini temin ettik. Bu kaynak ve araştırma eserlerinde Beşinci Haçlı Seferi ile ilgili tüm bilgileri fişledik. Bu aşamadan sonra da tahkikli çalışmamıza başladık.

Çalışmamızda öncelikle Haçlı Seferleri ile alakalı birincil kaynakları temin ederek bunları incelemeye başladık. Ardından konumuzla alakalı yayınlanmış yerli ve yabancı ulaşabildiğimiz tüm araştırma eserlerini taradık ve herbir eseri titiz bir şekilde inceledik. Müelliflerinin birbirleri ile çelişen bilgileri ve kronolojik hataları tespit ettik. Gerekli gördüğümüz yerlerde metni bozmaması açısından bazı bilgilere dipnotlarda yer verdik. Latince ve Arapça olan yer ve şahıs isimlerini de günümüzde kullanılan şekliyle parantez içerisinde belirttik. Latince isimleri orijinal halleriyle kullandık. Arapça isimleri ise İSAM'da kullanıldığı şekilde kaydettik. İfadelerimizde mümkün olduğunca sade bir Türkçe kullanmaya özen gösterdik.

Çalışmamızın her safhasında, temel eserlerin müelliflerinin gerek yer, gerek zaman ve gerekse şahıs isimlerinde verdiği farklı bilgileri tahlil ettik. Bu konularda gerekli düzeltmeleri yaparak bunları kronolojik bir sıralamaya tabi tuttuk. Okuyucu açısından bir karışıklığa meydan vermemek için şahıs ve yer isimlerini bugünkü kullanılan haliyle verdik. Bu isimlerin Latince ve Arapça hallerini bir defaya mahsus olmak üzere parantez içinde gösterdik. Sayfa sayfa yapılan bu tahkikli araştırmanın

sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapmayı uygun gördük. Tezimizin sonuna konu ile ilgili resim ve haritalar koyduk. Ayrıca araştırmalarımız boyunca kullandığımız kaynak, tetkik eser ve makalelerden oluşan bir bibliyografya ile çalışmamızı tamamladık.

2. Araştırmanın Hedefi

Çalışmada temel amacımız, çağdaş hayatın ve düşüncenin ışığında Beşinci Haçlı Seferi'nin dinî, tarihî, sosyolojik, felsefî ve ekonomik temellerini yorumlayabilmek ve bu seferin sonraki Haçlı Seferleri açısından bir dönüm noktası olduğunu ortaya koyabilmektir. Bu amaç doğrultusunda bugüne kadar Haçlı Seferleri ile alakalı özellikle konumuzu ilgilendiren, İslamî literatür ile Batılı literatürde yayınlanmış veya henüz yayınlanmamış araştırma, kaynak eser, tetkik eser, belge, bilgi, mektup, resim, harita, şiir, anı, hatta efsaneleri tespit ederek bunlara ulaşmaya çalıştık. Gerek papaya gönderilen, gerek papa tarafından kaleme alınan, gerekse bazı şövalyeler tarafından yazıldığı bilinen bazı mektuplara ulaşamadığımızı ifade etmemiz gerekir. Kullandığımız kaynaklar tamamen yazılı metinlerden oluştuğundan bunları tarih metodolojisi ve fenomenolojik yöntemle başvurarak titiz bir incelemeye tabi tutmaya ve bu verileri ortaya çıktıkları tarihi şartlar içinde değerlendirmeye özen gösterdik.

Bu seferin öncesine kadar Avrupa'da devam eden kilisenin saygınlığı ve papaların insanları kutsal bir göreve davet ettiklerine olan inanç; Okitanya Haçlı Seferi, Baltık Haçlı Seferi, Dördüncü Haçlı Seferi ve Çocuk Haçlı Seferi'nde yaşanan hayal kırıklığı ve hüsrana ile birlikte yerini şüphe ve güvensizliğe bırakmış, hatta klasik Katolik inancına aykırı ekollerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İşte bu güvensizlik ve kiliseye karşı duyulan şüphenin sonucunda Katolik kilise babaları, muhaliflerini susturmak adına meşhur Engizisyon Mahkemeleri'ni hayata geçirmiş, yüzyıllar süren acılar bizzat kendi din adamları tarafından kendi halklarına yaşatılmıştır. Öte taraftan Haçlı Seferleri gibi bir büyük musibet karşısında gereken dersi almayarak, küçük menfaatler ve mezhebi ayrılıklar sebebiyle ümmet düşüncesini harekete geçirmeyip bir araya gelemeyen İslâm Dünyası'nın XIII.

yüzyılda bu kez doğudan gelen Moğollar tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. Çalışmada bu büyük fotoğrafın detaylarını ve tespit ettiğimiz yönlerini ortaya koyabilmeyi ve bu alana yeni bir bakış açısı sunabilmeyi hedefledik. Diğer taraftan çalışmayı tarafsız ve objektif bir şekilde ele alabilme hedefiyle konuyla ilgili genel literatüre katkı sunabilmeyi düşündük. Elbette bilim dünyasında hiçbir çalışmanın kusursuz olduğu iddia edilemeyeceği gibi biz de çalışmamızın eksiksiz ve hatasız olduğunu iddia edemeyiz.

3. Araştırmanın Kaynakları

Ortaçağ tarihi üzerinde çalışan bir araştırmacının en büyük sorunu, o dönemin kaynaklarında yer alan bilgilerin doğruluğu meselesidir. Bu nedenle tarih metodolojisi açısından kaynağın içindeki bilgilerin ne derece gerçeği yansıttığı meselesi, son derece önemli ve araştırılan konu açısından da o denli hayatidir. Bu noktadan hareketle denilebilir ki; kaynak kritiği, Ortaçağ tarihi sahasında çalışan bilim adamlarının dikkat etmesi gereken hususların başında gelmektedir. Zira tarihi vakaların doğru bir şekilde kayıt altına alınabilmesi, ancak mevcut materyallerin tercüme, zeyl, nakil gibi aşamalardan geçerken uğramış olabileceği muhtemel değişim, dönüşüm, yanlış okuma ve sehven yapılan hataların araştırmacı tarafından ayıklanabilmesi ile mümkün olacaktır.

Şurası unutulmamalıdır ki; ister Müslüman, ister Hıristiyan, ister Musevî, isterse başka inanışlardan birinin mensubu olsun, çağdaşı olduğu vakaları kaleme alan tarihçiler de nihayetinde birer insandır. Belirli bir kültür çevresinde yetişmiş ve dünya görüşü o kültürel çevrenin etkisinde şekillenmiştir. Bu nedenle birçok olayı, özellikle siyasî ve dinî karakteri olan olayları, kendi kültürel penceresinden bakarak değerlendirmiş olma ihtimali yüksektir. Hele hele bu müverrihin bir din adamı kimliği varsa veya siyasî hayatı söz konusuysa taraf olduğu olayları ele alışı, aktarışı, yorumlayışı üzerinde çok ciddi durmak kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle kaynak kritiğine gitmek, yazarın bu özelliklerini göz önüne alarak anlatım ve yorumlarına

mesafeli yaklaşmak, bir araştırmacının ihmal edemeyeceği konuların başında gelmektedir⁹.

Çalışmamızın her aşamasında bu hususu göz önünde tutarak kaynakları titiz bir şekilde ele almaya çalıştık; İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça ve Farsça eserleri bu dillere vâkıf kişilerden destek almak suretiyle bizzat inceledikten sonra ilgili bölümlerinden istifade yoluna gittiik. Zaten bu çalışmanın birinci derecedeki hedefi, bu konuda günümüze kadar kaleme alınmış birçok eserin müspet ve menfi yönlerini tahkikli bir çalışmaya tabi tutarak, doğru ve net bilgileri ayıklayabilmektir. Bu tahkikli çalışmada önceliği İslâm ve Hıristiyan literatüründe yer alan Ortaçağ klasik kaynaklarından muasır olanlarına verdik. Ardından ikincil kaynaklarda ve araştırma eserlerinde yer alan bilgilerden istifade ettik.

A. İslâmî Kaynaklar

1. İbnü'l-Kalânîsî

Ebü Ya'la er-Reisu'l-Ecel Mecdü'r-Rüesa el-Amid Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî et-Temimî İbnü'l-Kalânîsînin, m. 1073 - h. 465 yılında Dımaşk'ta doğduğu tahmin edilmektedir. O önce Dımaşk'ta dinî tedrisat görmüş, fıkıh, edebiyat ve tarih ilmini tahsil etmiştir. Devlet kademelerinde Divânu'r-Resâil ve'l-İnşâ ile Divânu'l-Harac reisliği görevlerinde bulunmuş, uzun yıllar Dımaşk şehrinin reisliği görevini de yürütmüştür. Bu sayede pek çok resmi evrakı görme imkânına sahip olmuştur. Aynı zamanda bir muhaddis, hattat ve şair olan İbnü'l-Kalânîsî, Hilal es-Sâbî'nin tarihine bir ek olarak yazdığı Zeyl-u Târih-i Dımaşk isimli iki bölümden müteşekkil meşhur kroniğini kaleme almıştır. İbnü'l-Kalanisî, m. 1160 - h. 555 yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir¹⁰.

⁹ Gerek Batı'da gerekse İslâm âleminde son iki yüzyılda Ortaçağ klasik kaynaklarının bilim dünyasına kazandırılması hususunda önemli mesafeler kat edilmiştir. Bu dönemlerde Ortaçağ eserlerinin bir yandan tıpkıbasımları, bir yandan tahkikli basımları ve bir yandan da çeşitli dillere tercüme yapılmıştır. Bu çalışmalar çağdaş araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamıştır. Ancak tüm bunlara rağmen, araştırmacı açısından tüm problemlerin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Zira bu tür çalışmalarla söz konusu eserlerdeki maddi hataların önemli bir kısmı giderilmesine rağmen, ortaçağın bu klasik eserleri bilimsel açıdan hala bazı sıkıntılar taşımaktadır.

¹⁰ Abdülkerim Özaydın, *İbnü'l-Kalânîsî*, DİA, C. XXI., İstanbul 2000, s. 100.

Çalışmamızda kullandığımız eserler arasında kronolojik sıraya göre İbnü'l-Kalânîsî'nin *Tarih-i Dimaşk* adlı eseri gelmektedir. İbnü'l-Kalânîsî eserinin birinci bölümüne; Karmatîlerin Dimaşk'ı işgal ettiği m. 971 - h. 360 yılı olaylarını anlatarak başlamakta, m. 1049 - h. 441 yılına kadar daha çok valileri ve Dimaşk'ta cereyan eden olayları ele almaktadır. Eserin ikinci bölümü; m. 1066 - h. 458 ile m. 1160 - h. 555 yılları arasında Dimaşk, Irak, İran, Mısır ve Kuzey Afrika'da cereyan eden olayları ihtiva etmektedir. Eser özellikle Müellifin bizzat şahit olduğu tarihi olayların yanı sıra şehrin erzak, silah, mühimmat, sicil, imar faaliyetleri, teşkilatlar, sosyal hayat ve diğer komşu vilayetler ile alakalı kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir¹¹.

1900'de Bodeleian Kütüphanesi'nde eserin Arapça aslının el yazması olarak varlığı fark edilmiş ve 1908 yılında Henry F. Amedroz tarafından bazı ilaveler yapılarak Beyrut'ta "Zeyl-u Târih-u Dimaşk" adıyla Arapça yayınlanmıştır. Bu eserin Türkçe çevirisi İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 2015 yılında yayınlanmıştır. Biz çalışmamızda bu eserin Türkçe baskısından istifade ettik¹². Eserin konumuz açısından önemi; Fatımîler, Karmatîler, Abbasîler, Büveyhîler, Selçuklular, Börîler, Zengîler ve İsmailîler'in yanı sıra Haçlılar'la ilgili önemli bilgileri de ihtiva ediyor olmasıdır. Müellif ciddi bir eğitim almış, devlet kademelerinde Divânü'r-Resâil ve'l-İnşâ, Divânü'l-Harac gibi önemli görevlerde bulunmuş, Dimaşk şehrinin valiliği gibi siyasî ve idarî vazifeler deruhte etmiştir. Bu nedenle onun olayları tahlil edişi, olayların arkasındaki siyasî, ekonomik, dinî ve sosyal sebepleri analizi, sıradan bir tarihçinin çok üzerindedir. Müellifin 1073-1160 yılları arasında yaşadığı, I. ve II. Haçlı Seferleri'nin bu tarihler arasında vuku bulduğu göz önünde bulundurulduğunda, eserin önemi daha iyi anlaşılacaktır¹³.

¹¹ Coşkun Alptekin, **Dimaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler)**, Marmara Üniversitesi, Yay. No: 424, Fen Edebiyat Fak., Yay. No: 4 Yay., İstanbul 1985, s. XV-XVII.

¹² İbn Kalânîsî, **Şam Tarihine Zeyl – I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-**, (Arapça aslından çeviren; Onur Özatağ), Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015, s. VIII-IX.

¹³ Özeydîn, **a.g.m.**, s.100. ; İbnü'l-Kalânîsî'nin hayatı ve eserleri için bkz.; Claude Cahen, **La Syrie du Nord a L'epoque des Croises et la Principaute Franque Antioche**, Presses de L'İfpo, Paris 1940, s. 33-93.

2. El-Azîmî

Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Nizar et-Tenuhî el-Azîmî, m. 1090 veya 1091 - h. 483 yılında Halep’de dünyaya gelmiştir. Babası Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed’in bu şehirde reislik görevini yürüttüğü ileri sürülmektedir. Genç yaşta Bağdat ve Dımaşk’a ilim tahsili için gitmiş, fıkıh ve hadis âlimlerinden ders almıştır. Daha sonra Halep’e dönen Azîmî burada medrese muallimliği yaparken bir taraftan da eserlerini kaleme almıştır. Azîmî’nin ölüm tarihi ile alakalı kesin bir bilgi mevcut değildir. Azîmî’nin eserinin mukaddimesinde, Halife el-Muktefi Liemrillah’ın devrinin sonuna kadar (1060-1061) cereyan eden olayları içeren bir eser yazdığını beyan etmesi, onun m. 1163 - h. 558 yılından sonra öldüğü tahminini kuvvetlendirmektedir¹⁴.

Azîmî’nin bugün ilim dünyasına kazandırılan mevcut tek eseri *Tarihu’l-Azîmî*¹⁵ den başka günümüze kadar ulaşamamış olan *el-Muvassal Ale’l-Asli’l-Mavsil*, *Tarih-u Haleb* ve *Kitabu’s-Semere* adlı üç eseri daha vardır¹⁶. Genel vekâyinâme türünde, muhtasar olarak telif edilen eser, Hz. Âdem’den başlayarak Abbasî halifelerinden el-Muktefi Liemrillah devrinin sonu olan m. 1160 - h. 555 yılına kadar cereyan eden çeşitli olayları kapsamaktadır. Eserde Peygamberler tarihi, Hulefa-i Raşidin, Emevîler, Abbasîler, Fatımîler, Büveyhîler, Endülüs Emevîleri, Haçlılar, Selçuklular ve diğer Türk beyliklerinden bahsedilmektedir. 1998 yılında eserin, Selçuklularla ilgili kısmı olan ve hicri 430-538 yıllarını kapsayan bölümü, Ali Sevim tarafından yayımlanmıştır¹⁷.

Genel vekâyinâme türünde, muhtasar olarak telif edilen eserin çalışmamız açısından önemi; Abbasîler, Fatımîler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Danişmendîler, Artuklular, Börîler, Musul ve Dımaşk Atabeyleri, Zengîler, Müslüman - Frenk mücadeleleri hakkında önemli bilgiler vermiş olması ve müellifin

¹⁴ Ali Sevim, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)*, TTK Yay., Ankara 2006, s. IX-XI.; Biz çalışmamızda bu eseri kullandık. Mükrimin Halil Yınanç onun, 1175 (h. 571) yılında vefat ettiğini kaynak göstermeden belirtmektedir. Bkz.: **XII Asır Tarihçileri ve Müverrih Azîmî**, İkinci Türk Tarih Kongresi, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 680.

¹⁵ Muhtasar eserin nüshası, İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, Kara Mustafa Paşa kitaplığında 398 numaralı *Tarihu’l-Azîmî* adıyla kayıtlı bulunmaktadır.

¹⁶ Sevim, **a.g.e.**, s. XII, XIII.

¹⁷ Sevim, **a.g.e.**, s. VII- XIV.

Haçlı Seferleri'nin cereyan ettiği coğrafyada (m. 1090-1175 - h. 483-571) yaşamış ve müşahade ettiği olayları kaleme almış olmasıdır.

3. Üsame İbn Münkız

Ebû'l Muzaffer Müeyyedü'd-Devle Ebû'l-Haris Mecdüddin Üsame İbn Münkız, m. 4 Temmuz 1095 - h. 488 tarihinde Hama yakınlarındaki Şeyzer Kalesi'nde doğmuş, 16 Kasım 1188 (h. 584) tarihinde Şam'da vefat etmiştir. 1025 yılında Bizans'ın elinden alınan Şeyzer şehri Üsame'nin dedesi İzzuddevle Munkız'e zeamet olarak verilmiş, onun 1182 yılında ölmesi üzerine yerine Üsame'nin veliaht olan babası Mecdüddin Ebû Selame Mürşid kendini ilim ve ibadete adanarak emirlikten feragat etmiş ve görevi kardeşi Ebû'l-Asakir Sultan'a tevdi etmiştir. Bundan sonra Üsame, babası ve amcası tarafından iyi bir savaşçı, şair ve edip olarak yetiştirilmiştir¹⁸.

İbn Münkız 1138 yılında Şam'a giderek emir Muinüddin Enar (Unar)'ın hizmetine girmiş, daha sonra Mısır'a giderek Fatimî Halifesi Hafız Lidinillah'ın maiyetinde saray çevresinde bulunmuş, ardından yeniden Şam'a dönüp Nureddin Zengî'nin¹⁹, 1174 yılında Nureddin'in ölümünden sonra da Selahaddin Eyyûbî'nin hizmetine girmiştir. Hayatı boyunca emirlerin maiyyetinde bazen bir elçi olarak bir şehirden başka bir şehire, bir ülkeden öteki ülkeye dolaşmış, bazen bir savaşçı olarak bir savaştan diğer bir savaşa katılmıştır. 1188 yılında vefat eden Usame, 93 yıllık ömründe yirmi civarında eser de telif etmiştir. Bu eserlerden birçoğu günümüze ulaşmamıştır²⁰. Üsame İbn Münkız'ın bizim açımızdan tarih konusunda en önemli eseri günümüze kadar ulaşmış olan *Kitabu'l-İ'tibar* (İbretler Kitabı) adlı kitabıdır²¹.

Müellif *Kitabu'l-İ'tibar* adlı eserinde siyasî ve askerî açıdan bölgede cereyan eden hareketliliği tüm canlılığıyla gözler önüne sermekte, o zamanki sosyal hayatı, Haçlılarla ilişkileri, savaş yöntemlerini, dönemin tıbbını, avcılık ile Frenk örf ve adetlerini objektif bir dille ele almaktadır. Müellifin bu eseri tam bir savaşlar,

¹⁸ M. Şemsettin Günaltay, **İslâm Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, Endülüs Yay., İstanbul 1991, s. 136-139.

¹⁹ Üsame ibn Münkız, **Kitabu'l-İ'tibar: İbretler Kitabı**, 3. Baskı, (Çev.; Yusuf Ziya Cömert), Kitabevi Yay., İstanbul 2012, s. 11-17.

²⁰ Günaltay, **a.g.e.**, s. 141-143.

²¹ Üsame ibn Münkız, **Kitabu'l-İ'tibar**, (Nşr.: Philip Khuri Hitti), Princeton University Press 1930.

entrikalar, ihanetler tutanağı olma niteliğini taşımaktadır²². Öte yandan bu dönemde İslâm Dünyası'nda sadece Haçlılara karşı mücadele verilmiyor, aynı zamanda yerel hanedanlıklar arasında bitmek bilmeyen çekişmeler, savaşlar da sürüp gidiyordu. İbn Munkız tüm bunları yaşayan bir dille anılarında aktarmakta, Arap halklarının yaşayışlarına, gelenek göreneklerine, yönetici sınıfların geleneksel davranışlarına da ışık tutmaktadır. Bu eserin Arapça aslından Türkçe'ye çevirisi 1992 yılında Y. Ziya Cömert, 2000 yılında da Selahattin Hacıoğlu tarafından yapılmıştır. Çalışmamızda her iki tercümeden de faydalandık²³.

4. İbnü'l-Esîr

İbnü'l-Esîr Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali bin Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî, m. 1160 - h. 555 yılında Cezire-i İbn-i Ömer²⁴'de doğmuş, m. 1232 - h. 630 tarihinde Musul'da vefat etmiştir. Ebi'l-Kerem; Mecdeddin, İzzeddin ve Ziyaeddin isimindeki üç oğluna daha iyi bir eğitim ortamı sağlamak için Cizre'den Musul'a taşınmış. Burada iyi bir tedrisattan geçen üç kardeşten Mecdeddin hadis alanında, Ziyaeddin şiir ve inşâ alanında, İzzeddin ise İslâm Dünyası'nın yetiştirdiği en meşhur tarihçi unvanıyla tarih alanında şöhrete ulaşmıştır²⁵.

İbnü'l-Esîr İzzeddin, ilim ile iştigal ederken Musul Atabeyinin iltifatına mazhar olup, onun elçisi sıfatıyla Bağdat'a Abbasî Halifesi'ne, Şam ve Kudüs hükümdarlarına gönderildi. Bu seyahatler esnasında bu beldelerdeki kütüphaneleri, tarihi anıtları görüp yerinde inceleme, önemli olaylara şahit olan kimseleri bizzat dinleme imkânını buldu. Bu uzun ve zorlu gezilerinden sonra topladığı birçok belge ile Musul'a dönerek eserlerini yazmaya başladı ve bilim dünyasına *Kitab el-Ensab*,

²² Ali Sevim, *İbn Munkız*, DİA, C. XX, s. 221-222.

²³ Üsâme ibn Munkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr* / İbretler Kitabı, Çev.: Yusuf Ziya Cömert, Kitabevi yay., 5. Baskı, İstanbul 2015.; Üsâme İbn Munkız, *İbn Munkız Haçlılara Karşı -Kitabü'l-İ'tibâr-*, Çev.: Selahattin Hacıoğlu, Bordo-Siyah Yay., İstanbul 2006.

²⁴ Cezire-i İbn-i Ömer; İbn-i Ömer Adası anlamında olup, Dicle nehri bu bölgede kıvrıldığı için bir ada görünümü almış, Abdülaziz İbn-i Ömer tarafından imar edilmesinden ötürü de şehre bu ad verilmiştir. Bugünkü Şırnak iline bağlı Cizre ilçesidir. Bkz.: Metin Tuncel – Abdülkerim Özadın, *Cizre*, DİA, C. VIII, İstanbul 1993, s. 39.

²⁵ Günaltay, *a.g.e.*, s.151-152.

Üsdü'l-Ğabe fî Marifeti's-Sahabe ve *El-Kâmil fî't-Tarih* adlı üç önemli eseri yadigâr bıraktı²⁶.

Müellif çalışmamızda sık sık müracaat ettiğimiz *El-Kâmil fî't-Tarih* adlı eserini yazmadan önce güvenilir kaynakları incelemiş, kendi gezilerinde çeşitli bilgi ve belgeler toplamış, karşılaştığı tüccar, seyyah ve bilginlerden çeşitli izlenimler edinmiştir. Daha sonra bunları birbirleriyle karşılaştırmak suretiyle incelemeye tabi tutmuş ve sonunda eserini vücuda getirmiştir. Eserini İslâm öncesi ve İslâm sonrası hadiseleri kaydetmek suretiyle iki bölümde ele almış, insanlığın yaratılışından başlayarak, m. 1230 - h. 628 yılına kadar geçen dünya olaylarını kronolojik olarak, olabildiğince objektif bir bakış açısıyla sunmuştur. Bu eser ilk olarak 1851–1876 yılları arasında Carlos Jahannes Tornberg tarafından on dört cilt halinde Leiden’de basılarak yayınlanmıştır²⁷. Ülkemizde ise eserin I. cildi komisyon, diğer ciltleri M. Beşir Eryarsoy (II, IV), Yunus Apaydın (V), Abdullah Köşe (VI), Ahmet Ağırakça (III, VII, VIII ve XII. cildin ikinci yarısı) ve Abdülkerim Özaydın (IX, X, XI ve XII cildin ilk yarısı) tarafından olmak üzere tamamı Türkçe’ye çevrilmiştir. Eserin tamamı *İslâm Tarihi el-Kâmil fî't-Tarih Tercümesi* adıyla Bahar Yayınları tarafından 1987 yılında İstanbul’da neşredilmiştir. Çalışmamızda eserin Arapça (1965 Beyrut) ve 1987 İstanbul baskılarından istifade ettik.

Yazarın Haçlı Seferleri’nin devam ettiği dönemde yaşamış olması (m. 1160-1232 - h. 555-628), hem dönemin psikolojisini yaşamasına, hem de birçok olayın görgü şahitlerini dinlemesine ve Haçlı Seferleri’nin sebep olduğu tahribatı yakından müşahade etmesine imkân sağlamıştır. Özellikle diplomatik görevler icra etmesi, bu vesile ile seyahatler yapması, gittiği yerlerde kütüphanelerden faydalanması, kendisine önemli miktarda belge toplama fırsatı doğurmuştur. Eser, Ortaçağ İslâm tarihi kaynakları arasında Haçlı Seferleri’nin İslâm Dünyası’nda meydana getirdiği kaosu, yaptığı insanî ve kültürel tahribatın boyutlarını aktarması açısından önemli bir yere sahiptir. *El-Kâmil fî't-Tarih*, Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu’nun savaştığı dönemleri, Endülüs ve Mağrip’teki olayları geniş bir şekilde ele alması yönüyle çalışmamıza önemli katkılar sağlamıştır.

²⁶ Abdülkerim Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511 / 1105-1118)**, TTK Basımevi, Ankara 1990, s. XVII.

²⁷ Günaltay, **a.g.e.**, s. 151-163.

5. İbnü'l-Cevzî

Şemsüddin Ebû'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah Sibt İbnü'l-Cevzî, m. 1186 - h. 582 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiş, m. 1257 - h. 654 yılında Dimaşk'ta vefat etmiştir. Babası Hüsamüddin Kızıoğlu, Abbasi Halifeleri el-Müktefi ve el-Müstencid'in vezirliğini yapan Yahya İbn Hübeyre'nin azadlısı bir Türk idi. Annesi Rabia Hatun ise ulemadan Ebû'l-Ferec İbn Cevzî'nin kızı idi. Babası ölünce dedesi onu himayesine aldı ve böylece ilk ilim tahsilini dedesinin yanında almış oldu. Bu yüzden ona "Cevzî oğlunun torunu" anlamına gelen Sibt İbnü'l-Cevzî lakabı verilmiştir. Dedesi 1200 yılında ölünce Sibt, Bağdat'tan Dimaşk'a giderek ilim tahsiline burada devam etmiştir. Dinî, edebî ve tarihî ilimlerde yüksek bir kültüre sahip olan Sibt, Dimaşk'taki medreselerde müderrislik yaparken Halife Kâim Biemrillah'ın emriyle İnşâ Divânı'na atanmıştır²⁸.

Sibt İbnü'l-Cevzî, tıpkı Azîmî ve İbnü'l-Esîr gibi, Haçlı Seferleri'nin cereyan ettiği zaman diliminde yaşamış, hatta Eyyûbîler ile Haçlılar arasında 1210 yılında cereyan eden Nablus savaşına katılmıştır. Müellifimiz daha sonra Dimaşk Meliki el-Muazzam'ın hizmetine girmiş, Beşinci Haçlı Seferi esnasında Sultan el-Kâmil'in seferberlik çağrısı üzerine Şam topraklarında gönüllü asker toplanmasına emek vermiştir. Bu nedenle eserin konumuz açısından önemi; İbnü'l-Cevzî'nin Haçlı Seferleri'nin psikolojisini, tahribatlarını, İslâm dünyasının maruz kaldığı acıları en iyi anlayan, yorumlayan müelliflerin başında gelmiş olmasıdır. Müellifin *Miratu'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan* adlı eseri, Hz. Adem'den başlayarak 1257 yılına kadar gelen umumi bir İslâm tarihini ihtiva etmektedir²⁹. Eserin tamamı 1951 yılında Arapça olarak Haydarabad'da, Haçlı Seferleri ile alakalı bir bölümü Fransızca olarak 1884 yılında Paris'te, Selçuklular ile ilgili bölümleri ise Ali Sevim tarafından 1992 yılında *Belgeler* dergisinde, 2011 yılında da yine Ali Sevim'in tercüme ve değerlendirmeleri ile *Miratü'z-Zaman fî Tarihi'l Ayan'da Selçuklular* adıyla TTK tarafından kitap halinde yayımlanmıştır³⁰. Çalışmamızda Selçuklu - Haçlı mücadelelerini ele

²⁸ Faruk Sümer-Ali Sevim, **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)**, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 28.

²⁹ Özeydin, **ag.e.**, s. XVIII.

³⁰ İbnü'l-Cevzî, **Miratu'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan**, C. VII-VIII, Daru'l-Maarif, Haydarabad - Dekkan 1951.; Sibt İbnü'l-Cevzî, **Muntehabat min Mirati'z-Zaman, Recueil des Historiens des Croisades Historiens Orientaux**, Emprimerie Nationale, Paris 1884.; Ali Sevim, **Sibt İbnü'l Cevzî**;

aldığımız bölümlerde eserin 2011 Türkçe baskısından, Beşinci Haçlı Seferi ile alakalı bölümlerde ise 1951 Arapça baskısından istifade ettik.

6. İbnü'l-Adîm

Ebû'l-Kasım Kemaluddin Ömer b. Ahmed b. Hibetillah b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî İbnü'l-Adîm, m. 1192 - h. 588 yılında Halep'te dünyaya geldi. Babası Halep kadısı ve hazine dairesi reisi idi. İbnü'l-Adîm ilim tahsili için Suriye, Irak ve Hicaz'a seyahatlerde bulunduktan sonra Halep'e dönerek müderrislik, idari ve politik görevlerde bulundu. Halep Eyyûbî hükümdarlarının yanında kâtiplik ve elçilik gibi önemli mevkileri işgal etti. Bu amaçla Dimaşk, Hama, Humus, Bağdat, Kahire, Antep ve Kayseri'ye elçi olarak gitti. El-Meliku'l-Aziz'in (1216-1237) vezirliğini yaptı. Moğol saldırıları karşısında 1260 yılında Halep hükümdarı Melik en-Nasır ile birlikte Mısır'a giden İbnü'l-Adîm, m. 1262 - h. 660 yılında Kahire'de vefat etti³¹.

Kemalettin İbnü'l-Adîm, doğduğu ve büyüdüğü şehir olan Halep'in tarihi ile alakalı *Buğyetu't-Talep fî Tarih-i Halep* adlı on ciltten oluşan büyük eserini yazmıştır. Eserinde Halep'te yetişen önemli kişilerin biyografilerinden, hayatlarından ve yaptıklarından bahsetmektedir. Müellif daha sonra çok geniş hacimli olan eserini Hz. Adem'den m. 1243 - h. 641 yılına kadar cereyan eden olayları ele alarak *Zübdetü'l-Halep* adıyla özetlemiştir. Haçlı Seferleri'nin özellikle Ortadoğu'da sebep olduğu tahribatı en iyi aksettiren İslâm tarihi kaynaklarından biri İbnü'l-Adîm'in eseridir diyebiliriz. Müellif hem Beşinci ve Altıncı Haçlı Seferleri'nin cereyan ettiği zaman diliminde yaşamış, hem de İslâm Dünyası'nı kasıp kavuran Moğol istilasına bizzat şahit olmuştur. İbnü'l-Adîm'in çeşitli devlet kademelerinde çalışmış olması, hatta vezirlik gibi önemli görevleri deruhte etmesi, olayların tahlil ve sentezinde eserine duyulan itibarı pekiştirmektedir³². Oryantalist Blochet tarafından Fransızca'ya çevrilip Freytag tarafından özetlenerek yayımlanan eserin Selçuklularla ilgili bölümü, Ali Sevim tarafından Türkçe'ye çevrilerek 1976 yılında Ankara'da

Miratü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan, Belgeler XIV, TTK Yay., Ankara 1992, s. 3-6.; A. Sevim, *Miratu'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, TTK Yay., Ankara 2011.

³¹ Ali Sevim, *İbnü'l-Adîm*, DİA, C. XX, s. 478.

³² Ali Sevim, *Buğyat at-Talab fî Tarih Halab Selçuklularla ilgili haltercümeleri*, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara 2011.

neşredilmiştir³³. Çalışmamızda Anadolu Selçukluları ile Haçlılar arasında geçen olayları ele aldığımız bölümlerde eserin Ali Sevim tarafından 2011 yılında yayımlanan ikinci baskısından istifade ettik.

7. Ebû Şâme

Ebû'l-Kasım Şihabuddin Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdisî, m. 1203 - h. 599 yılında Dimaşk'ta doğdu. 1231 yılında Kahire, Dimyat ve İskenderiye'ye gidip oradaki alimlerden ilim tahsil etti. Tefsir, hadis, fıkıh, tarih ve edebiyat alanlarında kendini yetiştirdikten sonra Şam'a geri döndü. Burada Rükniyye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Bu süreç zarfında birçok eser kaleme aldı. 1267 yılında şer'î bir mesele hakkında fetva almak üzere yanına gelen iki kişi tarafından feci şekilde dövüldü ve aldığı darbeler sonucunda üç ay sonra vefat etti³⁴.

Ebû Şâme'nin tarih sahasındaki en önemli eseri *Kitabu'r-Ravzateyn fî Ahbari'd-Devleteyn* dir. Müellif iki ciltten oluşan bu eserinde İbnü'l-Kalânîsî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, İbn Münkız, Kâdî el-Fâzıl, İmâdüddin el-İsfahânî, İbn Ebû Tay, İbnü'l-Esîr, Bahâeddin İbn Şeddâd, İbnü'l-Adîm ve Umâre el-Yemenî gibi yirmiden fazla müellifin belge ve bilgilerinden istifade etmiştir. Müellif, eserinde Nûreddin Mahmud Zengî'nin kurduğu devleti geniş bir şekilde ele almış, onun Haçlılar'la mücadelesini, Selahaddin Eyyûbî'nin Fatimî Devleti'ne son vermesini, Haçlılarla mücadelesini, ölümünün ardından meydana gelen olayları, oğulları ve hânedanın diğer mensupları arasındaki çekişmeleri ele almıştır. Ebû Şâme Kitâbü'r-Ravzateyn'de siyasî olayların yanı sıra alimler, vezirler ve kumandanlar, savaşlarda kullanılan silah ve teçhizat, savaş gemileri, ganimetler, savaşlara katılan askerlerin sayısı, vergiler, bu iki hükümdar döneminde yaptırılan medrese, ribât, zâviye, dârü'l-adl ve diğer kamu kurumları, çeşitli yerlere tayin edilen emîr, vali ve nâibler, bunlar hakkında çıkarılan menşurlar hakkında da bilgi vermiştir³⁵. Bu yönleriyle çalışmamızın başından sonuna kadar yanibaşımızdan eksik etmediğimiz bu eser ilk defa Ebu's-Suûd Abdullah tarafından Kahire'de 1288-1292 yıllarında iki cilt halinde

³³ Günaltay, a.g.e., s. 164-165.; Ali Sevim, **Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l-Adîm Buğyetü't-Talep fî Tarih-i Halep (seçmeler)**, TTK Yay., Ankara 1976.

³⁴ Tayyar Altıkulaç, *Ebû Şâme el-Makdisî*, DİA, C. X, İstanbul 1994, s. 233.

³⁵ Abdülkerim Özaydın, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, DİA, C. XXVI, İstanbul 2002, s.113.

neşredilmiştir³⁶. Eserin bir zeyli Seyyid İzzet el-Attâr el-Hüseynî tarafından 1974 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir. Çalışmamızda eserin Arapça yayınlanmış olan bu baskısından yararlandık.

8. İbn Müyesser

Ebû Abdillâh Tâcüddin Muhammed b. Ali b. Yusuf b. Müyesser el-Mısırî, m. 1231 - h. 628 yılında Kahire'de doğdu. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. İbn Müyesser'in, Eyyûbîler'in yıkılışı ve Memlûk Devleti'nin kuruluşu sırasında yaşanan buhrana ve I. Baybars'ın parlak devrine (1260-1277) şahit olduktan sonra m. 11 Haziran 1278 - h. 18 Muharrem 677 tarihinde Kahire'de vefat ederek el-Mukattam'da defnedildiği bilinmektedir³⁷.

İbn Müyesser'in günümüze kadar geldiği bilinen tek eseri *Ahbâr-u Mısır* dır. Tolunoğulları'ndan başlayarak müellifin zamanına kadar gelen eser, Nureddin Mahmud Zengî dönemi ve Haçlı Seferleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Eser Makrîzî tarafından, m. 1411 - h. 814 yılında *El-Müntekâ min Ahbâr-i Mısır li'bni Müyesser* adıyla kaleme alınmış olup, eserin m. 1047-1158 - h. 439-553 yılları arasını içeren bir muhtasarı günümüze kadar ulaşmıştır. El-Müntekâ'nın Haçlı Seferleriyle ilgili kısmı Baron Mac-Guckin de Slane tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte ayrı bir bölüm halinde 1884 yılında (RHC Or., III, ss. 457-473) yayımlanmıştır. Daha sonra bir mukaddime ve bir fihrist ilâvesiyle Eymen Fuad Seyyid tarafından 1981 yılında Kahire'de neşredilmiştir³⁸. Çalışmamızın İkinci ve Üçüncü Haçlı Seferleriyle ilgili bölümlerinde eserin Arapça nüshasından istifade ettik.

9. Ebû'l-Fidâ

El-Melikü'l-Müeyyed Ebû'l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl b. Ali b. Mahmûd el-Eyyubî, m. 1273 - h. 672 yılında Eyyûbî ailesinin bir ferdi olarak Dimaşk'ta doğdu.

³⁶ Adrian Charles Barbier de Meynard, **Abou Chameh, "le Livre Desteux Jardins", ou Historie des Deux Regnes, celui de Nour Ed-Dîn et celui de Salah Ed-Dîn**, RHC. Or. Volume: V, Paris 1906, (pp. 541-597).

³⁷ Ali Sevim, *İbn Müyesser*, DİA, C. XX, s. 223.

³⁸ Aydın Çelik, **Fatımîler Döneminde Kahire Şehri**, F. Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., No: 15, Elazığ 2008, s. 6-7.

O doğduğunda İslâm âlemi Haçlılar ile Moğolların saldırıları arasında çeşitli karışıklıklar içerisindeydi. Ebû'l Fidâ henüz 12 yaşındayken askerî kumandan olan babası ile birlikte Merkab Kalesi'nin kuşatmasına, daha sonra da Trablus'un Haçlılar'dan geri alınması için düzenlenen seferlere katıldı. Ebû'l-Fidâ, Memlûk Sultanı Kalâvûn'un oğlu Melik en-Nasır'ın hizmetine girdi. 1312 yılında Hama'nın ele geçirilmesi ile Hama Melikliği'ne getirildi. Onun melikliği 21 yıl sürdü. 58 yaşında iken m. 1331 - h.732 yılında Hama'da öldü³⁹.

Tarihçi, şair ve büyük bir bilim adamı olan Ebû'l Fidâ idari görevlerini yürütürken ilmi çalışmalarını aksatmadı. Onun *Ebû'l-Fidâ Tarihi* olarak da bilinen *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer* adlı dört ciltten müteşekkil eseri beşeriyetin başlangıcından 1329 yılına kadar cereyan eden olayları ihtiva etmektedir. Eser ilk olarak 1870 yılında İstanbul'da iki cilt halinde Osmanlıca yayınlanmıştır⁴⁰. 1907 yılında ise Kahire'de dört cilt halinde Arapça olarak yayınlanmıştır⁴¹. Müellifin konumuz ile alakalı vazı vakaları arıntılı olarak kaleme almış olması yönüyle eserin Arapça nüshasından sık sık yararlandık.

10. İbn Kesîr

Ebû'l-Fidâ İsmail İmadu'd-din İbn Ömer İbn Kesîr İbn Davud İbn Kesîr el-Dımaşkî el-Kureyşî, m. 1301 - h. 701 yılında Şam yakınlarındaki Busra'ya bağlı Mecdel köyünde doğdu. Babası 1303'de vefat ettiği zaman kendisi üç veya dört yaşlarındaydı. Ailesi ile birlikte yedi yaşlarında Şam'a yerleşmiş, ilk dini bilgileri aile büyüklerinden almış, daha sonra ulemadan tefsir ve hadis öğrenmiştir. Genç yaşta Şam medreselerinde dersler vermiş, el-Eşrefiyye Dâru'l-Hadis hocalığına tayin olunmuş bu süreçte eserlerini yazmaya başlamıştır. Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş olan İbn Kesîr, m. 1373 - h. 774 yılında 72 yaşında iken Şam'da vefat etmiştir⁴².

³⁹ Abdulkерim Özaydın, *Ebû'l-Fidâ*, DİA, C. X, İstanbul 1994, s. 320-321.; Ahmet Gürkan, **İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi**, Nur Yay., Ankara (tarihsiz), s. 361-362.

⁴⁰ Carl Brockhelnann, *Ebû'l-Fidâ*, DİA, C. IV, s. 78.; Günaltay, **a.g.e.**, s. 204-218.

⁴¹ İmâduddîn el-Meliku'l-Müeyyed İsmâîl b. Ali Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar fî Ahbârî'l-Beşer (Târîhu Ebî'l-Fidâ)**, C. II, (Nşr. Es-Seyyid Muhammed Abdullatif el-Hatib ve diğerleri), el-Matbaatü'l-Hüseyniyyeti'l-Mısıriyye, Kahire 1907.

⁴² İmaduddin Ebû'l-Fidâ İsmail ibn Ömer İbn Kesîr, **El Bidaye ve'n Nihaye**, (Çev.; Mehmet Keskin; *Büyük İslâm Tarihi*), C. I, Bölüm 1, Çağrı Yay., İstanbul 2001 s. 4.

Müellif *El Bidaye ve'n-Nihaye fi't-Tarih* adlı on ciltten oluşan eserinde; Hz. Muhammed'e kadar bilinen bütün peygamberlerin hayat hikâyeleri, Asr-ı Saadet ve Hulefa-i Raşidin dönemleri ile Emevîler, Abbasîler, Endülüs, Fatimîler, Eyyûbîler, Memlûkler ve Selçuklular gibi İslâm devletlerinin dinî, siyasî, kültürel ve ekonomik hayatlarını akıcı bir üslûpla aktarmaktadır. Eser biyografi bakımından zengin olup olaylar tarih sırasına göre kronolojik olarak işlenmiştir. Bu eserin tam nüshası Viyana Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Esere Ebû'l-Abbas Ahmed el-Taberanî tarafından 1220-1337 yılları arasındaki olayları içeren bir zeyl yazılmıştır⁴³. Ülkemizde ise eser Mehmet Keskin tarafından *Büyük İslâm Tarihi* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş olup, 15 cilt halinde 2001 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Çalışmamızın pek çok yerinde Eyyûbîler ve Beşinci Haçlı Seferi ile alakalı kıymetli bilgiler bulduğumuz bu eserden sık sık istifade ettik.

11. El-Makrîzî

Ebû Muhammed Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, m. 1364 - h. 766 yılında Kahire'de doğdu. Babası Alâeddin Ali b. Abdülkâdir Kahire'de Dîvânü't-Tevkî, Dîvân-ı İnşâ ve hesap işleriyle ilgili birçok görevde bulunmuştur. 1442 - h. 845 yılında vefat eden Makrîzî, Kahire'nin Bâbünnasr semtinde defnedildi⁴⁴. O, siyasî tarihçiliğinin yanında iktisat tarihi, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmalarıyla da şöhret bulmuştur. Konuları kaynaklarına inerek tetkik etmesi yanında gözlemleriyle de dikkat çeken Makrîzî'nin eserlerini dört grupta toplamak mümkündür. Birinci gruptaki eserlerinde müellif, genel İslâm tarihi problemlerini tartışmakta, ikinci grupta İslâm âleminin etrafındaki ülkelerin tarihini özetlemekte, üçüncü grupta hükümdarların biyografisinden bahsetmekte ve dördüncü grupta ise İslâm âleminin sosyal ve ekonomik hayatı ile İslâmî dönem Mısır tarihini ele almaktadır.

Müellifin *Kitabü'l-Mevaiz ve'l-Itibar fi Zikri'l-Hitat ve'l-Asar* isimli eseri kısaca *el-Hitatü'l-Makrîziyye* adı ile şöhret bulmuştur. Makrîzînin bu eseri, 1908

⁴³ Günaltay, **a.g.e.**, s. 328-329.

⁴⁴ Eymen Fuâd Seyyid, *el-Makrîzî*, DİA, C. XXVII, Ankara 2003, s. 448-451.; Günaltay, **a.g.e.**, s. 352.

yılında E. Blochet tarafından Fransızca'ya çevrilerek Paris'te neşredilmiştir⁴⁵. Müellif *İtti'âzü'l-Hunefâ bi-Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ* adlı eserinde Fatımîler Devleti'nin kronolojisine yer vermektedir⁴⁶. Makrîzî'nin *Kitabu's-Sulûk li Marîfeti Düvelü'l-Mülûk* adlı eseri Muhammed M. Ziyade tarafından tahkik edilmiş olup 1956 yılında Kahire'de Arapça olarak neşredilmiştir. Çalışmamızda Mısır siyasi tarihi ve Beşinci Haçlı Seferi ile alakalı ayrıntılı bilgiler bulduğumuz Makrîzî'nin bu eserinden istifade ettik.

Yukarıda ayrıntılı olarak sunduğumuz temel kaynakların yanısıra belki daha az öneme sahip fakat asla gözden kaçırılmaması gereken müstakil eserler, vekâyinâmeler, biyografiler, anı ve mektuplar gibi o dönemde yaşanan gelişmelere ışık tutan çeşitli temel kaynaklar da bulunmaktadır. Bunlardan kısaca bahsetmek gerekirse; Makrîzî'nin öğrencisi olan Ebû'l-Mehâsin Yusuf İbn Tağribirdi (m. 1410-1470 - h. 814-874), Melik Nasır Ferec bin Berkûk yönetiminde Halep ve Dimaşk Valiliği yapmış bir Memlûk komutanının oğluydu. İyi bir eğitim almış ve Memlûk askerî aristokrasisiyle ilişkileri sayesinde dönemin siyasetini yakından müşahade etmiştir. Müellifin *en-Nücumü'z-Zahire fi Müluki'l Mısır ve'l-Kahire* isimli vekâyinâmesi, Mısır'ın Hz. Ömer zamanında fethedilmesinden (m. 642 - h. 20), 1453 yılına kadar geçen sürenin tarihini kapsamaktadır⁴⁷. Mısırlı tarihçi Muhammed bin Abdurrahim İbnü'l-Furât'ın (h. 735-807, m. 1334-1405) *Tarihü'd-Düvel ve'l-Mülûk*⁴⁸ adlı eserini, Ebû Bekr b. Abdillâh İbn Eybek İbn Devâdarî'nin (Ölümü: m. 1321 - h. 732) *Kenzü'd-Dürer ve Câmiu'l-Ğurer* adlı eserini⁴⁹ ve Memlûkler dönemi tarihçisi Ebû'l-Abbâs Şihabuddin Ahmed el-Kindî en-Nuveyrî'nin (ölümü: m. 1332 -

⁴⁵ A. Çelik, **a.g.e.**, s. XIII.

⁴⁶ Ebû Muhammed Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, **İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-Ahbâri'l-E'immeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ**, C. I-II-III, (Nşr. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), Kahire 1971-1973.; Eymen Fuâd Seyyid, **a.g.m.**, s. 451.

⁴⁷ 1517 yılında Yavuz Sultan Selim Mısır'ı aldıktan sonra Kahire kütüphanesinde gördüğü 16 ciltten müteşekkil bu eserin Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmesi talimatını vermiştir. Eserin Osmanlılar ile ilgili bölümü "Parlayan Yıldızlar" adıyla D. Ahsen Batur tarafından Türkçe'ye çevrilmiş olup, 2013 yılında Selenge Yayınları arasında çıkmıştır.

⁴⁸ İbnü'l-Furât, **Tarihü'd-Düvel ve'l-Mülûk**, C. VII, (Nşr. Kostantin Zureyk), Beyrut 1942.; İbnü'l-Furât, **Tarihü İbni'l-Furât**, C. VIII, (Nşr. Kostantin Zureyk – Necla İzzeddin), Beyrut 1939.

⁴⁹ Ebû Bekr b. Abdillâh İbn Eybek İbn Devâdarî, **Kenzu'd-Durer ve Câmiu'l-Ğurer**, C. VI-VII, (Tahkik: S. El-Munecid), Kahire, 1972.

h. 731) *Nihayetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb* adlı eserini ana kaynaklar arasında sayabiliriz⁵⁰.

Selahaddin Eyyûbî'nin sarayında bulunmuş ve onun yönetiminde hizmet vermiş kimselerin yazmış olduğu biyografilerin iki tanesinden de burada söz etmek yerinde olacaktır. Bunlardan biri, Selahaddin döneminde kazaskerlik ve Kudüs kadılığı yapmış olan Ebû'l-Mehasin Bahaeddin İbn Şeddâd'dır (m. 1145-1235 - h. 539-632). Onun yazdığı biyografi *en-Nevadirü's-Sultaniyye ve'l-Mehasinü'l-Yusufiyye* başlığını taşımaktadır⁵¹. Diğeri ise Selahaddin'in sarayında kâtiplik yapan İmâdüddin el-İsfahânîdir (m. 1125-1201 - h. 519-597). Onun biyografisi ise *el-Berkü's-Şâmi*'dir. Selahaddin Eyûbî ve Nureddin Zengî'nin hayatını ve dönemini anlatan bu yedi ciltlik vekâyinâmenin, m. 1177-1180 – h. 573-575 yılları arasındaki olaylardan bahseden III. cildi ile m.1182-1184 – h. 578-579 yılları arasındaki olayları konu eden V. cildi zamanımıza kadar gelmiştir. Ayrıca el-isfahânî, Selahaddin'in Hittin seferinden ölümüne kadar olan dönemini *el-Fethü'l-Kussî fî'l-Fethi'l-Kudsî* adlı eserinde kaleme almıştır⁵².

Tarih yazıcılığında bir başka tür olan hanedan tarihi, hem vekâyinâmelerin hem sultan biyografilerinin özelliklerini göstermektedir. Bu türün iki önemli eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan ilki, İbnü'l-Esîr'in Zengî hanedanıyla ilgili olarak hazırladığı *et-Tarihü'l-Bahir fî Devleti'l-Atabekiyye*⁵³, ikincisi de İbn Vâsıl'ın Eyyûbî tarihini içeren *Müferricü'l-Kurûb fî Ahbari Benî Eyyûb*'dur. Hem Eyyûbî, hem Memlûk dönemlerinde hizmet vermiş Suriyeli bir alim olan Muhammed bin Selim İbn Vâsıl (h. 604-697, m. 1207-1298)'ın bu eseri beş ciltten oluşmaktadır. Eserde Eyyûbî ailesi ve onların Haçlılarla ilişkileri, Selçuklu sultanları, halifeler ile

⁵⁰ Ebû'l-Abbas Şihabuddin Ahmed el-Kindî En-Nuveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Daru'l-Kutub, Kahire 1992.

⁵¹ İbn Şeddâd, Yusuf el-Kadı Bahaeddin, *en-Nevadirü's-Sultaniyye ve'l-Mehasinü'l-Yusufiyye Siret-u Salahuddin*, Matbaatu'l-Adab ve'l-Meud, Kahire, m. 1899 - h. 1317. Bu eserin 1964 baskısı TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinde 46031 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunmaktadır.

⁵² El-Katibu'l-İsfahanî, *El-Fethü'l-Kussî fî'l-Fethi'l-Kudsî*, (Tahkik ve şerh Muhammed Mahmud Subh), Daru'l-Kavmiyye Yay., Kahire 1965.; Ramazan Şeşen, *İmâdüddin el-İsfahânî*, DİA, C. XXII, s. 175.

⁵³ İbnü'l-Esîr, *Et-Tarihü'l-Bahir fî Devleti'l-Atabekiyye*, (Nşr.; Abdulkadir Ahmed Tuleymat) Kahire 1963.

olan ilişkiler ve önemli şahısların biyografilerine yer verilmektedir⁵⁴. İbnü'l-Esir'in *Zengî Tarihi* bu hanedanı Eyyûbîlere karşı savunma amacıyla kaleme aldığı izlenimini vermektedir. Bu eser Nureddin Zengî'nin uzun bir biyografisini içerir ve Bahaeddin İbn Şeddâd'ın, Selahaddin'i övdüğü *en-Nevadir* adlı eserine bir cevap şeklinde tasarlanmış gibi görünmektedir. Sultan biyografilerinin dışında bazı vekâyinâmelerde önemli şahıslara da değinilmektedir. Örneğin İbn Tağribirdi, her saltanat yılında ölen dinî ve askerî erkân hakkında bilgi vermiştir. Ana kaynaklar arasında el-Kalkaşandi'nin *Subhü'l-A'sa*'da sunduğu belgeler arasında Frenklerle yapılmış dört antlaşmanın metinlerini de ziktermemiz gerekir. Bunların yanısıra günümüze kadar tamamen İslâm dünyasına özgü olan biyografik sözlükler vardır. Bu eserler, o dönemde yaşamış önemli isimler hakkında değerli bilgiler vermektedir⁵⁵.

B. Batılı Kaynaklar

1. Fulcherius Carnotensis

1058 veya 1059 yılında Fransa'da doğmuş 1127 yılında Kudüs'te ölmüştür. Papa II. Urbanus'un 1095 yılında Clermont Konsili'nde yaptığı Haçlı Seferi çağrısına, ruhani papaz Fulcherius Carnotensis de katılmıştır. O Dük Robert de Normandie'nin ordusunda yer alarak Birinci Haçlı Seferi'ne iştirak etmiştir. 17 Haziran 1097 günü Maraş civarında ana Haçlı ordusundan ayrılan Godefroi'nin kardeşi Baudouin de Boulogne'un ordusunda yer almış, 1098 yılında Urfa'da ilk Haçlı Kontluğu'nun kurulmasına şahitlik etmiştir. Kudüs'ün ilk Haçlı Kralı Godefroi'nin 18 Temmuz 1100'de ölüm haberini alan Baudouin ağabeyinin yerine geçmek üzere Kudüs'e gittiğinde müellifimiz de onunla beraber Kudüs'e gitmiştir. Kudüs Kralı Baudouin de Boulogne'un 1118 de ölmesi üzerine bu kez Urfa'nın

⁵⁴ İbn Vâsıl, Cemaluddin Ebû Abdullah Mumammed b. Selim, *Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, (ilk üç cildin tahkiki; Cemalüddin eş-Şeyyal), Kahire 1972., (4. ve 5. cildin tahkiki; Hasaneyn Muhammed er-Rabie), Kahire 1972-1977.; Yaşar Çakıroğlu-Hülya Yazar, *Müferricü'l-Kurub'a Göre Eyyûbî Sultanlarının Örnek Davranışları*, Tarih ve Medeniyetler Tarihi, History and History of Civilizations, Cilt: II / Volume II, Bildiriler, ss. 865- 878.

⁵⁵ P. M. Holt, *The Age of the Crusades, The Near East from the Eleventh Century to 1517*, (Çev.; Özden Arıkan, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 218-229.

ikinci kontu Baudouin de Bourg Kudüs Krallığı'nı elde etmiş, Fulcherius da 1127 yılında ölünceye kadar Kudüs'te yeni kralın hizmetinde bulunmuştur⁵⁶.

Fulcherius Haçlı beldelerinde cereyan eden gördüğü tüm vakaları ve duyduklarını *Gesta Francorum Hierosolimatana Peregrinantium* adlı vekâyinâmesinde kaydetmiştir. Fulcherius bu eserini üç kitap halinde 1101-1127 yılları arasında tamamlamıştır. Birinci kitap; Clermont Konsilinin toplanması ile başlamakta, 1097 İznik kuşatması, Haçlıların Anadolu'yu geçerken karşılaştıkları olaylar, Urfa, Antakya ve Kudüs'te Haçlı devletlerinin kurulması, son olarak 12 Ağustos 1099 Askalan Savaşı ile bitmektedir. İkinci kitap; 1100-1118 yılları arasındaki olaylarla Kudüs Kralı I. Baudouin de Boulogne'un faaliyetlerini, onun döneminde Haçlıların Dimaşk Atabeyliği ve Fatımîler ile olan ilişkilerinden bahsetmektedir. Üçüncü kitap ise; 1118-1127 yılları arasında Kudüs Kralı II. Baudouin de Bourg'un faaliyetlerini anlatmakta, Antakya Prinkepsliğinin Kudüs Krallığı'na tabi oluşu ve Trablus Haçlı Devleti hakkında bilgiler ihtiva etmektedir⁵⁷.

Fulcherius bir din adamı olarak I. ve II. Baudouin'in yakınında bulunmasından dolayı 1095-1127 yılları arasındaki birçok olaya bizzat şahit olmuştur. Olayları değerlendirirken tarafsızlığı açıkça hissedilmektedir. O hadiseleri taassup sahibi klasik bir ortaçağ din adamı zaviyesinden bakmış, zaferleri İsa Mesih'in yardımı, mağlubiyetleri ise ondan uzaklaşmanın cezası olarak değerlendirmiştir. Fulcherius birçok olayı ayrıntılı bir şekilde anlatmakta, çoğu yerde diğer Latin kaynaklarından daha isabetli bilgiler vermektedir. Ülkemizde Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Fulcherius'un Recueil'deki nüshası ve İngilizce tercümeleri bulunmaktadır⁵⁸. Fulcherius'un birinci kitabı yüksek lisans tezi olarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir⁵⁹.

⁵⁶ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi**, (Çev.; İ. B. Barlas), s. 17-41.; Ebru Altan, **Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı Fulcherios Carnotensis**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 37, İstanbul 2002, s. 45-47.; Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I (1098-1118)**, TTK Yay., Ankara 1990, s. 14 - 25.

⁵⁷ Mustafa Alican, **Fulcherius Carnotensis: Kutsal Toprakları Kurtarmak-Kudüs Seferi**, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. XXIV, Sayı 2, İzmir, Aralık 2009, s. 227-229.; Alptekin, **Dimaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler)**, s. XXV-XXVII, İstanbul-1965.

⁵⁸ Fulcherius Carnotensis, **The First Crusade**, The Accounts of Eyewitnesses and Participants, Princeton, 1921 ve Ed. E. Peters, The Chronicle of Fulcher of Chartres and other Source Materials, Philadelphia 1971.; Geniş bilgi için bkz. Güray KIRPIK, **Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları**,

F. Rita Ryan tarafından 1969 yılında Knoxville’de İngilizce olarak neşredilen *Fulcher of Chartres, A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127* isimli eser 2009 yılında İlcan Bihter Barlas tarafından Türkçe’ye çevrilerek IQ yayınları tarafından İstanbul’da yayınlanmıştır. 1998 yılında eserin 2. Baskısı *The First Crusade The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials* adıyla Edward Peters tarafından Philadelphia’da yayınlanmıştır⁶⁰. Çalışmamızda eserin İngilizce olarak yayımlanmış olan 1998 Philadelphia baskısından ve İlcan Bihter Barlas’ın Türkçe çevirisinden istifade ettik. Eser Haçlı Seferleri’nin hazırlık safhasını ve Outremer’de⁶¹ kurulan Haçlı devletlerinin durumunu Batılı bir din adamının gözünden değerlendirmemize imkân sağladı.

2. Albertus von Aquensis (Albert d’Aix)

Albertus Aquensis’in hayatı hakkında kaynaklarda hemen hemen hiçbir bilgi yer almamaktadır. Eserini Haçlıların 1095’teki başlangıcından itibaren ele almış olup, son kaydettiği olay 1120 yılına tekabül etmektedir. Eserini ihtiva eden kodekslerden 1158 tarihi bilim adamları tarafından tespit edilmiş ve onun 1158 yılından sonra öldüğü kesinlik kazanmıştır. Müellif eserinde Haçlı Seferlerine katılmadığını belirtmektedir. Albertus Aquensis’in *Liber Christiance Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitance Ecclesiae* adlı eseri efsaneyle karışık rivayetler ile sefere bizzat şahit olanların verdiği bilgiler ve bu bilgilerin hiç sorgulanmadan kaleme alınmasıyla oluşturulmuştur⁶².

Albertus’un bu eseri H. Hefe tarafından 1923 yılında Almanca’ya tercüme edilerek neşredilmiştir⁶³. Eser 1921 yılında August C. Krey tarafından İngilizce’ye çevrilerek, *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*,

Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009.

⁵⁹ Mukadder Yıldız, **Fulcherius Carnotensis: Birinci Haçlı Seferleri Vakâyinâmesi**, İ. Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

⁶⁰ **The First Crusade The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials** Second Edition, (Edited by Edward Peters) University of Pennsylvania, PENN Press, Philadelphia 1998.

⁶¹ Kelimenin kökeni Fransızca’daki outre-mer’den gelmekte olup “denizaşırı ülke” anlamındadır.

⁶² Ali Öngül, **Urfa Tarihi İslâm Fethinden Osmanlı Hakimiyetine Kadar (639-1517)**, Emek Matbaası, Manisa 2004, s. XXXVIII.; Umut Başat, **a.g.m.**, <http://www.academia.edu/Documents/>.

⁶³ H. Hefe, Albert von, Aachen, Geschichte des ersten Kreuzzuges, R. H. C., Occ., IV. s. 265-713, Almanca Terc.: 2 cilt, Jena 1923.; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I**, s. XV vd.; http://www.cyclopaedia.asia/wiki/Albertus_Aquensis (Mayıs 2016).

adıyla Princeton’da yayınlanmıştır⁶⁴. Çalışmamızda özellikle 1. Haçlı Seferi ve 1101 Yılı Haçlı Seferi hakkında bilgileri kullanmak suretiyle eserin 2002 İngilizce baskısından istifade ettik.

3. Willermus Tyrensis

Willermus Tyrensis’in⁶⁵ doğum yeri ve tarihi kesin belli olmamakla birlikte 1130 yılında Filistin’de dünyaya geldiği, 1185 yılında Sur şehrinde öldüğü kabul edilmektedir⁶⁶. Çocuk yaşlardan itibaren Katolik bir din adamı olarak iyi bir eğitim altında yetiştirilmiş⁶⁷ olan Willermus, Kudüs Kralı I. Amaury (1163-1174)’nin daha sonra yerine geçecek olan oğlu IV. Baudouin (1175-1185)’e öğretmenlik yapmıştır. Willermus 1168 yılında Kral Amaury tarafından Bizans İmparatoru Manuel Komnenos’a, 1169 yılında da papadan yardım istemek üzere Roma’ya elçi olarak gönderilmiştir. 1175 yılında Trablus Kontu Raymond tarafından Sur Başpiskoposluğuna atanmıştır⁶⁸.

Latince, Grekçe, Fransızca, İbranice ve Arapça bilen Willermus, bu dillerde yazılı kaynaklardan da faydalanarak *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* adlı 23 bölümden müteşekkil eserinde 1095-1184 yılları arasındaki Haçlı faaliyetlerini kaleme almıştır. O, Haçlıların Kudüs’e gelmelerine kadar geçen olayları Albertus’tan, 1127 yılına kadar olan olayları da Fulcherius’tan faydalanarak yazmıştır. Bu eserde her ne kadar kronolojik yanlışlıklar bulunsa da, özellikle Haçlıların İznik, Antakya ve Kudüs’ü ele geçirmeleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta, Haçlı liderleri arasındaki akrabalık bağları, Venedikliler ile Haçlılar arasında yapılan anlaşmalar gibi başka hiçbir kaynaktan yer almayan ayrıntılı bilgiler

⁶⁴ Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, (İngilizce’ye Çev.; August C. Krey), **The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants**, Catholic University of America Press, Princeton 1921.

⁶⁵ Willermus Tyrensis’in ismi tarih literatüründe; Fransa’da “Guillaume de Tyr”, Almanya’da “Wilhelm vom Tyros”, İngiltere’de “William of Tyre” şeklinde geçmektedir. Bkz. Alptekin, **a.g.m.**, s. XXVI.

⁶⁶ Geniş bilgi için bkz. Ergin Ayan, **Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği (1143-1163)**, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara-2009, s. 5-9. Runciman onun 1186 yılında Roma’ya gittiğini ve orada 1187 yılından önce öldüğünü ileri sürmektedir. Bkz. Runciman, C. II, s. 400.

⁶⁷ E. Ayan, Willermus’un onaltı yaşında iken Avrupaya gittiğini, orada yirmi yıl boyunca sanat, diplomasi ve din eğitimi ile iştigal ettiğini ileri sürmektedir. Bkz. Ayan, **a.g.e.**, s. 7.

⁶⁸ Ayan, **a.g.e.**, s. 7.

bulunmaktadır⁶⁹. Bu yönleriyle eseri çalışmamızın ilk iki bölümünde sık sık kullandık. Willermus'un eserinin Latince orijinali ilk olarak 1549'da İsviçre'nin Basel şehrinde neşredilmiş, 1943 yılında New York'ta E. A. Babcock ve A. C. Krey tarafından İngilizce'ye çevrilerek *A History of Deeds Done Beyond the Sea* adıyla iki cilt halinde yayınlanmıştır⁷⁰. Eserin XI ve XII. kitaplarının Türkçe'ye çevirisi 1995 yılında Ebru Altan tarafından, XVI, XVII ve XVIII. kitapların tercümesi ise Ergin Ayan tarafından 1994 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır⁷¹. Çalışmamızda eserin İngilizce ve Türkçe baskılarından istifade ettik.

4. Chronique D'Ernoul

Kudüs Kralı Guy'a elçi olarak Fransa'dan gelen, 1187 yılında Trablus ve Nablus'ta kaldığı bilinen Ernoul; *Qhronique D'Ernoul et de Bernard le Tresorier* isimli kroniğine Haçlı Seferleri'nin başladığı tarihten itibaren kısaca yer vermekte, özellikle Willermus Tyrensis'in kroniğinin devamı niteliğinde 1186-1231 yılları arasındaki olayları ele almaktadır. Ernoul'un Latince (eski Fransızca) olarak kaleme aldığı eseri Mas Latrie tarafından tahkik edilerek 1871 yılında Paris'te neşredilmiştir⁷². Çalışmamızda bu eserin ilgili bölümlerini Fransızca'dan çevirtmek suretiyle istifade ettik.

5. Geoffroi de Villehardouin

Geoffroi de Villehardouin 1160 yılında Fransa'da doğmuş, 1212'de ölmüştür. O, Fransız asıllı bir Haçlı şövalyesi ve aynı zamanda *Henri de Valenciennes Jugement de Nostre Seigneur* ve *Lai d'Aristote* adlı eserleriyle de bilinen bir XIII. yüzyıl Haçlı tarihçisidir. Eserinde papanın kefil olduğu bir azizin vaazının ardından Haçlı Seferi'ne katılma kararı aldığını ve kendisiyle beraber Champagne'li birçok

⁶⁹ Willermus Tyrensis, **Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum**, (İngilizce'ye. Terc.: August C. Krey), A History of Deeds RHC, Occ., III, s. 1 vd.; (Almanca'ya Terc.: E. R. Kausler), **Geschichte der Kreuzzüge und Königreichs Jerusalem**, Stuttgart 1844.

⁷⁰ Ayan, a.g.e., s. 9.

⁷¹ Ebru Altan, **Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Denizasırlı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi), Adlı Eserinin XIU ve XII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi**, İ. Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.; Ergin Ayan; XVI, XVII ve XVIII. *Kitapların Tercümesi*, İ. Ü., S. B. E., (Basılmamış Y. L. Tezi), İstanbul, 1994.

⁷² Ernoul, **Qhronique D'Ernoul et de Bernard le Tresorier**, (Prepare: M. L. de Mas Latrie), Societe de L'Histoire de France, no: 6, M. DCCC LXXI, Paris 1871.

senyörün de haç kuşandığını ifade etmektedir. IV. Haçlı Seferi'nin ileri gelen komutanlarından biri olan Geoffroi de Villehardouin'in planı Venedik'te Haçlıların toplanmasını sağlayıp doğrudan Kahire'ye çıkarma yapmaktı. Ancak şartlar onu Venediklilerin çizdiği rotayı izlemeye itti. Hedefinden sapan bu sefere karşı yapılan sert eleştiriler karşısında anılarını derleyip *Konstantinopolis'in Fethi* kitabını yazmaya karar vermiştir. Aynı dönemde Valenciennes adlı müellif *İmparator Henri Tarihi* adlı kroniğinde Bizans'taki Latin İmparatorluğu döneminin olaylarını aktarmıştır. Bu iki kronik 1882 yılında Natalis de Nailly çeşitli notlar eklenerek modern Fransızca'ya çevrilmiş ve *Geoffroi de Ville-Hardouin, Conquete de Constantinople Avec la Continuation de Henri de Valenciennes, Historie de l'Empereur Henri* adıyla Paris'te yayımlanmıştır. Bu eser Ali Berktaş tarafından Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilerek 2008 yılında Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi arasında yayınlanmıştır⁷³. Çalışmamızda İstanbul Latin Devleti ve Beşinci Haçlı Seferi öncesi gelişmeleri ele alırken bu eserden istifade ettik.

6. Jacques de Vitry

Jacques de Vitry'nin doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1160-1170 yılları arasında Fransa'nın Reims şehrinde doğduğu tahmin edilmektedir. Vitry, Paris Üniversitesi'nde İlahiyat tahsili yapmış, buradan rahip unvanı alarak mezun olmuş, 1211-1213 yılları arasında Almanya ve Fransa'da dolaşarak Katarlar Tarikatı aleyhinde vaazlar vermiş ve 1214 yılında Papa III. İnnocentius tarafından "Saint-Jean d'Acre Bishop" (Akkâ Piskoposu) olarak atanmıştır. Vitry, Akkâ piskoposu olarak atandıktan sonra, papaya kutsal topraklardaki gördüğü toplum izlenimlerini anlattığı yedi mektup yazmıştır⁷⁴. O, 1217 yılında Beşinci Haçlı Seferi'ne katılmış, 1221 yılında Haçlıların yenilgisi üzerine Avrupa'ya geri dönmüş, 1229 tarihinde Papa IX. Gregory tarafından Kardinalliğe yükseltilerek papanın elçisi

⁷³ Geoffroi de Villehardouin Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, (Çev.; Ali Berktaş), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s. VIII-IV.

⁷⁴ 1216-1217 yılları arasında Outremer'de kaleme alınan mektuplar, Beşinci Haçlı Seferinin kaynakları arasında yer almaktadır. Bunlar Iris Rau tarafından *Lettres de Jacques de Vitry* adıyla İngilizce'ye tercüme edilerek 2001 yılında Leeds'de yayımlanmıştır. Ayrıca mektuplar hakkında bkz: Rötricht Reinhold, **Quinti Belli Sacri Scriptores Minores**, Hard Press, Genevae 1879.; [www.leeds.ac.uk/arts/.../a_letter_of_jacques_de_vitry,\(15/Mayıs/1216\).](http://www.leeds.ac.uk/arts/.../a_letter_of_jacques_de_vitry,(15/Mayıs/1216).); Iris Rau - G. A. Loud, **A Letter of Jacques de Vitry 1216/17**, Medieval History, Ed. R.B.C. Huygens, No: 2, (pp. 79-97), Leiden 1960.

sıfatıyla çeşitli diplomatik görevler yürütmüştür. 1 Mayıs 1240 yılında Roma'da ölmüştür⁷⁵.

Vitry, Dimyat'ın Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra, Haçlı Seferleri Tarihi, 1220 ve 1225 arasında Historia Orientalis (Doğu Tarihi) ve Historia Occidentalis (Batı Tarihi) adlı eserlerini yazdı. Müellif birinci kitabında; Müslümanların dininden bahsetmekte ve Haçlı Seferleri'nin nedenlerini ortaya koymakta, ilk üç Haçlı Seferi ile kutsal topraklar hakkında bilgiler vermektedir. İkinci kitabında; Hristiyan kralların yolsuzluklarını, asillerin, rahiplerin ve keşişlerin içler acısı durumunu ele almakta, Katolik Kilisesi, Batı'nın devlet ve genel adetleri ile ilgili bilgilere yer vermektedir. Eserinde Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatleri'nden de bahsetmektedir⁷⁶. Müellifin iki eseri; Tarih-i Beyt-i Mukaddes (The History of Jerusalem) ve Tarih-i Ceng-i Frederik-i Devvom ve Jan İblini Sahib-i Beyrut adlarıyla Abdullah Nasırî Tahirî tarafından Farsça'ya çevrilerek Ceng-i Pencom-i Salibi adlı kitabın 7-188 sayfalarında yer almıştır. Çalışmamızda bu her iki tahkikli çalışmadan da istifade ettik. Vitry'nin eserleri onun Beşinci Haçlı Seferi'ne bizzat iştirak etmiş olması, Haçlı liderlerine olan yakınlığı, Almanya ve Fransa'da halkı bu sefere davet etmesi yönüyle çalışmamız açısından kıymetli bilgiler edinmemize katkı sağlamıştır.

7. Oliver of Paterborn

Thomas Oliver (Tommaso Oliviero di Sassonia), 1170 yılında Almanya'nın Wesphilla (Westfalen) veya Friesland şehrinde doğduğu tahmin edilmektedir. Paderborn Canon of the Cathedral (Katedral Okulu)'nda teoloji eğitimi aldıktan sonra 1196 yılında İlâhiyat Profesörü oldu. Dilbilimi, fizik ve matematik okuyarak bu alanlarda da kendisini geliştirdi. 1203 yılında Köln Katedral Okulu'nun müdürlüğünü yaptı. 1207 yılında Paris'e giderek Paris Üniversitesi'nde iki yıl ders verdi. Papa III İnnocentius tarafından Albililere karşı Haçlı Seferi çağrısı yapmak üzere vaiz olarak görevlendirildi. Kuzey Almanya'da ve bugünkü Belçika

⁷⁵ Louis Brehier, *Jaques de Vitry*, The Catholic Encyclopedia, Volume 8, New York 1910.; R. B. C. Huygens, *James of Vitry, lettres*, The University of Chicago Press Journals, Published by Leiden 1960, s. 72-73

⁷⁶ Abdullah Nasırî Tahirî ve diğerleri, *Ceng-i Pencom-i Salibî*, Pejuhişgah-i Havza ve Danişkah, Kum 1915, s. 1-5 ; Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 414.

sınırlarında bulunan Flanders Eyaleti'nde halka ateşli vaazlar verdi. 1218 yılında da; kutsal toprakları yeniden ele geçirmek, kutsal mabedi özgürleştirmek, gerçek haçı elde etmek gibi konularda vaazlar vermek ve insanları Haçlı Seferine çağırmak üzere Köln'e gönderildi. Kendisi de bu vaazlarının ardından Alman Haçlı ordusu ile Beşinci Haçlı Seferi'ne bizzat katıldı⁷⁷.

Haçlıların Mısır'ın Dimyat şehrini muhasarası esnasında Oliver fizik ve matematik bilgisini kullanarak gemiler üzerinde kullanılabilen özel bir mancınık icat etti. Bu sayede 1219 yılında Dimyat'ı koruyan Silsile Kulesi'nin ele geçirilmesinde büyük katkısı oldu⁷⁸. Sefer esnasında papanın legatı Kardinal Pelagius'un sekreterliğini yaptı. Haçlıların 1221 Ağustos ayında Müslümanlar tarafından bozguna uğratılıp abluka altında tutuldukları sırada Oliver de onların arasındaydı. Barış antlaşması yapıp esirlerin karşılıklı olarak takas edilmesi ile serbest kalarak diğer Haçlılar gibi o da 8 Eylül 1221'de Dimyat'tan ayrıldı. Oliver, Jaques de Vitry ile birlikte Dimyat'tan önce deniz yolula Akkâ'ya gitti. Daha sonra buradan Almanya'ya döndü. Ülkesine döndükten sonra Papa III. Honorius tarafından 23 Mart 1223 yılında Paterborn Piskoposu olarak atandı. İki yıl sonra 7 Nisan 1225 yılında Sabina'da, Alman Katolik Kilisesi'ne Kardinal olarak atandı. 1227 yılında Alman İmparatoru II. Federich'in düzenlediği Altıncı Haçlı Seferi için asker toplamak üzere Papa IX. Gregory'nin elçisi unvanıyla Güney İtalya'ya gitti. Oliver bu Haçlı Seferi'nde imparatora eşlik etmek üzere katılma planları yaparken Otranto'da salgın veba hastalığına yakalanarak 1227 veya 1228 yılında öldü⁷⁹.

Oliver ülkesine döner dönmez Historia Damiatina (Dimyat Tarihi) adlı eserini kaleme alarak, 1217-1222 yılları arasında gerçekleşen Beşinci Haçlı Seferi'ndeki anılarını yazdı. Müellif eserinde; Beşinci Haçlı Seferi'nin sebepleri ve hazırlık aşamaları, sefer esnasında çekilen zorluklar, Haçlı donanmasının durumu, Dimyat'ın muhasarası ve zaptı, Haçlı liderlerinin durumları ve Müslümanlar ile Hristiyanlar açısından savaşın sonuçları hakkında çok kıymetli bilgiler vermektedir. Bunun

⁷⁷ Oliver'in bu sefer için 50.000 kişilik bir Haçlı ordusu kurduğu ve 300 gemi temin ettiği ileri sürülmektedir. Bkz. Biographical Dictionary, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, Adakemische Druck, Salvador Miranda 1998-2015, s. 64.

⁷⁸ Michael Basista, *The Journal of Medieval Military History*, Volumes: V, The Boydell Press, USA, Woodbridge 2007, s. 36-37.

⁷⁹ Oliver of Paderborn, *Historia Damiatina*, Ed.: Hermann Hoogeweg Tübingen, 1894, s. 229.

yanısıra Antakya Princepsi IV. Bohemund ile Ermeniler arasındaki ihtilafa da yer vermektedir⁸⁰. O da, Jaqubes de Vitry gibi Müslümanlara karşı taassup nazarı ile bakan biri idi. Ancak böyle olmasına rağmen, Müslümanların eline esir düştüğünde kendisine gösterilen insanî yaklaşımlardan bahsetmektedir. Müellifin bu eseri John J. Gavigan tarafından *The Capture of Damietta* adıyla 1948 yılında İngilizceye çevrilmiş bir önsöz ve 89 bölüm olarak Pensilvanya Üniversitesi tarafından Philadelphia’da neşredilmiştir⁸¹. Eser, Abdullah Nasırî Tahirî başkanlığında bir komisyon tarafından Ceng-i Pencom-i Salibî (Menab’i) adıyla Farsça’ya çevrilerek m. 1995 – h. 1393 yılında İran’ın Kum şehrinde neşredilmiştir. Müellifin savaşa bizzat iştirak etmesi, savaşın ana komutanı olan Pelagius’un sekreterliğini yapmış olması, Beşinci Haçlı Seferi ve savaş bölgesinin tarihsel coğrafyası hakkında verdiği bilgilerden ötürü bu eseri çalışmamız esnasında yanibaşımızdan hiç ayırmadık.

Yukarıda bahsettiğimiz ve çalışmamızda sık sık kullandığımız ana kaynakların yanısıra konumuz ile alakalı kısımlarda gerektiğinde başvurduğumuz diğer Batılı ana kaynaklardan da kısaca söz etmekte fayda mülâaza ediyoruz; Birinci Haçlı Seferi’ne bizzat katılan ve Toulouse Kontu Raymond St. Gilles’in ordu vaizliğini yapan Raimundus Aquilers’in yazdığı; *Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem* adlı kroniği hiç şüphesiz Haçlı tarihi araştırmacıları için önemli kaynaklardan biri olarak yerini almaktadır. Müellif kendi notlarından, kişisel tecrübelerinden ve diğer Haçlı vakanüvistlerinin yazdıklarından istifade ederek bu eserini kaleme almıştır⁸².

Bir başka kronik ise Fransa’nın Caen bölgesinden Ralph isimli bir vakanüvisin *The Gesta Tancredi* isimli telifidir. Müellif eserinde Birinci Haçlı Seferi’ni anlatırken olayları kendi bakış açısıyla değerlendirmiş, özellikle Türkleri ötekileştirme çabasına girmiştir. Eserde merkezi bir rol oynaması bakımından

⁸⁰ Tahirî ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 5-6.

⁸¹ Oliver of Paderborn, **The Capture of Damietta**, (Translated from the Latin by John Joseph Gavigan), Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1948, pp. xii, 112 map: 81,25.

⁸² Raimundus Aquilers, **Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem**, (İngilizce’ye Çev.; J. H. – Hill), RHC. Occ., III, Philadelphia 1968, s. 231-309; Birsell Küçüksipahioğlu, **Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı Raimundus Aquilers**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 41, İstanbul 2005, ss. 17-24.

Caen’li Ralph’in komutanı Tancred’in kısa biyografisi yer almakta ve Haçlı kuvvetlerinin kahramanlık ölküsü ön plana çıkartılmaktadır⁸³.

Beşinci Haçlı Seferi’nden sonra kutsal topraklarda yaşanan gelişmeler ile alakalı ana kaynaklar arasında yer vermediğimiz en önemli isim Dimyat kuşatmasına katılan Philippe de Navare’nin eseridir. Eser, John L. La Monte tarafından İngilizce’ye çevrilerek *The Wars of Frederick II Against the İbelins in Syria and Cyprus* adıyla Colombiya Üniversitesi yayınları arasında 1936 yılında New York’ta neşredilmiştir. Daha sonra eser, Geoffrey N. Bromiley tarafından *Journal of Medieval History*’de *Philip of Novara’s account of the war between Frederick II of Hohenstaufen and the İbelins* adıyla 325-337 sayfaları arasında bir makale olarak 1977 yılında yayınlanmıştır⁸⁴.

Britanya Dük’ü Ralph Earl of Chester ile İngiliz şövalyelerinden Philip of Albeney birlikte Beşinci Haçlı Seferine bizzat katılmışlar, 1219 yılında Dimyat’ın ele geçirilmesinden sonra Dük Ralph görevini yerine getirdiğini söyleyerek ölkesine geri dönmüştür. Savaşın sona ermesinin ardından Philip Dük Ralph’e mektuplar yazarak kendisinden sonraki gelişmeleri bildirmiştir. Alman Profesör Reinhold Rohricht İtalyanca yazılmış bu mektupları Almanca’ya çevirerek *Geschichte Des Konigreichs Jerusalem (1100-1291)* adıyla 1898 yılında Buchhandlung’da neşretmiştir⁸⁵. Çalışmamızda eserin Toronto Üniversitesi tarafından PDF olarak yayınladığı suretinden istifade ettik.

Ayrıca yine bu dönem ile alakalı Avrupa arşivlerinde; temelde ticaret antlaşmaları ve bunlarla bağlantılı metinlerin yer aldığı pek çok belge bulunmaktadır. Örneğin; Venedik arşivinde bulunan bu tür belgelerin Latince ve İtalyanca asılları G. L. Fr. Tafel ile G. M. Thomas tarafından *Urkunden Zur Alteren Handels-Und*

⁸³ Tarık Tolga Gümüş, *Caen’li Ralph’in Gözünden Türkler: Birinci Haçlı Seferi*, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 14, Mart 2014, ss. 110-123.

⁸⁴ Geoffrey N. Bromiley, *Philip of Novara's account of the war between Frederick II of Hohenstaufen and the İbelins*, *Journal of Medieval History*, Volume 3, Issue 4, 1977, ss. 325-337.

⁸⁵ Rohricht, Reinhold, *Geschichte Des Konigreichs Jerusalem (1100-1291)*, (PDF olarak yay.: Toronto Üniversitesi), wagnersche universitäts Buchhandlung 1898.

Staatsgeschichte Der Republik Venedigs adıyla 3 cilt halinde 1856 yılında Viyana’da yayınlanmıştır⁸⁶.

C. Bizans Kaynakları

1. Anna Komnena

Anna Komnena 2 Aralık 1083’te İstanbul (Konstantinopolis)’da doğmuş, 1153 yılında yine burada ölmüştür. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos’un (1081-1118) kızı olup, babasının dönemini anlatan *Aleksiad* adlı eseri ile ünlüdür. Anna, iyi bir eğitim görerek, edebiyat, felsefe, tarih ve coğrafya okudu, Antik Yunan uygarlığını araştırdı. Babasının ölümünden sonra II. Ioannes Komnenos (1118-1143) tarafından Keharitomene Kadınlar Manastırı’na sürgün edildi. Manastırda kaldığı süre içerisinde *Aleksiad*’ı kaleme aldı. Eser 1071 Malazgirt savaşıyla başlamakta, 1118 Alexios Komnenos’un ölümüyle son bulmaktadır⁸⁷. Eser, C. Diehl tarafından *Byzantium, Greatness and Decline*, adıyla İngilizce’ye çevrilerek 1943 yılında New Jersey’de yayınlanmıştır. Ülkemizde bu eser Bilge Umar tarafından Türkçeye çevrilmiş olup, *Anna Komnena, Alexiad, Malazgirt Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi*, adıyla 1996 yılında İstanbul’da İnkilap Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Çalışmamızda eserden, I. Aleksios’un yaşamı, savaşları ve dış ilişkileriyle, Haçlı Seferlerini Bizans cephesinden görebilmemiz yönüyle Elizabeth A. S. Dawes tarafından 2000 yılında Ontario’da İngilizce olarak neşredilen *The Alexiad*⁸⁸ isimli baskısından ve Bilge Umar’ın Türkçe çevirisinden istifade ettik.

⁸⁶ Haçlılar dönemini konu alan kaynaklara ilişkin değerlendirmeler için bkz.: Bernard Lewis - P. M. Holt tarafından derlenen *Historians of the Middle East* adıyla 1962 yılında Londra’da yayınlanan kitapta şu makaleler yer almaktadır: Claude Cahen, *The Historiography of the Seljukid Period*; M. Hilmy M. Ahmad, *Some notes on Arabic, Historiography During Zengîd and Ayyubid Periods (521/1127-648/1250)*; Francesco Gabrieli, *The Arabic Historiography of the Crusades.*; P. M. Holt, **a.g.e.**, s. 218-229.

⁸⁷ Anna Komnena, **Alexiad Malazgirt’in Sonrası**, (Çev.: Bilge Umar), İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 5-14. ; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 325.

⁸⁸ Anna Comnena, **The Alexiad**, (Translated by Elizabeth A. S. Dawes) In parentheses Publications Byzantine Series Cambridge, Ontario 2000.

2. Ioannes Kinnamos

Bizans İmparatoru II. Ioannes (1118-1143) ile ondan sonra tahta geçen oğlu I. Manuel (1143-1180) dönemlerinin tarihi olaylarını kaleme alan Ioannes Kinnamos'un doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Onun kitabında yer alan bilgilere göre II. Ioannes'in 1143 yılındaki ölümünden kısa bir süre sonra doğmuş olduğu bilgisine sahip bulunmaktayız. Bazı tarihçiler onun 1203 yılında öldüğünü ileri sürmektedirler⁸⁹. Ioannes Kinnamos çocuk yaştan itibaren iyi bir eğitim görmüş, "Basilikos Grammatikos" unvanıyla İmparator Manuel'in sekreterliği görevine atanmış, Türkler, Macarlar ve Sırlar'la yapılan savaşlara katılmış askerî kariyere sahip bir diplomattır⁹⁰.

Onun *Historia* adlı eseri 1118-1176 yılları arasındaki olayları ihtiva etmektedir. Ioannes eserinde hayranlık duyduğu ve Büyük İskender ile mukayese ettiği imparator I. Manuel dönemindeki olayları ayrıntılı olarak ele almaktadır. Saraydaki konumu sayesinde olaylara yakinen şahit olmasının yanısıra, sarayın arşiv belgelerinden de istifade etmiş olması onun eserinin kıymetini artırmaktadır⁹¹. Kinnamos'un eseri Fatih'in 1453'te İstanbul'u fethetmesinden sonra buradan Vatikan Kütüphanesine kaçırılmış, 1670 yılında Bizans tarihi uzmanı Du Cange tarafından çeşitli notlar eklenerek Latince 6 cilt halinde Paris Corpus'unda yayınlanmıştır. Eserin Haçlılar'la ilgili bölümü *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Grecs* adlı büyük Haçlı ansiklopedisinde 1875 yılında yayınlanmıştır. Eser Işın Demirkent tarafından Türkçe'ye çevrilerek; *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)* adıyla 2001 yılında TTK tarafından yayınlanmıştır⁹². Çalışmamızda bu eserden dönemin Haçlı Seferleri, papalık, Bizans ve Alman İmparatorları ile Anadolu Selçuklu Sultanları hakkında verilen kıymetli bilgiler içermesi yönüyle istifade ettik.

⁸⁹ Bkz. Gy Moravcsik, *Byzantinoturcica die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker I*, Berlin 1958, s. 324.

⁹⁰ Angelos Hanedanından II. İsaakos veya III. Aleksios için yazılmış olan, şu anda Escuiral Kütüphanesi'nde bulunan bir yazının başlığında bu unvan yer almaktadır.

⁹¹ Ioannes Kinnamos Alman İmparatorları Konrad ve Frederich Barbarossa, Anadolu Selçuklu Sultanları I. Kılıçarslan ve Mesud, papalık makamı, Antakya Prinscepliği vb. kişilerle yapılan anlaşma ve mektuplaşmalara eserinde yer vermektedir. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 326.

⁹² Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, TTK Yay., Ankara 2001, s. XVII – XXXIII.

D. Ermeni Kaynakları

1. Urfalı Mateos

Haçlı Seferleri ile ilgili Doğu kaynaklarının başında gelen eserlerin içerisinde en önemlilerinden birisi hiç şüphesiz Urfalı Mateos'un Vekayinamesidir. Ermeni asıllı bir din adamı olan Urfalı Mateos'un doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir⁹³. Mateos'un hayatı ve ilmi hüviyetini tespit açısından da günümüze hiçbir belge ulaşmamıştır. Mateos'un eserini 1136 tarihinde nihayete erdirmesinden, onun bu tarihe yakın bir süre içinde ölmüş olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Mateos vekâyinâmesinde 952 ile 1136 yılları arasındaki olayları kaleme almıştır. Daha sonra onun talebesi olan Papaz Grigor onun vekâyinâmesini 1137 ile 1163 yılları arasındaki cereyan eden olayları kaleme almak suretiyle devam ettirmiştir. Urfalı Mateos'un vekâyinâmesinin Haçlı Seferlerine ait kısmını ilk önce Fransız müsteşriki Edouard Dulaurier, 1850 yılında Fransızca'ya çevirerek neşretmiştir. Daha sonra 1869 yılında Ed. Dulaurier'in *Recueil des Historiens de la Croisades* adlı eserinin *Documents Armeniens* bölümünün birinci cildinde Haçlı Seferlerine ait kısmı yayınlanmıştır. Eserin Türkçe tercümesi, Ermenice metni esas tutulmak suretiyle Ed. Dulaurier'in Fransızca çevirisinden faydalanılarak yapılmıştır. Bu tercüme Mükrimin Halil Yınanç'ın katkılarıyla 1987 yılında Hrant D. Andreasyan tarafından yapılarak TTK Yayınları tarafından neşredilmiştir⁹⁴. Müellifimiz her ne kadar Hristiyan bir din adamı olarak olayları mezhep taassubu çerçevesinde kaleme almışsa da, onun XI. yüzyılın sonu ve XII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olması ve I. Haçlı Seferi sırasında Haçlılar ile Müslümanlar arasında cereyan eden mücadeleye bizzat şahit olması yönüyle verdiği bilgilerle çalışmamıza katkı sağlamıştır.

⁹³ XVIII. Yüzyıl Ermeni tarihçisi olan Father Mikael Çamiçyan "History of Ermenian" adlı eserinde, Mateos'un 1144 tarihinde Urfa'nın İmadettin Zengî tarafından zaptı sırasında ihtiyar bir yaşta iken öldürüldüğünü iddia etmekte, ancak Mateos'un Vekayinâmesi'ni Türkçe'ye çeviren Hrant D. Andreasyan, müellifin 1136'da Latin Prensi Baudouin'in elinde bulunan Keysun'un emir Muhammed b. Gazi tarafından ele geçirilmesine şahit olmasını belirtmek suretiyle Çamiçyan'ın görüşüne muhalefet etmektedir..

⁹⁴ **Urfalı Mateos Vakayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli**, 2. Baskı, (Çev.; Hrant D. Andreasyan, notlar Edouard Dulaure, Prof. Dr. Mükrimin Halil Yınanç), TTK Yay., Ankara 1987, s. XVII-XXV.

E. Süryani Kaynakları

Süryanca, Sami dil ailesinin en eski dillerinden biri olan Aramca'nın bir diyaleğidir⁹⁵. V. yüzyılla XII. yüzyıl arasında Bizans Devlet Kilisesi ile Doğu Hristiyanlığı arasında meydana gelen çatışmalar sürecinde, taraflar muarızlarının görüşlerini taşıyan kitapları tahrip etmişlerdir. Bu esnada Süryani Vekâyinâmelerinin kimisi eksik, kimisi yarım, kimisi birkaç sayfadan ibaret kalmıştır. Bunların yazarları hakkında da bilim adamları ihtilaf etmiş, kesin bir neticeye varamamışlardır⁹⁶. XX. yüzyılda bazı Batılı bilim adamları bu alanda çalışmalar yapmış ve birçok kaynak ilim âlemine kazandırılmıştır⁹⁷. Süryani eserler hakkında bir ön bilgi verdikten sonra, şimdi çalışmamızda kullandığımız Süryani kaynaklarını tanıtalım;

1. Süryani Mihail

Süryani Mihail'in 1126 yılında Malatya'da doğup 1199 veya 1200 yılında yine Malatya'da öldüğü tahmin edilmektedir. Küçük yaştan itibaren kilisede din eğitimi aldıktan sonra rahip olarak atanan Mihail 1166 yılında patriklik makamına yükselmiştir. Daha sonra Kudüs'e giden Mihail burada Kudüs Kralı IV. Baudouin (1174-1185)'in hizmetine girmiş, bu vesile ile Haçlıları yakından görme ve tanıma imkânını elde etmiştir⁹⁸.

Süryani Mihail Vekâyinâmesi Hz. Adem'den başlayıp 1195 yılına kadar olan asırların vakalarını ihtiva etmektedir. Hristiyan bir din adamı olması hasebiyle eserin genelinde olayları izah ederken Mihail'in dini hassasiyetle hareket ettiği göze çarpmaktadır. Eserde tarihsel olayların yanı sıra jeolojik-meteorolojik olaylar da yer almaktadır. Urfa'daki Yakubî Kilisesi'nde bulunan eserin orijinali, 1248 yılında

⁹⁵ Mehmet Çelik, **Süryanca Dilbilgisi**, F.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., No:3, Elazığ-1994, s. 25 vd.; Ali M. Dinçol, **Aramice** DİA, C. III, İstanbul 1991, s. 267-268.; Eyyüp Tanrıverdi, **Süryani Dili, Süryaniler ve Süryanilik**, C. II, İstanbul 2005, s. 2.

⁹⁶ Örnek olarak Mor Yeşua'nın Vekâyinâmesi üzerindeki münakaşalar için bkz. İgnatios Efrem I. Barsavm, **Saçılmış İnciler**, (Çev.; Zeki Demir), İstanbul 2005, s. 238-239.

⁹⁷ Mehmet Çelik, **Hristiyanlıkta Tevhid-Teslis Mücadelesinde Bir Portre: Antakya Patriği Samsatlı Pavlos**, Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri, Ankara 2002, ss. 225-237.

⁹⁸ Umut Başat, **Ortaçağ İslâm Tarihinin Batı Kaynakları**, <http://www.academia.edu/Documents/>.

Ermenice'ye çevrilmiş, Ermeni müverrihi Vardan Vardapet⁹⁹ tarafından da tahkikli tashihi yapılmıştır. Daha sonra Ermeni müstensih rahip Grigor esere 1248-1272 yılları arasında vuku bulan tarihi olayları ilave etmiştir. 1899 yılında eserin orijinalini bulan Fransız asıllı Katolik bir papaz olan Jean Baptiste Chabot (1840-1948) eseri, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche (1166 1199)*, adıyla üç cilt halinde Fransızca'ya çevirmiş ve (I. 1899; II. 1901; III. 1905) Paris'te neşretmiştir. Fransızca baskısının ikinci kısmı Hrant Andreasyan tarafından Türkçeye çevrilmiş olup TTK kütüphanesinde basılmamış nüsha halinde bulunmaktadır¹⁰⁰. Çalışmamızda müellifin XII. yüzyılın ikinci yarısında cereyan eden olaylara bizzat şahit olduğu veya birinci derecede şahit olanlardan temin ettiği bilgileri kaleme almış olması yönüyle eserin Türkçe çevirisinden istifade ettik.

2. Anonim Süryani

Anonim Süryani Vekâyinâmesi, müellifi belli olmayan “tahriç” bir eserdir. 1800'lü yılların sonlarına doğru “Abona”¹⁰¹ lakabıyla anılan ve özellikle I. ve II. Haçlı Seferleri ile ilgili önemli bilgileri içeren bir eser Fransız Oryantalist J. B. Chabot'un dikkatini çekti. Ancak ne yazarın adı belliydi, ne de eserin isminden bahsediliyordu. Müellifin eserinde verdiği bilgilerden Süryani bir papaz olduğu ve eserini 1240 yılı civarında Urfa'da kaleme aldığı anlaşıyordu. Chabot, bu alıntıları topladı ve *Chronicion (Syriacum) Ad'unum Chr, 1203/4 Pertinens* başlığıyla 1918'de Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium'da, Paris'te yayınladı. 1933 yılında İngiliz Oryantalist A. S. Tritton da bu tahriç esere “Anonim Süryani Vekâyinâmesi” adını koyarak Londra'da, “*The First and Second Crusades From An Anonymous Syriac Chronicle*” adıyla Journal of the Royal Asiatic Society dergisinde yayımladı¹⁰².

⁹⁹ XII. yüzyıl tarihçisi olan Ermeni rahip Vardan Vardapet *Cihan Tarihi* adlı eseriyle müsteşrikler nezdinde şöhret kazanmıştır. Bkz. Hrant D. Andreasyan, *Türk Tarihine Ait Ermeni kaynakları*, İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi, C. 1, Sayı: 1, İstanbul 1949, s. 401.

¹⁰⁰ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakâinâmesi II*, (Türkçeye çev. H. D. Andreasyan), TTK Kütüphanesi (PDF, henüz yayınlanmadı), Ankara.

¹⁰¹ Ruhanî Peder demektir.

¹⁰² Anonim Süryani Vakayinamesi'nin I. Bölümü; *Journal of the Royal Asiatic Society* dergisinin Ocak 1933, sayısının 69-101, II. Bölümü ise aynı yılın Nisan sayısının 273-305 sayfaları arasında yayınlanmıştır.

Yazarın, Hristiyan bir din adamı oluşu münasebetiyle yer yer kendi teolojik dünya görüşü penceresinden olaylara bakışını fark etsek de, olayların ana hatlarıyla doğru olarak nakledilmesini göz önünde tutarak Anonim Süryani Vekâyinâmesi'ni siyasî ve askerî açıdan yalın bir tarihi kaynak olarak kabul edebiliriz. Bu yönüyle ilk iki Haçlı Seferini incelerken 2006 yılında çevirisini ve tahkikli bir çalışmasını yaparak yüksek lisans tezi olarak sunduğumuz çalışmamızdan istifade ettik. Ayrıca vekâyinâmenin salt Türkçe çevirisi Vedii İlmen tarafından da yapılmış ve Yaba Yayınları arasında yerini almıştır¹⁰³.

3. Gregory Ebû'l Ferec (Bar Hebraeus)

Gregory Ebû'l Ferec (Bar Hebraeus) İbnü'l-İbrî, 1225 veya 1226 yılında Malatya'da doğmuştur. Elazığ'da doğduğuna dair iddialar da vardır¹⁰⁴. Aslen İbranî olan Ahron (Harun) ismindeki bir tabibin oğludur. Bu yüzden ona "İbranî'nin oğlu" anlamına gelen *Bar Ebherya* lakabı ile de hitap edilmiştir. Onun diğer bir lakabı da "ferahlığın babası" anlamına gelen Arapça kökenli *Ebû-l Ferec* ismidir. Bar Hebraeus küçük yaştan itibaren Süryanca, Arapça, İbranice ve Yunanca öğrenmiş, genç yaşlarda İlâhiyat, felsefe ve tıp tahsili üzerinde çalışmıştır. 1243 yılında Malatya'yı işgal eden Moğol generalinin hastalanması üzerine babası Harun generalin tedavisi ile görevlendirilince, Ebû'l-Ferec de babası ile beraber Antakya'ya gitmiş, bir süre sonra burada Hristiyanlığın Yakubî mezhebine intisap etmiştir. Din eğitimini tamamladıktan sonra Patrik II. İğnatus tarafından 1246 yılından itibaren Malatya, Kudüs, Halep ve Şam'da piskoposluk görevini icra etmiş, 1254'te el-Melikü'n-Nasır tarafından Halep Diyakosluğuna, 1262'de de Moğol Hükümdarı Hulagu tarafından Tıkrit'e Doğu Mafriyan'ı¹⁰⁵ olarak tayin olunmuştur. 1286 yılında Meraga'daki kendi yaptırdığı kilisesinde ölmüştür¹⁰⁶.

¹⁰³ Bu eserin tahkikli çalışması tarafımızdan, Yüksek Lisans Tezi olarak yapılmış ve C. B. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne 2006 tarihinde sunulmuştur.; Eserin çevirisi için bkz.; Vedii İlmen, **I. ve II. Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi**, Yaba Yay., İstanbul, 2005. (Not: Çevirmenin tarih literatürü ve metodolojisinden yoksun olması hasebiyle çeviride pek çok hatalar olduğunu araştırmacılara ihtar etmek isteriz).

¹⁰⁴ Bkz.: Sara Tanoğlu-İshak Tanoğlu, **Doğu'nun Işığı Abu'l Faraç**, Kırkambar Yay., Ankara 2010.

¹⁰⁵ Mafriyan; semereli, verimli anlamında Süryanca bir kelime olup, Yakubilerin patrikten sonra en büyük ruhani lider olarak saydıkları kimseye verdikleri isimdir. Bkz. M. Çelik, **Süryanca Dilbilgisi**, Elazığ 1994.

¹⁰⁶ Nihat Durak, **Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yay., İstanbul 2005, s. 196-197.

Müellifin en önemli eseri *Makhtebhanuth Zahne* yani “Dünyanın Kronolojik ve Politik Tarihi” adlı eseridir. Bu eserinde Hz. Adem’den başlayarak kendi döneminde vuku bulan Moğol istilasına (1286) kadar cereyan eden olayları ve kilise tarihini kaleme almıştır. Bar Hebraeus’un eseri, ilk defa 1691 yılında Edward Pococke tarafından Oxford Üniversitesi matbaasında *Muhtasar ed-Düvel* adıyla Arapça olarak neşredilmiştir. Ernest Wallis Budge’nin Süryanca’dan İngilizce’ye yaptığı çevirisi *The Chronography of Gregory Abû'l Faraj*, adıyla 1932 yılında Oxford Üniversitesi tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir. Ömer Rıza Doğrul’un İngilizce’den Türkçe’ye *Abu'l Farac Tarihi* adıyla çevirisini yaptığı eser, 1945 yılında TTK tarafından basılmıştır¹⁰⁷. Ebû'l-Ferec’in, Monofizit Ortodoks mezhebine mensup oluşu sebebiyle zaman zaman mezhep taassubu içerisinde Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında cereyan eden olayları yorumlamada objektif davranmadığını fark etsek de, çalışmamızda eserin Haçlı Seferleri hakkında ihtiva ettiği ayrıntılı bilgilerinden istifade ettik.

F. İslâm Kaynakları ile Hristiyan Kaynaklarının Mukayesesi

İslâm müellifleri hakkında yukarıda verdiğimiz bilgilerin yanı sıra, onlardan önemli bir kısmının sadece siyasî tarihçi olmadığını, aynı zamanda iktisadî, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmalarının da bulunduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Onların bir çoğu valilik, vezirlik, divan başkanlığı, kazaskerlik, kadılık veya hükümdar saraylarında kâtiplik yapmış, yaşadıkları devrin aristokrasisiyle ilişkileri sayesinde dönemin siyasetini yakından müşahade etmiş, bu vesile ile pekçok resmî evraka ulaşarak çeşitli bilgi ve belge toplama imkânına sahip olmuşlardır. Daha sonra olayları kaynaklarına inerek tetkik eden İslam tarihçileri; insanlığın yaratılışından başlayarak kendi dönemlerine kadar geçen dünya olaylarını sistemli bir şekilde kronolojik olarak sunmuşlardır. Eserlerinde; hânedan mensupları arasındaki çekişmelerin yanı sıra alimler, vezirler, kumandanlar, savaşa katılan askerlerin sayısı, savaş yöntemleri, savaş gemileri, savaşlarda kullanılan silah, teçhizat, erzak, mühimmat ve ganimetlerin yanı sıra mali işler, eğitim, ribât, zâviye, dârü'l-adl ve

¹⁰⁷ Gregory Abu'l-Farac, (Bar Hebraeus), **Abu'l-Farac Tarihi I**, 2. Baskı, (Süryanca’dan İngilizce’ye Çev.; Ernest A. Wallis Budge; Türkçe’ye Çev.; Ömer Rıza Doğrul) TTK Yay., Ankara 1987, s. 1-53.

diğer kamu kurumları hakkında da bilgiler vermiş, tüm bunlara ilaveten çeşitli yerlere tayin edilen emîr, vali ve nâibler hakkında çıkarılan menşurlardan dahi bahsetmişlerdir. Kimi tarihçiler, kendi dönemlerindeki siyasî ve askerî açıdan Haçlılar ile Müslümanlar arasında bölgede cereyan eden olayları aktardıktan sonra Haçlıların sosyal hayatını, Frenk örf ve adetlerini, diğer komşu vilayetlerle ilişkilerini kaydetmişlerdir. Onlar, çeşitli devlet kademelerinde üst makamlarda önemli görevleri deruhte etmiş olmaları yönüyle olayların arkasındaki siyasî, ekonomik, dinî ve sosyal sebepleri tahlil ve analiz edebilmişlerdir. Bu durum onların sıradan tarihçilerin çok üzerinde olduklarının bir göstergesi olduğu gibi, eserlerine duyulan itibarı da pekiştirmektedir.

Hristiyan müelliflerini önce; Batılı Katolik - Doğulu Ortodoks olarak ikiye ayırmak, ardından Doğulu Ortodoks müellifleri de Bizans - Süryani - Ermeni tarihçileri olarak ele almamız gerekmektedir. Avrupalı müelliflerin önemli bir kısmının en az bir Haçlı Seferi'ne iştirak etmiş birer komutan, Şövalye veya önemli mevkîe gelmiş birer ruhban olduklarını söyleyebiliriz. Bu tarihçiler ne yazık ki Müslüman - Haçlı ilişkilerini ele alırken gördükleri veya duydukları olayları taassup sahibi klasik bir ortaçağ anlayışıyla değerlendirmiş, bir takım hayal ürünü efsanevî olayları ayıklama gereği duymadan kaleme almışlardır. Onlar, Haçlıların zaferlerini İsa Mesih'in yardımı, mağlubiyetlerini ise ondan uzaklaşmanın cezası olarak görmüş, eserlerinde Türkler ve diğer Müslümanlar hakkında; Kâfir, hırsız, uğursuz gibi nefret ifadeler içeren tabirler kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Haçlı Seferleri'nden bahseden Bizans kaynaklarına gelince; bunlar genellikle bir imparatorun veya bir hanedanın döneminden bahsetmektedirler. Bizans tarihçilerinin birçoğu sarayda eğitim almış, yüksek makamlara gelmiş bürokrat kimliği olan kimselerdir. Hizmetinde oldukları imparator veya hanedanın icraatlarını övgü dolu sözlerle kaleme almış, onları rencide edecek eleştiri ve sözlerden kaçınmışlardır. Bunlar eserlerinde Türkler ve Müslümanlar hakkında iyi şeyler söylemeseler de Katolik müverrihler gibi nefret dili kullanmamışlardır. Bizans'lı müverrihlerin Haçlılar hakkındaki görüşleri ise, onların "açgözlü" ve "barbar" kimseler oldukları yönündedir.

Ermeni ve Süryani müverrihlerin ise genellikle başpiskopos veya bir manastırın reisi olduklarını görüyoruz. Onlar Batılı tarihçiler gibi Müslümanlar hakkında nefret dili kullanmasalar da onları sık sık eleştirmekten geri durmamışlardır. Ermeni ve Süryani manastırlarında yetişen müverrihler, Haçlı Seferlerini hem kendileri için bir kurtuluş, hem de İsa Mesih adına yapılan kutsal bir davranış olarak görmüşler, hatta bu seferlere yeterince destek vermedikleri için Bizans imparatorlarını ihanetle suçlamışlardır. Bunların birer din adamı olmaları hasebiyle eserlerinde olayları izah ederken, dinî hassasiyetle hareket ettikleri göze çarpmaktadır. Onların dinî eğitimin dışındaki diğer ilim dallarında yeterince eğitim görmedikleri için olayları ele alışlarında; düşünüş bakımından basit, tenkit kabiliyeti yönüyle eksik kaldıklarını söyleyebiliriz. Yine de eserlerinde Haçlı Seferi'nin sebepleri, hazırlık aşamaları, Haçlı liderlerinin konumu, sefer esnasında çekilen zorluklar, Haçlı donanmalarının durumu, çeşitli belde ve kalelerin muhasarası, jeolojik ve meteorolojik olaylar hakkında çok kıymetli bilgiler vermektedirler.

Müslüman müellifler ile Hristiyan müelliflerin yaşadıkları kültür atmosferi içerisinde din ve dünya görüşlerinin şekilleneceği varsayımından hareketle, özellikle siyasî ve dinî karakteri olan olayları, her iki gruptan tarihçilerin kendi kültürel pencerelerinden bakarak değerlendirmiş olmaları doğaldır. Özellikle bir din adamı veya siyasî bir kimliği olan tarihçinin taraftarı bulunduğu olayları ele alışına, anlatım ve yorumlarına mesafeli yaklaşmak, bu olayları ortaya çıktıkları tarihî şartlar içinde sebep ve sonuçları ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bu açıdan baktığımızda Doğu ve Batı kaynaklarında verilen bilgilerin tamamen tarafsız ve objektif olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla günümüz akademik dünyasında ana kaynaklar ışığında, Haçlı Seferleri hakkında yapılan ciddi ve kapsamlı çalışmaların da tamamen doğru ve hatasız olamayacağını belirtmemiz gerekmektedir.

G. Araştırma Eserler

Beşinci Haçlı Seferi üzerindeki çalışmamızda klasik kaynakların yanı sıra yerli ve yabancı araştırma eserlerinden de faydalanmayı ihmal edemedik. Özellikle ana kaynaklarda sık sık rastladığımız birbirinden farklı kronolojik farklılıkların

giderilmesinde, yer ve isimlerin yazılışında ve ihtilaflı bazı olayların yorumlanmasında bu araştırma eserlerindeki bilgi ve yorumlara sık sık müracaat ettik. Çalışmamızda çok sık kullandığımız ve konumuz açısından önemli gördüğümüz bazı araştırma eserlerinin yazar adlarını burada zikretmekte ve bir iki cümle ile önemlerine vurgu yapmakta fayda mülahaza ediyoruz;

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Batılı temel eserlerin haricinde Fransızların büyük ansiklopedi olarak hazırladığı; *Recueil des Historiens des Croisades* adlı eserden kısaca söz etmemiz gerekiyor. Bu eser bir külliyat şeklinde olup, beş seriden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; iki cilt *Les Lois* (Kanunlar), Paris 1841-1843, beş cilt *Historiens Occidentaux* (Batılı Tarihçiler), Paris 1844-1906, iki cilt *Historiens Grecs* (Doğu Romalı Tarihçiler), Paris 1875-1881, iki cilt *Documents Arméniennes* (Ermeni vesikaları), Paris 1869-1906, beş cilt *Historiens Orientaux* (Doğulu Tarihçiler), Paris 1872-1906 baskılarından oluşmaktadır. Ayrıca bu eserlerin tamamının veya bir bölümünün çeşitli dillere çevirileri yapılmış olup Batı Üniversitelerinin kütüphanelerinde yerlerini bulmuştur. Bu ansiklopedi günümüz Haçlı literatüründe Haçlı Seferleriyle ilgili Doğu ve Batı kaynaklarını birleştirmesi açısından başlı başına önem taşıyan temel bir eser olarak değerini korumaktadır¹⁰⁸.

Doğulu ve Batılı modern Haçlı tarihçileri arasında saygın bir yeri olan Steven Runciman'ın 1950 yılında Londra'da yayımladığı *A History of the Crusades* isimli üç ciltlik araştırma eserini zikretmeden geçemeyeceğiz. Bu kıymetli çalışma 1985 yılında Fikret Işıltan tarafından Türkçe'ye çevrilerek *Haçlı Seferleri Tarihi* adıyla TTK tarafından neşredilmiştir. Bu eser gerek ülkemizde gerekse Batı bilim âlemindeki önemini halen korumaktadır. Doğal olarak biz de çalışmamızda Runciman'ın bu eşsiz esrini sürekli yanbaşıımızda bulundurduk. Öte taraftan çalışma konumuz açısından neredeyse her cümlesini dikkatle tahkik ettiğimiz bir başka eser Joseph Patrick Donovan'ın 1950 yılında Pensilvanya'da İngilizce olarak neşrettiği *Pelagius and the Fifth Crusade* adlı eseridir¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Geniş bilgi için bkz. Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyatı*, Belleten, sayı: 210, ss. 863-898.

¹⁰⁹ Joseph Patrick Donovan, *Pelagius and the Fifth Crusade*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1950.

Monografilere konu olan Selahaddin'in kardeşi el-Âdil ise şu eserde incelenmiştir; Franz Josef Dahlmanns, *Al-Malik al-adil. Agypten und der Vordere Orient in den Jahren 589/1193 bis 615/1218*, Giessen 1975. El-Âdil'in oğlu el-Kâmil'in monografisi ise Hans L. Gottschalk'ın 1958 tarihinde Wiesbaden'de yayınlanan *Al-Malik al-Kamil von Egypten und Seine Zeit*, adlı çalışmasında yer almaktadır. Zengî dönemi Nikita Elisseeff'in 1967 yılında Şam'da 3 cilt olarak yayınlanan *Nurad-Din: un grand prince musulman de Syrie au temps de croisades (511-569 AH./1118-1174)* adlı ayrıntılı bir çalışmasına konu olmuştur. Ayrıca, A. R. Hamilton Gibb - h. A. Numiko ve P. M. Holt'un bu konudaki çalışmaları da bize önemli katkılar sağlamıştır¹¹⁰.

Ülkemizde Haçlı Seferleri konusunda yapılan ilk çalışmalara giriş bölümünde değinmiştik. Son yıllarda yapılan akademik çalışmalara da kısaca değinecek olursak; Fikret Işıltan ve Işın Demirkent'in çalışmaları Haçlı Seferleri açısından hiç şüphesiz ülkemizde yapılan en ciddi ilk çalışmalardır diyebiliriz. Bunların halefleri diyebileceğimiz; Ali Sevim, Abdülkerim Özaydın, Coşkun Alptekin, Erdoğan Merçil, Ramazan Şeşen, Birs el Küçüksipahioğlu, Ebru Altan, Güray Kırpık, Ergin Ayan ve Ahmet Ocak vb. gibi adını burada zikretmediğimiz pek çok değerli Türk bilim adamının Haçlı Seferleri ile alakalı eserlerini imkânlarımız ölçüsünde inceleyip çalışmamızda yer yer kullandık. Kullandığımız yayınları ilgili dipnotlarda ve bibliyografyamızda kaydettik. Bunların yanısıra saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Aydın Çelik'in; Ortaçağ Mısır Tarihi ve Fatımîler Devleti ile alakalı çalışmaları da dönemin Mısır coğrafyası, ekonomisi ve tarihini anlayıp değerlendirebilmemiz açısından bize yol gösterici olmuştur. Öte taraftan Mısır'da Dr. Mahmud Said Ümran tarafından 1985 yılında Kahire'de yayınlanan *El-Hamletü 'l-Salibiyyetü 'l-Hâmise*¹¹¹ adlı eserinden olayların kronolojik sıralaması ile bazı şahıs ve yer isimlerinin tespitinde faydalandık. Nihai olarak ülkemizde Beşinci Haçlı Seferi ile alakalı doğrudan yapılan bir çalışmaya ve bu konuyu sistematik bir şekilde inceleyen

¹¹⁰ Şu eserlerin de konumuzla ilgili bölümlerinden faydalandık; James M. Powell, **Anatomy of A Crusade 1213-1221**, Philadelphia 1986, ; Chase F. Robinson, **The Cambridge History of İslâm**, 2 cilt, Cambridge 1970.; J. B. Bury, **The Cambridge Medieval History**, IV cilt, Cambridge 1966.; Kenneth Meyer Setton (Ed.), **A History of the Crusades**, Volume: II, University of pennsylvania Press, 1958; H. A. R. Gibb'in şu çalışmaları; *The Caliphate and the Arab State*, *Zengî and the Fall of Edessa*, *The Career of Nur-ad-Din*, *The Rise of Saladin 1169-1189*, *The Ayyubids*.

¹¹¹ Mahmud Said Ümran, *El-Hamletü 'l-Salibiyyetü 'l-Hâmise*, Daru'l-Mearif, Kahire 1985.

herhangi bir araştırmaya rastlamadığımız için çalışmamızda bu alandaki literatüre bir nebze olsun katkı sağlamayı hedeflemekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAÇLI SEFERLERİ ESNASINDA DOĞU'DA VE BATI'DA TARİHİ ZEMİN

1.1. İslâm Dünyası'nda Tarihi Zemin

1.1.1. Abbasî Hilâfeti

Hz. Muhammed henüz hayatta iken tüm Arap Yarımadası İslâm hâkimiyetine girmiş, Hulefâ-i Râşidin (ilk dört halife) ise Suriye, Mısır, Irak ve İran'ı da hakimiyet altına alarak İslâm Devleti'ni devrin en güçlü devleti haline getirmişlerdi. IV. Halife Hz. Ali'nin bir suikast ile öldürülmesinden sonra iktidarı ele geçiren Muaviye b. Ebû Süfyan, Emevî Devletini tesis etmiş, bu dönemden itibaren İslam hâkimiyeti Çin Seddi'nden Endülüs'e kadar geniş bir alana yayılmıştı¹¹². İktidarı Emevîlere kaptırmayı hazmedemeyen Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın çocukları, gizli ve hummalı bir çalışma içerisinde girerek ayaklandılar. Horasan'da Ebû Müslim'in önderliğinde başlayan silahlı hareket, Şiîlerin de desteğini alarak Emevî Hilâfetini devirip Abbasî Hilâfetini kurmaya muvaffak oldu. Emevî hanedanından sadece Abdurrahman b. Muaviye canını kутararak Endülüs'e kaçmayı başıarabildi¹¹³.

Abbasî Halifelerinden Me'mun (813–833) ve Mu'tasım (833–842) döneminde, Türkler devlet içerisinde yüksek makamlara, özellikle de ordu komutanlıklarına getirildiler. Bir süre sonra Hilâfet, artık Türklerin isteklerini yerine getiren kukla bir mevkiden ileri gidemedi. Diğer taraftan Babek (816–835), Mısır, Azerbaycan, Ermeniye (825–855), Saffarî, Zenci (867–883), Karmatî, Hamdanî (890–938), Beridî, Büveyhî, Fatımî (925–1055) ve Bizanslılar'a karşı verilen mücadeleler de hilâfetin gücünü yitirmesine sebep olmaktaydı. Bu durumda güç ve kudretini kaybeden halifeler, dinî ve siyasî otoriteyi tesis etmek yerine, Şiir ve edebiyatla uğraşan lüks ve debdebe içerisinde yaşayan kimseler haline gelmişlerdi.

¹¹² Ahmet Ocak, *Selçukluların Dinî siyaseti (1040-1092)*, Tatav Yay., İstanbul 2002, s. 389. ; Sebahattin Çelik, *Emevî Devlet Otoritesinin Tesisinde Haccac b. Yusuf'un Fonksiyoner Rolü*, C. B. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C. I, Manisa 2003, ss. 19-35.

¹¹³ Hakkı Dursun Yıldız (Redaktör), *Endülüs Emevî Devleti (756-1031)*, DGBİT, C. IV, Çağ Yay., İstanbul 1998, s. 120-121.

Şîî Büveyhilerin tehdidi altına giren hilâfet makamı Selçukluların desteğiyle varlığını devam ettirebilse de artık halifelerin bir yaptırım gücü kalmamıştı¹¹⁴.

1.1.2. Selçuklular

Selçuklular, Oğuzların Üçoklar kolunun Kınık Boyu'na mensupturlar. Selçuklu Devleti'ne adını veren Selçuk Beyin Oğuz Yabgusu ile ihtilafa düşüp ailesi ve maiyeti ile birlikte bir uç şehir olan Cend'e gelip yerleşerek bağımsızlığını ilan ettiği dönemde; Doğu'da Karahanlılar ve Gazneliler, Maverâünnehir ve Horasan'da Samaniler, Mısır ve Suriye'de Şîî Fatımîler, merkezde Sünnî Bağdat Hilâfeti, Anadolu, Balkanlar ve İtalyanın Kuzeyi'nde ise Bizans Devleti bulunuyordu. 1007 yılında Selçuk Bey ölünce torunları olan Tuğrul ve Çağrı Beyler Selçukluların başına geçtiler. Gazneliler ile mücadele içerisine giren iki kardeş, 1040 yılında Dandanakan'da Gazneli ordusunu hezimete uğratarak bağımsızlıklarını kazanıp Selçuklu Devleti'ni kurdular¹¹⁵.

X. yüzyılın sonunda İslâm'ı kabul eden Selçuklular kısa sürede; Çin'den Batı Anadolu dahil bütün Ortadoğu ülkeleri, Akdeniz sahilleri, Kuzeybatı Afrika, Hicaz ve Yemen'den Rusya içlerine kadar yayılan hâkimiyetin, muazzam bir kültür ve medeniyetin temsilcisi oldular. Sultan Tuğrul, 17 Ocak 1055'te Büveyhîlerin işgali altındaki Bağdat'a girerek Büveyhî Hükümdarlığını yıktı ve Abbasî Halifeliğini yeniden ihya etti. Tuğrul Bey'den sonra Çağrı Bey'in oğlu Alparslan 1064 yılında sultan oldu. Alparslan bir taraftan Orta Asya'da hâkimiyeti sağlarken diğer taraftan Bağdat Halifeliğini, Şîî Fatımîlerin ve Karmatîlerin tehlikelerine karşı korudu. Yine bu dönemde Bizans İmparatoru Romanos Diogenes büyük bir ordu toplayarak, Anadolu kapılarına dayanan Türk tehdidini ortadan kaldırmak için harekete geçti¹¹⁶.

¹¹⁴ Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyasî, İtikadî ve Fıkî Mezhepler Tarihi* (Çev.; H. Karakaya – K. Aytekin) İstanbul 1993.; Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Çev.; Salih Tuğ), İstanbul 1980.; Mehmet Atalan, *Emevî-Haşimî Çekişmesi, Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer Es-Sadık'ın Yeri*, (doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, Ankara 1990.; Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerin Şekillendiği Kelam Meseleleri*, Ankara 1988.; Mustafa Fayda, *Hulefa-i Raşidin Dönemi ve Emevîler*, DGBİT, C. II, (Ed. Dursun Hakkı Yıldız), Çağ Yay., İstanbul 1992.

¹¹⁵ Sebahattin Çelik, *Büyük Selçuklu Devleti tarihi*, Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa 2010.

¹¹⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Miratu'z-Zaman fi Tarihi'l-Ayan*, (Çeviri ve değerlendirme: Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 2011, s. 166-173.

1071 yılında Malazgirt'te yapılan savaş Alparslan'ın zaferi ile sonuçlandı. Bu zafer aynı zamanda Türklere, Anadolu'nun kapılarının açılması anlamına geliyordu. Sultan ile mağlup imparator arasında kararlaştırılan antlaşmanın yeni Bizans İmparatoru tarafından tanınmaması üzerine, Alparslan'ın emri ile Selçuklu kumandanlarının önderliğinde muhtelif Türkmen kitleleri Anadolu'ya girdiler. Saltuk, Danişmend, Mengüçük, Çavuldur, Çaka ve Artuk isimindeki Türkmen beyleri Anadolu'da kendi adları ile anılan birer hükümdarlık kurdular. Sultan Alparslan'ın bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine yerine oğlu Melikşah tahta geçti¹¹⁷.

Sultan Melikşah, 1073'te, Kutalmış'ın oğullarını (Mansur, Süleymanşâh, Alp İlig, Devlet) Anadolu'yu fethe tevcih etti. Türkmen beyleriyle birlikte Anadolu'ya hakim olan Süleymanşâh 1075'de İznik'i başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Öte taraftan Suriye ve Filistin bölgesinde fetihler gerçekleştiren Atsız, Dımaşk (Şam)'ı 1076 Mart ayında Selçuklu topraklarına kattı. Camilerde okunan Şîî-Fatimî ezanını kaldırıp cuma hutbesini Halife Muktedî ve Sultan Melikşah adına okutturdu. Daha sonra Fatimî Devletinin merkezi olan Mısır'a doğru fetihlerine devam ettiyse de başarılı olamadı. Sultan Melikşah, Suriye emirliğini kardeşi Tacü'd-Devle Tutuş'a verdi. Bu süreçte Selçuklunun değerli devlet adamları, âlim ve kumandanlar Hasan Sabbah'ın fedaileri tarafından suikastlerle bir bir öldürülüyordu. 1092 senesinde Selçukluların ünlü veziri Nizamülmülk bir batınî tarafından hançerlendi. Bu olaydan kısa bir süre sonra da, Sultan Melikşah Bağdat'ta meçhul bir şekilde zehirlenerek öldürüldü. Bundan sonra Selçuklular'da parçalanma ve saltanat kavgaları görülmeye başlandı¹¹⁸.

Melikşâh'ın ölümüyle başlayan saltanat mücadelesinde; oğlu Mahmud adına hanımı Terken Hatun Bağdat'ta, kardeşi Tacu'd-Devle Tutuş Dımaşk'ta, büyük oğlu Berkjaruk ise Rey'de sultanlığını ilan ettiler. Berkjaruk ilk olarak Terken Hatun'un ordusunu 1093 yılı Ocak ayında Burucerd'de bozguna uğrattı. Daha sonra amcası Tutuş'u Rey'de bozguna uğrattı. Bu savaşta Tutuş, Berkjaruk'un askerleri tarafından

¹¹⁷ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasî Tarihi, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071–1318)**, İstanbul 1971.

¹¹⁸ İbrahim Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, İstanbul 1953.

öldürüldü¹¹⁹. Sultan Berkyaruk'un genç yaşta ölmesinin ardından Selçuklu Devleti bölünerek şu isimler altında varlığını sürdürdü;

- Büyük Selçuklular; Irak ve Horasan, büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un hâkimiyeti altında iken kardeşi Sencer'in hâkimiyetine girmiştir¹²⁰.
- Suriye ve Irak Selçukluları; Sultan Muhammed Tapar'ın hâkimiyeti altında iken onun ölümüyle oğlu Mamud tahta geçmiştir. Bu sırada Halep, Tutuş'un büyük oğlu Rıdvan'ın, Dimaşk ise küçük oğlu Dukak'ın hâkimiyeti altında idi¹²¹.
- Kirman Selçukluları; Alparslan'ın kardeşi Kara Arslan Kavurd Beyin hâkimiyeti altında iken onun ölümü ile oğullarının hâkimiyeti altına girmiştir¹²².
- Anadolu Selçukluları; İznik'i başkenti yapan Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından kurulmuş, onun ölümünden sonra oğlu I. Kılıçslan tahta geçmiştir¹²³.
- Ayrıca Selçuklu hanedanlığının dışında Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Türkmen Beylikleri ve Atabeylikler ortaya çıktı. Berkyaruk, tatı ele geçirip parçalanan Selçuklu İmparatorluğunu toparlamaya başladığı sırada, Haçlı orduları Anadolu'yu geçerek Suriye önlerine kadar gelmiş ve Antakya'yı kuşatma altına almışlardı¹²⁴.

1.1.3. Fatimîler

Fatimîlerin fikir babası Abdullah b. Meymun (784)'un ölümünden sonra onun neslinden gelenler kendilerini Ehl-i Bey'ten Hz. Fatıma'ya isnat ettiler. Ebû

¹¹⁹ Ali Sevim, *Suriye Selçukluları I (Fetihten Tutuş'un Ölümüne Kadar)*, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Basımevi, Ankara 1981.

¹²⁰ Geniş bilgi için bkz.: Coşkun Alptekin *Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Dimaşk Atabeyliği, Musul Atabeyliği*, DGBİT, C. VII, Çağ Yay., İstanbul 1992. ; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devri*.

¹²¹ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1983, 179-180.

¹²² Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları* DGBİT, C. VII. Çağ Yay., İstanbul 1988

¹²³ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.; Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2004.

¹²⁴ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi*, C. II, (Yay.: Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 14-15.; Ali Sevim – Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 112.

Muhammed Ubeydullah Said b. Hüseyin Mağrib'e giderek Fatimîler adıyla Kayverân'da bir devlet kurmayı başardı. Emiru'l-Mü'minin unvanının yanısıra kendisinin beklenen "Mehdî" olduğunu ilan etti. Daha sonra Kayrevan'da kurduğu devleti güçlendirerek, iktidarını bütün Mağrib'e yaymaya başardı (909-934). 30 Haziran 968 yılında İhşidîlerin ordusunu yenerek Mısır'ı ele geçiren Fatimîler, buradaki Sünnî Abbasî hâkimiyetine son verdikten sonra Kahire şehrini kendilerine başkent yaptılar. Kısa zamanda Fatimî orduları Suriye'den Fas'a kadar tüm Kuzey Afrika'yı ele geçirdiği gibi, güçlü donanmaları sayesinde Orta Akdeniz'e de hakim olmayı başardılar. Bu süreçte Sicilya adasını da hakimiyet altına aldılar (911-1090)¹²⁵.

Fatimî Halifesi Mustansır Billah bozulan asayişî sağlamak üzere Akkâ Valisi Bedrü'l-Cemali'yi 1074 yılında Kahire'ye getirterek onu veziri yaptı. Asayişî sağlayıp devlet yönetimini eline alan Bedrü'l-Cemali ölünce, yerine oğlu el-Efdal Şahenşâh vezir oldu¹²⁶. Bu dönemde Artuk b. Ersük Kudüs'ü Fatimîlerin elinden almış (1097), Artuk Bey ölünce oğulları Sökmen ve İlgazi Kudüs'ün hâkimiyetini ellerinde tutmuşlardı. Haçlıların İslâm topraklarına girip Antakya'yı ele geçirdikleri sırada, Fatimîler de Kudüs'ü Artuklulardan geri almışlardı (Temmuz 1098)¹²⁷. Bu dönemde Fatimîlerin en büyük düşmanı Abbasî Hilâfetin ve Sünnî İslâm dünyasının hamisi konumundaki Selçuklular idi¹²⁸. Dolayısıyla Selçuklu ve Sünnî İslâm Dünyası'nda meydana gelen parçalanmalar ve Türklerin Haçlılar karşısında güçlerinin zayıflaması, Fatimîleri memnun etmekteydi.

¹²⁵ Aydın Çelik, **Kuruluş Dönemi Fatimî Devleti Siyasî Tarihi (909-969)**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2007, s. 23-104. ; Ayrıca aynı yazarın; **Fatimîler Döneminde Kahire Şehri**, F. Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ 2008 kitabı ile; **Fatimîler Devletinin Kuruluşu**, F. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, Elazığ 2005, ss. 433-453. ; **Fatimî Halifesi Ubeydullah el-Mehdi ve Dönemi**, F. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 16, Elazığ 2006, ss.395-418. Adlı makalelerinde konu ile alakalı ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

¹²⁶ İhtida ederek İslâmı seçen, Ermeni asıllı Bedrü'l-Cemali Akkâ valiliğinden Fatimî halifesinin vezirliğine yükselmiş, ardından oğlu el-Efdal Şahenşâh vezir olmuştur. Runciman **a.g.e.**, C. I, s. 11. ; E. Craafe, **Fatimîler**, DİA, C. IV, İstanbul 1997, s. 523.

¹²⁷ Osman Turan, **Artuklular**, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, 2. Baskı, Nakışlar Yay., İstanbul 1980, s. 135, 136.; Coşkun Alptekin, **Artuklular**, DGBİT, C. VIII, Çağ Yay., İstanbul 1992, s. 174.; Sauvaget, **a.g.e.**, s. 39.; Hakkı Dursun Yıldız, **Fatimîler**, DGBİT C. V, İstanbul 1998, s. 145-146.

¹²⁸ Aydın Çelik, **Fatimî-Selçuklu Münasebetleri**, Türkler Ansiklopedisi, C. IV, Ankara 2002, ss. 475-752.

1.1.4. Endülüs

İslâm tarihçileri bugünkü İspanya ve Portekiz'in bulunduğu İberik Yarımadasına “Endülüs” adını vermişlerdir¹²⁹. Emevî Halifesi Abdülmelik zamanında, İfrikiyye valisi Musa b. Nusayr'ın Tarık b. Ziyad komutasında gönderdiği İslâm orduları, 711 yılında Tarık'ın kendi ismiyle anılacak olan, Cebel-i Tarık'a ayak bastılar. Kısa zamanda Istaca, Kurtuba, Toledo (Tuleytula), İşbiliyye, Gırnata ve Kastilla şehirlerini ele geçirip Endülüs'ün fethini tamamladıkları gibi (718) Fransa hudutlarını da aşarak Barselona ve Saragossa'yı zapt ederek Paris'e kadar dayandılar. 732 yılında Fransız orduları Müslümanları Poitiers önlerinde Puvaya savaşında (Balatu'ş-Şühedâ) güçlkle durdurabildi¹³⁰.

Endülüs'ün fethinin tamamlanmasının ardından İspanya'yı önce Emevî daha sonra Abbasî valileri yönetmeye başladı (712 - 756). Yukarıda bahsettiğimiz üzere, 756 yılında Abbasîlerin iktidarı ele geçirmesiyle Emevî hanedanından Abdurrahman b. Muaviye, İspanya'ya kaçarak burada halkın biatini aldıktan sonra “Endülüs Emevî Devleti”ni kurdu. XI. Asra kadar varlığını sürdüren bu devlet, Berberîlerin müdahaleleri ve Franklar'la yapılan çetin savaşlar sonucu ömrünü tamamlayarak, 1036 yılında yerini “Tavâif-i Müluk” denilen küçük mahalli devletçiklere bıraktı. XI. yüzyıldan itibaren Endülüs'te durum Müslümanların aleyhine dönmeye başladı. 1085 yılında Toledo'nun Hristiyanların eline geçmesi ile başlayan yıkılış 1490 yılında Endülüs'ün tamamen Hristiyanların hâkimiyetine geçmesi ile son buldu¹³¹. Doğu'ya yönelen Haçlı Seferleri Hristiyanlar açısından istenilen sonuçları vermemesine rağmen, daha sonra Batılıların “Reconquista¹³²” dedikleri Haçlı hareketi Endülüs

¹²⁹ A. Tahir Mekki, *Dirasat Endelusiyye*, Daru'l-Mearif, Kahire 1980, s. 5-34.

¹³⁰ Geniş bilgi için bkz.; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları 1 (Siyasî Tarih)*, TDV, Ankara 1994.

¹³¹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 189.; Reinhart Dozy, *Spanish İslâm*, DGBİT, C. V, s. 17 vd.; Nermin Sinemoğlu, *Endülüs Emevileri*, DGBİT, C. IV. s. 542-615.

¹³² Reconquista; Hristiyanların, Müslüman egemenliği altındaki İspanya'yı yeniden fethetmeleri anlamında tarihçilerin kullandıkları İspanyolca bir kavramdır. Müslümanların Endülüs'ü fethetmeleri esnasında Kuzey dağları olan Asturias ve Pireneler'e kaçan bazı Hristiyan gruplar bağımsız kalarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. İşte bu Hristiyan grupların yavaş yavaş Güney'e doğru inmelerine Reconquista hareketi adı verilmektedir. Bkz. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi XIX*, İnterpress Basın ve Yay., İstanbul 1992, s. 9733.

üzerinde başarıya ulaşmış ve Franklar Müslümanların Endülüs'teki hakimiyetlerine bir daha kavuşmamaları üzerine son vermişlerdir¹³³.

1.2. Hristiyan Dünyası'nda Tarihi Zemin

1.2.1. Bizans İmparatorluğu

M. Ö. IX. yüzyılda küçük bir Latin şehri olan Roma, önce krallarca yönetilmiş, daha sonra cumhuriyet olmuş ve M. Ö. I. yy. sonunda bir imparatorluk halini almıştır. Roma İmparatorluğu; M. Ö. I. yüzyıldan M. S. III. yüzyıla kadar tüm Akdeniz'e hakim olmuş, 396 yılında imparator Teodosius tarafından Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünerek oğulları arasında paylaştırılmıştır. Merkezi Roma kenti olan Batı İmparatorluğu 476 yılında barbar istilaları sonucunda yıkılırken, merkezi Constantinopolis (İstanbul) olan Doğu İmparatorluğu yaklaşık bin yıl daha varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Uzun yüzyıllar boyunca yabancı istilalara karşı koyan Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu bu süre içerisinde Yunan kültürünü benimsemiş ve mezhep olarak Ortodoks Hristiyan kimliğine bürünmüştür. Bu devrin en parlak devleti dört bir taraftan çeşitli kavimlerin saldırılarına uğrayarak sırasıyla; İtalya, Suriye, Filistin ve Mısır'ı kaybetti¹³⁴. 1071 yılında Malazgirt savaşını kaybedince de Anadolu'yu Türkler'e kaptırmaya başladı. 1075'te İznik'i başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran Süleymanşâh'ın ve İzmir Hakimi Çaka Bey'in önlenemez yükselişi, Bizans İmparatorluğu'nu temellerinden sallamaya başlamıştı¹³⁵. Bu durum haklı olarak Avrupalılar'ı derin bir telâşa düşürmüştü. Zira Bizans'ın düşmesi demek, Türkler'e Avrupa yolunun açılması demekti. Bunun önüne geçilip, Türklerin durudurulması, hatta Anadolu dahil bütün Ortadoğu'dan atılmaları gerekliydi. Bizans'ı felakete götüren bu siyasî gelişmeler Haçlı Seferleri ile bir süre daha bu

¹³³ Rodrigo de Zayas, *Endülüs'te Yüzbinlerce Müslüman Katledildi*, (Çev.; Cemal Aydın), TDV Yay., Ankara 1996, s. 109-115.

¹³⁴ Ali Çimen, *Kısa Dünya Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul 2015, s. 83-90.

¹³⁵ Geniş bilgi için bkz.; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.; T. Bıyıklıoğlu), İstanbul 1937.; Alexander Alexandrovich Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.; A. Müfit Mansel), Ankara 1943.; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.; Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1981.; Arif. M. Mansel, *Roma İmparatorluğu*, Ankara 1943.; Runciman, *a.g.e.*, C. I-II.

devletin devamını sağladı. Ancak XIII. ve XIV. yüzyılda gücünü yitiren Bizans İmparatorluğu, 1453 yılında Osmanlı Devleti tarafından tarih sahnesinden silindi¹³⁶.

1.2.2. Ortaçağ'da Avrupa

Din adamları (ruhban sınıfı) Ortaçağ Avrupası'nda önemli bir güce sahipti. Özellikle 1054 yılındaki Doğu ve Batı kiliselerinin kesin bir şekilde birbirlerinden ayrılmasından sonra, Roma Katolik Kilisesi krallıklardan daha güçlü bir hale gelmeye başlamıştı. Avrupa'da krallar papaların izniyle tahta oturabiliyor, karşı gelenler aforoz (dinden çıkarma) edilip tüm itibarlarını kaybedebiliyorlardı. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile ülkeler birçok derebeyi tarafından yönetildi. İnsanlar emniyetleri adına surlarla çevrili şatolarda derebeylerinin tasarrufu altına girmek zorunda kaldılar. Halk kul olmanın yıkıcı ağırlığı altında ezilmekte, bu acımasız, onur kırıcı, keyfi ve sınırsız sömürünün pençesinde kıvrılmaktaydı. Derebeylik, Avrupa'ya yapılan istilaların ortaya çıkardığı, eşitsizliğe dayanan bir rejim idi. Hristiyanlığın Germenler tarafından da kabulünden sonra, din taassubu, derebeylik (feodalite) ve rejiminin baskısı ile Avrupa koyu bir karanlığın içine gömüldü¹³⁷. Bu dönemde, Avrupa'da aşağıdaki halk sınıfları ortaya çıkmıştı:

- **Soylular;** Soylular en fazla haklara sahip kimseler idi. Aralarında rütbe ve unvan farkları vardı. Kendilerini yaşadıkları ülkenin sahibi görmekteydiler. Büyük toprakların sahipleri olup, komutanlık ve yöneticilik yapan, vergi vermeyen aristokrat sınıfı.
- **Din Adamları (Ruhbanlar);** Merkezi otoritenin yıkılması ile devlet boşluğunu doldurup bu kaostan güçlenerek çıkan yegane kurum kilise olmuştur. Ruhbanlar kilisede din işleriyle uğraşan, yargı ayrıcalıklarına sahip, vergi vermeyen ancak vergi toplayan kimselerdi.
- **Burjuvalar (Şehirliler);** Burjuva sınıfı zenaat ve ticaret ile uğraşan sınıfı. Bunların soylular kadar yetkileri yoktu. Bir derebeyine bağlı ekonomik olarak bağımsız varlıklı kimselerdi.

¹³⁶ Auguste Bailly, **Bizans Tarihi II**, (Çev.: Haluk Şaman) Kervan Yay., İstanbul (basım tarihi yok), s. 307-326.; Reşat Ekrem, **Bizans Tarihi Doğu Roma İmparatorluğu**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1934, s. 56 vd.

¹³⁷ Charles Seignobos, **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, (Çev.: Semih Tiryakioğlu), Varlık Yay., Sayı: 766, İstanbul 1960, s. 57 vd.

- **Köylüler;** Köylüler toprağa bağlı, toprakla birlikte alınıp satılan birer emtia gibiydiler. Tarımla uğraşan, her türlü angarya işleri yapan, çağrıldıklarında askere giden, kazandıklarından ağır vergiler veren kimselerdi. Ancak bu dönemde köylülerde artık bir araya gelme ve böylece kendilerini daha iyi savunabilme fikri gelişmeye başlıyordu.
- **Serfler;** Köle olarak kabul edilen, hiçbir yasal hakka sahip olmayan, ürettiklerini sahipleri olan soylulara veren, arazi ile birlikte alınıp satılan kimselerdi. Serfler, senyörlerin ve ruhban sınıfının angarya tarzı hizmetlerini bir karşılık beklemeden yapmak zorundaydı¹³⁸.

Ortaçağ'da Avrupa, müthiş bir fakirlik içindeydi. Kralların sarayları bile taş yığınlarından ibaretti. Altın, gümüş ve değerli madenlerin birçoğu, Türklerin ve Doğu kavimlerinin elindeydi. Avrupa, en iptidaî maddeler için bile doğuya muhtaçtı. Ziraat, çok ilkel usullerle yapılıyordu. Sulama sistemi yoktu. Fransa, Almanya, Venedik gibi büyük sayılan Avrupa devletlerinin senelik geliri, en mütevazı Türk beylerinin gelirlerinden azdı. Şövalyeler çevrelerinde terör estirmekteydiler. Eyalet hükümetlerinin kontrol altına alamadığı bu şiddet yegâne otorite haline gelmişti. Halkın mal ve can güvenliği ortadan kalkmıştı¹³⁹.

Papalık bu seferlerin masraflarını karşılayabilmek gayesiyle, Hristiyanların ruhanî işleri için vergi almak âdetini çıkardı. İnsanlar evlerini, arazilerini, hayvanlarını, hatta yiyecek ve giyeceklerini yok pahasına satarak tek umut olarak gördükleri bu seferlerin hazırlıklarını tamamlamaya başladılar. Bulunduğu çevrenin kilisesine vergisini vermeyenler veya sefere katılmak istemeyenler, Hristiyanlıktan aforoz edildiler¹⁴⁰. Genel bir değerlendirmesini yaptığımızda Haçlı Seferlerine katılan Batı devletlerinin; Papalık, Bizans Devleti, Almanya, Fransa, İngiltere, Napoli Krallığı, Pisa, Venedik, Cenova, Macaristan ve Baltık Ülkeleri olduğunu söyleyebiliriz.

¹³⁸ Seignobos, **a.g.e.**, s. 94-97.; Hırsar E-Portfolyo, *Ortaçağ Avrupasında Toplumsal Sınıflar*, (Hazırlayan; Ceylan Ersoy), blogs.hisarscool, 2013.

¹³⁹ Kürşat Demirci - Kemal Beydilli, *Avrupa*, DİA, C. IV, s. 134-138.

¹⁴⁰ P. M. Holt, **a.g.e.**, s. 20 vd.

1.3. Haçlı Seferleri'nin Temel Sebepleri

1.3.1. Dinî Sebepler

Avrupa'da Hristiyanlığın resmî din olarak kabulünden sonra Karolenj İmparatoru Charlemagne (Şarlman)'ın (768-814) Abbasî Halifesi Harun Reşit (786-809) ile diplomatik ilişkilere başlamasından sonra, Hristiyan hacıların İlsâ'nın Kudüs'teki mezarını ziyaret etmelerine imkân tanınmıştır¹⁴¹. Bir süre sonra papalık kurnazca bir içtihatla bulunarak haccetme görevini ağır günahkârlara ve büyük suç işleyenlere yüklemiş, böylece kilisenin kendi düşmanlarından kurtulması da hedeflenmiştir. Sayıları her yıl gittikçe artan; kilise tarafından cezası kesilmiş binlerce günahkâr ve suçludan müteşekkil guruhlar Kudüs'e doğru yollara dökülmüşlerdir¹⁴².

Fatımî Halifesi Hakim Biemrillah (996-1021)'ın 1009 senesinde Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi'ni yıktırması¹⁴³, salgın hastalıklar, eşkıya baskınları, zorlu yol şartları gibi sebepler, Avrupa'dan Kudüs'e yapılan hac ziyaretleri için büyük zorlukları da beraberinde getirmekteydi. Tabii ki hac bahanesi ile yola çıkan bu insanların masum oldukları ve sadece kutsal yerleri büyük bir saygı ile ziyaret ettikleri de söylenemez. Nitekim Suriye, Filistin ve Kudüs yönetimini ele geçiren Türkler, onların geldikleri bu bölgelerdeki taşkınlıklarına müsamaha göstermemişlerdir¹⁴⁴. Bunların içerisinde yer alan fanatik Hristiyanlar, ülkelerine döndükten sonra Müslümanlar aleyhine menfi propagandalar yapmak suretiyle, kendilerine ve orada yaşayan Hristiyanlara büyük zulüm yapıldığı yaygarasını yaymaya başlamışlardır. İşte bu sebeple papa ve onun vaizleri, Haçlı Seferleri çağrısını yaparken altyapısı hazır olan bu konuyu önemli bir propaganda malzemesi olarak kullanmışlar ve kutsal yerlerin kâfirlerden temizlenmesinin dini bir görev

¹⁴¹ Ahmet Ocak, *Haçlı Seferleri'nin Ortaya Çıkışı ve (Doğu-Batı Dünyaları Açısından) Doğurduğu Sonuçlar: The Emergence of the Crusades and (in Terms of the East-West World) the Consequences*, Abant İzzet Baysal Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:14, Yıl:14, Sayı:3, (ss. 133-155), Bolu 2014.

¹⁴² Emrullah Kaleli, *Palmye Dalı Taşıyanlar ve Silahlı Hacılar, (The palmers and armed pilgrims)* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The journal of in ternational social research, Cilt: 7, Sayı: 33, (ss. 325-340), Volume: 7, Issue: 33, pp. 325-340.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 22, 30-33.

¹⁴³ 1027 yılında Bizans ile Fatımî Devleti arasında yapılan bir anlaşma ile Kutsal Mezar Kilisesinin tamirine başlanmış ve 1048 yılında yeniden hizmete açılmıştır.; Ocak, **a.g.m.**, s. 135.

¹⁴⁴ Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, C. I, Kısım I, s. 320, 391 vd. ; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 30-39.

olduğu tezini işlemişlerdir¹⁴⁵. Dolayısıyla Ortaçağ Avrupa halklarını harekete geçiren ve onlara bu motivasyonu sağlayan en önemli güç hiç şüphesiz papalık müessesesi olmuştur. Avrupalı Hristiyanlar papalığın teşvik ve tahrikleri vasıtasıyla; kutsal yerleri özellikle de Kudüs'ü kirllettiklerini düşündükleri ve kâfir olarak addettikleri Müslümanlardan geri almayı, İsa Mesih'in bir emriymiş gibi telakki etmeye başlamışlardır¹⁴⁶.

1.3.2. Siyasî Sebepler

Hristiyanlığın Doğu sınırlarında Bizans İmparatorluğu Avrupalılar için bir kalkan vazifesi görmekteydi. Ancak imparatorluk, Türkleri durdurmayı başaramadığı gibi gün geçtikçe kan kaybetmekteydi. Bizans'ın düşmesi demek Türklerin tüm Avrupa'yı istila etmeleri anlamına gelmekteydi. Bu yüzden Avrupalılar'ın kendileri için en büyük tehlike olarak gördükleri Türkleri durdurmaları, onları Anadolu, Suriye, Filistin ve Akdeniz'den kısaca bütün Ortadoğu'dan atmaları ve geldikleri Orta Asya'ya geri gönderilmeleri gerekiyordu. Aslında başından beri Avrupalılar'ın düşüncesi ve hedefi Anadolu ve Ortadoğu'yu ele geçirerek burada kendi hakimiyetlerini kurmaktan başka bir şey değildi¹⁴⁷.

Bununla beraber diğer bir sebep ise; başlangıçta gadre uğrayan mazlumların haklarını korumak gayesiyle ortaya çıkan, sonradan önü alınmaz bir güç haline dönüşen şövalyeler sınıfının durumu idi. Şövalyelerin yaşam felsefeleri; akraba bağlılığı, din kardeşliği ve düşmanlarından öç alma (vandetta) arzusu üzerine kurulu idi. Feodal gruplar ve vassallar da aynı duyguları taşımaktaydılar. Bu durumu gözönünde bulunduran din adamları onları, Müslümanlara karşı kin duyguları besleyen insanlar haline getirmekten geri durmadılar. Ardından aile fikrini ön plana çıkarmak suretiyle onları, kardeşlerinin kâfirler tarafından çektikleri eziyetlerin

¹⁴⁵ H. A. Nomuki, **Haçlı Seferleri**, (Yunanca'dan Çev.; Kriton Dinçmen), İletişim Yay., 2. baskı, İstanbul 1997, s. 15-25.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 39, 40, 45, 61.

¹⁴⁶ Bu dönemde hacetmek amacıyla kutsal topraklara giden Pierre L'Ermite (Peter Eremit), hac dönüşü Roma'ya giderek papaya Kudüs Patriği Siemon'un askerî yardım isteyen mektubunu iletmış ve oradaki Hristiyanlara yapılan zulmü aktarmıştır. Bkz.: Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği: Başlangıçtan Kudüsün Zaptına Kadar**, (Haz.: Engin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, Fasıl 10-12.

¹⁴⁷ Casim Avcı, **Kudüs (Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar)**, DİA, C. XXVI, Ankara 2002, s. 329 vd.; Runciman **a.g.e.**, C. I.; Ali Sevim, **Selçuklu – Mısır - Fatımî Devletleri İlişkilerine Genel Bir Bakış**, VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976), Bildiriler II, (ss. 741-751), Ankara 1976.

intikamını almaya teşvik ettiler. Nitekim bizzat Papa II. Urbanus; *Babalara, oğullara, yeğenlere sesleniyorum. Eğer birisi sizin akrabanızı öldürecek olursa kendi kanınızdan olanın intikamını almazmısınız? Öyleyse İsa ve diğer din kardeşlerimizin intikamını öncelikle almalısınız...*¹⁴⁸.

1.3.3. Ekonomik Sebepler

Tarihçilerin “Karanlık Ortaçağ” olarak nitelendirdikleri bir dönemde Avrupa’da; derebeylerinin karın tokluğuna çalıştırdığı hiçbir şeye sahip olmayan, mal ve can emniyetinden yoksun milyonlarca insan yaşamaktaydı. Bunların yanısıra bir de derebeylerinin işlerine yaramadıkları için yanlarından kovdukları işsiz, açsız, yurtsuz insanlar yol keserek, hırsızlık yaparak hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktaydı. Avrupanın nüfusu hızla artmakta iken, kuraklıklar sebebiyle tarımda yaşanan çöküş yüzünden, insanlar karınlarını bile doyuramaz bir durum ile karşı karşıya idiler. 1094 yılındaki sel felaketinin ardından her tarafta salgın hastalıklar, açlık ve tahammül edilemez toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştı¹⁴⁹.

Öte taraftan altın, gümüş ve değerli madenlerin birçoğu Müslümanların tasarrufu altındaydı. Doğuluların elinde bulunan ipek ve baharat yolları ve dilden dile anlatılan zenginlikleri bu fakir Avrupalı insanları cezbetmekteydi. Soylular ise elindekiler ile yetinmeyerek yeni ve zengin topraklara sahip olmak istiyorlardı. Kudüs ise din adamları tarafından İncil’de yazıldığı gibi “sokaklarından bal ve pekmez akan” rüya bir şehir olarak takdim edilmekteydi. Papa II. Urbanus Clermont Konsili’nde; *Bu memleket artık sakinlerini doyurmaktan acizdir, onun için mülkü tahrip ediyor ve bitmez tükenmez şekilde birbirinizle savaşıyorsunuz*¹⁵⁰. Demek suretiyle insanları ekonomik refah için savaşa teşvik ediyordu. Nitekim seferlerin başladığı andan itibaren, Macaristan ve Bizans gibi Hristiyanların yaşadıkları topraklarda bile Haçlıların yaptıkları yağma, çapul ve talan, aslında onlardan

¹⁴⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 5 v.d.

¹⁴⁹ Pirenne, *a.g.e.*, s. 5 vd. ; Ocak, *a.g.m.*, s. 136 vd.

¹⁵⁰ Fulcherius, *a.g.e.*, s. 5 vd.

birçoğunun sefere ekonomik kazançlar elde etmek düşüncesi ile katıldıklarının en bariz örnekleriydi¹⁵¹.

1.4. İslâm Coğrafyasına Yapılan İlk Haçlı Seferleri

Ortaçağ'da Avrupalı halklar tarafından, Hristiyanlarca kutsal sayılan ancak yüzyıllardır Müslümanların elinde bulunan, Kudüs ve diğer kutsal beldeleri geri almak amacıyla 1096-1291 yılları arasında düzenlenen dokuz Haçlı Seferinin sıralaması, ilk olarak 1820 yılında Charles Mills'in *The History of the crusades for the recovery and possession of the Holy Land*¹⁵² isimli eserinde yer almış ve sonraki tarihçiler de bu sıralamayı devam ettirmişlerdir. Bunlardan ilk dördü güzergâhları olması hasebiyle Anadolu Selçuklu Devleti'ni ve Anadolu Türk Beyliklerini yakından ilgilendirmektedir. Diğer Haçlı Seferleri'nde ise gemilerle Suriye, Filistin, Mısır ve Tunus sahillerine çıkarma yapılmıştır. Şimdi kısaca Haçlı Seferleri'nin ne zaman, nerede ve nasıl düzenlendiğine ve neticelerinin ne olduğuna bir göz atalım;

1.4.1. Birinci Haçlı Seferi

Birinci Haçlı Seferi, Ortadoğu'daki İslâm ülkelerinin mezhep ve hakimiyet mücadeleleriyle çalkalanmakta olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Yukarıda da temas ettiğimiz üzere, bu dönemde Ortadoğu coğrafyasında Büyük Selçuklu Devleti ile kendisine tabi olan Suriye Selçuklu Meliklikleri (Halep ve Dımaşk) ile birtakım beylikler bulunmaktaydı. Melikşah'tan sonra Selçuklu hanedan üyeleri arasında kanlı bir iktidar mücadelesi sürerken, aynı şekilde beylikler arasında da siyasî nüfuz mücadelesi devam ediyordu. İslâm Dünyası'nda hal böyle iken; Almanya'da Keşiş Pierre Lermi'tin çabalarıyla oluşturulan Haçlı ordularının öncüleri diyebileceğimiz, Almanlardan müteşekkil düzensiz Haçlı kuvvetleri Anadolu topraklarına girmiş ve Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslanın kuvvetleri tarafından 21 Ekim 1096'da

¹⁵¹ Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 44, 83-92.; Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 1, s. 6 vd.

¹⁵² Charles Mills, **The history of the crusades for the recovery and possession of the Holy Land**, london 1820-1821, Volume: I, p. 263, 362, 395, Volume II, p. 1. 43, 82, 147, 203.; Bize göre bu sıralama gerçeği yansıtmamakta ve Endülüs Haçlı Seferi ile 1101 Haçlı Seferi'ne ayrı bir başlık verilmesi gerekmektedir.

Drakon mevkiinde yok edilmişlerdir¹⁵³. I. Kılıçarslan arkadan gelen ve sayıları yüzbinleri¹⁵⁴ bulan düzenli Haçlı ordularının gelişinden haberdar olmadığından dolayı, Doğu sınırlarını genişletmek üzere Ermeni Gabriel'in idaresinde bulunan Malatya'yı zaptetmekte bir sakınca görmemişti¹⁵⁵. Bu sırada Haçlıların İznik'i kuşattıklarını haber alınca derhal Malatya kuşatmasına kaldırıp İznik'e dönen sultan, tüm çabalarına rağmen Haçlı kuşatmasını yaramamış ve Haziran 1097'de şehri kaderine terk etmek zorunda kalmıştır¹⁵⁶. Bundan sonra Haçlıların Anadolu içerisindeki ilerlemelerine karşı başarı ile mücadele etmişse de sayıca çok kalabalık olmalarından dolayı onları durduramamış ve Haçlı ordusunu yıpratma yoluna gitmiştir. Anadolu'yu zorlukla da olsa geçebilen Haçlılar Kudüs'e kadar ilerleyebilmiştir¹⁵⁷. Hedefine ulaşan ve Ortadoğu'nun siyasal yapısını yüzyıllarca etkileyecek şekilde değişime uğramasına sebep olan bu seferin sonucunda;

- Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan başkentini İznik'ten Konya'ya taşımak zorunda kalmıştır¹⁵⁸.

¹⁵³ Pierre Lermi, Köln'de 20.000 kişi toplayarak papanın belirlediği hareket tarihini beklemeden yola çıkmış, İstanbul'a ulaştıklarında da ana orduyu beklemeden İznik üzerine ilerlemiş, Kocaeli yakınlarında, Dragos Çayının geçtiği Drakon Vadisi'ne ulaştıklarında Türklerin ani saldırısına uğrayarak kılıçtan geçirilmişlerdir. Urfalı Mateos, **a.g.e.**, s. 190.; Münecimbaşı, **a.g.e.**, C. II, s. 14.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 89 v.d.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 11- 18.; Refik, **a.g.e.**, C. VI, s. 10-11.; Sauvaget, **a.g.e.**, s. 39. Dursun Hakkı Yıldız, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Türk Dünyası El Kitabı III, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 2. Baskı, s. 286.

¹⁵⁴ Kaynaklarda Birinci Haçlı Seferi'ne katılanların sayısı hakkında, 600.000'in üzerinde bir katılım olduğuna dair çoğunluk bulunmaktadır. Bkz.: Urfalı Mateos, **a.g.e.**, s. 188-189.; Azimî, **a.g.e.**, s. 30.; Refik **a.g.e.**, C. VI, s. 13.; Bailly, **a.g.e.**, s. 324-325.; Nomuki, **a.g.e.**, s. 29.; A. Sevim – Y. Yücel, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁵⁵ Azimî, **a.g.e.**, s. 30.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 135-138.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 29.; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1982, s. 288, 289.

¹⁵⁶ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay., Dizi XXIV - Sayı 22, Ankara 1996, s. 20-28.; Runciman, **a.g.e.**, C.1 s. 95-135.; Birsal Küçüksipahioğlu, **a.g.m.** s. 19.

¹⁵⁷ Sultan Kılıçarslan, Danişmendoğlu beyliği ile ittifak ederek Eskişehir (Dorylaion) yakınlarında kamp kuran Haçlılara karşı bir saldırı düzenlemiş, daha sonra onların yol boyunca geçecekleri yerlerdeki yiyecek maddelerini ve su kuyularını tahrip etmiştir. Haçlı ordusu yol boyunca pek çok zayıat vermesine rağmen Antakya'ya ulaşabilmiştir. Mateos, **a.g.e.**, s. 192-193.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 155.; Mehmet Ersan, *I. Haçlı Seferi sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların eline geçmesi*, Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1998, s. 65-78.; Abdülkerim Özaydın, *Danişmendliler*, DGBİT VIII, s. 123.

¹⁵⁸ Kılıçarslan, İznik'in Haçlılar tarafından zapt edilmesini engelleyememiş ve İznik'i kaderine terk etmek zorunda kalmış, bunun üzerine garnizon komutanı 19 Temmuz 1097'de şehri İmparatorun elçisine teslim etmiştir. Bkz. Anna Komnena, **a.g.e.**, s. 325.; Mateos, **a.g.e.**, s. 190.; Azimî, **a.g.e.**, s. 30.; Refik, **a.g.e.**, C. VI, s. 16.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 136-141.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 29 v.d.; Semavi Eyice, *İznik*, DİA, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 543-545.; Özaydın, *Danişmendliler*, s. 123. Demirkent, *Sultan I. Kılıçarslan*, TTK Yay., Ankara 1996, s. 24 vd.

- Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırları Marmara kıyılarından Orta Anadolu'ya çekilmiştir. Bundan faydalanan Bizans İmparatoru Aleksios Batı Anadolu'yu ele geçirmiştir¹⁵⁹.
- Urfa Kontluğu (10 Mart 1098)¹⁶⁰, Antakya Prinkepsliği (30 Haziran 1098)¹⁶¹ Kudüs Krallığı (15 Temmuz 1099)¹⁶² ve Trablus Kontluğu (12 Temmuz 1109) olmak üzere İslâm coğrafyasının göbeğinde dört Haçlı devleti kurulmuştur¹⁶³.
- Haçlılar, kurdukları bu devletlerin sınırlarını genişleterek Doğu Akdeniz kıyısında yer alan; Banyas, Akkâ, Hayfa, Cübeyl (1109), Beyrut (1110) vs.

¹⁵⁹ Mateos, **a.g.e.**, s. 189 vd.; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 334 vd.

¹⁶⁰ Urfa Hakimi Theodor (Toros), 1098 Ocak ayında, Baudouin'e bir heyet gönderip ona; *Urfa'yı Türklerin akınlarından kurtarması karşılığında, şehrin gelirlerini ve ortak iktidarlığını* teklif etmiştir. Bkz. Mateos, **a.g.e.**, s. 194.; Albertus Aquensis, **Liber Christianae Expeditionis Pro Ereptione, Emundatione et Resolutatione Sanctae Hierosolymitananae Ecclesiae**, R.H.C. OcC., III, (Tercüme eden; H. Hefele), Jena 1923. s. 22-23, 352-354.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 156-157.; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, C. I, s. 19-25.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 157-163.; Ali Öngül, **Urfa Tarihi İslâm Fethinden Osmanlı Hakimiyetine Kadar (639 – 1517)**, Emek Matbaası, Manisa 2004, s. 95 vd.

¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. X, s. 229-23.; Azimî, **a.g.e.**, s. 31.; İbnü'l-Adim, **a.g.e.**, C.II, s. 133-134.; Mateos, **a.g.e.**, s. 196 - 197.; Ebû'l-Ferec, **a.g.e.**, C. II, s. 339.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 164-201.; Demirkent, *Haçlılar*, s. 530-531.; Küçüksipahioğlu, **a.g.m.**, s. 21-22.; Ali Sevim, **Suriye Selçukluları – Haçlı İlişkileri**, Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu, TTK Yay., Ankara 1999, s. 91-92.; Allan Cutler, **a.g.m.**, s. 155-156.

¹⁶² Antakya'dan hareket eden Haçlılar; Temmuz 1098'de Tell Manas'ı, Ekim'de el-Bare'yi, Kasım'da Maarratunnuman'ı ele geçirip yağma ve katliamlar sonunda şehirleri yaktılar. Hama, Humus, Şeyzer ve Trablus emirleri; yiyecek, yük hayvanı ve kılavuzluk karşılığında Haçlılar'la anlaştılar. Ocak-Şubat 1099'da Refeniye, Hısnü'l-Ekrad ve Tartus'u ele geçirdiler. İngiliz ve Ceneviz filolarının desteğiyle Akkâ, Beyrut ve Remle'yi kuşatan Haçlılar 7 Haziran'da Kudüs önüne geldiler. 15 Temmuz 1099'da surları aşip şehre girdiler. Kudüs Valisi İftiharü'd-Devle Davud Kulesi'ni eman karşılığında teslim etti. Kudüs'ten sağ olarak dışarı çıkabilen sadece bunlar oldu. Bkz. Azimî, **a.g.e.**, s. 31-32.; Mateos, **a.g.e.**, s. 199 vd.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. X, s. 230 v.d.; Ebû'l-Ferec, **a.g.e.**, C. II, s. 340-341.; İbnü'l-Adim, **a.g.e.**, s. 93.; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, C. II, s. 164.; Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 199-214.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 48-50.; P. M. Holt, **a.g.e.**, s. 22,23.; Refik, **a.g.e.**, C. VI, s. 22.; ; Ahmed Ağırakça, **Kudüs'ün İşgali Üzerine İslâm Dünyasının O Günkü Tavrı İle İlgili Bir Değerlendirme**, Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1998, ss. 23-28.

¹⁶³ Toulouse Kontu IV. Raymond de Saint Gilles, 1103'te Trablus'u kuşattı. Fahrü'l-Mülk Ebû Ali'nin yaptığı bir huruç hareketinde çıkan yangında yaralanıp Şubat 1105'te öldü. Kuzeni Cerdagne kontu Guillaume Jourdain kuşatmayı devam ettirdi. Ebû Ali yardım için halife ve sultana gitti. Ancak beklediği görmedi. 1108'de Raymond'un oğlu Bernard Toulouse'tan gelerek kuşatmanın başına geçti. Kudüs Kralı Baudouin'den kara desteği, Ceneviz ve Bizans donanmalarından deniz desteği olarak kuşatmayı sıkılaştırınca şehrin Fatımî valisi Şerefü'd-Devle, 12 Temmuz 1109'da şehri teslim etmek zorunda kaldı ve Bernard'ın hakimiyetinde 4. Haçlı Devleti kurulmuş oldu. Bkz.: Azimî, **a.g.e.**, s. 33-36.; Mateos, **a.g.e.**, s. 228-237.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. X, s. 280-281,297,315,331-332.; Ebû'l-Ferec, **a.g.e.**, C. II, s. 343-350.; İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 81.; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, C. II, s. 168-169.; Runciman, **a.g.e.**, C. II, 46-57.; Birsell Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2007.

gibi şehirleri de işgal etmiş, bu suretle deniz yoluyla Avrupa'dan takviye alabilme imkânı bulmuşlardır¹⁶⁴.

- Bu devletlerin Kuzey'den Güney'e birbirleriyle olan kara sınırlarını da kendi güvenlikleri açısından birleştirme amacını güden Haçlılar, bu bölgedeki Halep ve Dimaşk Selçuklu Melikliklerinin yönetimlerindeki toprakları sürekli taciz ederek zapt etme çabası içerisinde oldular.
- Birinci Haçlı Seferinin hedefine ulaşması üzerine Batılı tarihçilerin "1101 Yılı Haçlı Seferleri" diye adlandırdıkları Fransız, Alman ve Lombardlardan oluşan üç büyük Haçlı ordusu Anadolu'ya girmiş, ancak Kılıçarslan'ın etrafında birleşen Türk beylerinin kuvvetleri tarafından yok edilmişlerdir¹⁶⁵.

1.4.2. İkinci Haçlı Seferi

Musul Atabeyi İmadeddin Zengî'nin 1144 yılında Urfa'yı Haçlılardan geri alması, Hristiyan âleminde şok etkisi yaratırken İslâm âleminde sevince ve ümitlenmeye vesile olmuştu. Urfa'nın düşmesi üzerine Kudüs Krallığı ve Antakya Prinskepliği varlıklarını korumak ve Dimaşk'ı ele geçirmek ümidiyle papadan yardım istediler¹⁶⁶. Papa III. Eugenius, Alman İmparatoru III. Konrad ile Fransa Kralı VII. Louis'e birer ferman yazdı ve onlara elçi olarak st. Bernard'ı gönderdi¹⁶⁷. Alman ve Fransa kralları papanın çağrısı üzerine Haçlı Seferi hazırlıklarını yapmaya

¹⁶⁴ Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 59-99.; Abdülkerim Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi**, TTK Basımevi, Ankara 1990, s. 39 v.d.

¹⁶⁵ Haziran 1101'de Anadolu'ya giren Lombard ordusunun ilk hedefi Danişmentliler'e esir düşen Bohemund'u kurtarmak üzere Niksar'a yönelmek oldu. Kılıçarslan, Danişmendoğlu Gümüştekin, Halep Meliki Rıdvan ve Harput Emiri Belek ile ittifak ederek 5 Ağustos 1101'de Lombard Haçlılarını Merzifon'da, Nevers Kontu Guillame idaresindeki Fransız Haçlı ordusunu 13 Ağustos 1101'de Konya'da, Bavyera Dükü IV. Welf'in idaresindeki Alman Haçlı ordusunu da 5 Eylül 1101'de Ereğli'de imha etti. Bkz.: Azîmî, **a.g.e.**, s. 33, 101.; Mateos, **a.g.e.**, s. 216-219.; Runciman, **a.g.e.**, C.II, s. 15-25.; Işın Demirkent, **1101 Yılı Haçlı Seferleri**, Prof. Dr. Fikter Işıltan'a 80 Doğum Yılı Armağanı, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1995, s. 28.

¹⁶⁶ Süryani Mikhail, **a.g.e.**, İkinci Kısım (C. II), Fasıl XXXI, s. 81-82.; İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 73-75.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 404.; Birsal Küçükspahioğlu, **Musul ve Halep Valisi İmadeddin Zengî'nin Haçlılarla Mücadelesi**, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C. I, Sayı II, (ss. 79-96), İstanbul 2014.; Osman Gürbüz, **XII. Yüzyıl İslâm Dünyasında Örnek Bir Yönetici İmadeddin Zengî**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 38, Erzurum 2012, s. 51.

¹⁶⁷ Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 209-210.

başladılar. 1146 yılında Haçlı orduları harekete geçtikleri sırada İmadeddin Zengî ölmüş, yerine oğlu Nureddin Zengî Urfa'nın koruyuculuğunu üstlenmişti¹⁶⁸.

Fransa Kralı ve Alman İmparatoru ordularının başında ve ayrı yollardan Anadolu'ya girdiler¹⁶⁹. Alman ordusu Anadolu'ya geçtikten sonra İznik üzerinden 1. Haçlı Seferi ordularının güzergahını takip etmek üzere Eskişehir tarafına yöneldi. 25 Ekim 1047'de Dorylaion mevkiinde Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud tarafından feci bir bozguna uğrayarak canını zor kurtaran İmparator III. Konrad, İznik'e giderek burada Fransa kralına sığındı. Fransa Kralı VII. Saint Louis, Almanların başına gelen felakete düşmemek için İznik'ten Efes'e geçip oradan da Isparta yolunu takip etti¹⁷⁰. Fransızlar 1 Ocak 1048 günü Yalvaç yakınlarında Türklerle bir çatışmaya girdiler. Türklerin geri çekilmesi üzerine Denizli - Eskişehir yolunu takip ederek Toros dağlarına ulaştılar. Soğuk kış şartlarında Toros dağlarının patikalarında düzensiz bir şekilde zorlukla ilerleyen Haçlılar, Türklerin ani hücumuyla büyük bir bozguna uğradılar¹⁷¹. Ordularının büyük kısmını kaybeden iki kral canlarını zor kurtarıp Antalya'daki Bizans valisine sığındılar. Burada kendileri için temin edilen bir gemiyle Antakya'ya gittiler. Gemiye alınmayan Haçlı askerleri ise buradan kara yoluyla Antakya'ya yürümek zorunda kaldılar. Türklerin saldırıları sonucu bu askerlerin de ancak yarısı Antakya'ya ulaşabildi¹⁷².

Dımaşk, Filistin ile Suriye arasındaki Haçlı devletlerinin güvenliği açısından hep bir tehdit oluşturmaktaydı. Yarım asırdır burada hakimiyet kuran Haçlıların ele geçirmek istedikleri en önemli yer burasıydı. Savaş hazırlıkları tamamlandıktan sonra Fransız ve Alman Haçlıları ile takviye edilen Kudüs krallık ordusu 1148

¹⁶⁸ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 49, 52, 88-89.; İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, s. 270-271.; Süryani Mikhail, **a.g.e.**, C. II, Fasıl XXXIII, s. 84.; İbn-i Kesîr, **a.g.e.**, C. XII, 8. Bölüm, s. 406-407.

¹⁶⁹ Alman Kralı III. Konrad 1147 Mayıs ayında Polonya ve Bohemya kralları ile birlikte Macaristan üzerinden ilerleyerek Anadolu'ya geçti. Bkz.: Ioannes Kinnamos, **Historia (118-1176)**, (Çev.; Işın Demirkent), TTK Yay., Ankara 2001, s. 54-66.

¹⁷⁰ Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, C. XVI, s. 23.; Kinnamos, **a.g.e.**, s. 82 vd.; Erdoğan Merçil, **Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu**, Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu, TTK Yay., Ankara 1999, s. 83 v.d.

¹⁷¹ Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, C. XVI, s. 25.; Ebru Altan, **Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)**, İ.Ü. Edebiyat Fak. Dergisi, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, Sayı: 47, (ss. 75-104), İstanbul 2008.

¹⁷² Süryani Mikhail, Bizans İmparatorunun Haçlılara saldırmak üzere Türkler'le gizli bir anlaşma yaptığını, Greklerin de Haçlı askerlerine un ile kireci karıştırdıklarını ve onların ölümüne sebep olduklarını kaydetmektedir. Bkz. Süryani Mikhail, **a.g.e.**, C. II, Fasıl XXXV, s. 87.

Temmuz ayında Galilea bölgesinden geçerek 24 Temmuz günü Dımaşk önüne geldi. Haçlı liderleri burada Dımaşk'ın ele geçirildikten sonra kime verileceği konusunda birbirileri ile kavgaya tutuştular. Liderlerin ihtilafı ordularda huzursuzluğa sebep olmuş ve Dımaşk'a taarruzun aleyhinde olan Haçlıların sayısını arttırdı¹⁷³.

Bu sırada Dımaşk savunmasını güçlendiren Vezir Muineddin Ünner, Musul Hakimi Seyfeddin Gazi ve kardeşi Halep Hakimi Nureddin Mahmud'dan yardım istedi. İki kardeş Dımaşk'a doğru yola çıktıklarında, Vezir Ünner vakit kazanmak için ani bir huruç hareketi düzenleyip Haçlılara taarruzda bulundu ve onları şehir surlarının dışına attı¹⁷⁴. Bu arada Dımaşk'a yardım için yola çıkan Nureddin Zengî Hımıs'a varmış olup Dımaşk'a birkaç günlük mesafede idi¹⁷⁵. Çaresiz kalan krallar birliklerine geri çekilme emri verdiler. Haçlı orduları 28 Temmuz'da Dımaşk önüne gelişlerinin beşinci günü Galilea yönünde geri çekilmeye başladılar. Haçlıların Dımaşk'ı ele geçirme hayali dört gün içinde yok olup gitti. Büyük ümitlerle başlayan Dımaşk kuşatması, Kral VII. Louis ile Kral III. Konrad'ın kalan ordularını alarak ülkelerine geri dönmesiyle son buldu¹⁷⁶.

1.4.3. Üçüncü Haçlı Seferi

Nureddin Zengî, Şirkuh b. Eyyûb komutasındaki bir orduyu 1164 yılında Mısır üzerine gönderdi. Bu orduda Şirkuh'un yeğeni Selahaddin¹⁷⁷ de vardı. Mısır topraklarına bu suretle ayak basan Selahaddin, amcasının ölümünden sonra önce Mısır vezirliği yaptı, 1171 yılında da Fatımi Halifeliği'ne son vererek Eyyûbîler Devleti'ni kurdu. Selahaddin'in, Fatımî halifeleri adına okunan hutbeleri Abbâsî halifesi adına okutturarak bu coğrafyada Şîî hâkimiyetine son vermesi, Mısır'da Ehl-i Sünnet ekolünü yeni devletin resmi mezhebi olarak ilan etmesi, Kahire'de Şafîî

¹⁷³ Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, C. XVI, s. 27-28.; İbn-i Kesir, **a.g.e.**, C. XII, 8. Bölüm, s. 410 vd.

¹⁷⁴ Alptekin, *Dımaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler)*, s. 138-140.; Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 234-235.

¹⁷⁵ Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, C. XVII, s. 6.; İbn Kesir; *Dımaşk Atabegi Muinüddin'in Halep Valisi Nureddin Mahmud ile kardesi Musul Valisi Seyfeddin Gazi'den yardım istediğini, onların da 70.000 kadar askerle yardıma koştuklarını, Haçlıların takviye kuvvetlerin gelmekte olduklarını duyunca Şam'ı bırakıp döndüklerini haber vermektedir.* Bkz. *El-Bidaye*, C. XII, s. 411.

¹⁷⁶ İbnu'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, s. 285 vd.; Ioannes Kinnamos, **Historia (1118-1176)**, (Çev.; Işın Demirkent), TTK Yay., Dizi XIX - Sayı 18, Ankara 2001, s. 54-67.; Runciman II, **a.g.e.**, s. 205-231.

¹⁷⁷ Selahaddin'in babası Necmuddin Eyyûb'un Tıkrit'e vali tayin edildiği dönemde (1131-1137) Selahaddin Yusuf dünyaya gelmiş, daha sonra Necmuddin ailesi ile birlikte Musul'a giderek Zengi'nin hizmetine girmiştir.; Bkz. Ramazan Şeşen, **Salahaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983, s. 33.; Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 159, 285, 305.

ekolü üzerine eğitim veren başta Nasıriyye Medresesi olmak üzere pek çok medrese kurması Sünnî Müslümanların teveccühüne mazhar oldu ve Arap, Zenci, Türk, Kürt vb. tüm Müslümanlar ümmet bilinciyle Haçlılara karşı onun etrafında birleştiler¹⁷⁸.

Selahaddin Eyyûbîler devletini henüz yeni kurduğu bu dönemde Haçlı liderlerinden Kerak Hakimi Renaud de Chatillon'un Müslüman kervanları soyması, Kızıldeniz'de Mekke'ye giden hacılara saldırıp gemileri batırması bardağı taşıran son damla oldu ve Selahaddin ile Haçlılar arasında amansız bir mücadele başladı¹⁷⁹. 1187 yılında Filistin'deki Hittin Savaşı'nda Müslümanlar, Haçlı kuvvetleri ile en önemli vurucu güçleri olan Templier, Hospitalier ve Töton Şövalyelerini hezimete uğrattılar. Bu zaferden kısa bir süre sonra da Selahaddin Kudüs'ü Haçlılar'dan teslim almayı başardı¹⁸⁰.

Hittin hezimetini ve kutsal şehrin kaybedilmesi üzerine Haçlı liderleri Sur Başpiskoposu Willermus Tyrensis'den Roma'ya giderek papadan acil yardım talebinde bulunmasını istediler. Sur'lu Willermus'un girişimleri sonucu harekete geçen papa, Fransa Kralı Philippe Auguste, İngiltere Kralı I. Richard the Lionheart (Arslan Yürekli Rişar) ve Alman İmparatoru Frederich Barbarossa'dan derhal bir Haçlı Seferi düzenlemelerini istedi. Nihayetinde adı geçen kralların komutası altındaki Haçlı orduları Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak üzere yeniden harekete geçtiler¹⁸¹.

Alman İmparatoru Barbarossa 1189 yılında Regensburg'dan hareket edip karadan ilerleyerek İstanbul'a ulaştı. Buradan Anadolu'yu çaprazlamasına geçerek Türklerin ciddi bir direnmesiyle karşılaşmadan Silifke'ye kadar ilerledi. Ancak imparator 10 Haziran 1190'da Göksu (Kalykadnos) Nehri'ne yüzmek için girdi ve

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XI, s. 415-420.; İbn Vâsıl, **Müffericu'l - Kurub fi Ahbar-ı Beni Eyyüb**, (Nşr.: Cemalüddîn eş-Şeyyâl), Kahire 1953, c: I, s. 3-6.; Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdisi, **Kitabu'r-Ravzateyn fi Ahbari'd-Devleteyn**, C. II, Birinci Baskı, (Thk.: Muhammed b. Hasen b. Akil Musa), Daru'l-Endülisi'l-Hadra, Cidde 1997, s. 197-211.; Şeşen, *Salahaddin Devrinde Eyyûbîler...*, s. 33 v.d.; Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 307, 343 vd.; Ayrıca bkz. Abdullah Nasih Ulvan, **Kudüs Fatihisi Selahaddin-i Eyyûbî**, (Çev.; Mustafa Salih Çakmaklı) Seçkin Yay., İstanbul 1992.

¹⁷⁹ Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 366-376.

¹⁸⁰ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XI, s. 422-436.; Süryani Mikhail, **a.g.e.**, C. II, FASIL XLXXXVI, s. 76-77.; Yusuf el- Kardavi, **Müslümanlar Gayr-i Müslimlere Nasıl Davrandı?**, (Çev.; M. Beşir Eryarsoy), İhya Yay., İstanbul 1985, s. 122-123.

¹⁸¹ Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği (1143-1163)*, s. 5-6.

orada boğularak öldü. Friedrich'in oğlu IV. Heinrich idaresinde yoluna devam eden Alman ordusu Sur (Tyros)'a ulaşabildi¹⁸². Öte yandan 1191 yılında Fransız ve İngiliz kralları da güçlü donanmaları ile Akdeniz'i geçtiler ve ilk iş olarak Akkâ şehrini kuşatma altına aldılar¹⁸³.

Haçlıların kuşatmayı şiddetlendirmeleri üzerine Akkâ'daki garnizon komutanı 21 Temmuz 1191 yılında bir anlaşma ile şehri Haçlılara teslim etmek zorunda kaldı. Daha sonra şehrin bölüşülmesi konusunda Philippe Auguste ile Arslan Yürekli Richard'ın arası açılınca Fransa Kralı buradan ülkesine geri döndü¹⁸⁴. Kudüs üzerine harekete geçmeyi planlayan İngiltere kralı ilk iş olarak Akkâ'da bulunan üç bin Müslüman'ı kadın, çocuk, yaşlı demeden insafsızca katletti¹⁸⁵. Richard ordusunu karadan sahile paralel harekete geçirirken donanmasının da sahilden kara ordusuna paralel olarak ilerlemesini emretti. Selahaddin ise Arsuf bölgesinde karargâhını kurarak Haçlı ordusunun önünü kesti. Burası donanmanın Haçlı ordusunu göremeyeceği bir mevki idi. Haçlılar ani bir saldırı ile Müslümanları püskürterek Yafa'ya kadar ilerlediler. Bundan sonra Haçlılar büyük zorluklarla Kudüs yakınlarına ulaştıklarında artık 1992 Ocak ayının soğuklarına karşı durmaya çalışıyorlardı. Orduda bozulmanın başladığını gören Richard, Kudüs'e saldırmaktan vaz geçerek Akkâ'ya geri döndü¹⁸⁶.

İngiltere Kralı Richard Kudüs'ü alamayınca; Yafa ve Sur arasındaki bölgenin Haçlılar da kalması, Haçlıların silahsız olarak Kudüs'ü ziyaret edebilmeleri ve Kudüs'te kendi ruhbanlarının kalabilmeleri şartlarıyla Selahaddin Eyyubî ile bir anlaşma yaptı¹⁸⁷. Bundan sonra iki yıl daha Akkâ'da kaldıktan sonra ülkesine geri dönmeye karar verdi. Dönüş yolunda korsanlara esir düştü ve büyük bir meblağ fidye karşılığında serbest kalarak ülkesine geri dönebildi. Bu sefer sonrasında Kıbrıs'ı işgal eden İngiliz Kralı, adayı Templier Şövalye tarikatına satarak burada bir Haçlı Krallığı kurulmasını sağlamış oldu. Hafızalardan silinmeyen en önemli başarısı ise

¹⁸² İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 47-48.

¹⁸³ Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 12 vd.; Şeşen, *Salahaddin Devrinde Eyyûbiler...*, s. 111-121.

¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 61-64.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 44-46.

¹⁸⁵ Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 30-33.; Süryani Mikhael, öldürülenlerin sayısının 25.000 kişi olduğunu, cesetlerin ise yakıldıklarını kaydetmektedir. Bkz. Süryani Mikhail, **a.g.e.**, C. II, Fasıl XLXXXVII, s. 169.

¹⁸⁶ Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁸⁷ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 56.

Akkâ'da hayatları konusunda yemin ederek güvence verdiği üç bin Müslüman esiri kılıçtan geçirmesi olmuştu¹⁸⁸.

1.4.4. Dördüncü Haçlı Seferi

Selahaddin Eyyûbî'nin Kudüs'ten sonra Filistin'in Yafa ve sahil şeridindeki bazı kaleleri ele geçirmesi, kutsal topraklardaki Haçlı varlığını tehdit etmekteydi. Bölgeden Arvupa'ya gönderilen mektuplarda yer alan bilgiler kutsal topraklara yeni bir Haçlı Seferi düzenlemesinin zaruri hale geldiği düşüncesinin doğmasına vesile oldu¹⁸⁹. Öte taraftan 1199 yılında İngiltere Kralı Richard'ın yeğeni olan Champagne kontu Thibaut'un girişimiyle bir kısım asilzade ve şövalye haç üzerine yemin etmiş ve Papa III. İnnocentus'a (1198-1216) Kudüs'ü kurtarmak için yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi taleplerini iletmişlerdi¹⁹⁰. Mukaddes gördüğü papalık tahtını her şeyin üstünde tutmak isteyen Papa III. İnnocentius (1198-1216), kutsal toprakları geri almak ve tüm Hıristiyanları Roma'nın idaresi altında tutabilmek emellerini gerçekleştirme çalışmalarına başladı. IV. Haçlı Seferi, İnnocentius'un 1202 yılında yaptığı sefer çağrısı ile resmen başlamış oldu. Seferin amacı, tıpkı daha öncekilerde olduğu gibi kutsal topraklara gitmek ve bir süre önce Müslümanlar tarafından geri alınmış olan Kudüs'ü kurtarmaktı¹⁹¹.

Bu çağrıya karşı Fransa'dan Hollanda'ya, Almanya'dan İtalya'ya pekçok kont, şövalye ve diğer insanlar olumlu cevap verdiler. Ancak orduyu Anadolu üzerinden götürmek intihar olurdu. Bu yüzden gemilerle Mısır'a çıkarma yapmaları gerekiyordu. Fakat işler planlandığı gibi gitmedi. Çünkü Haçlı liderlerinin hiçbirinin filosu yoktu¹⁹². Haçlı liderleri deniz seyahati için Geoffroi de Villehardouin'i¹⁹³ Venedikliler ile müzakere yapmaya gönderdiler. Villehardouin, Venedikliler'le zaptedilecek toprakların yarısını vadederek bir anlaşma sağladı¹⁹⁴.

¹⁸⁸ P. M. Holt, **a.g.e.**, s. 57-59.

¹⁸⁹ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 96.

¹⁹⁰ Demirkent, *Haçlılar*, s. 525.

¹⁹¹ Donald E. Queller - Thomas F. Madden, **The Fourth Crusade, The Conquest of Constantinople**, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania 1997, s. 3 vd.

¹⁹² Runciman; Flandra Kontu Jean de Nesle'nin bir filo temin ederek diğerlerini beklemeden Filistin'e doğru yelken açtığını kaydetmektedir.; Bkz.: Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 98.

¹⁹³ Geoffroi de Villehardouin hakkında kaynaklar bölümünde geniş bilgi verilmiştir.

¹⁹⁴ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 100.

Bu sırada kısa bir süre önce Venediklilerin elinde bulunan Zara şehri Macarların eline geçmiş¹⁹⁵, aynı dönemde 1201 yılı sonlarında Bizans İmparatoru İsaakios kardeşi tarafından bir darbe ile tahttan indirilmiş ve oğlu Prens Aleksios ile birlikte zindana atılmıştı. Genç Aleksios, İstanbul'daki hapsedildiği zindandan kaçarak eniştesi Alman İmparatoru Philippe'in yanına sığınmıştı¹⁹⁶.

Venedik Dük (Doj)'ü Enrico Dandolo Haçlı liderlerine seferin masraflarını ertelemesi karşılığında; Kudüs'ü kurtarmadan önce ilk iş olarak Macaristan'ın Zara (Zdar-Zadar) şehrini zapt ederek kendilerine teslim etmelerini istedi. Haçlılar bu talebi kabul edince Dandolo da haçı kabul ederek 50 kadar gemiye; 4500 şövalye, 30.000 piyade, bir yıllık erzak ve çeşitli lojistik levazımı yükledikten sonra, Venedik'ten Adriyatik kıyısındaki Zara'ya doğru yelken açtı¹⁹⁷. 15 Kasım 1202'de Zara'yı kolayca zapt eden Haçlılar şehri anlaştıkları üzere Venedikliler'e teslim ettiler ve kışı burada geçirmeye karar verdiler¹⁹⁸.

1203 yılı başlarında Alman İmparatoru Philippe'in bir elçisi Zara'ya gelerek Bizans veliahtı Aleksios Angelos'un tahta geçmek için Haçlılar'dan yardım istediği talebini ilettiler. Aleksios kendisini tahta geçirmeleri halinde Haçlılara; "Venedikliler'e olan borçlarını ödemeyi, Mısır'ın zaptı için gerekli askerî levazımı temin edeceği ve kendilerine 10.000 kişilik bir Bizans kuvveti ile destek olacağını, en önemlisi ise İstanbul Patrikliğinin papalığa bağlanacağını" vaat etmekteydi¹⁹⁹. Haçlı lideri Boniface de Montferrat, Venedik Dükü Enrico Dandolo'nun yönlendirmesi²⁰⁰ ile Aleksios Angelos'un bu teklifini kabul etti. Nisan 1203'te Aleksios'un Zara'ya ulaşmasından sonra Konstantinopolis'e doğru yelken açıldı²⁰¹.

¹⁹⁵ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 101.

¹⁹⁶ Geoffroi de Villehardouin, **a.g.e.**, s. 21 vd.

¹⁹⁷ Saîd Abdülfettâh Aşur, **El-Hareketü's-Salibiyye**, C. II, Mektebetü'l-Encelû'l-Mısriyye, Kahire 1997, s. 734-735.; Philip Schaff eserinde; gemiye 20.000 asker ve 9.000 hizmetkar alındığını belirtmektedir.; Bkz.: P. Schaff, **History of the Christian Church, Volume V: The Middle Ages. A. D. 1049-1294.**, Christian Classics Ethereal Library, Dallas 1998, s. 171.; D. E. Queller – T. F. Madden, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁹⁸ Villehardouin, **a.g.e.**, s. 22-26.; D. E. Queller – T. F. Madden, **a.g.e.**, s. 55-79.

¹⁹⁹ Villehardouin, **a.g.e.**, s. 26-29.

²⁰⁰ Enrico Dandolo, gençliğinde elçi sıfatıyla gittiği İstanbul'da karıştığı bir kavga sonucunda tutuklanıp gözlerine mil çekilmiş, gözlerinde nisbî bir görme kaybı oluşmuştu. Bu yüzden Bizanslılara karşı büyük bir kin duymaktaydı. Bkz. Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 102.

²⁰¹ Villehardouin, **a.g.e.**, s. 31.

Bizans İmparatoru III. Aleksios'un elinde şehri Haçlılara karşı savunacak güçlü bir ordusu yoktu. Buna rağmen takviye ücretli askerlerle şehri üç ay boyunca savunmayı başardı. 12 Nisan 1204'te Venediklilerin surlarda gedik açmalarından sonra Haçlılar şehre akın ettiler²⁰². Ümidini kaybeden imparator şehirden kaçarak Trakya'daki Mosynopolis'e sığındı. İstanbul'un Latinlerin eline geçmesi ile şehirde üç gün boyunca yağma ve katliamlar gerçekleştirildi. Bunun üzerine Bizanslı komutanlar eski imparatorları olan İsaakos'u zindandan çıkararak yeniden imparator ilan ettiler. Bu gelişme üzerine müşterek imparator ilan edilen İsaakos ve oğlu Aleksios'a Ayasofya Kilisesi'nde taç giydirildi²⁰³.

IV. Aleksios tahta geçtikten sonra Bizans'ın ekonomik durumunun içler acısı olduğunu fark etti. Haçlılara vaat ettiği borçlarını ödeyemeyeceğini anladı. Ayrıca Ortodoks Kilisesinin papalığa bağlanması girişimi de Ortodoks ruhaniler tarafından şiddetle reddolundu. Bir süre sonra Haçlılar yeni imparatorun kendilerine verdiği sözlerini tutmadığını bahane ederek Şubat 1204'te Aleksios'u azledip zindanda boğdurdular. Gelişmeler karşısında daha önce zindanda iken gözlerini kaybeden babası İsaakos'da üzüntüsünden öldü²⁰⁴. İstanbul'u kolayca işgal eden Haçlılar, tarihteki en acımasız katliam ve yağma faaliyetlerinden birini gerçekleştirdiler. İşgalden sonra İstanbul'da bir Latin Haçlı Devleti tesis edildi. İşgalcilerin liderlerinden biri olan Flandre Kontu Baudouin'in ilk hükümdar olarak taç giydiği bu devlet, yarım asırdan daha uzun bir süre varlığını devam ettirmeyi başardı. Şehirdeki yağma sonucunda ele geçirdikleri ganimetin üçte birini Venedikliler'e verdiler²⁰⁵. Bizans hanedan üyeleri ve soylularının bir kısmı, İstanbul'dan İznik'e kaçarak burada İznik Rum İmparatorluğu'nu (1204-1257), bir kısmı ise Trabzon'a kaçarak burada Pontus Rum İmparatorluğu'nu (1204-1461) kurdular. Diğer hanedan üyeleri de Selanik'e sığındılar²⁰⁶.

Bu seferin en büyük özelliği, Kudüs'ü kurtarmak amacıyla yola çıkan Haçlı ordusunun, amacından saparak Hristiyan bir ülkenin topraklarını işgal etmesi ile

²⁰² Schaff, **a.g.e.**, s. 173.; D. E. Queller – T. F. Madden, **a.g.e.**, s. 119-135.

²⁰³ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 385.

²⁰⁴ Semavi Eyice, **Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşünün Başlangıcı**, Dîvân, İlmî Araştırmalar, Sayı 16, 2004/1, s. 190-193.

²⁰⁵ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 158-159. ; Bailly, **a.g.e.**, C. II, s. 373.

²⁰⁶ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 389 vd.; Runciman, **a.g.e.**, C. III s. 95 vd.

sonuçlanmış olmasıdır. Ayrıca, Bizansın iyice zayıflayıp gücünün parçalanması ve Doğu ile Batı kiliseleri arasında uzlaşma olanağının tamamen ortadan kalkmış olması yönüyle de çok önemli sonuçlar doğurmuştur²⁰⁷. Fakat bu sefer ve işgal, özellikle İslâm Dünyası için sahip olduğu keskin öneme, kısa ve uzun vadeli sonuçlarının Ortadoğu coğrafyasındaki Müslümanlar ile Türklerin tarihi üzerindeki belirleyici etkisine rağmen Müslümanlar müverrihler arasında fazla ilgi görmemiştir²⁰⁸.

1.5. Avrupa’da Gerçekleşen Haçlı Seferleri

1.5.1. Güney Haçlı Seferleri

1.5.1.1. Endülüs Üzerine Düzenlenen Haçlı Seferi

Emevîler’in Kuzey Afrika Valisi Musa b. Nusayr’ın emriyle Müslümanlar Tarık b. Ziyad’ın komutasında 711 yılında İspanya’yı fethetmiş ve üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde İberya Yarımadasının fethini gerçekleştirmişlerdi. Emevîler’e bağlı bir vilayet olan Endülüs, 750 yılında Emevîlerin yıkılışı üzerine Abbasîlerin atadığı valiler tarafından yönetildi. Emevi hanedanından Abdurrahman b. Muaviye 755 yılında Endülüs’e gelerek buradaki kabilelerin desteği ile 756 yılında bağımsız emirliğini ilan etti²⁰⁹. 1031 yılına kadar yaklaşık üç asır boyunca İberya Yarımadası’nda sorunsuz bir şekilde hüküm süren Endülüs Emevi Devleti’nde İslâm dini de bir hayli yayılmıştı²¹⁰.

Bu tarihten itibaren Kuzey İspanya’daki dağlık alanda toplanan İspanyollar Reconquista²¹¹ hareketini başlattılar. Eski Hristiyan kroniklerinde, Reconquista’nın ilk başlatıcıları; *Mütecaviz düşmanı İspanya’dan sürme ve ülkeyi tekrar eski Hristiyan kimliğiyle restore etme mücadelesi veren savaşçılar...* olarak

²⁰⁷ Joseph Clayton – F. R. Hist S., **Pope Innocent III and His Times**, The Bruce Publishing Company, U.S.A. Wisconsin 1941, s. 103 vd.

²⁰⁸ Mustafa Alican, *Latinlerin İstanbul’u İşgalinin (1204) Arap Kaynaklarındaki Yansımaları Üzerine*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/7, Ankara 2014, ss. 135-145.

²⁰⁹ Geniş bilgi için bkz.; Mehmet Özdemir, **Endülüs Müslümanları 1 (Siyasî Tarih)**, TDV, Ankara 1994.; Adem Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, C. III, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s. 182-183.

²¹⁰ Mehmet Özdemir, **Endülüs**, DİA, C. XI, (ss. 211-225), İstanbul 1995.

²¹¹ Reconquista; yeniden fethetme anlamında İspanyolca bir kelime olup, Hristiyanların Endülüs’ü Müslümanlardan geri almalarını hedefleyen siyasî hareketin adıdır.

nitelendirilmişlerdir²¹². Burada başlayan hareket, özellikle 1085 yılında Tuleytula (Toledo)'nın düşmesinden sonra hızla gelişme göstermiş, İberya Yarımadası olarak bilinen Endülüs'ün, Müslümanların hâkimiyetinden çıkmasına sebep olmuştur²¹³.

Endülüs Emevî Devleti sürecinde İspanyollar, Endülüs'ü geri alma emellerini gerçekleştirme fırsatı pek bulamamışlardır. Ancak, Hacib el-Mansur'un 1002 yılındaki vefatı sonucu, Endülüs'te 20 civarında küçük devletçik ortaya çıkmış ve siyasî birlik parçalanmıştır²¹⁴. Mülûkû't-Tavâif diye adlandırılan bu dönemin en bariz özelliği, her bir emirin diğerlerinden bağımsız hareket etmesi ve Hristiyanlar'dan yardım alarak hakimiyet alanını genişletme çabası olmuştur. Dolayısıyla bu döneme Endülüs'ün tüm dinamiklerini, kaynaklarını, güçlerini kurutan bir iç savaşlar manzumesi damgasını vurmuştur diyebiliriz.

IX. yüzyılda Şent Yakup'ta, Yakup Peygamberin türbesinin bulunduğu iddiası²¹⁵ kısa süre içinde bütün Hristiyan Dünyası'nda şöhret buldu. Şent Yakup'a giden hacılarla İspanyollar'ın artan temasları, Endülüs Müslümanlarına karşı Reconquista duygularını geliştirdi²¹⁶. Endülüs'e karşı Reconquista hareketi sayesinde, İspanyollar ile komşuları olan Frenkler arasında bir "Haçlı ruhu" canlandı ve Müslümanlara karşı ortak hareket etmeye başladılar. Reconquista hareketini tetikleyen bir başka önemli gelişme ise, İspanya'da yayılmakta olan Cluny Tarikatı olmuştur. 910 tarihinde Cluny'de faaliyete başlayan tarikatın etki alanı 953 yıllarında Katalonya'ya kadar ulaşmış, 1025 yılından sonra ise Aragon, Navar ve Leon topraklarına yayılmıştır²¹⁷. Papalığın İspanya'ya gönderdiği Fransız din adamları vasıtasıyla İspanya manastırları Cluny Tarikatı'na bağlandı. Böylece İspanyol din

²¹² Lütfi Şeyban, *Hristiyan Dünyasında Endülüs'e Karşı Haçlı Düşüncesinin Doğuşu, Saldırıların Başlaması ve Neticeleri*, Tarih ve Düşünce Dergisi, sayı: 63, İstanbul, Şubat 2006, s. 30.

²¹³ Azîmî, *a.g.e.*, s. 22, 145.; Muhammed Abdullah İnan, *Nihayetü'l-Endelus*, Mektebetü'l-Hanci, Kahire 1966, s. 244 vd.

²¹⁴ Özdemir, *a.g.e.*, s. 39-48.

²¹⁵ 1010'da Saint Angely'de yerel bir rahip, Bordeaux yakınında Vaftizci Yuhanna'nın (Yahya Peygamber) kafasını bulduğunu iddia etti. Bkz. Emrullah Kaleli, *a.g.m.*, s. 328.; Kesinliği ispatlanmadığı için bizce uydurulmuş olan bu kutsal hac mahalli, Avrupa Hristiyanlarına Endülüs topraklarının İslâm fethinden önce bir Hristiyan toprağı olduğu, dolayısıyla onlardan geri alınması gerektiği inancını aşılammış ve âdeta Reconquista'nın manevi ateşleyicisi, dinamizm kaynağı olmuştur.

²¹⁶ Şeyban, *a.g.m.*, s. 28-35.

²¹⁷ Salihe Esen, *Dominiken Tarikatı Ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri*, A. Ü., S.B.E., Felsefe ve Din Bilimleri ABD, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2015, s. 42.; Runciman, *a.g.e.*, C.1, s. 36, 70.

adamları Roma Kilisesi'nin görüşünü benimseyerek, insanları Haçlı düşüncesine teşvik etmeye başladılar²¹⁸.

Endülüs Haçlı Seferleri (Iberian Crusade), Haçlı Seferleri tarihinin ilk cephesi olmakla birlikte, Avrupa Hristiyanlarının papalığın teşviki ile organize olarak saldırıya geçtiği ilk coğrafyadır²¹⁹. Bu Haçlı Seferinin ilk tohumları 846 yılında Fransa'da toplanan bir sinodda; *Hiz. İsa'nın düşmanlarına karşı savaşmak üzere Frenklerin önderliğinde birleşik bir Hristiyan ordusu oluşturmaları için Avrupalı krallara çağrı yapılması* kararının alınması ile atılmıştır. Papa IV. Leo (847-855), burada yaptığı konuşmasında; bu savaşta ölecek olan herkese cennet vaadinde bulunmuş, halefi Papa VIII. John (872-882) da; Tanrının Kutsal Kilisesinin, Hristiyan devlet ve dinini savunma uğruna çarpışanlara ve kâfirlere karşı mücadele sırasında ölenlere günahlarını bağışlayacağı sözünü vermişti. Ancak bu girişimler o dönemin Avrupası'nda daha öncelikli sorunların olması sebebiyle örgütlü bir oluşuma gidememişti²²⁰.

Papa II. Alexander (1061-1073) ile birlikte Avrupalılar, özellikle İspanya'yı Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında bir kutsal savaş alanı olarak görmeye başlamışlardı. Artık bütün Akdeniz boyunca Avrupa topraklarının Müslümanlardan temizlenmesi düşüncesi, bir bakıma "Akdeniz Reconquistası" ideali zihinlere kazınıyordu. Papa II. Alexander ve sonraki papalar Sicilya'da ve İspanya'da Müslümanlara karşı savaşanlara günahlarından affedilmeyi vaat ediyorlardı. Papalığın Hristiyan dünyayı Müslümanlara karşı harekete geçirecek motivasyon unsurları ise; kâfirlere karşı savaş fikri, İsa Mesih'e hizmet aşkı, kendilerini savunma ve özgürlük ideali, Haçlı Seferlerine katılanlara sağlanacak maddî-manevî ayrıcalıklar, toplumlar arası dostluklar ve din dayanışmasıydı²²¹.

²¹⁸ Mehmet Özdemir, *Haçlı Ruhunun Endülüs'de Birarada Yaşama Tecrübesine Menfi Tesirleri*, Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, İ. Ü. Edb. Fak. Basımevi, İstanbul 1998, s. 73-98.

²¹⁹ Avrupa'da ilk İslâmî yayılma VIII. yüzyılın ilk yıllarında başladı; İspanya, Portekiz, Güney İtalya ve hatta Fransa'nın bazı kesimlerinde kabul gördü. Bkz. Bernard Lewis, *Çatışan Kültürler; Keşifler Çağında Hristiyanlar Müslümanlar Yahudiler*, (Çev.; Nurettin Elhuseyni), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014, s. 5-6.

²²⁰ Fikret Işıltan, *Sicilya*, DİA, C. X, Ankara 1997, s. 590-591.

²²¹ Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 71.

Endülüs'lü Müslümanların bölünmeleri İspanyalıların Reconquista düşüncesini canlandırmış, papalığın etkisiyle Aquitania, Burgunia, Norman ve Urgel kontları Katalanlar ile birleşerek Pireneler'i aşıp 1064 yılında Endülüs'ün Berbeştru (Barbastro) şehrini işgal etmişlerdir. Hristiyanların bu saldırısı Avrupalıların ilk Haçlı Seferi sayılmıştır²²². Barbastro'nun ardından önce Tuleytula'nın (1085), peşinden Sicilya'nın (1091) Müslümanlardan geri alınması gerçekleşmiştir²²³. Bize göre bu gelişme Doğu ile Batının yüzyıllar sürecektir çatışmasında tarihi dönüşümü başlatan temel taşlardan biri olmuştur. Papa II. Urbanus (1088-1099), Tarrakune (Tarragona) Müslümanlarına karşı savaşmaları için Besalu, Ampurias, Rosellon ve Cardena kontlarına gönderdiği mektuplarında; *Tanrı aşkı için bu sefere katılacakların günahlarının affedileceği ve cennete girecekleri...* vaadinde bulunmuştur. Cluny Tarikatının da organizasyonu ile pekçok Frank şövalyesi İspanya'daki seferlere katılmaya başlamış, XI. yüzyılın ikinci yarısında artık Müslümanlara karşı Avrupalılar'ın kutsal savaş havasına bürünen saldırıları, gittikçe daha fazla sayıda maceracı Frenk şövalyesini İspanya'ya çekmiştir²²⁴.

Tuleytula, Reconquista hareketinin en önemli hedefiydi. Bu hedefi gerçekleştirmek üzere harekete geçen Alfonso'nun komutasındaki Frenkler 28 Mayıs 1085 tarihinde şehri ele geçirdiler²²⁵. Endülüs'ün Kuzeydeki savunma hattının en sağlam kalesi durumundaki Tuleytula'nın düşmesi Müslümanları endişeye sevk ederken, Hristiyan Dünyası'nda müthiş bir sevince ve Müslümanlara karşı büyük bir saldırı duygusunun oluşmasına zemin hazırladı. Haçlıların bu başarıları İberya Yarımadası'nda güç dengesini Hristiyanlar lehine değiştirmiş ve Avrupalılar'ın, bir Haçlı ruhu içerisinde birleşerek Müslümanlardan İspanya'yı geri alabilecekleri umutlarını yeşertmişti. Papalığın teşvikleriyle İspanyol ve Fransız Haçlıları, Endülüs Müslümanlar'ı üzerine saldırılarını yoğunlaştırırken, diğer yandan Papa II. Urbanus, Ortadoğu'ya karşı büyük bir Haçlı Seferi düzenlemenin planlarını yapmaktaydı. İslâm coğrafyasının merkezine yapılacak bu kutsal savaş çağrısı esnasında, papalık çıkardığı bir fermanla İspanya Hristiyanlarını Doğu seferlerine iştirak etmekten

²²² Lütfi Şeyban, *Reconquista, Convivenca ve Influencia: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, Tarih ve Düşünce Dergisi, Sayı: 39, İstanbul, Mayıs 2003, ss. 12-30.; Özdemir, *Endülüs*, s. 214.

²²³ Şeyban, *a.g.m.*, s. 30 vd.

²²⁴ Özdemir, *Endülüs*, s. 214-215.

²²⁵ Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 71.; Özdemir, *a.g.e.*, s. 170 vd.

menetti. Çünkü papaya göre İspanyalılar için öncelikle kendi yanlarındaki düşmanları olan Müslümanlara karşı bu mukaddes savaşı kazanmaları gerekiyordu²²⁶.

Haçlı tehditleri karşısında Endülüs'lü liderler, Afrika'daki güçlü Murâbıtlar'dan yardım istediler. Murabıtlar 1090 yılında Kuzey Afrika'dan gelerek Hristiyanları bozguna uğratarak, Endülüs'ü kendilerine bir eyalet olarak bağladılar²²⁷. Ancak Murabıtlar da Endülüs'te kalıcı olamadılar ve 1147 yılında Kuzey Afrika'dan gelen Muvahhidler'e yenilerek Endülüs'ü terk ettiler. Muvahhidler de tıpkı Murabıtlar gibi kötü gidişata ancak bir süre dur diyebildiler. Muvahhidlerin 1248'de yıkılışıyla Endülüs'te siyasî birlik tekrar bozuldu. Bu süreçte Reconquista hareketi, şuurlu ve planlı bir şekilde ilerlemeye devam etmiş, Endülüs'te emirlikler arasında yaşanan kıyasıya çatışmalar, Müslümanların zayıf düşmesine sebep olurken Reconquista'nın güçlenmesine katkı sağlamıştır²²⁸.

Reconquista'yı gerçekleştirmek için tüm güçleriyle saldıran Haçlılar, kendiliğinden teslim olaya hazır hale gelen Endülüs şehirlerini bir bir işgal etmeye başladılar. 1469 yılında Kastilya-Leon Kraliçesi I. Isabel (Zabella la Catolica) ile Aragon Kralı II. Fernando (Ferdinand el Catolico)'nun evlenmesiyle İspanya birliği sağlanmış, bu gelişmelerin ardından 2 Ocak 1492 tarihinde Gırnata'daki son Müslümanlar da teslim olmak zorunda kalmıştır. Gırnata'nın işgaliyle Reconquistanın askerî hedefi bitmiş, İspanya'yı Hristiyanlaştırma cephesi başlamıştır. 1502 yılında çıkarılan bir fermanla İspanya Krallığı'nda İslâm dini kesin bir şekilde yasaklanmıştır²²⁹. İspanyol Kilisesi ve Engizisyon Mahkemeleri, Endülüs Müslümanları'na karşı baskı, işkence ve katliam uygulamış, imha siyasetinin son adımı olarak Moriskos²³⁰ denilen yarım milyon yerli Müslüman da 1610 senesinde İspanya'dan kovulmuşlardır²³¹.

²²⁶ Runciman, **a.g.e.**, C.I, s.71-72.

²²⁷ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 97-100.

²²⁸ Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. II, s. 200.; Adnan Adıgüzel, **Abdalmümin b. Ali Döneminde Muvahhidler Devleti**, (Ankara Üni. S.B.E., Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2005, s. 20, 67-100.; Özdemir, **İspanya**, s. 172-173. ; Şeyban, **Reconquista**, s. 12-16.

²²⁹ T. W. Arnold, **İntişar-ı İslâm Tarihi**, (Çev.; Hasan Gündüzler), Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara 1982, s. 141.; Mehmet Özdemir, **Endülüs'ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhazalar**, Endülüsten İspanya'ya, TDV Yay., 189, Ankara 1996, ss. 233-254.

²³⁰ Moriskos; Engizisyon baskısı altında Hristiyan görünmek zorunda kalan İspanyanın yerli Müslüman tebaasına verilen isimdir. Bkz. Michael Geddes, **The History of the Expulsion of the**

1.5.1.2. Katarlar Üzerine Düzenlenen Haçlı Seferi

Albi Haçlı Seferi (Albigens-Cathar-Katharer Crusades 1209–1229), Katolik Kilisesi ve papanın güney Fransa’da Languedoc²³² bölgesinde yayılmış olan Katar Mezhebini ve bu mezhebe inananları tümüyle ortadan kaldırmak için başlattıkları bir seri askerî seferlere verilen addır. Katar Tarikatı, 12. ve 13. yüzyıllarda Kuzey İtalya ve Güney Fransa’da etkili olmuş ve Ortaçağ Avrupası’nı derinden etkilemiş, kilise otoritelerince sapkın sayılarak heretik ilan edilmiş bir Hristiyan mezhebidir. Fransa’nın Albi kentinde yaygın olarak görüldükleri için “Albililer” olarak da bilinirler²³³. Katolik Kilisesini “dünyevî” bulup pek çok açıdan eleştiren Katarlar, kendilerinin İsa’nın gerçek havarileri olduklarını iddia ederek onun fakir yaşamını örnek almış ve zevk veren herşeyden kaçınmışlardır. Onlara göre madde kötüdür ve dünya da madde olduğu için kötüdür²³⁴.

Katar doktrini müntesipleri; düalist Tanrı telakkileri, İncilin dört kısımdan oluşan Yeni Ahit’in Yuhanna bölümünün dışındakileri sahih görmemeleri, ekmek şarap ayini, haç gibi bazı unsurları kutsal kabul etmememeleri ve reenkarnasyona inanmaları sebebiyle papalık tarafından “heretik” ilan edilmiş, Katarların Kilisesi de “Şeytanın Kilisesi” olarak tavsif edilmiştir²³⁵.

1208 yılında papanın temsilcisi olan Pierre de Castelnau (Castelnau’lu Peter), Katar mezhebinde olan ve papa tarafından aforoz edilen Toulouse Kontu VI. Raymond’un adamları tarafından öldürülünce²³⁶, III. İnnocentius askerî gücü

Moriscoes out of Spain, Miscellaneous Tracts in Three Volumes, Volume: I, (pp. 1-165), London 1709, Dijital ortama aktarım: Oxford Üni. 2008, s. 3-5.

²³¹ Hakan Albayrak, **Haçlı Seferleri'nden Günümüze Batı'nın Soykırımcı Tabiatı**, Vadi Yay., Ankara 2006, s. 49-51.; Arnold, **a.g.e.**, s. 153.; <http://www.endulus.net/endulustarihi/fetih.htm>

²³² Languedoc: Doğusunda Rhone Nehri, Batısında Garonne Bölgesi, Güneyinde Pyrene dağları ve Akdeniz, Kuzeyinde Fransa’nın bulunduğu coğrafyanın adıdır. Bkz.: Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s. 7 (75 nolu dipnot). Adı geçen bölgenin haritası ekler bölümünde verilmiştir.

²³³ **Encyclopedia of Religion and Ethics**, (Ed. James Hastings) C.1, Printed in the United States and Canada, New York 1908, s. 277.; Kadir Albayrak, **Bogomilizm ve Bosna Kilisesi**, Baki Kitabevi, Adana 2004, s. 73.

²³⁴ Esen, **a.g.t.**, s. 59-60.; Clayton – Hist S., s. 128-136.

²³⁵ **The History of Christianity**, (Kolektif, Çev.; Levent Kınran - Siben Sel: *Hristiyanlık Tarihi*), Yeni Yaşam Yay., İstanbul 2004, s. 325.; Paul Nauodon, **Tarihte ve Günümüzde Masonluk**, (Çev.; Semih Tiryakioğlu) Varlık Yay., İstanbul 1968, s. 122.

²³⁶ Geniş bilgi için bkz.: Mark Gregory Pegg, **A Most Holy War: The Albigensian Crusade and The Battle for Christendom**, Oxford University Press, New York 2008.; Michael Costen, **The Cathars and the Albigensian Crusade**, Manchester University Press, New York 2007.

olmayan Katarlar üzerine “Albi Haçlı Seferi” olarak adlandırılan müstakil bir Haçlı Seferi düzenlemeye karar verdi. Seferin Müslümanlar üzerine yapılacak savaşa müzavi olduğunu ileri sürerek, savaşa katılacakların tüm günahlarının af edileceğini vaad etti. Papa sefere katılımı artırmak için Albililerden kazanılan toprak ve ganimetin de savaşa katılanlar arasında pay edileceği müjdesini verdi²³⁷.

1209 yılında aralarında Tapınak Şövalyelerinin de bulunduğu süvari ve piyadelerden müteşekkil 30.000 kişilik Haçlı ordusu, Lyon’da Fransız Dük Simon de Montfort komutasında Beziers’teki Katarlar üzerine saldırıya geçti. Haçlılar kadın çocuk demeden 15.000 kişiyi kılıçtan geçirdiler. Savaşmayı bilmeyen Katarlar bu ordu karşısında bir varlık gösteremediler. Haçlılar Katar mensupları ile birlikte Beziers Katedrali’ne sığınan Yahudi ve Katolik Hristiyanlara bile acımadılar²³⁸. Tarihçi Sean Martin eserinde savaşın ortamını tipik bir biçimde yansıtan şu anekdota yer vermektedir; *Katarlar ile Katolikleri nasıl ayırt edeceğini papanın temsilcisine soran kumandan Simon de Montfort, papanın dini temsilcisi olan Arnourd Amaury (Arnoldus Amalricus)’den şu cevabı alır: hepsini öldürün, Tanrı kendininkileri ayıracaktır*²³⁹. Yazar ayrıca 1210 yılında Katar din adamlarından 140 kişinin yakıldığını, esir alınan 100 kişinin gözlerinin oyulup burunlarının ve üst dudaklarının kesildiğini, Lavaur’da kenti savunan 80 şövalyenin ve Katar olduğundan şüphelenilen 400 civarında lordun asıldığını haber vermektedir²⁴⁰.

Baziers soykırımından sonra, tüm Languedoc bölgesi Haçlılar tarafından bir bir işgal edilmeye başlandı. Bir taraftan Haçlı saldırıları hız kesmeden devam ederken diğer taraftan Katolik Kilise Babaları, siyasî ve dinî otoritelerine tehdit olarak algıladıkları Katar düşüncesini kökünden söküp atma adına, teolojik boyutta Katar inancına karşı reddiyeler kaleme almışlardır. Bu süreçte papanın onayıyla Aziz Dominik tarafından Îsâ’nın mesajını yaymak gayesiyle 1215 yılında Fransa’nın

²³⁷ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 123.; Clayton – Hist S., **a.g.e.**, s. 144-145.; Erbaş, **a.g.e.**, s. 20.; Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 157.

²³⁸ Clayton – Hist S., **a.g.e.**, s. 145-149.; Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 210

²³⁹ Sean Martin, **The Cathars The Most Successful Heresy of the Middle Ages**, Thunder’s Mounth Press, New York 2005, s. 13.

²⁴⁰ Martin, **a.g.e.**, s. 13 vd.

Toulouse şehrinde “Dominiken Tarikatı” kuruldu²⁴¹. Dominiken Tarikatı, Katarların bulunduğu yerleşim merkezlerine vaizler göndererek onları iknaya, kendilerince sapkın buldukları düşüncelerinden vazgeçirmeye çalıştı. Vaizler gittikleri yerde açtıkları okullar ile putperestlik ve nifak saydıkları düşüncelerle savaşmış, hatta faaliyetlerini bu bölgenin dışına taşırmışlardır. Onlar, Doğuda Fransisken²⁴² rahipleri ile elbirliği ederek, 1054 yılında ayrılmış olan kiliselerin İstanbul Latin İmparatorluğu hâkimiyeti altında olmasından da istifade ederek, Ortodox Kilisesinin Katolik Kilisesi’ne tabi olması için çaba sarf etmişlerdir²⁴³.

Papa IX. Gregorius (1227-1241), Katarcılık düşüncesinin gizli bir şekilde halen devam ettiğini haber alınca Dominiken Tarikatına soruşturma ve sorgulama (Engizisyon) görevini verdi²⁴⁴. Halefi Papa IV. İnnocent daha da ileri giderek 1252 yılında Engizisyon Mahkemeleri’ne suçlulara işkence yapma ve mallarını müsadere etme izni verdi²⁴⁵. 1208-1229 yılları arasında düzenlenen Haçlı Seferleri’nde Albi, Perpignan, Narbonne, Carcassonne, Montreal, Lomber ve Toulouse şehirlerinde Albililerden 20.000 kişi kılıçtan geçirilirken, geriye kalanlar da Engizisyon Mahkemeleri tarafından yakılarak ortadan kaldırıldılar²⁴⁶. Bu Haçlı Seferi sonunda Fransa’nın güneyinde Languedoc ve Provence bölgelerinde “Oksitan” (Occitania)²⁴⁷ adı verilen Fransız ve İspanyol olmayan bir uygarlık tamamen ortadan kaldırıldı. Tapınak Şövalyeleri katıldıkları bu savaşlar sonucunda büyük topraklar elde ettiler. Bu Haçlı Seferi, diğer din müntesiplerine değil de kilisenin kendi dindaşlarına yönelik bir sefer olmuştur. Modern Avrupa tarihinde Haçlıların yaptıkları bu katliam “ilk soykırım” olarak nitelendirilmektedir. Albi Haçlı Seferleri, Dominiken Manastır

²⁴¹ Ali Hikmet Eroğlu, *Farklı İnanç Tehdit Olarak Algılamının Sonucu: Engizisyon Terörü*, Dini Araştırmalar Dergisi, C. VII, Sayı: 20, Ankara 2004, s. 97.

²⁴² Fransisken Tarikatı; Assisli Francesco tarafından 1210 yılında kurulan, gerçek Hristiyanlığın yoksullukla yaşanabileceğine inanan ve gezgin vaizler yetiştiren Katolik bir tarikattır. Bkz. www.Hristiyanforum.com.

²⁴³ Clayton – Hist S., **a.g.e.**, s. 136-144.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 202.

²⁴⁴ Kürşat Demirci, *Engizisyon*, DİA, C. XI, İstanbul 1995, s. 238-240.

²⁴⁵ Esen, **a.g.t.**, s. 62, 72-73, 282-285.; *Hristiyanlık Tarihi*, s. 324-325.; Demirci, **a.g.m.**, s. 239.

²⁴⁶ Ali Erbaş, *Hristiyanlıkta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İnsan Yay., 1. Baskı, İstanbul 2004, s. 20.; Sebahattin Çelik, *Çadı Avı*, Tarih Bilinci Dergisi, Sayı: 9, Temmuz-Ağustos-Eylül, İstanbul 2009, s. 43-49.; <https://tr.wikipedia.org/Katharizm>. (Eylül 2016)

²⁴⁷ http://www.languedoc-france.info/1006_occitan.htm. (20/Temmuz/2017)

düzeni sisteminin ve Ortaçağ Engizisyon sisteminin ortaya çıkmasına ve güç kazanmasına sebep olmuştur²⁴⁸.

1.5.2. Kuzey Haçlı Seferleri (Northern-Baltic Crusades)

Kuzey Haçlı Seferleri (The Northern Crusades) veya Baltık Haçlı Seferleri (Baltic Crusades), Kuzey Avrupa’da Baltık Denizi’nin Güney ve Doğu kıyılarında yaşayan pagan halklarına karşı Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’na bağlı; Alman Saksonya Krallığı (Sachsen), Danimarka Krallığı, İsveç Krallığı, Katolik Hristiyan Krallıkları, Livonyalı Kılıç Kardeşler ve Töton Şövalyelerinin katıldığı Haçlı Seferleridir. Papa III. Eugenius (1145-1153) kutsal topraklara karşı organize ettiği İkinci Haçlı Seferi’ne paralel olarak, 1147 yılında Kuzey Almanya ve Baltık Denizi kıyılarında, Elbe Nehri ve Oder Nehri arasında yaşayan pagan inançlı “Wendler, Sorblar ve Obotritler” kavimlerine karşı bir Haçlı Seferi düzenlemiştir. Bu Haçlı Seferi’ne Katolik Saksonlar, Danimarkalılar ve Lehler katılmıştır²⁴⁹.

1147’den itibaren yapılan saldırıların en önemli niteliği Avrupa’da genel bir Haçlı Seferinin başlaması ile silahlı askerlerin Haçlı üniformaları giymeleri ve papa tarafından takdis edilmeleri idi. Bu Haçlı Seferleri sonucunda paganlar, adeta bir soykırıma maruz tutulmuş, sağ kalanlar askerî işgal altında yaşamaya zorlanmış ve Katolik Hristiyan olarak vaftiz edilmişlerdir. Bu seferlere ilaveten, İsveç ve Almanya’daki Katolik Kilisesi’ne bağlı Haçlıların, Töton Şövalyeleri ve Livonyalı Kılıç Kardeşlerin Rusya’da bulunan Doğu Ortodoks Kilisesi’ne bağlı Hristiyanlara karşı yaptığı seferler de tarihçiler tarafından, Kuzey Haçlı Seferleri’nin bir parçası olarak kabul edilmektedir²⁵⁰. 1193 yılına gelindiğinde ise bu kez Papa III. Coelestinus²⁵¹ (1191-1198) Baltık Denizi coğrafyasında hüküm süren İskandinav

²⁴⁸ Clayton – Hist S., **a.g.e.**, s. 145-149.; *Hristiyanlık Tarihi*, s. 313-312.

²⁴⁹ İben Fonnesberg – Schmit, **The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254**, European History and Culture E-Books Online, Collection 2007, s. 27-78.

²⁵⁰ Christiansen, **The Northern Crusades**, s. 65-69.; Bazı tarihçiler paganları Hristiyanlaştırmak amacıyla İsveç Haçlılarının Finler üzerine yaptıkları hücumların çok daha önce başladığını ve bu hücumlar sonunda Finlerin Hristiyanlığa dönüştürüldüklerini iddia etmektedirler. Bkz. **Büyük Larousse**, İnterpress Basın ve Yay., İstanbul 1992, s. 1281-1282.

²⁵¹ Papa III. Coelestinus; asıl adı Giacinto Bobone olup Roma’da asil Orsini ailesine mensuptur. 21 Mart 1191 tarihinden 1198’deki ölümüne kadar papalık yapmıştır. Bkz. William Urban, **The Teutonic Knights A Military History**, Greenhill Books, London 2003, s. 12-13.

Katolik Kilisesi mensubu İsveç Kralı, Danimarka Kralı ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru'na gönderdiği bir dinsel beyanname ile bu kralların birleşerek bölgelerinde bulunan paganlara karşı bir Haçlı Seferi düzenlemeleri ve bölgeyi pagan düşüncesinden temizleyerek Katolik Hristiyanlığa dönüştürmeye azmettirmiştir²⁵².

1.5.2.1. Polabya Haçlı Seferi

Wendler (Vendiler) veya Polabyalı Slavlar, günümüzde Kuzey ve Doğu Almanya'ya ait arazilerde yerleşik Slav asıllı putperest pagan bir kavim idi. XII. yüzyıl başlarında Alman Bremen Başpiskoposluğu ile Magdebûrg Başpiskoposluğu, pagan Wendleri Katolik Hristiyanlığa dönüştürmek için bazı misyonerler göndermişlerdi. Suriye ve Filistin üzerine İkinci Haçlı Seferi hazırlıkları yapılmakta iken, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun başkenti Frankfurt'ta yapılan "Riechtag" toplantısında Saksonyalılar, Wendlerin üzerine de bir Haçlı ordusunun gönderilip onların cebren Katolik Hristiyanlığa dönüştürülmesi teklifini sundular. Saksonyalıların bu talebi papalık tarafından uygun görüldü. Papa III. Eugenius 13 Nisan 1147'de Wendler üzerine bir Haçlı Seferi düzenlenmesi için Divini Dispensatione²⁵³ adlı bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede Polabyalı Slavlar üzerine yapılacak Haçlı Seferinin aynen Suriye-Filistin'deki kâfirlere karşı yürütülen Haçlı Seferi gibi kabul edileceği yazmaktaydı. Böylece Wendler'i zorla Katolik Hristiyanlığa dönüştürmek için Haziran 1147'de Saksonyalı, Bohemyalı, Danimarkalı ve Lehler'den oluşan bir gönüllüler ordusu kuruldu. Almanyalı kontlar bu Haçlı Seferi'ne katılmadığı için Haçlı ordusu Saksonyalı asil ailelerin mensupları tarafından sevk ve idare edildi. Seferin başkomutanlığına papanın baş temsilcisi olarak Havelberg Başpiskoposu Havelberg'li Anselm görevlendirildi²⁵⁴.

Wendlere karşı harekât 1147 yazının sonlarında başladı. Wendler başlangıçta Danimarkalı Haçlıları mağlup edip geri püskürttüler. Saksonyalı Haçlılar ise Wagria ve Polaiya'yı ele geçirerek buralardaki arazilere Saksonları yerleştirmeye başladılar. Ele geçirdikleri arazilerde yaşayan Slavlar zorla vaftiz edilerek güya Hristiyanlığa

²⁵² Erik Christiansen, **The Northern Crusades**. Penguin Books, London 1997, s. 287.

²⁵³ Divini Dispensatione; Kuzey Doğu Avrupa paganlarına karşı Haçlı Seferi düzenlenmesi ilamıdır. Bkz.: Fonnesberg – Schmit, **a.g.e.**, s. 37.; <http://www.corkpsC.org/db.php?eid=8681> (Ağustos 2016).

²⁵⁴ Jay T. Lees, **Anselm of Havelberg: Deeds Into Words in the Twelfth Century**, Brill Press, Leiden 1998, s. 22-40.

dönüştürüldüler. Fakat Saksonyalı Haçlı ordusu bu arazilerden ayrılır ayrılmaz bunlar eski pagan dinlerine geri döndüler. Bu seferlerde Haçlılar kalıcı bir sonuç elde edemediler. 1160-1162 yılları arasında Saksonya Kralı Arslan Henry, Wendler üzerine bir Haçlı Seferi daha düzenledi. Bu Haçlı Seferinde Wendler mağlup oldular ve arazileri talan edildi. Burada yaşayıp tarım yapan köylüler sadece pagan dinlerini, para ve mallarını değil birçoğu katliama uğrayarak hayatlarını da kaybettiler²⁵⁵.

1.5.2.2. Livonya Haçlı Seferi

XII. yüzyıl başlarında günümüzde Estonya, Letonya ve Litvanya olarak anılan ülkelerin bulunduğu coğrafyada; Doğudan Ortodoks, Batıdan Katolik Hristiyanlar arasında bir tampon gibi sıkışmış durumda kalan pagan inancına sahip kavimler yaşamaktaydı. Ortodoks Kilisesi ile Katolik Kilisesi arasındaki ihtilaflar ve teolojik tartışmalar arasında o zamana kadar bu kavimler etkin olarak Hristiyanlığa dönüştürülememişlerdi. 1048-1072 yılları arasında Hamburg ve Bremen Başpiskoposluğu Wendler'e olduğu gibi Estonyalılara da Katolik Hristiyanlığa dönüştürme amacıyla misyoner papazlar göndermişlerdi. Fakat Hristiyanlığa dönüştürme girişimleri bölgede çok sınırlı bir başarıya ulaşabilmişti. 1193'te Papa III. Ceolestinus, İskandinav Katolik Kilisesi'ne dinsel bir beyanname göndererek Hristiyanlığa inanmayan Baltık paganlarına karşı Haçlı Seferi düzenlemelerini emretti. Onun bu politikasını halefi III. İnnocentius da aynı şekilde devam ettirdi²⁵⁶.

İskandinav Kilisesi tarafından organize edilen Haçlı orduları, 1198'de (günümüzde Letonya'daki Riga Körfezi) Livonya sahillerine çıktılar. Bu orduya papalık temsilcisi Hanoverli Sistersian Piskopos "Berthold" komuta ediyordu. Haçlılar, Livonyalılar'a karşı ilk muharebeyi kazandıysa da Berthold'un bu muharebede ölmesi üzerine geri çekilmek zorunda kaldılar²⁵⁷. 1199'da Bremen Başpiskoposu Uthlede'li Hartwig, Buxhoevenden'li Albert'i Riga Prensi ve Piskoposu olarak atadı ve ona bu bölgedeki kavimleri Hristiyanlığa dönüştürme görevi verdi. Albert, Riga'ya atanır atanmaz Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu

²⁵⁵ Umberto Eco, **Ortaçağ: Katedraller-Şövalyeler-Şehirler**, 2. Baskı, (Çev.: Leyla Tonguç Basmacı), Alfa Yay., İstanbul 2014, s. 100-103.; Christiansen, **a.g.e.**, s. 65 vd.

²⁵⁶ Joachim Herrmann, **Die Slawen in Deutschland**, Akademie-Verlag, Berlin 1972, s. 329 vd.

²⁵⁷ Fonnesberg – Schmit, **a.g.e.**, s. 26, 68-72.

gezip Baltık Denizi etrafındaki paganlara karşı Haçlı Seferi yapmak için gönüllüler toplamaya başladı. Bu Haçlı ordusunu toplamada kendine verilen en büyük destek papalık tarafından çıkartılmış bir ferman oldu. Bu fermanda Baltık paganlarına karşı yapılacak savaşın aynen kutsal topraklardaki kafir Müslümanlara karşı yapılan savaşa eşit olduğu belirtilmekte idi. 1200’de Piskopos Riga’lı Albert topladığı 200 gönüllü asker ve 23 gemiden oluşan bir filo ile Daugava Nehri kıyılarına çıkarma yaptı. Burada bir kale inşa ederek Haçlı ordusu için güvenli bir üs kurdu. Bundan sonra Albert’in ünü Almanya’ya ve daha uzaklara yayılıp bu mevkie büyük gruplar halinde gönüllü Haçlı askerleri gelmeye başladılar²⁵⁸.

1202’de Papa III. Innocentius’un isteğiyle bölgede kalıcı bir Haçlı ordusu bulundurma kararı alındı ve üyeleri Hristiyan keşişlerden oluşan “Livonyalı Kılıç Kardeşler” adıyla yeni bir askerî tarikat kuruldu. 1206’da Kılıç Kardeşler Şövalyeleri ve Haçlı ordusu, Gauja Nehrinin sol kıyısında, Livonyalıların askerî bakımdan stratejik bir şehri olan Turaida’yı ele geçirdiler. 1210’da Haçlılar bu mevkide Sigulda adını verdikleri, taştan yapılmış korunaklı bir kale inşa ettiler ve böylece Gauja Nehrinin sol sahillerinin kontrolünü sağladılar. 1211’de Livonyalı ve Latgalyalı kavimlerin karışık olarak yaşadıkları Metsepole (Limbazi) ve Idumae (Straupoe) şehirleri Haçlılar tarafından zaptedildi ve buraların halkı da cebren Katolik Hristiyan yapıldı. Livonyalılar ile Haçlıların son savaşları, Haçlı ordusunun Sigulda yakınında bulunan Satezele tepe kalesini kuşatıp ele geçirmesi ile oldu. Livonyalıların lideri olan “Turaidalı Caupo” Alman Haçlıları ile iyi ilişkilerini sürdürmek amacıyla Hristiyanlığı kabul etti²⁵⁹.

Turaidalı Caupo’nun Hristiyanlığı kabul etmesini tasvip etmeyen Livonyalılar Almanlara ve eski liderlerine karşı bir ayaklanma başlattılar. Caupo kavmine karşı ihanetini, 1217’de ayaklanmacılara karşı yapılan San Mata Günü savaşında canı ile ödedi. Bununla beraber Almanlar vaftiz edip Hristiyanlığa dönüştürdükleri Livonyalı gençleri; Latgalyalılar (1208), Selonyalılar (1209), Estonyalılar (1208-1227), Semigalyalılar, Samogityalılar ve Kuronyalılara (1219-1290) karşı Haçlı Seferlerinde çok önemli savaşçılar olarak kullandılar. Riga’lı

²⁵⁸ Christiansen, **a.g.e.**, s. 90 vd.

²⁵⁹ Fonnesberg – Schmit, **a.g.e.**, s. 79 -128.

Albert'in ölümüne kadarki 30 yıllık bir süre içerisinde Estonya ve Kuzey Letonyanın tümü Haçlılar tarafından istila edildi ve buralardaki halk Hristiyanlığa dönüştürüldü. Piskopos Albert'in isteği üzerine Papa III. İnnocentius Baltık Ülkelerini Meryem Ana'ya adadı. Baltık ülkeleri o gündenberi "Meryem'in Ülkesi" (Terra Mariana) olarak anılmaya başlandı²⁶⁰.

1.5.2.3. Latgalya, Selonya ve Estonya Haçlı Seferleri

Livonyalıları yenip onları Hristiyanlığa dönüştürdükten sonra Alman Haçlıları, Doğu'da Gauja Nehri ile Daugava Nehri kıyılarında yaşayan Latgalyalılar ve Selonyalılar adındaki pagan kavimlerine yöneldiler. 1208'de Haçlılar ile bu kavme ilhak eden Talava hükümdarlık bölgesinde yaşayanlar arasında bir askerî müttefiklik antlaşması yapıldı. Sonra bu bölgenin Ortodoks Hristiyan olan halkı Roma Katolik Hristiyan mezhebine bağlı kimselere dönüştürüldü. Estonyalılar bu tarihte sekiz küçük yerel hükümdarlığa bölünmüşlerdi. 1208-1227 döneminde Alman Haçlıları ve müttefiklerinden oluşan savaş birlikleri Livonya, Kuzey Latgalya ve Estonya hükümdarlık bölgelerini savaş akınları ve talan ile kasıp kavurdular. Estonya hükümdarlık bölgelerinin anahtar konumundaki müstahkem tepe kaleleri, Haçlı birlikleri tarafından ele geçirilip talan edildi. 1213-1215 döneminde taraflar arasında bir ateşkes mütarekesi imzaladı. 1217'de ateşkes bozuldu ve Estonyalılar ile Alman Haçlıları arasında 21 Eylül'de Viljandi (Fellin) Savaşı oldu. Bu muharebeyi Estonyalılar kaybettiler²⁶¹.

Bu sırada Danimarka ve İsveç Krallığı Baltık Denizi'nin doğusunda toprak edinmek için fırsat kollamaktaydılar. Estonyalıların Viljandi yenilgisi bu iki Hristiyan krallığı için fırsat sağladı. 1219'da Danimarka Kralı II. Valdemar donanması ile Lindanisse'ye (günümüzde Estonya başkenti Talinn) bir çıkartma yapıp bu şehri eline geçirdi. 1220-1221 arası Danimarkalılar Kuzey Estonya'nın

²⁶⁰ Geniş bilgi için bkz.; Henry of Latvia, **The Chronicle of Henry of Livonia**, (Çev.; Henricus de Lettis), Columbia University Press, Colombia 1961.; Christiansen, **a.g.e.**, s. 93-104.; <https://tr.wikipedia.org/wiki/LivonyaHaçlıSeferi>.(27/Kasım/2016).; <https://tr.wikipedia.org/wiki/Livonya>.(28/Kasım/2016).

²⁶¹ William Urban, **The Baltic Crusade**, Lithuanian Researchand Studies Center, Michigan University 1994, s. 113–114.; Fonnesberg – Schmit, **a.g.e.**, s. 82.

tümünü kontrol altına aldılar²⁶². 1220’de İsveç kralı da Batı Estonya’ya denizden bir akın yaptı. Leh Masovya Dükü olan I. Konrad 1219’da ve 1222’de genellikle Lehlerden oluşan Haçlı ordusuyla pagan olan eski Prusyalıları Hristiyanlığa dönüştürme amacıyla iki Haçlı Seferi düzenledi ve her ikisinde de amacına ulaşamadı. Prusyanın birinci piskoposu olan Oliva’lı Christian’ın tavsiyelerine uyarak 1220’de “Dobrzyn” (Dobrin Tarikatı) adını verdiği Haçlı Seferi yapmaya daima hazır olacak keşiş statülü savaşçılardan oluşan bir askerî tarikat kurdu. Bu savaşçılar tarikatı da eski Prusyalılara karşı yaptığı hücumlarda etkisiz kaldı. Mısır’da Beşinci Haçlı Seferi devam ederken 1219 yılında Semigalyalılar ve Kuroniyalılar’a, 1236–1316 yılları arasında da Eski Prusyalılar, Litvanyalılar ve Samogityalılar’a karşı Almanlar tarafından düzenlenen Haçlı Seferleri de istenen başarıyı getiremedi²⁶³. Kuzey Haçlı Seferleri serisinin nihai akınlarında, Ortodoks Ruslar’ın Katolik Hristiyanlığa dönüştürülmesi amaçlanmışsa da bir sonuç elde edilememiştir²⁶⁴

1.5.3. Çocuk Haçlı Seferi

“Çocukların Haçlı Seferi” konusu, ülkemizde ve tüm dünyada Haçlı Seferlerine vâkıf akademisyen ve araştırmacıların haricinde neredeyse kimsenin duymadığı, bilmediği, tahmin dahi edemediği bir olgudur. Avrupa ve Amerika’da bu konuda tarihçilerin, edebiyatçıların ve görsel sanatlar uzmanlarının araştırmaları tatmin edici bir seviyede değildir. Bu seferden yaklaşık 400 yıl sonra bu konuya ilgi duyan Avrupalı bazı tarihçiler 13. yüzyıldan kalma 60 civarında zengin materyaller toplamış²⁶⁵, 19. ve 20. yüzyıl Ortaçağ uzmanı tarihçilerinden Beauvaois’li Vincent, Roger Bacon, Catimpre’li Thomas ve Matthew Paris gibi yazarlar eski kilise metinleri arasında Çocuk Haçlı Seferi’nden bahseden kayıtlar bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Bu dönem tarih araştırmacılarından, Hollanda’lı bilim adamı Peter Radedts 1977’de yayımladığı makalesinde; Ortaçağda Çocuk Haçlı Seferleri hakkında bazıları sadece birkaç cümleden ibaret 50 kadar kaynak bulunduğunu

²⁶² Toivo Miljan, **Historical Dictionary of Estonia**, The Scarecrow Press, Oxford 2004, s. 505 vd.

²⁶³ Lewinski Corwin, Edward Henry, **A History of Prussia**, The Polish Book Importing Company, New York 1917, s. 628 vd.

²⁶⁴ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 391.; Fonnesberg – Schmit, **a.g.e.**, s. 215-246.

²⁶⁵ Thomas Fuller, **The History of the Holy War**, William Pickering Edition, London 1840, s. 160.

bildirmektedir²⁶⁶. Batı dünyasında görsel sanatlar alanında sinema, televizyon ve tiyatrolarda birkaç drama eseri ile az sayıda filmde çocukların katıldığı Haçlı Seferi konu edinilmiştir. Batı folkloründe Alman halk hikâyelerinin en meşhurlarından biri olan ve ünlü Grimm Kardeşler tarafından derlenen “Fareli Köyün Kavalcısı” adlı masalın Çocuk Haçlı Seferi’nden ilham alınarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Nitekim Ortaçağ’da kasaba kasaba dolaşıp asker toplayan görevlilerin kaval benzeri bir enstrüman çaldıkları bilinmektedir²⁶⁷.

Tarihler 1212 yılını gösterirken Fransa’da Etienne (Stephanus), Almanya’da ise Nikolas (Nicolaus) isimli 12-13 yaşlarında iki çocuk, “Kudüs’ü yeniden Hristiyanların hâkimiyeti altına almak” sloganı ile akranları olan binlerce çocuğu, sonu meçhul bir maceraya sürüklemişlerdir. Etienne ve Nikolas’ın üstün hitabet yetenekleri sayesinde peşlerinden sürükledikleri on binlerce çocukta sadece küçük bir kısmı, kendilerine vaat edilen olayların gerçekleşmemesi üzerine, yanıldıklarını anlayıp şans eseri evlerine geri dönebilmişlerdir. Sefere devam eden çocukların önemli bir kısmı ise zor şartlar altında ilerledikleri yollarda açlık ve salgın hastalıklardan ölmüşlerdir²⁶⁸. Akdeniz sahillerine ulaşmayı başarıp burada “denizin ikiye ayrılma” mucizesinin gerçekleşmediğini gören perişan durumdaki çocukların bir kısmı civardaki manastırlarda rahip veya rahibe olarak istihdam edilirken bazı çocuklar da kendilerine acıyan aileler tarafından evlatlık edinilmiştir²⁶⁹. Öte taraftan tüm bu olumsuzlara rağmen azmini yitirmeyip kutsal topraklara ulaşmayı hedefleyen çocuklar ise uzun süre kendilerini Kudüs’e götürebilecek gemiler arayıp durmuşlardır. Kendilerini kutsal topraklara ücretsiz götürebileceklerini söyleyen gemicilere çocuk saflığı içerisinde inanarak kendileri için tahsis edilen yedi gemi ile yola çıkan çocukların bir kısmı, iki geminin kayalıklara çarparak batması üzerine

²⁶⁶ Raedts, 1250’den sonra yazılan eserlerin güvenilir olmadığını iddia etmektedir. Bkz.: Peter Raedts, *The Children’s Crusade of 1213*, Journal of Medieval History, Volume: III, Issue: 4, (pp. 279-323), London 1977.;

[http://tr.Vikipedia.org.;Gustave_dore_crusades_the_childrens.\(8/Nisan/2015\).](http://tr.Vikipedia.org.;Gustave_dore_crusades_the_childrens.(8/Nisan/2015).)

²⁶⁷ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 123-127.; [http://tr.wikipedia.org/wiki/Çocuk_Haçlı_Seferleri.\(11/Nisan/2015\).](http://tr.wikipedia.org/wiki/Çocuk_Haçlı_Seferleri.(11/Nisan/2015).); [http://www.selinarslanogullari.com/-fareli-koyun-kavalcs.html.\(5/Mayıs/2015\).](http://www.selinarslanogullari.com/-fareli-koyun-kavalcs.html.(5/Mayıs/2015).)

²⁶⁸ Dana Carleton Munro, *The Children’s Crusade*, Early Journal Content on JSTOR, Volume: 19, No: 3, Oxford University Press, April – 1914, s. 516-524.; <http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-concent> (JSTOR is a digital Library of academic Journals, 5/Mayıs/2015).

²⁶⁹ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 124-126.

hayatlarını kaybetmiş, diğer beş gemide bulunanlar ise korsanlar tarafından Kuzey Afrika'da köle tüccarlarına satılmışlardır²⁷⁰.

1.5.3.1. Fransız Çocukların Haçlı Seferi

1212 yılının Mayıs ayında Fransa Kralı Philippe Augustus,²⁷¹ Saint-Denis Manastırı'nı ziyarette bulunduğu sırada 12 veya 13 yaşlarında Etienne adında, Orleannais bölgesindeki Cloyes'de yaşayan yoksul kıyafetli çoban bir çocuk kralın huzuruna çıkmak istedi. Kendi ifadesine göre; elinde bizzat Hz. İsa'nın kendisine teslim etmiş olduğu, krala gönderilen bir mektup vardı²⁷². Çocuğun anlattığına göre; koyunlarını otlatığı sırada İsa Mesih ona görünerek, Haçlı Seferini vaaz etmek üzere harekete geçmesini emretmişti. Kral Philippe bu ifadeler üzerine meraklanmış olmalı ki çocuğu huzuruna çağırıp dinlemeyi kabul etti. Etienne krala; *Cloyes kentinde çobanlık yaptığı bir sırada Hz. İsa'nın kendisine görüldüğünü, yanında getirdiği mektubu ona bizzat İsa'nın verdiğini, Kudüs'ün kâfirlerin elinde olmasından ötürü çok üzgün ve kızgın olduğunu, bu yüzden de yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesini istediğini ve bu seferi düzenleyecek olan ordunun kumandasını kendisine verdiğini...* anlattı²⁷³.

Kral Philippe, bu çılgın çocuğun anlattıklarını daha fazla dinlemeye gerek duymadan ona kibarca, evine dönmelerini ve böyle şeylerle uğraşmamasını öğütledi. Kralın tavsiyelerine kulak asmayan Etienne yurduna geri dönmedi. O, geçen asırdan beri efsanevi bir şöhrete ulaşmış olan Pierre L'ermite'in²⁷⁴ izinden yürümeyi kafasına koymuş, Hz. İsa tarafından görevlendirilmiş olmanın şevk ve heyecanı ile Tanrının kendisini nurlandırdığına inanmıştı. Etienne hiç vakit kaybetmeden Mesih'in kendisini büyüklerin başaramamış olduğu işi başarıya ulaştıracak bir rehber olarak gönderdiğini anlatmak için Saint Dennis Manastırının merdivenlerine çıkararak

²⁷⁰ Munro, **a.g.m.**, s. 520.

²⁷¹ Fransa Kralı II Augustus Philippe, Üçüncü Haçlı Seferi liderlerindendir.

²⁷² Schaff, **a.g.e.** s. 168.; Munro, **a.g.m.**, s. 518.

²⁷³ Runciman III, **a.g.e.**, s. 123.; Ebru Altan, **Çocukların Haçlı Seferi (1212)**, Popüler Tarih Dergisi, Sayı: 40, İstanbul, Aralık 2003. s. 38.; [http://www.theHistoryfiles.com/the-childrens-crusade-myth-or-creepy-fact/92/\(3/Nisan/2015\)](http://www.theHistoryfiles.com/the-childrens-crusade-myth-or-creepy-fact/92/(3/Nisan/2015)).

²⁷⁴ Pierre L'Ermitte Amiens'de doğmuş, Klermont Konsilinden birkaç yıl önce Kudüs'e haccetmek için gitmiş, dödüğünde papaya Türkler tarafından baskı görüp dönmek zorunda kaldığını söylemiş, ardından eşiği ile Orleannais, Champagne, Lorraine'e ve Köln bölgelerini gezerek etkili vaazlarıyla halkı Haçlı Seferlerine katılmaya teşvik etmiştir. Bkz. Runciman, **a.g.e.**, C. I, s. 88-89.

yüksek sesle; *Haçlı Seferleri'nin bugüne kadar istenilen başarıyı elde edememiş olmasının sebebinin bu seferlere katılanlar arasında günahkar ve İsa'ya yeterince iman edememiş büyüklerin bulunması olduğunu, günahsız masum çocuklardan müteşekkil bir ordunun çıkacağı Haçlı Seferi ile Hz. İsa'nın da yardımıyla hem kutsal bölgelerin Hristiyanlığın hâkimiyetine gireceğini, hem de İsa'nın müjdesinden habersiz insanlara bu müjdeyi tebliğ ederek oradaki insanları da kurtaracaklarını, Kudüs tekrar fethedilecekse bunu yalnızca çocukların başarabileceğini, çünkü onların yetişkinler gibi günaha bulanmamış olduklarını, Kudüs'ün Müslümanların elinde olmasının tek sebebinin yetişkinlerin günahları olduğunu, eğer çocuklar bir Haçlı Seferi düzenlerse bir mucize olacağını ve Akdeniz'in tıpkı bir zamanlar Hz. Musa'nın önünde ikiye ayrılan Kızıldeniz gibi yarılabacağını, İsraililerin Kızıldeniz'den geçişi gibi, çocukların da sağ salim kutsal ülkeye ulaşacaklarını*²⁷⁵... heyecanlı bir dille anlattı²⁷⁶.

St. Dennis Lordu ve halk Etienne'in vaazlarından etkilenecek onu haklı buldular. Çoğunluğunu çocukların oluşturduğu kalabalık insan toplulukları onun vaazlarını ilgiyle takip etmeye başladılar. Halk şimdi Etienne'yi kendilerini kurtuluşa götürecek kutsal bir prens olarak görüyordu²⁷⁷. Etienne, vaazlarını devam ettirdikçe onun ne kadar üstün bir hitabet kabiliyetine sahip olduğu da ortaya çıkmaya başlamıştı. Dört bir taraftan çocuklar koşup onu dinlemeye geliyorlardı. Çocukların yanı sıra büyükler de onun vaazlarının tesirinde kalmaktaydılar. Bu ilk aşamanın ardından Etienne ve ona iman edip tabi olan pek çok çocuk ülkedeki diğer çocukları da sefere davet etmek üzere Fransa içlerine yayıldılar. Bunlar kendi aralarında; bir ay sonra Vendome'da toplanmayı ve oradan Doğuya doğru harekete geçmeyi kararlaştırdılar²⁷⁸.

Birkaç hafta içinde Etienne liderliğindeki çocuklar ellerinde haçlar, kandiller, flamalar, buhurdanlıklar ve mumlarla kasabaları ve köyleri; *Lord God, exalt Christianity! Lord God, restore to us the true cross* (Tanrı Hristiyanlığı yüceltsin,

²⁷⁵ Karen Armstrong, **Holy War: The Crusades And Their Impact On Today's World** Papermac Publishing, Anchor Books, London 2001, s. 398.

²⁷⁶ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 123-124.; Altan, **a.g.m.**, s. 39.

²⁷⁷ Munro, **a.g.m.**, s. 518.

²⁷⁸ Runciman, **a.g.e.**, C. III s. 124.; <http://www.ancient-origins.net/childrens-crusade-thousands-children-march-holy-land-never-return-003044> (18/Nisan/2016).

bizi gerçek haça kavuştursun) diye Doğular söyleyerek geçtiler²⁷⁹. Fransa'nın çeşitli yerleşim birimlerinden kitleler halinde, her bir grup ayrı bir reisin idaresinde Vendome şehrine doğru ilerlediler²⁸⁰. Kısa zamanda bu sözlere inanan binlerce kız ve erkek çocuğu büyük bir heyecan içinde, küçük peygamberlerinin mucizelerini kendi gözleriyle görmek arzusu ile Haziran ayı sonlarında Vendome'da toplanmaya başladılar. Vendome'e gelen çocuk sayısı o kadar fazla idi ki; şehrin ahalisi bunların hepsini misafir edemediği için birçokları şehrin önündeki tarlalarda kurulan çadırlara yerleşmek zorunda kaldılar²⁸¹.

Araştırmacılar; Haziran 1212 sonuna doğru Vendome'da biraraya gelen aralarında onbeş yaşın altındaki otuzbin çocuktan bazılarının, anne ve babalarının bu büyük kutsal görevi yerine getirmek üzere bizzat teşvik edip gönderdiklerini haber vermektedirler²⁸². Çoğunluğu köylü çocuklarından oluşmakla beraber aralarında, şatolarında anlatılan şövalye masallarından etkilenecek Etienne'e katılmak üzere gizlice evlerinden kaçmış bulunan soylu ailelere mensup eğitilmiş pek çok çocuk da bulunmaktaydı. Bu orduya katılanlar arasında sadece kızlar ve oğlanlar yoktu. Bu orduda çocuk yaştaki papazlar ve dindarca bir taassupla sefere katılan yaşlı hacılar, fahişe ve kapkaççılar da bulunmaktaydı²⁸³.

Ertesi gün şehrin papazları harekâtı takdis ettikten sonra çocuklar Güneye doğru yola koyuldular. Etienne elinde bu Haçlı Seferi'ne sembol olarak mavi bir zemin üzerinde altın renginde üç zambağın bulunduğu St. Dennis Manastırı'nı temsil eden bir Oriflamme (Bayrak) olduğu halde, iki tekerlekli bir araba ile en önde hareket ederken, etrafında zengin ve asil menşeli çocuklar atları üstünde ona eşlik ediyorlardı²⁸⁴. En arkada ise tamamı yaya olarak bu uzun yolculuğa katlanmak zorunda olan binlerce çocuk onları takip etmekteydi. Artık bir nevi peygamberleri

²⁷⁹ Sevtap Gölgesiz Karaca, *Orta Çağ Avrupası'nda Çocuk Hareketi: Fransız ve Alman Çocukların Haçlı Seferi*, Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk II, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yay., No:12, (ss. 926-933), Samsun 2016, s. 928.; Munro, *a.g.m.*, s. 518.

²⁸⁰ Richard W. Barber, *The Penguin Guide to Medieval Europe*, Penguin Books, New York 1984, s. 224.

²⁸¹ Altan, *a.g.m.*, s. 38.

²⁸² Wolff, R. L., *The Children's Crusade*, The later Crusades, 1189-1311, Ed.; Hazard, H. W., Volume: IX, (pp. 325-342), University of Wisconsin Press, Madison 1969, s. 330.; Par Michel-Jean Joseph, *Ex Chronicon Anonymi Laudunensis Canonici*, Recueil des Gaules des Historiens et de la France (RGHF), Ed.: Dom Martin Bouquet, C. XVIII, Paris 1879, s. 702-720.; Schaff, *a.g.e.*, s. 168.

²⁸³ Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 125.

²⁸⁴ Bu araba gelen bağışlar sayesinde alınmıştı. Bkz.: Munro, *a.g.m.*, s. 519.

olarak kabul ettikleri bu nur yüzlü çocuğa bir azize gösterilen muamele yapıyor; saçının telleri, elbisesinin parçaları kutsal emanetler gibi elden ele dolaşarak özel kaplarda muhafaza ediliyordu²⁸⁵.

Çocuklar Temmuz sıcağında Tours ve Lyon üzerinden Marsilya'ya doğru hayli güç bir yolculuğa çıkmışlardı. O güne kadar ailelerinin sıcak yuvasından ayrılmamış olan çocuklar, yiyeceklerini kontrollü kullanamadıkları için bir süre sonra açlık ve susuzlukla karşı karşıya kaldılar. Yolculuklarına devam edebilmeleri için artık köylülerden dilendikleri yiyecekler ile hayata tutunmaya çalışıyorlardı. Fakat o yaz hüküm sürmüş olan kuraklık yüzünden köylüler de pek bişey vermiyorlardı. Öte yandan yol güzergâhları üzerinde bulunan su kuyularının da çoğu kurumuştur. Bu ağır doğa şartlarına ayak uyduramayan zayıf yapılı çocuklardan birçoğu hayata tutunamayarak yol kenarlarında ölüp gittiler. Bir kısmı seferin zorluğunu dayanamayarak daha fazla ilerlemeden yurtlarına dönmeye karar verip ayrıldılar. Fakat tüm zorluklara rağmen bu küçük çocukların önemli bir kısmı Marsilya'ya ulaşmayı başardı²⁸⁶.

Çocuklardan bir kısmı Marsilyalıların evlerinde kendilerine bir barınak bulabilirken açıkta kalan çocuklar ise sokaklarda yatmak zorunda kaldılar. Ertesi gün Marsilya'daki hemen herkes denizin nasıl ikiye bölüneceğini görmek üzere sahile akın ettiler. Ancak bekledikleri mucize vuku bulmayınca derin bir hayal kırıklığına uğradılar. Çocuklardan bir kısmı Etienne'e karşı isyan çıkararak kendilerini kandırmış olduğunu haykırdılar ve yurtlarına geri dönmeye başladılar. Fakat sefere katılanların çoğunluğu kıyıda kalıp Tanrı'nın kendileri için mucizeler yaratmasını beklemeye devam ettiler²⁸⁷.

Bekledikleri mucizeden ümitlerini kesen çocuklar bu defa kendilerini Kudüs'e götürecek gemiler aramaya koyuldular. Birkaç gün sonra Hugue Ferreus (Demir Hugo) ve Guillaume Porcus (Domuz William) adındaki iki Marsilyalı tacir²⁸⁸,

²⁸⁵ Runciman, **a.g.e.**, C. III s. 124.; Altan, **a.g.m.**, s. 38-39.

²⁸⁶ Runciman, **a.g.e.**, C. III s. 124.

²⁸⁷ Runciman, **a.g.e.**, C. III s. 125.

²⁸⁸ Bazı kaynaklar bu gemicilerin tüccar olmadığını, Hugue'un Marsilya Vikontluğu'nun ticarî manada genel temsilcisi, William'ın ise Cenevizli bir kaptan ve aynı zamanda Kral II. Friedrich'in (1211-1220) amirallerinden birisi olduğunu haber vermektedir. Bkz. Munro, **a.g.m.**, s. 520.

gemilerini bunlara tahsis etmeyi ve çocukları parasız, Tanrı rızası için Filistin'e götürmeyi teklif etti²⁸⁹. Etienne bu dostça teklifi, üzerinde hiç düşünmeden çabucak kabul etti. Çocuklar kendileri için hazırlanan yedi gemiye bindikten sonra Akdeniz'e yelken açıldı. Böylece binlerce çocuk akıbetlerini bilmedikleri meçhul bir maceraya daldılar. Bu çocukların akıbetleri hakkında tam 18 yıl herhangi bir haber alınamadı²⁹⁰.

Aradan 18 yıl gibi bir zaman geçtikten sonra, 1230 yılında Fransa'ya Mısır'dan, enteresan haberler getiren bir rahip geldi. Söylediğine göre o, Etienne'e Marsilya'ya kadar refakat etmiş ve tacirlerin sağladıkları gemilere çocuklarla beraber binip denize açılmış olan çocuk rahiplerden birisiydi. O, başlarından geçen olaylar hakkında; *Denizde birkaç gün yol aldıktan sonra fırtınanın çıktığı, gemilerden ikisinin Sardinia Adasının Güneybatısında bulunan San Pietro adacığının kayalıklarında parçalandığı ve bütün yolcuların boğulduğu, Fırtınayı atlatan beş geminin ise bundan kısa bir süre sonra Afrika'dan gelen bir korsan filosu tarafından sarıldığı ve gemideki çocukların onlara köle olarak satıldığı, daha sonra korsanların kendilerini Cezayir sahilindeki Bougie'ye götürdüğü, arkadaşlarının çoğunun burada satıldığı ve hayatlarının geri kalan kısmını kölelikte geçirdikleri, kendisinin ve diğer arkadaşlarının burada satılmayıp daha sonra deniz yoluyla Frank kölelerin daha çok para ettiği Mısır'a sevk edildikleri, İskenderiye Limanı'na vardıklarında, gemide bulunan çocukların çoğunluğunu şehrin valisinin satın alarak bu çocukları kendi çiftliklerinde köle olarak çalıştırdığı, geriye kalan az sayıdaki çocuğun ise Bağdat esir pazarlarına sevk edildiği, burada on sekiz kişinin İslâmı kabul etmedikleri için öldürdükleri, kendisi gibi diğer genç rahip arkadaşları ile okuma yazması olan diğer çocukların ise diğerlerine göre daha şanslı olduklarını çünkü Melik el-Âdil'in oğlu ve Mısır Valisi olan el-Kâmil'in Batı dillerine ve Batıdaki ilimlere karşı ilgi duyduğu, bu yüzden el-Kâmil'in kendilerini satın alarak tercüman, öğretmen ve kâtip olarak sarayında istihdam ettiği, kendilerini Müslümanlığa çevirmek için hiçbir teşebbüste de bulunmadığı, Kahire'de iyi bir esaret hayatı*

²⁸⁹ Schaff, **a.g.e.**, s. 169.; http://www.academia.edu/10694715/1212_Cocuk_Hacli_Seferleri, s. 7-8. (6/Mayıs/2015).

²⁹⁰ Schaff, **a.g.e.**, s. 169.; Karaca, **a.g.m.**, s. 928.

*geçirdikten sonra yalnızca kendisini serbest bıraktıkları ve Fransa'ya dönmesine müsaade ettikleri... mealinde ifadelerde bulunmuştur*²⁹¹.

Bu rahip çocuklarından haber almak için çırpınan bazı ana-babalara bütün olan biteni anlattıktan sonra tarihin karanlıklarında kaybolup gitti. Daha sonradan anlatılan bir hikâyede, yukarıda adı geçen iki Marsilyalı tacirin, birkaç yıl sonra Arapların hesabına Alman İmparatoru Friedrich'i kaçırmaya teşebbüs ettikleri için asılarak idam olundukları rivayet edilmiştir²⁹². Bu rahibin anlattıklarından başka Haçlı çocukların durumu ile alakalı başka hiçbir haber alınamadı. Onlara ne olduğu bugün bile kesin olarak bilinmemektedir.

1.5.3.2. Alman Çocukların Haçlı Seferi

Haçlı Seferi'ne çıkan çocukların Marsilya'dan Filistin'e doğru yelken açtıkları sırada Etienne'in vaazlarının yankıları Almanya'nın Rheinland bölgesinde etkisini göstermeye başlamış, Alman çocukları da bu kutsal savaştan geri kalmak istememişlerdi. Fransız çocukların Marsilya'ya ulaştıkları günlerde Rheinland köylerinden birinde Nikholaus (Nikolas) adında bir çocuk Köln'deki Aziz Üç Kral Kilisesinin mihrabında ateşli konuşmalar ile vaazlar vermeye başlamıştı. Etienne gibi o da; "çocukların büyük adamlardan daha iyi işler başaracaklarını ve denizin yarılarak onlara yol vereceğini" iddia ediyordu. O, Alman çocuklarının Kutsal Ülke'yi silah zoruyla değil, dinsizleri imana getirmek suretiyle fethedeceklerini söylüyordu²⁹³. Nikolas da Etienne gibi tabii bir hitabet kabiliyetine sahipti. O, fikirlerini bütün Rheinland bölgesine yayacak ağzı laf yapan gönüllü havariler de buldu. Nikolas ve havarileri birkaç hafta içinde çocuklardan müteşekkil sayıları onbini aşan bir orduyu 1212 yılının Ağustos ayında Köln'de toplamayı başardılar. Bir araya gelen Alman çocuklarının yaş ortalaması Fransız çocuklarının biraz üstündeydi ve aralarında sayıca daha fazla kız çocuğu bulunuyordu. Bunlara Fransız çocuk ordusundan daha çok sayıda asilzade çocukları katılmıştı²⁹⁴. Tarım sınıfından

²⁹¹ Altan, *a.g.m.*, s. 41.; Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 126-127.;

[http://www.historyhouse.com/c/in_History/?childrens_crusade.\(3/Nisan/2015\)](http://www.historyhouse.com/c/in_History/?childrens_crusade.(3/Nisan/2015)).

²⁹² Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 127.; <http://www.lordsandladies.org/the-childrens-crusade.htm>. (10/Mayıs/2015).

²⁹³ Karaca, *a.g.m.*, s. 928.

²⁹⁴ Munro, *a.g.m.*, s. 521.

çok sayıda çiftçi de topraklarını sürmeyi bırakmış, at arabalarını ve sürülerini terkederek Köln'e gelmişlerdi. Bunların arasında belalı serseri adamlar ve fahişeler de bulunuyordu²⁹⁵.

Nikolas sefere çıkacak ordusunu iki gruba ayırdı. Kroniklerin belirttiğine göre; kendisi öncü olarak 20.000 kişilik birinci ordunun başında yer aldı. Nikolas'ın emriyle çocuklar, Ren Nehri boyunca ilerleyerek Alpleri geçtikten sonra İsviçre'ye gitmek üzere yola koyuldular. Nikolas'ın ordusu; 22 Temmuz'da Mainz ve Trier'de, 25 Temmuz'da Speyer'de, 20 Ağustos'ta Piacenza'da konakladıktan sonra 25 Ağustos 1212'de Cenova'ya ulaştı²⁹⁶. Köln'den Cenova'ya doğru hareket eden çocuk ordusunun yoldaki kayıpları üçte birden daha fazla olmuştu. Bu gruptan sağ kalabilen 7000 kadar çocuk sonbaharda Cenova surları önünde göründüler²⁹⁷. Çocuklar Cenova'lı yöneticilerden bir süre konaklamak üzere surlar içine kabul edilmelerini rica ettiler. Ancak Ceneviz idarecileri bu işin Almanların bir hilesi olabileceğinden kuşkulandılar. Zira bu sırada Almanlarla aralarında savaş rüzgarları esmekteydi. Bu sebeple onların şehirde sadece bir gün kalmalarına izin verdiler²⁹⁸.

Ertesi sabah önlerinde Akdenizin yarılacağını uman çocuklar tıpkı Fransız çocukları gibi hayal kırıklığına uğradılar. Çocukların çaresizliğini gören Cenevizli yöneticiler onlara isterlerse bu şehirde yaşama müsaadesi verebileceklerini belirttiler. Uğradıkları hüsrana sonucu çocuklardan bir kısmı Cenevizlerin teklifini kabul ederek Haçlı Seferinden vaz geçtiler ve Cenova vatandaşı oldular²⁹⁹. Nikolas tarafından kandırıldıklarını anlayan bazı çocuklar ise evlerine geri dönmeye karar verdiler. Yalınayak ve aç bir halde geri dönen bu çocuklar arasından pek çok kız yollarda tecavüze uğradı. Geri dönen bu çocuklar geçtikleri yerler boyunca insanların

²⁹⁵ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 125.

²⁹⁶ Kroniklere göre Etienne'in başında bulunduğu çocuk ordusu, Köln'den Rhine Nehri boyunca ilerlemiş; Koblenz, Mainz, Worms ve Speyer kentleri üzerindeki güzergâhı takip ederek Basel'e, buradan da Alp Dağları'nı geçerek Cenova'ya ulaşmıştır. Bkz. Munro, **a.g.m.**, s. 522.; Schaff, **a.g.e.**, s. 169.; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya>; Kirchhoff_kinderreuzzug_1843.

²⁹⁷ Munro, **a.g.m.**, s. 522.; Karaca, **a.g.m.**, s. 929.

²⁹⁸ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 126.

²⁹⁹ Altan, **a.g.m.**, s. 40.;

[http://www.Historyhouse.com/c/in_History/?childrens_crusade\(3/Nisan/2015\)](http://www.Historyhouse.com/c/in_History/?childrens_crusade(3/Nisan/2015)).

küçümsemelerine ve alaylarına maruz kaldılar. Bu çocuklardan ne kadarının evlerine dönebildiği hususunda kayıtlarda herhangi bir bilgi bulunamaktadır³⁰⁰.

Nikolas'a inanmaya devam eden Alman çocukları ise çıktıkları bu yola sonuna kadar devam etmeye kararlıydılar. Bunlar denizin kendilerine başka bir yerde yol vereceğinden emindiler. Cenova'dan hareket ederek birkaç gün sonra Pisa'ya ulaştılar. Burada Filistin'e ticaret amacıyla gitmekte olan iki gemiye rastladılar. Çocukların bir kısmı hiç düşünmeden kendilerini kabul eden bu gemilere binerek deniz yolculuğuna başladılar. Ancak bunların da Fransız çocuklar gibi köle tüccarlarına satıldıkları tahmin edilmektedir³⁰¹.

Bu sırada Nikolas ise hala denizin yarılması mucizesinin gerçekleşeceğine dair taraftarlarına ümitler dağıtmaya devam etmekteydi. Birkaç gün sonra bu çocuklar papa ile görüşmek için Pisa'dan hareket ederek Roma'ya doğru yön değiştirdiler. Roma'ya güçlükle ulaşan çocuklar Papa III. İnnocentius'un huzuruna kabul edildiler. Bunların safiyene halleri ve dindarlıkları papayı hislendirdi. Papa onlara savaşabilecek bir yaşa geldiklerinde yeminlerini yerine getirmelerini ve haç için savaşmak üzere kendilerini hazırlamalarını öğütleyerek, şimdilik yurtlarına dönmeleri gerektiğini söyledi³⁰². Bunun üzerine özellikle kız çocuklar bu uzun yolun meşakkâtlerine bir daha katlanmayı göze alamayarak Roma'da kendilerine sahip çıkan ailelerin yanında evlatlık olarak kaldılar. Pek az çocuk ertesi yıl ilkbahar aylarında Rheinland'a geri dönebildi. Nikolas ise bu dönenler arasında bulunmuyordu³⁰³. Seferin liderinin akıbeti ile ilgili kaynaklarda; "Nikolas'ın Beşinci Haçlı Seferi'ne katıldığı ve Dimyat kuşatmasında savaştığı, daha sonra sağ salim evine dönebildiği" bilgisi yer almaktadır³⁰⁴. Ancak çocuklarını kaybetmiş olan kızgın ana-babalar, şan ve şöhret düşkünlüğü yüzünden oğlunu teşvik etmiş olduğunu ileri sürdükleri Nikolas'ın babasını yakalayarak darağacında sallandırdılar³⁰⁵. Avrupa'nın

³⁰⁰ Karaca, *a.g.m.*, s. 929.

³⁰¹ Clayton – Hist S., *a.g.e.*, s. 117 vd.; Altan, *a.g.m.*, s. 39.

³⁰² Clayton – Hist S., *a.g.e.*, s. 119 – 120.; Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 126.

³⁰³ Ebru Altan, Nikolas'ın beraberindeki çocuklarla birlikte sahil boyunca güneye doğru ilerleyerek Birindisi Limanı'na ulaştıklarını ancak onların akıbetlerinin ne olduğunun bilinmediğini haber vermektedir. Bkz. *a.g.m.*, s. 40.

³⁰⁴ Munro, *a.g.m.*, s. 523.; Karaca, *a.g.m.*, s. 930.

³⁰⁵ Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 126.

yarısından fazlasını teşkil eden o dönemki Fransa ve Alman topraklarından kopup gelen bu çocukların akıbetleri hakkında kaynaklarda ancak pek az bilgi vardır³⁰⁶.

Batılı tarihçilerin Haçlı Seferleri sıralamasında yer vermedikleri çocukların oluşturduğu bu iki masum Haçlı ordusu, bize göre Avrupa tarihinin insan hakları, çocuk hakları, aile bütünlüğü gibi sosyal olguları açısından büyük bir felakettir. Çocukların bu hareketinin amacı aslında, Kudüs'ü ve gerçek haçı yeniden ele geçirme isteği olmakla birlikte, hareketin toplumsal ve tarihî olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Toplumsal açıdan baktığımızda bunun Ortaçağ Avrupası'ndaki ilk gençlik hareketi olduğunu, tarihî açıdan baktığımızda ise çocukların seferi ile Beşinci Haçlı Seferinin birbiriyle yakından ilişkili olduğunu görmekteyiz. Zira Papa Innocentius'un düzenlediği Beşinci Haçlı Seferi, yukarıda bahsedilen Çocuk Haçlı Seferi coşkusu da içine katmıştır. Papa, herhangi bir yetki ve güce sahip olmayan çocuk ve gençlerin bu coşkusu ve isteğini gördükten sonra, tüm Avrupa halklarını Beşinci Haçlı Seferi'ne dahil olmaya çağırırken onlara şöyle demiştir; *Haçlı Seferi'ne katılan bu çocuklar bizim için bir utanç vesilesidir. Çünkü biz rahat yatağımızda uyurken onlar kutsal mezarı kurtarmak için acele ediyorlardı*³⁰⁷...

Hiçbir tarihçi Papa Innocentius'un bu hareketten haberi olmadığını ileri sürmemiştir. Nitekim III. Innocentius'un papalık dönemi boyunca Kudüs'ü geri almak, gücünü kanıtlamak ve Hristiyan Dünyası üzerinde kayıtsız şartsız hakimiyet kurmak amacıyla herşeyi mubah gördüğü tarihi bir hakikattir. Sonuç itibarıyla Innocentius'un dönemindeki faaliyetlerinden yola çıkarak, kendi hırsları uğruna, Batıda ilk Haçlı Seferi'nin ardından kaybedilen coşkuyu, sönmeye yüz tutan Haçlı ateşini yeniden alevlendirmek adına, Innocentius'un çocukların bu serüvene sürüklenmelerine müsaade ettiğini söyleyebiliriz. Çocukların Haçlı Seferlerine katılmaları olayını sağlıklı bir bakış açısı ile değerlendirdiğimizde; bu büyük felaketi bir akıl tutulması ve bir toplumsal histeri olarak adlandırmamız mümkündür. Bu olay, hurafe ve batıl dinsel inançların insanlığa ne kadar zarar verebileceği ve yalan yanlış bilgilerle donatılan halkın ne kadar hatalı yollara sevk edilebileceğini göstermesi bakımından ibret alınması gereken acı bir vakıdır.

³⁰⁶ Demirkent, **Haçlılar**, s. 530.; George Child Kohn, **Çocukların Haçlı Seferi**, Savaş Sözlüğü, Doruk Yay., İstanbul 2007, s. 187.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 127.; Altan, **a.g.m.**, s. 41.

³⁰⁷ Munro, **a.g.m.**, s. 524.; Schaff, **a.g.e.**, s. 169.

1.6. Haçlı Seferlerinde Adı Geçen Tarikatlar

1.6.1. Nizarîyye (Haşhaşîler) Tarikati

Hız. Ali neslinden gelen Cafer es-Sadık'ın vefatından sonra (765), imametın büyük oğlu İsmail ve onun oğullarına intikal ettiğini iddia ederek Şîîlerden ayrılan Kûfe merkezli gruba İsmailîler denilmektedir³⁰⁸. 909 yılında Mağrib'de hâkimiyeti sağlayan Fatımî halifeleri, İsmailîlerin ekseriyeti tarafından meşrû imamlar olarak kabul edildiler. Halife Mustansır'ın ölümünden sonra (1094), Ermeni asıllı vezir Efdal b. Bedru'l-Cemali, halife olması gereken Müstansır'ın büyük oğlu Nizar'ın yerine, kızkardeşi ile evlendirdiği Mustansır'ın küçük oğlu Ebû'l-Kasım Ahmed'i, Müstâlî Billah lakabı ile hilâfete getirmesiyle İsmailîler arasında ilk bölünme gerçekleşti³⁰⁹. Müstâlî Billah'ın ağabeyi Nizar'ı ve oğlunu yakalatıp idam ettirmesiyle o zamana kadar tek bir öğreti etrafında faaliyet gösteren İsmailîler, kısa sürede Nizarîler ve Mustâlîler olmak üzere iki temel kola ayrılmış oldular³¹⁰.

Bu esnada Hasan b. Sabbah el Humeyrî, el-Mustansır'dan halifenin büyük oğlu Nizar olacağı vasiyetini aldığı iddia ederek, İran'daki Nizarî taraftarlarının liderliğini üstlendi. 1090 yılında Elbruz dağlarında sarp kayalar üzerine inşa edilmiş olan müstahkem Alamut Kalesi'ni ele geçirerek burayı iktidarının merkezi yaptı. Ardından bölgedeki elli kadar kaleyi de kendisine bağlamayı başardı. 1102 yılından itibaren Alamut'tan Şam'a dâîler (Propagandacı Dervişler) göndererek buradaki Nizarîleri örgütledi ve nüfuz alanını Selçuklu iktidarının başkenti olan İsfahan'a kadar genişletti. Onun kurduğu bu örgütlü tarikata; "Fidaviyye", "Haşîşîyye", Batı

³⁰⁸ Ebû Muhammed Hasan b. Musa en-Nevbahtî - Sa'd b. Abdillâh Ebû Halef Eş'arî el-Kummî, **Şîî Fırkalar (Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fıraku's-Şî'a)**, (Çev.; Sabri Hizmetli v.d.), Ankara Okulu Yay., Ankara 2004, s. 80 vd.; Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, **el-Milel ve'n-Nihal**, 2. Baskı, (Çev.; Mustafa Öz), Litera Yay., İstanbul 2011, s. 170 vd. ; Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eşarî, **Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfu'l-Musallîn**, (Thk. Henri Ritter), İstanbul 1929-1930, s. 24-27.

³⁰⁹ Kadı Numan, ibn Muhammed b. Mansur Hayyun et-Temîmî, **Esâsu't-Tevîl**, (Thk.: Arif Tamir), Beyrut 1960, s. 33-47.; İbn Tağriberdî, **en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mısır ve'l-Kahire IV.**, Beyrut 1992, s. 236.; Şemsuddin Abdullah b. Muhammed el-Makdisî, **Ahsenu't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm**, (Ed. M. J. De Goeje), Brill Press. Leiden 1906, s. 481-482. Nisâburî, Ahmed b. İbrahim, **İstitârü'l-İmâm**, (Ed. W. Ivanow), Bulletin the Faculty of Arts, University, 4. 2, 1936, s. 96 vd.; Muhammed Ebû Zehra, **İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihî 1**, Hisar Yay., İstanbul 2014, s. 60 vd. ; Farhad Daftary, **İsmailîler Tarihleri ve Öğretileri**, (Çev.: Erdal Toprak), Doruk Yay., Ankara 2002, s. 217- 218.; Ayrıca bkz.: İbn İzârî el-Marrâkuşî, **Kitâbu'l-Beyânî'l-Muğrib fî Ahbârî'l-Endelus ve'l-Mağrib**, C. I, (Nşr. ve thk.: G. S. Colin-E. Levi-Provençal), Leiden 1948.

³¹⁰ Muzaffer Tan, **Tarihsel Süreçte İsmailîlik ve Yaşadığı Fıkılaşmalar**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/2, Elazığ 2012, s. 124.

dillerinde ise katiller anlamında “Assassians” isimleri verilmiştir³¹¹. Hasan Sabbah’ın müritleri kendisini dinin yorumlanması ve Bâtîni ilimler konusunda önceki imamlardan daha yüksek bir otorite olarak görmekte, hatta onun içinde bulundukları çağın sorunlarının yorumlanmasında peygamberlerden de öncelikli bir otorite olduğuna inanmaktaydılar³¹².

Selçukluların 1055 yılında Bağdat’a gelerek Şîî Büveyhiler Devleti’ne son verip, Sünnî Abbasî Hilâfeti’ni ihya etmeleri, Nizamiye medreselerini kurup Şîî propagandasına geçit vermemeleri, bölgede binlerce daî tarafından yürütülen Şîileştirme faaliyetleri artık duraksama ve gerileme sürecine girmişti³¹³. Bunu kendi hâkimiyeti ve davası açısından tehlikeli gören Hasan Sabbah, başta Selçuklular ve Abbasî Hilâfeti olmak üzere bölgedeki otoritelere karşı şiddet ve korkuya dayanan farklı bir metot ile mücadele etmeye karar verdi³¹⁴. Bâtînîlerin Alamut Kalesi’nden yönlendirdikleri yağma ve kıtalleri çoğalınca Sultan Melikşah, komutanlarını Hasan Sabbah ve taraftarlarını yok etmekle görevlendirmiş ancak Selçuklu askerleri sarp kayalıklardaki Alamut’u bir türlü ele geçirememişlerdir³¹⁵.

Selçukluların meşhur veziri Nizamülmülk’ün bir fedai tarafından öldürülmesi ve Sultan Melikşah’ın bir suikaste kurban gitmesinin ardından hanedan üyelerinin birbirleriyle çekişmesi Bâtînîler’in faaliyetlerini Şam bölgesinde yoğunlaştırmalarına

³¹¹ Mehmet Şerefeddin Yaltkaya, *Fatımîler ve Hasan Sabbah*, D.F.İ.F.M. Sayı: IV, İstanbul 1946, s. 24.; Adulkerim Özaydın, *Hasan Sabbah*, DİA, C. XVI, İstanbul 1997, ss. 347-350.; Ahmet Ocak, *Bir Terör Örgütü Olarak Bâtînilik ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri*, Dini Araştırmalar Dergisi, C. 7, Sayı: 20, Ankara 2004, s. 167.; Ahmet Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti (1040-1092)*, Tarih ve Edebiyat Vakfı Yay., İstanbul 2002, s. 213.; Mustafa Öz, *Haşîşiye*, DİA, C. XVI, İstanbul 1997, s. 418.; Ali Aktan, *Selçuklu-Bâtînî Münasebetleri*, Selçuklu Siyasî Tarihi (Bildiriler), TTK Yay., Ankara 2014, s. 53.

³¹² Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazali, *Bâtînîliğin İçyüzü (Fedaihu'l-Bâtînîyye/el-Mustazhirî)*, (Çev.; Avni İlhan), TDV Yay., Ankara 1993, s. 10.; Şehristânî, *a.g.e.*, s. 206 vd.; Daftary, *a.g.e.*, s. 548.

³¹³ Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi IV*, (Trc.: İ. Yiğit v.d.), İstanbul 1987, s. 55.; Ocak, *a.g.e.*, s. 163 vd.

³¹⁴ Bernard Lewis, *Haşîşiler*, (Çev.; Ali Aktan), Sebil Yay., İstanbul 1995, s. 35 vd.; Daftary, *a.g.e.*, s. 494-495. ; Marco Polo’nun efsane tarzında Alamut’taki cennet tasviri ve Hasan Sabbahın müritlerine haşaş içirdiği hikayesi muasır kaynaklarda yer bulamamıştır.

³¹⁵ Adnan Adıgüzel, *Mehmet Şerefeddin Yaltkaya’nın Fatımîler ve Hasan Sabbah Başlıklı Makalesinin Sadeleştirilmesi*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: XII, (ss. 187-220), Kasım 2014, s. 194.; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992, s. 46.; Özaydın, *a.g.m.*, s. 348-349. Sallabî, *a.g.e.*, s. 134-141.; Aktan, *a.g.m.*, s. 55.;

sebepe oldu³¹⁶. Rıdvan b. Tutuş, iktidarını sağlamlaştırmak gayesiyle onlara müsamaha gösterince Bâtînîler, bölgede kısa sürede birçok kaleler ele geçirdiler. Bununla da yetinmeyip Haçlılar'la ittifak yoluna giderek, Dimaşk'ı Haçlılara teslim etme noktasına kadar işbirliği yaptılar³¹⁷. Hasan Sabbah'ın 1124 yılındaki ölümünden sonra Alamut'un, Moğollar tarafından 1256 yılında ele geçirilmesine kadar, diğer dağ şeyhleri de düşmanlarını fedailer aracılığıyla ortadan kaldırmayı sürdürdüler³¹⁸. Alamut sonrası Nizarîler tasavvuf görüntüsü altında takiyye yoluyla varlıklarını sürdürmeye devam ettiler³¹⁹.

Beşinci Haçlı Seferi'nde Haçlıların Dimyat kuşatması esnasında Oliver Paterborn, *Haşhaşilerin kendilerine uzaktan hançerler fırlattığını* kaydetmektedir³²⁰. Bunun haricinde kaynaklarda elle tutulur bir bilgi yer almamaktadır. Bu dönemde Mısır'da Haşhaşilerin bulunmamasının en önemli sebebi şudur; Selahaddin, Fatımî Hilâfetine son verip İsmailî davete büyük bir darbe vurunca, Nizarîlerin en büyük düşmanı haline gelmişti. Selahaddin, Suriye fetihleri esnasında onların elinden bazı kaleleri almış, ancak buna karşın Nizarîlerin Suriye Şeyhi Reşidüddin Sinan'ın tertiplediği iki suikaste maruz kalmıştı. İkinci suikastin ardından Selahaddin, Sinan'ı Misyaf Kalesi'nde kuşatmış, Sinan'ın gönderdiği elçiler aracılığıyla Nizarîlerle bir anlaşma yaparak kuşatmayı sonlandırmıştı. Bu anlaşmadan sonra Nizarîler, Eyyûbî ileri gelenlerine karşı herhangi bir suikast girişiminde bulunmadılar³²¹.

1.6.1.1. Nizarîler ile Tarikat Şövalyelerinin İlişkileri

Seant Bernardo di Chiaravalle adlı bir piskopos ve yeğeni şövalye Hugues de Payens ile birlikte sekiz şövalye kutsal toprakları kâfirlerden korumak ve muhtaç

³¹⁶ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. X, s. 319, 511.; İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, s. 96-97, 100-101.; Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Ravendî, **Râhatu's-Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr**, (Trc. Ahmed Ateş), TTK Yay., Ankara 1999, s. 158 vd.

³¹⁷ İbnü'l-Adim, **a.g.e.**, s. 79.; Aktan, **a.g.m.**, s. 62.

³¹⁸ İbn Kalânîsî, **a.g.e.**, s.151-152.; Anthony Champell, **The Assassins of Alamut**, Copirayt@İran Chamber Society, Nisan 2016, s. 10 vd.; Abdulkirim Özeydın, **Alamut**, DİA, C. II, İstanbul 1989, s. 337.

³¹⁹ Ethem Ruhi Fıglalı, **Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri**, Şa-to Yay., İstanbul 2001, s. 130 vd.; Avni İlhan, **Bâtîniyye**, DİA, C. V, İstanbul 1992 s. 194.; Daftary, **a.g.e.**, s. 605 vd.; Aktan, **a.g.m.** s. 63.; Tan, **a.g.m.**, s. 136 vd.; Halen dünyanın çeşitli bölgelerinde yaklaşık yirmi milyonluk bir nüfus ile varlıklarını sürdürmektedirler.

³²⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 218.

³²¹ Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 278.; İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. II, s. 9-11.

kimselere yardım etmek amacıyla “İsâ’nın Fakir Askerleri” adı altında 1119 yılında Kudüs’e gittiler³²². Hugues ve arkadaşları kısa bir süre sonra bu coğrafyada Nizarîler ile karşılaştılar. Hasan Sabbah’ın fedailerinin, yaşamları pahasına Sünnî liderlerine suikastlar düzenlemelerinden dolayı, aralarında zaman içerisinde özel bir bağ oluştu³²³. Diğer taraftan Haçlı orduları sefere çıktıkları zaman beraberlerinde, yollarda çeşitli tahkimleri gerçekleştirmek ve nehirler üzerinde köprü inşa etmek üzere manastır dernekleri (Gilde) üyelerini de götürüyorlardı. Gilde mensupları da bu yolculuklar esnasında Nizarî daîlerle karşılaşp onlarla iyi ilişkiler kurmuşlardı. Templier Şövalyeleri, bu vesile ile emirleri altındaki gilde mensuplarının bünyelerindeki ezoterik öğretiyi daha da geliştirmelerini sağladılar. Bu gelişmeler doğal olarak gildelerin, Batınî meslek loncaları ile giderek benzeşmelerini sağladı³²⁴.

Gilde mensubu rahiplerden tarikat şövalyeleri hakkında bilgi alan ve onların Hristiyan camiası içindeki etkin kişiler olduğunu öğrenen Hasan Sabbah, bu şövalyeler ile görüşmeyi özellikle istedi. Bu isteğin altında, Templierlerin eski bir Bâtını doktrini olan Süleyman Mabedi’ni koruma görevini üstlenmeleri ve mabed içinde kaybolmuş sırları açığa çıkarmak için yaptıkları araştırmaların da etkisi olmuştu. Hugues ve arkadaşları, davet üzerine Hasan Sabbah’ı Alamut Kalesi’nde ziyaret ettiler. Burada Hasan Sabbah’ın kurduğu sistemi müşahade eden şövalyeler, örgüt ve Bâtını doktrin hakkında da ilk ağızdan bilgiler aldılar. Kudüs’e geldiklerinden beri Katolik inancın en önde gelen savunucuları arasında yer alan Tapınakçılar, Hasan Sabbah’ı tanıdıktan ve onun öğretisini derinlemesine inceledikten sonra, Katolik inanç tarzından giderek uzaklaştılar ve akılcılığı ön plana çıkaran ezoterik doktrine bağlandılar³²⁵.

³²² James Wasserman, **The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven**, Inner Traditions Press, Rochester, Vermont 2001, s. 151 vd.

³²³ Paul Naudon, **Tarihte ve Günümüzde Masonluk**, (Çev.; Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul 1968, s. 36 vd.; Jules Boucher - Paul Naudon, **Masonluk Bu Meçhul**, (Çev.; Matilda Sakar), Okat Yay., İstanbul 1966, s. 15.

³²⁴ Cihangir Gener, **Ezoterik - Bâtını Doktrinler Tarihi**, 12. Baskı, Yurt Kitap Yay., Ankara 2007, Bölüm X.

³²⁵ Martin Sean, **Tüm Gizemleriyle Tapınak Şövalyeleri (Knights Templar)**, (Ed. Hakan Tanıttıran), İstanbul 2009, s. 66.; Evin Esmen Kısakürek - Arda Kısakürek, **Bizimkiler: Haçlılar 1100 – 1180**, 10. Kitap, Anadolu Merkezli Dünya Tarihi, 2010, s. 50, (e-kitap).; Serdar Uzun, **İsmaililik’in Türk ve Batı Dünyası Üzerindeki Etkileri**, www.serdaruzun.com/ismaililik/

Hasan Sabbah'ın örgütünün hiyerarşisinin en tepesinde; meclisinde bulunan “Daîler” vardı. Bunlardan en kıdemli üç kişiden biri; Doğu İran, Horasan, Kuhistan ve Maverannahr'den, diğeri; Batı İran ve Irak'tan, üçüncüsü ise Suriye'den sorumluydu. Onların altında “Refikler” (Yoldaşlar), “Lesikler” (Müritler), “Mucipler” (Davete İcabet Edenler) bulunuyordu. Örgütün vurucu gücünü ise “Fedailer” sınıfı oluşturuyordu. Bunlar şeyhe büyük bir imanla bağlı, heyecanlı, sağlam ve güçlü fiziği olan gençler arasından seçiliyordu³²⁶. Tapınakçılar, Hasan Sabbah'ın kurduğu teşkilat yapısını örnek alarak disiplin, hiyerarşi, tarikatın başkanı olan büyük üstada mutlak bağlılık ve itaat gibi tarikat uygulamalarını hayata geçirdiler ve Haşhaşîlerin “Şeyh - Büyük Daî” derecelerinden etkilenererek; “Prior (Önder) - Üstad” gibi ünvanları oluşturdular. Tapınakçılar birbirlerine “Brothers” (Kardeş) diye hitap etmeye başladılar. Üç dereceli bir yapı kurarak; ilk derecedekilere “Serving Brothers” (daha yukarı dereceli) denilen üyelere hizmet etme zorunluluğu getirdiler. İkinci derecede birer “Chaplain” (Papaz) olan tarikat üyeleri, “Knight” (Şövalye) ünvanını ancak en üst derecede elde edebildiler. Haşhaşîlerdeki “Lazik, Fedai ve Refik” düzeni de Templier örgütünde, “Birader, Çavuş ve Şövalye” sıralaması şeklinde yer aldı³²⁷. Hasan Sabbah'ın müritleri olan Refiklerin tüm giysileri beyaz koyun postundan idi ve beyaz üzerine kırmızı çizgileri olan bir pelerin giyiyorlardı. Tapınakçılar da kırmızı haçla bezenmiş beyaz pelerin giymeye başladılar. Tapınakçıların Nizariîlerden tek farkı, göğüslerinin üzerine Haçlı sembolü olan kırmızı bir haç diktirmeleriydi. Üç dereceli bir “inisiyasyon”³²⁸ sistemi kuran Tapınakçılar, “Mass”³²⁹ adı verilen ayinlerde, Kutsal Ruh'un sembolü olarak kabul ettikleri ekmeğe, kirli olabilecek elleriyle değmemek için beyaz eldiven giymeye başlamışlardı³³⁰.

³²⁶ Şehristânî, **a.g.e.**, s. 171 vd.; Hayati Ülkü, **İslâm'da Mezhepler**, Şelale Yay., İstanbul 1980, s.70, 86-87, 101-106.; Ali Muhammed Sallabî, **İslâm Tarihi Selçuklular Dönemi Selçuklular Batınî Fitnesine ve Haçlı Savaşına Karşı Bir İslâm Mücadele Projesinin Doğuşu**, (Türkçeye Çev.; Şerafettin Şenarlan – Necmeddin Salihoğlu) Ravza Yay., İstanbul 2013, s. 122-132.

³²⁷ Edward Burman, **The Assassins: Holy Killers of Islam**, Aquarian Press, England/Wellingborough 1987, s. 55.

³²⁸ İnisiyasyon Latince; bir yere girme, iştirak etme, kabul edilme, başlama anlamındaki “initium” kökünden gelmektedir. Sözlükte İnisiyasyon, bireyin spiritüel (ruh) gelişimi için, spiritüel tesiri alıp aktarabilen bir üstadın kontrolü altında, bir düzen ve disiplin içinde, metodlu olarak eğitimi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kelime Osmanlıca “Seyr-i Sülûk” anlamına tekabül etmektedir.

³²⁹ Mass, Katolik kiliselerinde ekmek ve şarabın takdisi ayinine verilen isimdir.

³³⁰ Gener, **a.g.e.**, Bölüm X.; http://www.historicalsense.com/Archive/CG/CG_10.htm

Nizarîler Tapınakçılarla dostluk kurduktan sonra başları sıkıştığında onlardan askerî destek istemişlerdir. Buna bir örnek verecek olursak; Bâtınilerin Rıdvan b. Tutuş döneminde Dımaşk'ta ciddi biçimde teşkilatlanmalarının ardından, 1128 yılına gelindiğinde Atabek Tacu'l-Mülk el-Böri b. Tuğtekin onlara karşı büyük bir takibat başlatmış ve 6.000 Bâtıniyi katletmişti. Sağ kalanlar Banyas Kalesi'ne sığınmış ve kendilerini korumaları karşılığında kaleyi Tapınak Şövalyelerine teslim etmişlerdir³³¹. Nizarîler ile dostluk kuran Tapınakçılar onlardan aldıkları istihbarat, lojistik destek ve Selçuklu liderlerinin suikastlerle ortadan kaldırılmaları neticesinde İslâm topraklarındaki pekçok kaleyi ele geçirmeye muvaffak olmuşlardır. Bu kalelerin en önemlisi 1174 yılında Nizarîlerin desteğiyle ele geçirdikleri Efamiye Kalesidir³³².

Tapınakçılar da Haşhaşîler'den kendi iç meselelerinde üstesinden gelemedikleri rakiplerinin suikast ile ortadan kaldırılmaları hususunda faydalanmışlardır. Bunun en önemli örneği Akkâ Krallığı meselesidir. 1192 yılında Kudüs'ün sabık kralı Guy de Lusignan ile Sur Hakimi Konrad de Montferrad (Marki Conrad) arasında Akkâ Krallığı meselesi sorun haline gelmişti. İngiltere Kralı Richard ve Tapınakçılar Guy'un kral olmasını istiyorlardı. Ancak yapılan seçimi Konrad kazanmıştı. Kralın taçlandırma töreni Akkâ'da yapılacaktı. Fakat tören hazırlıkları sürerken, 28 Nisan 1192 akşamı keşiş kılığına giren iki Nizarî fedaisi tarafından Konrad, Sûr'da öldürüldü. Neden ve kimin emriyle öldürüldüğü hiç anlaşılamadı³³³. Cinayeti Richard'ın isteği ile Templierlerin tertiplediği söylendi. Bu olaydan sonra Guy Kıbrıs'a gitti ve Templierler için Kıbrıs ikinci bir üs haline gelmiş oldu³³⁴. 1213 yılında Antakya Prinscepi III. Bohemund Ermeni Kralı Leo'ya karşı krallığını korumak üzere yakın ilişki içerisinde bulunduğu Templierlere Bagras

³³¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. VIII, s. 668-669.

³³² Sallabî, **a.g.e.**, s. 587.

³³³ Bu konuda bazı tarihçiler; Haşhaşîler'in Suriye kolunun şeyhi Raşidü'd-Dîn Sinân'ın Sultan Selahaddîn'i öldürmek üzere fedailerini iki defa görevlendirdiğini, Selahaddîn'in bu suikastlerden kurtulduğunu ve ikinci suikastten sonra, Raşidü'd-Dîn' ile antlaşma yoluna giderek ondan hem Conrad of Montferrat'ın hem de Arslan Yürekli Richard'ın öldürülmesini istediğini, Raşidü'd-Dîn'in ise bu iki düşmanını öldürtmesi halinde Salâhaddîn'in çok güçlü olacağından korktuğu için, sadece Konrad'a suikast düzenlediğini ifade ederler. Geniş bilgi için bkz.: Laurence lockhart, **Hasan-ı Sabbâh ve Haşhaşîler**, (Çev.:Süleyman Tülücü), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 26, (ss. 213-240), Erzurum, 2006, s. 226-227.; İbnü'l-Esîr bu bilgileri teyit ederek; Sinân'ın iki fedaisini Sur'a gönderdiğini bunların rahip kıyısına girerek Merkis Konrad'ı hançerlediklerini kaydetmektedir. Bkz.: İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. VII, s. 64, 71-72.

³³⁴ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 57.; Daftary, **a.g.e.**, s. 561-562.

Kalesi'ni vermek istedi. Ancak bu sırada Leo ile ittifak halinde bulunan Hospitalierler bu duruma mani olmak için, kendilerine haraç ödeyen Şam'daki Khavabi Kalesi Haşhaşilerine; Bohemund'un oğlu Raymond'u, Templierler'in dostu olan Kudüs Patriği Albert'i ve Bagras Kalesi Komutanı Adam'ı öldürttüler³³⁵.

Tapınakçılar, Hasan Sabbah'ın yöntem ve amaçlarını yakından inceleyerek ondan; ezoterik öğreti ile birlikte gerçek inançlarını saklamayı ve dindar bir Hristiyan gibi görünmeye devam etmeyi de öğrenmişlerdi. Onların bu ihlaslı hali ve Hristiyanlara karşı gösterdikleri yararlılıklar nedeniyle, 1128 yılında Papa Honorius, tarikat üyelerine tüm Hristiyan Dünyası'nda manastırlar açma izni vermiş, Papa II. Innocentius (1130-114), da 1139 yılında onların herhangi bir dünyevi ve dini otoriteye tabi olamayacağını ve sadece kendisine karşı sorumlu olduklarını açıklamıştır. Bu izin ile tarikatın üzerinden her türlü şüphe ve dinî baskı kalkmış, Tapınak Şövalyeleri, Hristiyan görünme zorunluluğu ile gizemli inançlarını bir arada tutabilmek için, Yoannes İncili'ne tabi olarak ezoterik bir yapıya bürünmüşlerdir³³⁶.

Her iki tarikatın üyeleri de baskıcı hiyerarşik bir yapı ve katı kurallar altında, kendi kişisel ve dinsel kimliklerini ve hakikate erişmeyi arayan kibirden uzak, alçakgönüllü, mütevazı bir hayat sürmekteydiler. Üyeler tarikata ketumiyet yemini ederek alınırlardı ve yeminini bozanlar bunu hayatlarıyla öderlerdi. Tapınakçılar tıpkı Nizarîler gibi birbirlerini tanıyabilmek için gizli işaret, parola ve semboller kullanıyorlardı. Bu gizliliğe daha sonraki yıllarda papalığın baskılarından kurtulmak için daha titizlikle uydular. Nizarîlerle ilişkileri onların tüm felsefesini değiştirmişti. Onlar öğreticileri Nizarîler gibi, yüce bir varlığa ve insanın o varlığın bir parçası olduğuna, ayrıca Îsâ'nın çarmıha gerildikten sonra öldüğüne, yani onun bir fani olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre göğe yükselen şey, Îsâ'nın tekâmül etmiş ruhuydu. Yani Tanrı ile birleşen İlahi Kelamın ta kendisiydi. Şövalyelerin en önemli prensibi, herkesi inançlarında özgür bırakarak, kendi inançlarını kimseye zorla kabule çalışmamak olmuştur. Bunlar tarikat ile Katolik Kilisesi arasındaki en önemli

³³⁵ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 119-122,150.

³³⁶ Willermus Tyrensis, (Çev. E. Altan, Y.L.Tezi), s. 71-73.; Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 130.

ayrılıklar olmuştur³³⁷. Ancak Templierler'deki bu inanç değişikliği ve Nizarîlerle kurdukları yakın ilişki, örgütün sonunu getiren suçlamayı da bünyesinde barındırdı. Templierleri yok etmek için bahane arayan papalık onları “Müslümanlarla ilişki kurmak ve hatta Müslümanlaşmak” ile suçladı³³⁸. Tapınakçılık 1312 yılında resmen lağvedildi. Gilde mensubu inşaatçı rahipler ise Masonlar arasına katılırken, gildeler de tarihin karanlık sayfalarına gömüldüler³³⁹.

1.6.2. Şövalye Tarikatları

Kudüs'ün 1099 yılında Haçlıların eline geçmesinden sonra, bugünkü Filistin ve Lübnan bölgesinde “Templier”, “Hospitalier” ve “Töton Şövalyeleri” adıyla şöhret bulan üç ayrı askerî ve dinî tarikat kuruldu. Bu üç tarikat, Haçlı tarihi araştırmacıları arasında en çok merak edilen ve en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Kendi içinde birçok sırlar barındıran bu tarikatlar için; gerçek ile yalanın, doğru ile yanlışın, kurgu ile realitenin girift hale geldiği, tam olarak anlaşılması imkânsız karanlık örgütlerdir diyebiliriz. Kurulduğu dönemden itibaren gizli olarak yürüttükleri birçok faaliyetleri gün ışığına çıkmasına rağmen, bugün bile tarikat şövalyeleri ile ilgili bilgiler çok sınırlıdır ve bu örgütlerin arkasındaki gizem perdesi halen tam olarak kaldırılamamıştır.

Hristiyan hacıları korumak, yaralı Haçlı askerlerine yardım etmek ve Haçlı ordularına lojistik destek sağlamak gibi iddialarla kurulmuş olan bu hayırsever tarikatlar, daha sonra askerî nitelik kazanarak silahlı şövalye örgütlerine dönüşmüşlerdir. Başlangıçta bölgedeki dindar Hristiyanların yaptıkları bağışlarla faaliyetlerini zorlukla yürütebilen bu tarikatlar, daha sonra papaların teveccühünü kazanmayı başararak, Kudüs kralları ve diğer Haçlı kontluklarının himayesinde elde

³³⁷ İlahi kelamın enkarnasyon (birleşme) ile Hz. İsa'nın ete kemiğe bürünerek insanlık uğruna haça gerilip öldürüldüğü esasını kabul etmekteydiler. Bkz. Lejla Demiri, *İslâm Kelamcılarına Göre Hristiyanlık*, Köprü Dergisi, Sayı: 93, İstanbul 2006, s. 30 vd.; Sean, *a.g.e.*, s. 66.; Evin Esmen - Arda Kısakürek, *a.g.e.*, s. 50 vd.

³³⁸ Papa IX Gregor (1227-1241), 1236 yılında elçiler vasıtasıyla gönderdiği bir mektubunda; Tarikat Şövalyelerini Nizarîler ile ittifaka varan ilişkileri hususunda sert bir dille kınamıştır. Bkz.: E. Altan, *a.g.t.*, s. 72.; Daftary, *a.g.e.*, s. 587.

³³⁹ J. Boucher - P. Noudon, *a.g.e.*, s. 20 vd.

ettikleri imtiyazlar ve muafiyetler sonucunda, kendilerine ait bağımsız toprakları ve kaleleri olan birer devlet haline dönüştüler. Outremer denilen Suriye ve Filistin'deki güçlü konumlarının haricinde başta İspanya, Fransa, İtalya ve İngiltere olmak üzere Avrupanın çeşitli ülkelerinde de kaleler ve manastırlar inşa etmişlerdi. Beşinci Haçlı Seferi'nde de sık sık karşımıza çıkan bu üç örgütün kuruluş ve faaliyetlerini çalışmamızda kısaca ele almayı uygun bulduk.

1.6.2.1. Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı (Saint Jean Knights)

Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı, XI. yüzyılın sonlarında Kudüs'deki Saint Jean Kilisesi civarında bir uhrevî dayanışma örgütü olarak kurulan Katolik mezhebine bağlı dinî ve askerî bir tarikattir. Kuruldukları ilk mekanları itibariyle ve İsa öğretisinin ezoterik içeriğini anlatan İncilin, Saint Jean tarafından kaleme alınmış olması hasebiyle Hospitalier Şövalyeleri kendilerini “Sean Jean Şövalyeleri” olarak tanımlamışlardır. Bu şövalye tarikatının üyeleri, Hristiyan hacıların tedavisi ile ilgilendikleri için daha çok Latince: “Cavalieri Ospitalieri, İngilizce; “Knights Hospitalier” adıyla ün salmışlardır. 1291 yılında Filistin ve Şam topraklarından atıldıktan sonra, Rodos Adası'nı kendilerine üs olarak seçtikleri için; “Rodos Şövalyeleri”, 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından adanın fethedilmesiyle Malta Adaları'na giderek burayı kendilerine merkez edindikleri için de; “Malta Şövalyeleri” olarak anılmaktadırlar³⁴⁰. İslâm tarihçileri bu tarikatın adını “İsbitariyye” olarak zikretmişlerdir³⁴¹.

Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı'nın başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Papanın henüz Haçlı Seferi çağrısı yapmamış olduğu 1070'li yıllarda, İtalyanın Güney kıyılarında küçük bir Cumhuriyet olan Amalfili tüccarlarından bir grup, Müslüman emirlerle iki asır öncesinde Şarلمان ile Halife Harun Reşid arasında yapılan anlaşmaya benzer bir anlaşma yaptılar. Amalfili tüccarlar bu anlaşmaya istinaden, kutsal şehir Kudüs'ü ziyaret etmek için yapılan uzun yolculuklar ve hastalıklar nedeniyle büyük zorluklar yaşayan Hristiyan hacılara yardım etmek amacıyla Kudüs'te St. Maria adıyla bir manastır ve İskenderiyeli Aziz

³⁴⁰ Ebru Altan, *Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu*, Belleten, C. LXVI, sayı: 245, TTK Basımevi, Ankara 2002, s. 87.

³⁴¹ Ramazan Şeşen, *Daviyye ve İsbitariyye*, DİA, C. IX, İstanbul 1994, s. 19.

joannes Eleymon (Saint Jean) anısına bir “bimaristan” tesis ettiler. Bu hastanede görev yapanlar, yardıma muhtaçlara ve yaşlı kimselere karşılıksız hizmet sunduğu gibi, Haçlılar ile Müslümanlar arasında yapılan savaşlar sırasında yaralanan askerlere de bakmaktaydı³⁴². 15 Temmuz 1099’da Kudüs’ün Haçlılar tarafından zapt edilmesinden sonra, Kudüs’ün ilk Haçlı Kralı olan Godefroi de Bouillon ve Kudüs patriğinin desteğiyle St. Gerard, bu hastaneyi restore ederek 1000 yataklı bir hastaneye dönüştürdü. Hemen yanına da Saint Jean Baptist³⁴³ adıyla bir Katedral inşa ettirdi. Burada hizmet veren rahip ve hastabakıcılar hastane görevlerinin yanı sıra, Kudüs’ü sahile bağlayan hacılar yolunu silahlı olarak korumaya başladılar. Üstadları Peter Gerard’ın 1113 yılında hazırladığı tüzüğün, Papa II. Paschal tarafından onaylanması ile Katolik bir tarikat olarak resmiyet kazanmış oldular. Gerard’dan sonra başa geçen Raymond de Puy, Hospitalier’i bir şövalye tarikatına dönüştürdü³⁴⁴.

Tarikatın kurulduğu ilk yıllardan itibaren Haçlı Seferi’ne katılan pek çok şövalye, Müslümanlardan elde ettikleri ganimetler ile bu hastaneye oldukça önemli bağışlarda bulunmaya başlamıştı. Hastanede tedavi gören Haçlı şövalyeleri de mallarının bir bölümünü buraya bağışlıyorlardı. Tarikatın kurucusu ve hastanenin başrahibi olan St. Gerard, Provenceli’lerle İtalyanlar’ın Filistin yolu üzerindeki kentlerinde hanlar kurdu. Tarikat üyelerinin bir kısmı bu hanlarda görev yaparken önemli kısmı ise Kudüs’teki hastanede kalıp buradaki hastalara hizmete devam ettiler. Bir süre sonra onlar hastabakıcılık görevlerinin yanı sıra, Müslümanlarla Haçlılar arasında cereyan eden savaşlara da katılmaya başladılar. 1136 yılında Kudüs Kralı V. Foulque’un, Beyt-i Cibrin Kalesi’nin muhafazasını onlara vermesiyle Hospitalierler askerî alanda da Haçlılar arasında önemli bir rol oynamaya başladılar. 1148 yılındaki Dımaşk kuşatmasında, 1153-1164 yılları arasındaki Fatimîlerle yapılan savaşlarda ve Askala’nın zaptında önemli yararlılıklar gösterdiler³⁴⁵. Zamanla

³⁴² Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, (Haz.: Engin Ayan, 2016), Fasıl, 10.; Claude Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, 3. Baskı, (Çev. Mustafa Daş), Yeditepe Yay., İstanbul 2016, s. 56 vd.; Kaleli, **a.g.m.**, s. 335.

³⁴³ The Baptist, Saint Yahya (Vaftizci Aziz Yahya), Hz. Zekeriya’nın oğlu olup, kendisine peygamberlik verilmiştir. Hristiyanlıkta Hz. İsa’yı vaftiz eden bir aziz olarak bilinir. Her yıl 24 Haziran “Vaftizci Aziz Yahya Günü” olarak kutlanmaktadır. Bkz. **Encyclopedia Britannica**, <https://www.britannica.com/Online> (11/Ekim/2016).

³⁴⁴ Corliss K. Slack, **Historical Dictionary of the Crusades**, The Scarecrow Press, Lanham 2003, s. 172-173.; Sean, **a.g.e.**, s. 66.; Şeşen, **a.g.m.**, s. 19.

³⁴⁵ İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 465-466.

öyle güçlendiler ki Kudüs Krallığı'nın yönetiminde etkin söz sahibi olmaya başladılar. Kısa süre içinde artık kutsal topraklarda devletin resmi siyasetinden bağımsız hareket etmeye ve kendilerini sadece papaya karşı sorumlu saymaya başladılar³⁴⁶.

Bu tarikata mensup şövalyelerin sayısı, Selahaddin Eyyûbî'nin devletini kurduğu (1171) dönemde 2000 civarında idi. Haçlıların çekirdek gücünü oluşturan en çetin süvariler onlardı. Savaşlarda kılıç, mızrak ve kama kullanırlardı. Savunma aracı olarak ise zincirden örülmüş demir zırhları, demir miğferleri ve kısa üçgen kalkanları vardı. 12 yaşından itibaren savaş eğitimi almaya başlıyorlardı. Evvela mızrak ve kalkan kullanma talimi yapıyorlar, sonra da kılıç kullanmakta mahir hale geliyorlardı. Müslümanların elinde bulunan; Hısnu'l-Ekrad, Akkâr, Merkab, Sahyun, Kevkeb ve Beyt-i Cibrin ve daha birçok kaleyi savaşıarak ele geçirdiler. Müslümanların Endülüs'ten çıkarılmasında ve Haçlıların denizlerdeki harekâtında da etkin rol oynadılar. Sekiz köşeli beyaz bir haç sembolleri olarak benimsediler. Hospitalier kalelerinde dalgalanan bayrak; Amalfi Cumhuriyetinin ticaret gemilerinde taşınan bayrak olup kırmızı içinde beyaz haç biçimindeydi. Genellikle siyah renkli elbiselerinin üzerinde beyaz haç bulunurdu fakat zaman zaman lacivert tonları da kullanıyorlardı. Bir taraftan hayır işleriyle, bir taraftan askerî konularla ilgilenen tarikat üyeleri, diğer taraftan da ticari ilişkilerden geri durmuyorlardı. Savaşlardan elde ettikleri ganimetler, zengin Hristiyanların bağışları ve ticari gelirleri sayesinde Filistin ve Şam bölgelerinin haricinde Avrupa'da da birçok kale, manastır ve çiftliğin yanısıra, bankacılık ve tefecilik işleri ile uğraşıp maddi bakımdan dudak uçuklatan servetlere sahip olmuşlardır³⁴⁷.

Hittin Savaşı Hospitalierler için tam bir dönüm noktası olmuştur. Zira Müslümanlar bu savaşta onların büyük üstadlarını öldürmüş ve pek çoklarını esir almıştı. Selahaddin, Hittin zaferinin ardından Hospitalierlerin elinde bulunan Kevkeb, Beyt-i Cibrin ve Sahyun Kalelerini almıştı³⁴⁸. Kudüs'ün 1187 yılında kaybedilmesinin ardından Hospitalierlerin bir kısmı Sur ve Antakya'daki Haçlıların

³⁴⁶ R. Stephen Humphreys, *XIII. Yüzyılda Eyyûbîler, Memlûkler ve Latin Doğu*, (Çev.; Mustafa Kılıç). Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI/1 - 2007, Sivas 2007, s. 366.

³⁴⁷ Michael J. O'neal, *The Crusades Almanac*, Thomson Gale Publishing, USA 2005, s. 146-151.; Şeşen, *a.g.m.*, s. 19.

³⁴⁸ Süryani Mikhail, *a.g.e.*, C. II, Fasıl XLXXXV, s. 168.

yanına sığınırken, önemli bir kısmı da Akkâ kuşatmasına katılmış, şehrin ele geçirilmesiyle Akkâ'ya yerleşmişlerdi. Memlûk Sultanı Baybars'ın Mayıs 1271'de Hısnu'l-Ekrad'ı ve Akkâr'ı, halefi Kalâvun'un da 25 Mayıs 1285'te son kaleleri olan Merkab'ı ele geçirmesiyle Hospitalier Şövalyeleri İslâm topraklarından tamamen silinmişlerdir³⁴⁹.

İslâm topraklarını terk ederek bir süre Kıbrıs'ın Limasol şehrine yerleşen Sean Jean Şövalyeleri 1308 yılında Kıbrıs'tan hareket ederek Rodos Adası'nı ve civardaki diğer adaları Bizans'ın elinden aldılar. Bu dönemde Hospitalierler, Rodos Şövalyeleri olarak anıldılar. 1312 yılında Tapınakçılığı sonlandıran papa, onların mal, arazi ve imtiyaz haklarını Rodos Şövalyeleri'ne bahşedince, bu aşamadan sonra etki alanlarını Rodos'un dışına Avrupa'ya doğru genişleterek yedi ayrı ülkeden gelen üyeler ile bir birlik oluşturdular³⁵⁰. Rodos Şövalyeleri güçlü donanmaları sayesinde Akdeniz'de korsanlık yapmış, Anadolu topraklarına saldırmış, Cem Sultan'ı Anadolu'dan kaçırıp bu adada tutmuşlardır. 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın kuşatması karşısında daha fazla direnemeyince, burayı terk edip Malta Adaları'na yerleştiler. Bu tarihten itibaren de Malta Şövalyeleri olarak anılmaya başlandılar³⁵¹. Napolyon Bonapart'ın Malta'yı kuşatması üzerine, papanın himayesine sığınarak bu kez merkezlerini Roma'ya (1834) taşıdılar. Günümüzde 104 ülkeyle diplomatik ilişki içinde olup Birleşmiş Milletler'e gözlemci olarak katılan Hospitalier Tarikatı'nın şu anda Roma'daki resmi adı; "Sovrano Militare Ordine Ospedaliero di San Giovanni di Gerusalemme di Rodi e di Malta", (Kudüs, Rodos ve Malta'lı St. Jean Egemen Askerî Hospitalier Tarikatı) dır³⁵².

1.6.2.2. Tapınak Şövalyeleri Tarikatı (Knights Templars)

Kendilerine "Süleyman Tapınağının ve İsa Mesih'in Yoksul Şövalyeleri Tarikatı" adını veren, Süleyman Tapınağı'nda kuruldukları için daha ziyade "Kutsal

³⁴⁹ Ali Aktan, *Memluk-Haçlı Münasebetleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı:106, (s. 149-179), İstanbul Şubat 1997, s. 155.

³⁵⁰ Bu ülkeler; Provence, Auvergne, Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere ve Almanya idi. Her bir birliğe Langue adını verdiler. Daha sonra sekizinci dil olarak Kastilya (Portekiz)'yı da tarikata dahil ettiler. Böylece her bir gurup kendi milletinden üst rütbeli bir şövalyenin emri altına girmiş oldu Gener, *a.g.e.*, s. 95.; Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 370, 390.

³⁵¹ Ayşe Devrim Atauz, *Haçlı Korsanlar: Saint Jean Şövalyeleri ve Akdenizde Haydutluk*, Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Sayı: 33, Ankara 2012, ss. 205-230.

³⁵² Şeşen, *a.g.m.*, s. 20-21.; www.focusdergisi.com.tr/tarih/0038.

Mabed Şövalyeleri” veya “Tapınak Şövalyeleri” (Knights Templar), adıyla da bilinen Templier Tarikatının oluşumu, Haçlı Seferleri’nin temel sorunlarının iyi kavranmasıyla anlaşılabilir. Bu yönüyle tarikat ve Haçlı Seferleri birbirine sıkı sıkıya bağlıdır diyebiliriz. Birinci Haçlı Seferi ordularının Kudüs’ü ele geçirmesinden birkaç yıl sonra, Tapınak Şövalyeleri Tarikatının kurulma girişimi düşünce aşamasında ortaya çıkmıştır. Kudüs kuşatmasına katılmış olan iki Fransız şövalye, Kudüs Haçlı Krallığının kurulmasından yaklaşık 20 yıl sonra Kudüs Kralı II. Baudouin ve Kudüs Patriğinin huzuruna çıktılar. Krala ve patriğe; kutsal topraklara gelen Hristiyan hacıları koruma, hasta ve yaralı askerleri tedavi etme amacını taşıyan, askerî bir tarikat kurmak istediklerini söylediler. Bu öneri iki makam tarafından da memnuniyetle karşılandı³⁵³.

1119 yılında Hugues de Payens, Godefroi de St. Omer, Andre de Montbard, Archaunbaud de St. Armand, Payen de Montdidier, Gonde mare, Rossal, Godefroi ve Geoffroi Bisol isimdeki dokuz şövalye Kutsal Kabir Kilisesi’nde patriğin huzurunda, yoksulluk, erdemlik ve itaat yemini ettiler. Kendilerini Tanrı’ya adanmış, namuslu ve disiplinli bir yaşam arzulayan, varlığa değer vermeyen soylular olarak tanıtan bu şövalyeler tarikatlarına; “Pauperes Commilitones Chisti Templique Dolomanis” (Süleyman Tapınağı’nın ve İsa Mesih’in Yoksul Askerleri) ismi verildi. Onlara “The Kinghts of the Temple of Solomon in Jerusalem” (Kudüs’teki Süleyman Tapınağının Şövalyeleri) de denilmekteydi. Kral Baudouin onlara eski Süleyman Tapınağının karşısında bir yer tahsis ettiği için daha çok “Militia Templi” (Tapınak Şövalyeleri) olarak tanınmaktadırlar³⁵⁴. İslâm tarihçileri bu tarikatın adını “Daviyye” olarak zikretmişlerdir³⁵⁵. Bu dokuz şövalye ilk iş olarak kutsal toprakları ziyarete gelen Hristiyan hacıları, liman kenti Yafa ile Kudüs arasındaki tehlikeli yollarda yapacakları yolculuk sırasında korumak görevini üstlendiler. St. Augustine Tarikatının dinsel kurallarına bağlı kalarak, Kudüs’teki Kutsal Mezar Kilisesi’nden maddi yardım ve dinsel rehberlik sağlamaktaydılar³⁵⁶.

³⁵³ Ebru Altan, **a.g.t.**, s. 71-72.; O’neal, **a.g.e.**, s. 151 vd.

³⁵⁴ John J. Robinson, **Born in Blood The lost secrets of Freemasonry**, M. Evans Company, New York 1989, s. 66.; Noel Curren-Briggs, **The Shroud and the Grail: A Modern Quest for the True Grail**, St. Martin's Press, New York 1987, s. 33 vd.; Mills, **a.g.e.**, Volume I, s. 355-356.

³⁵⁵ Daviyye, Süryanice’de “fakir” anlamına gelmektedir. Bkz. Şeşen, **a.g.m.**, s. 19.

³⁵⁶ Peter Partner, **The Murdered Magicians The Templars and Their Myths**, Oxford University Press, New York 1982, s. 3-24.

1125 yılında Champagne Kontu Hugo'nun Tapınak Şövalyeleri arasına katılması ve mal varlığını buraya bağışlaması ile tarikat ekonomik yönden rahata kavuştu³⁵⁷. Avrupa'da dini alanda papadan sonra en saygı duyulan kişi olan Saint Bernard de Clairvaux henüz 28 yaşında iken tarikatın dinsel önderi oldu. 1128 yılında Troyes Konsili'nde papalığın tarikatı resmen tanınmasını sağladı³⁵⁸. Soylu ailelerin erkeklerini tarikata katılarak kılıç ve haç sayesinde günahlarından arınmaları konusunda teşvik etti. 1139 yılında, adaylığı St. Bernard tarafından desteklenmiş olan, Papa II. Innocent seçildikten sonra bir ferman yayınlayarak; şövalyelerin papanın şahsından başka hiçbir dini otorite veya güce karşı sorumlu olmadıklarını, kendi kiliselerini inşa edebilecekleri şeklinde Templierlere benzeri görülmemiş bir ayrıcalık tanıdı. Bu bildiriyle birlikte Tapınakçılar; yağmalardan elde ettiği ganimete sahip olma hakkını kazandılar. Aynı zamanda kendi vergilerini toplayabilecek ve kendi mahkemelerini oluşturabileceklerdi. En önemlisi de kendilerine has dünya görüşlerini kilisenin hiçbir baskısı olmadan kutsal topraklarda gerçekleştirebileceklerdi³⁵⁹. 9 Ocak 1144 tarihli "Milites Templi" (Mabed Askerleri) emirnamesi ile Papa II. Celestine (1143-1144) tarafından tapınakçılara bağışta bulunan kişilere "Endüljans"³⁶⁰ verilmesi karara bağlandı. Doğal olarak tarikata bol miktarda para ve arazi bağışları yapılmaya başlandı. Bu süreçte Tapınakçılar, Kutsal Topraklardan Avrupa'ya kadar her yerde bir efsane olarak dilden dile dolaşmaya başladılar³⁶¹. 7 Nisan 1145 tarihli "Militia Dei" (Tanrının Askerleri) bildirisi ile Papa III. Eugene (1145-1153) tarafından, tarikata tüm Avrupa'da serbestçe dolaşabilme ve diledikleri yerde kendi şapellerini inşa etme izni verildi³⁶². Bu süreçte Tapınakçılar

³⁵⁷ Lynn Prickett and Clive Prince, **The Turin Shroud Authors of the Sion Revelation and the Templar Revelation**, Time Warner Books, London 2006, s. 29 vd.

³⁵⁸ Saint Bernard Clairvaux (1090-1153); henüz 25 yaşında iken Clairvaux Manastırı'nın Başrahibi olmuş, Katolik Kilisesi içerisinde yükselmiş, Hristiyan dünyasının sözcüleri arasında yerini almış, Fransa'da büyük nüfuz kazanarak dini ve siyasi hayata tesir etmiş, Fransa kralı ile papanın yanında sözü muteber duruma gelmişti. St. Bernard, Tapınakçılar örgütünün kurucularından Andrew de Montbard'ın kuzeniydi. Tapınak Şövalyeleri'nin tüzüğünü, kendi mensubu olduğu Cistercian mezhebinin ilke ve kuralları doğrultusunda kaleme almıştır. Bkz.: Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, s. 72.; Brian Patrick McGuire, **Bernard of Clairvaux**, Brill Companion Press, Leiden 2011, s. 18 vd.; Teoman Bıykoğlu, **Tampliyeler ve Hürmasonlar**, Mimar Sinan Dergisi, Sayı: 106, İstanbul 1997, s. 11.; [http://www.templiers.net/saint-bernard/\(3/Mayıs/2017\)](http://www.templiers.net/saint-bernard/(3/Mayıs/2017)).

³⁵⁹ Henry D. Funk, **The Trial Of The Knights Templar**, The Builder Magazine, The National Masonic Research Society, Volume: 2, No: 4, April 1916, s. 60 vd.

³⁶⁰ Endüljans; Ortaçağ Avrupası'nda bir tür günah çıkarma ritüeli olup, ölümden sonra cennete gitmek için papanın belli bir bağış karşılığında verdiği af belgesinin adıdır. Diğer bir ifadeyle kilisenin halktan para alarak cennetten toprak satmasıdır.

³⁶¹ Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, s. 72.; Alan Butler, Stephen Dafoe, **The Templar Continuum**, Templar Books, Belleville-Ontario, 1999, s. 9.

mimari ustalıklarını geliştirerek kendilerine has yuvarlak formu olan kiliseler ve sivri çatılı, kavisli şatolar inşa ettiler³⁶³.

Bu tarikatın tüzüğünde; “Üstadın isteği sanki Tanrı’dan gelen bir emirmiş gibi hemen yerine getirilmelidir” ifadelerine yer verilmekteydi. Büyük Üstada itaat en önemli şartlardandı. Zira İsa Mesih için itaatten daha aziz bir davranış yoktur³⁶⁴. Bir Tapınakçının kişisel mal varlığı olamazdı; atlar, silahlar, çiftlikler, kaleler ve her türlü emtia tarikatın malı idi. Kişisel bakım ve temizlik yapmayı küçük düşürücü ve utanç verici olarak değerlendirirlerdi. Bu nedenle nadiren yıkanır, tozlu ve kirli kıyafetlerle pis bir halde dolaşırlardı. Evlilik, aile kurmak, özel mülkiyet edinmek yasaktı. Çünkü bunlar şövalyelerin tarikata olan sadakatini sarsabilirdi. Kadınlara yaklaşmak tarikat tüzüğünde tehlikeli olarak kabul ediliyordu. Erdem kuralına göre hiçbir şövalye, annesi ve kızkardeşi de dahil, asla bir kadına dokunamazdı. Kendini Tanrı’ya adanmış dahi olsa kadınlar tarikata kesinlikle kabul edilmezdi. Kadınlar ile birlikteliğin yasaklanması Tapınakçıların birbirlerine karşı eğilim göstermesine, aralarında eşcinselliğin oluşmasına neden olmuştur³⁶⁵.

Tapınak Şövalyelerinin tüm yaşam şartları savaşın gereklerine göre düzenlenmişti. İki şövalyenin birlikte bindikleri tek bir at figüründen oluşan amblemleri, kardeşliği ve yoksulluğu simgelemekteydi. Kırmızı bir haç deseni işlenmiş beyaz pelerin giyerlerdi. Kalkanları, beyaz üzerine kırmızı renkte geniş bir haç resmi ile süslüydü. Savaşa giderken, birliklere “Beauseant” adını taşıyan siyah-beyaz bir bayrak öncülük ederdi. Kendilerini İsa’nın askerleri olarak tanımlayan Tapınak Şövalyelerinin düşmanı öldürmeleri sevaptı. Savaşta ölmek ise din şehidi olarak kutsanmak anlamına gelirdi. Savaş esnasında üçe karşı tek kalana kadar, düşmanın önünden geri çekilemezlerdi³⁶⁶.

³⁶² Malcolm Barber, **The New Knighthood: A History of the Order of the Temple**, Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 58.; https://en.wikipedia.org/wiki/Militia_Dei

³⁶³ Tapınakçıları kendilerine özgü mimari anlayışa daha sonra "Gotik" adı verildi. Bkz. Louis Charpentier, **The Mysteries of Chartres Cathedral**. Avon Books, New York 1975. .

³⁶⁴ Templier Tüzüğü, 1128 yılında Troyes Konsili’nde kabul edilmiştir. Bkz. Edward Burman, **The Assassins - Holy Killers of Islam**, Published by Crucible, London 1987, s. 38 vd.; Willermus Tyrensis, (Altan, a.g.t.), s. 71.; J. J. Robinson, **a.g.e.**, s. 66.; Mills, **a.g.e.**, Volume I, s. 357.

³⁶⁵ Henry D. Funk, **a.g.m.**, s. 61.; John J. Robinson, **a.g.e.**, s. 67.

³⁶⁶ Desmond Seward, **The Monks of War The Military Religious Orders**, Penguin Books, London 1972, s. 210-215.

Tapınakçıların en dikkat çekici özelliği gizliliğe son derece önem vermeleriydi. Talimler ve ayinler dışında, kardeşler daima sessizce dua eder gibi dolaşırlardı. Boş konuşmalardan, gereksiz eylemlerden, ölçsüz gülüşlerden, dedikodudan kaçınırlardı. Şövalyeler, rahipler gibi yaşamak durumundaydılar. Tarikat mensupları arasında çok katı bir emir komuta zinciri vardı. Kuruluşları ile kapanışları arasında geçen iki yüzyıl boyunca bu ilkelerinden asla taviz vermediler³⁶⁷. Tapınakçılar üç ana sınıfa ayrılırdı; ilk sınıfta asil şövalyeler ve rütbeli askerler, ikinci sınıfta din adamları, üçüncü sınıfta ise tarikata hizmet eden müritler yer alırdı. Adayların tarikata kabul töreni büyük gizlilik içinde, Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesinin rotundasının bir örneği şeklinde düzenlenmiş bir salonda gerçekleştirilirdi. Tarikatın tüm şartlarını yerine getiren aday diz çökerek, tarikatın bir kölesi ve hizmetkârı olmak istediğini bildirir, Tanrı ve Kutsal Meryem adına bağlılık ve ketumiyet yemini ederdi³⁶⁸.

Örgüt kısa bir zaman diliminde dokuz şövalyeden iyi eğitilmiş, unvan sahibi on binlerce üyeye ve muazzam bir sermayeye sahip oldu. Zamanla Tapınakçılar arasında Kabala'nın³⁶⁹ öğretileri etkili olmaya başladı ve Hristiyanlıktan sapmalar baş gösterdi.³⁷⁰ Bu sapkınlık ileride onları şeytanı sembolize eden "Baphomet"³⁷¹ isimli puta tapınmaya kadar götürdü. Tapınakçılar Baphomet'i kutsal sayarak onun için ayinler düzenleyip ibadetlerde bulunmaya başladılar³⁷². Zaman ilerledikçe hem bu tip sapkınlıklara kapıldıkları hem de maddi çıkara dayalı kapitalist bir düzen kurdukları için papalıkla ve Katolik Kilisesi ile ters düştüler³⁷³.

³⁶⁷ A. Butler, S. Dafoe, **a.g.e.**, s. 55.

³⁶⁸ Philippe L. De Coster, **The Knights Templar Brief History of the Crusades and Knights Templar**, (non commercial), Belgium 2013, s. 20-22.

³⁶⁹ Kabala, Tevrat'tan önce var olan bir takım pagan öğretilerin, sonradan Yahudiliğin içine girmesiyle oluşmuş mistik bir öğretinin adıdır.

³⁷⁰ Willermus Tyrensis, **a.g.t.**, s. 73.; A. Butler, S. Dafoe, **a.g.m.**, s. 70.

³⁷¹ "Baphomet, Tapınak Şövalyeleri'nin tapındığı Tanrıydı ve kara büyüde kötülüklerin kaynağı ve yaratıcısıydı; Sabbath cadılarının satanik geçisiydi. Engizisyon sorgulamalarında Baphomet adının, etimolojik olarak, eski Fransızca'daki "Muhammet" sözü ile aynı olduğu iddia edilmiştir. Bkz. Peter Partner, *The Murdered Magicians*.

³⁷² Sultan Baybars, 1244 yılında Kudüs'teki Templier karargâhına girdiğinde, kulede koruyuculuk yaptığına inanılan kocaman bir put bulmuş, putun derhal kırılmasını ve yerine bir mihrap inşa edilmesini emretmişti. Bkz. Ian Wilson, *The Shroud of Turin*.

³⁷³ Albert Pike, **Morals and Dogma of the Ancient and accepted Scottish Rite of Freemasonry**, Martino Fine Books, Charleston 1871, s. 27-29.

Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan İngiltere Kralı Richard (Aslan Yürekli Rişar), Müslümanlar ile savaşmadan önce Kıbrıs'ı zaptederek ele geçirmiş, daha sonra adayı Tapınakçıların üstadı olan Robert de Sable'ye 100.000 Bezanta³⁷⁴ satmıştı³⁷⁵. Hittin Savaşına kadar geçen 70 yıl süresince Kudüs'teki "Tapınak Tepesi" onların merkezi olmuştu. Sultan Selahaddin, Kudüs'ü ele geçirince Tapınakçılar Akkâ'ya giderek burasını kendilerine yeni bir merkez yapmışlardı³⁷⁶. 1291 yılı Mart ayında, Sultan el-Eşref Halil komutasındaki Memlûk ordusu Akkâ üzerine yürüyünce. Marşal Pierre de Sevrey, altınlarını ve mallarını yanlarına alarak Kıbrıs'a gitmesine izin verilmesi karşılığında kaleyi sultana teslim etti³⁷⁷. Filistin'deki Hristiyan varlığının tamamen bitmesiyle, Akkâ'dan ayrılan Tapınak Şövalyelerinin bir kısmı Tartus'a 3 km uzaklıktaki Avrad Adası'na yerleşirken, önemli bir kısmı da Kıbrıs Adası'na yerleşmişti³⁷⁸.

Bir süre sonra şövalyelerin önemli bir kesimi Avrupa'ya giderek, başta Fransa olmak üzere çeşitli merkezlere yerleştiler. Tapınakçılar hem denizde hem karada önemli ticaret yolları ve merkezleri oluşturdular. Devlet içinde devlet görüntüsü veren Tapınakçılar o kadar güçlüydüler ki; anlaşmazlıklarda veya krallar arasındaki çatışmalarda bile onların desteklediği kimseler galip geliyordu. Tapınakçılar XIV yüzyıl başlarına kadar Avrupanın Doğu Akdeniz ile olan ticaretini neredeyse tekellerinde tuttular. Tefecilik, bankerlik ve rehin konusunda başvurulacak güç onlar olmuştu. Pisa, Ceneviz ve Venedik şehir devletleri bile Tapınakçılar'dan izin almadan Doğu Akdeniz'de iş yapamaz duruma gelmişlerdi. Avrupa'da o derece zenginleştiler ki ülkelerin ekonomisi bu örgüte bağımlı hale geldi. Bu durum onlara krallar üzerinde söz sahibi olma, hatta istedikleri gibi kralları yönlendirme imkânı vermişti³⁷⁹.

³⁷⁴ Bezant: Solidus da denilen Bizans'ın altın para birimi ilk kez 641 yılında İmparator Heraklius zamanında basılmıştır. Bkz. Yaşar Bedirhan, *Türkiye Selçukluları'nda Para ve Devletin Para Politikası*, Tarih Okulu Dergisi, yıl 7, Sayı: XIX, Eylül 2004, s. 314.

³⁷⁵ M. Baigent – R. Leigh – H. Lincoln, *a.g.e.*, s. 64 vd.

³⁷⁶ Ulvan, *a.g.e.*, s. 66-79.

³⁷⁷ Ebû Muhammed Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk li Marifeti Düveli'l-Mülûk*, (Tahkik: Muhammed Mustafa Ziyade), C. 1/1, Kahire 1956, s. 756 vd.; Mehmet Şirinoğulları, *Memlûk – Haçlı Mücadelesi*, Anıl Yay., Elazığ 2011, s. 167-170.

³⁷⁸ Henry D. Funk, *The Trial Of The Knights Templar*, Supreme Council of Freemasonry A.A.S.R., The Builder, April 1916, s. 12.; Avrad Adası hak. bkz. Aktan, *a.g.m.*, s. 176, (100 nolu dipnot).

³⁷⁹ Elanor Ferris, *The Financial Relations of the Knights Templars to the English Crown*, The American Historical Review, Vol.: 8, No: 1 (Oct., 1902), Published by: Oxford University Press, pp. 1-17.; M. Baigent - R Leigh – H. Lincoln, *a.g.e.*, s. 65.; Henry D. Funk, *a.g.m.*, s. 13.

Tapınak Şövalyeleri, ekonomik yönden güçlendikçe Katolik Kilisesinin inanç esasları, uygulamaları ve öğretilerinden uzaklaştıklarını açıkça belli etmeye başladılar. Ancak şimdi zaman onların aleyhine dönmeye başlamıştı. Fransa Kralı Philip (1284-1305), Tapınakçıların Hristiyan Avrupanın siyasî ve dinî yapısını kökünden değiştirmeye çalıştıklarını ileri sürerek Papa V. Clement'e (1305-1314) başvurdu. Papadan yetki alan Kral Philip, hemen ve bir kanun çıkartarak 13 Ekim 1309 yılında ülkesindeki bütün Tapınakçıları tutuklattı³⁸⁰. Papa V. Clement'in 22 Mart 1312'de Viyana Konsili kararıyla yayınladığı ve tarihe "Vox in Excelso"³⁸¹ adıyla geçen fermanıyla Tapınakçılık, Fransa dışında İtalya, Almanya, İngiltere gibi tüm Avrupa ülkelerinde de yasaklandı³⁸². 1314 yılında tarikatın büyük üstadı Jacques de Molay Engizisyon Mahkemeleri'nce yakılarak idam edildi³⁸³. Ancak Tapınakçıları tümüyle ortadan kaldırmak o kadar kolay değildi. Tarikat üyelerinden canlarını kurtarabilenler başka ülkelerde yeraltında gizli olarak faaliyetlerine devam ettiler ve tarih içinde masonluk olarak bildiğimiz örgüt ile kaynaştılar³⁸⁴.

1.6.2.3. Töton Şövalyeleri Tarikatı (Teutonic Knights)

Töton (Teuton), eski Cermen kabilelerinin (Alman, Flemenk, İskandinav) bireylerine verilen bir isimdir. Töton Şövalyeleri Tarikatı, Üçüncü Haçlı Seferi'nden kısa bir süre önce Almanya'nın Kuzeyinde kuruldu. Bu örgüt yalnızca Alman kökenli şövalyelere mahsus olduğu için, "Germen Şövalyeleri" olarak da tanınmaktadır. Bu örgütün üyeleri zamanla Tapınakçılar gibi askerî bir yapıya bürünmüş, Hospitalierler gibi de hastabakıcılık misyonunu üstlenmişlerdir³⁸⁵. 1199 yılında Papa III. Innocentius, Töton Şövalyelerini, Tapınak Şövalyeleri gibi askerî bir tarikat olarak kabul etmiş, 1221 yılında ise Papa III. Honorius, bu tarikata Tapınakçılar ve Hospitalierler ile benzer hak ve ayrıcalıklar tanımıştır. 1291 yılında Memlûklerin son Haçlı şehri olan Akkâ'yı ele geçirmeleri üzerine, Töton Şövalyeleri

³⁸⁰ Michael Howard, **The Occult Conspiracy: The Secret History of Mystics, Templars, Masons and Occult Societies**, Published by Rider Company, London 1989, s. 68 vd.

³⁸¹ Filippo Grammatua, **Bula Papala "Vox in Excelso"**, Accademia Templare, Esey nr: 3, (ss. 3-40), Rome 2012, s. 6.

³⁸² D. Seward, **a.g.e.**, s. 230-231.; Henry D. Funk, **a.g.m.**, s. 13-16.

³⁸³ M. Baigent – R. Leigh – H. Lincoln, **a.g.e.**, s. 75-77 vd.

³⁸⁴ Jose Maria Ceardenal Caro Y. Rodriguez, **Tarih Boyunca Masonluk**, (Çev.; Hacasan Yüncü), Kayihan Yay., İstanbul 1999, s. 233.; Geniş bilgi için ayrıca bkz.: Malcolm Barber, **Tapınak Şövalyelerinin Yargılanışı**, 1. Baskı, (Çev.; Nuri Plümer), Phoenix Yay., Ankara 2008.

³⁸⁵ Damien Carraz, **Templars and Hospitallars in the Cities of the West and the Latin East (Twelfth to Thirteenth Centuries)**, Universite Blaise Pascal Press, Lizbon 2010, s. 111.

de Tapınakçılar ve Hastaneciler gibi Akkâ'yı terk etmiş, önce Transilvalya'ya ardından Venedik'e giderek burasını merkez edinmiş, 1309 yılında Tapınakçılar hakkında takibat başlatılınca bu bölgeyi de güvensiz görerek Prusya'ya taşınmışlardır³⁸⁶.

Töton Şövalyeleri Tarikatı'nın başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Papa VIII Gregorius'un 1187 yılındaki Üçüncü Haçlı Seferi çağrısını henüz yapmamış olduğu bir dönemde, o sıralarda Kudüs'te bulunan varlıklı bir Alman çifti, Alman kökenli hacılara hizmet vermek üzere bir küçük hastane yaptırmış ve hastanenin bir bölümüne kutsal bakire Meryem Ana'ya adadıkları bir şapel³⁸⁷ kurmuşlardı. Bu yüzden hastaneye; Hospitale Sante Mariae Theutonicorum Jerosolimitanum (Kudüs Tötonlarının Aziz Meryem Hastanesi) adı verilmişti. Hastanede çalışanların görevi bakıma ve tedaviye muhtaç Haçlı askerlerine yardım etmek, onlara destek sağlamaktı³⁸⁸. Kuzey Almanya'da bulunan Swabia (Suabia) Dükü Friedrich bu hastanenin yaralı Haçlı askerlerine gönüllü yardım etmelerinden esinlenerek; Der Orden des düschen Huses (Alman Evlerinin Tarikatı) adıyla bir tarikat kurdu. Daha sonra bu tarikat Almanca; Orden der Teutonischeritter, İngilizce; The Order of the Teutonic Knights, Fransızca; Ordre de Clevaliers Teutoniques olarak da bilinen; "Töton Şövalyeleri Tarikatı" adını aldı³⁸⁹. Kuruluşundan kısa bir süre sonra "Şövalye Tarikatı" olmaya yönelen bu yapı, Benedikt Tarikatı'ndan doğan Sistersian Tarikatı (Order of Cistercians)³⁹⁰ ilkeleri üzerine bir düzen ve disiplin sistemi oluşturarak kendi misyonunu belirledi³⁹¹.

³⁸⁶ Henryk Sienkiewicz, **Töton Şövalyeleri**, (Çev.; Musa Şamgöl), C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1949, s. 3 vd.; Kemal Beydilli, **Prusya**, DİA, C. XXXIV, s. 354-358.

³⁸⁷ Şapel; bir kurumun yanında bir azizin adına ayrılmış küçük ibadethaneye verilen isimdir. Bkz. **Büyük Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara.

³⁸⁸ Erdhard P. Opsahl, **Teutonic Order**, Encyclopedia of Monasticism, volume I-II, Routledge Tylor&Francis Group, London and New York 2000, s. 1244.; Ayrıca bkz.: Charles Moeller, **Teutonic Order**, The Catholic Encyclopedia, Robert Appleton Company, New York 1912.

³⁸⁹ 1739 yılında Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Ferdinand, bu tarikatı "Alman Şövalye Tarikatı" adı altında yeni baştan örgütlemiştir. Bkz.; Moeller, **a.g.m.**, Volume: 14 vd.

³⁹⁰ Sistersian Tarikatı; Molesmeli'li Robert'ın 1098'de kurduğu bir tarikat olup, Aziz Benedikt'in kurallarını ve fakirliği düstur edinerek toplu bir yaşamı benimsemişlerdir. Toplu ibadetler ve zorunlu iletişim dışında katı bir sessizlik ilkesi içinde, bedenle yapılan işleri ön planda tutmuşlardır. Keşiş ve rahibeler, düzenli olarak toplu dua için günün belli saatlerinde bir araya gelir, günün kalan saatlerini tefekkür, okuma ve dini hizmetle geçirirlerdi. Bkz. Esen, **a.g.t.**, s. 45-46.

³⁹¹ N. P. Zacour,; **The Teutonic Knights in the Crusader States**, The Impact of the Crusades on the Near East, (Ed. Hazard, H. W.), Volume: VIII, University of Winconsin-Madison Press, Winconsin 1985, pp. 315-378 ; Esen, **a.g.t.**, s. 46.

Töton Tarikatının üst yapısında; örgütün lideri olan Büyük Usta (Hochmeister) ve bir Genel Meclis (Generalkapitel) bulunurdu. Töton Şövalyeleri'nin ambleminin özelliği beyaz renk üstüne siyah haç simgesiydi. Sol omuzlarının üstünde siyah bir haç işlemesi olan kolsuz beyaz bir pelerin giyerlerdi. Tarikata kabul edilecek şövalyelerin asil kan taşımaları zorunluydu. Bütün üyeler üç bölümlü keşiş yemini (fakirlik, namus, itaat) ederlerdi. Adaylar tarikata adım attıkları anda kişisel eşyalarını kaybeder, her şey ortak mülkleri olurdu. Zırh, silah, at ve giysilerinde paha belirtisi olacak değerli madenler, taşlar ve parlak renkli şeyler kullanmaz, rahibelerin bulunduğu bölüme girmez, evlilik törenlerine ve kutlamalara katılmaz, kadınların bulunduğu ortamda eğlenmez, herhangi bir kadınla konuşmaz, anneleri ve kız kardeşleri dahil hiçbir kadını öpmezlerdi. Bu yasaklara uymayanlara; hizmetlilerle beraber yatma, haftanın üç günü ekmek ve sudan başka bir şeyle beslenmeme, şövalyelerin ayrıcalıklarından yararlanamama, zindana atılma gibi çok farklı cezalar verilirdi³⁹².

Kuruluşunun ardından Töton Şövalyeleri, 1190 yılında Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılarak Alman İmparatoru Frederick (Frederik) Barbarossa'nın ordusunda yer aldılar. Kudüs'e doğru yola çıkan Almanlar, Anadolu'ya girdikten sonra Torosları aşmış Seyhan Ovası'na geldiler. İmparator, Silifke yakınlarında serinlemek için girdiği Gürsu Irmağında akıntıya kapılarak boğuldu. Bu durum tıpkı İkinci Haçlı Seferi'nde olduğu gibi bir kez daha Alman Haçlılarının bir kısmının ordudan ayrılarak ülkelerine dönmelerine sebep oldu. Tötonlar ise seferi devam ettirerek 40.000 bin kişiye düşen Alman ordusu ile Antakya'ya ulaştılar ve imparatorun cesedini şehrin katedraline gömdüler³⁹³.

Alman Haçlıları Ağustos 1190 yılında Antakya'dan hareket ederek Akkâ önlerine gelip şehri kuşatan İngiliz ve Fransız Haçlıların saflarına katıldılar. Kuşatma esnasında salgın hastalıklardan dolayı aralarında sabık Kudüs Kralı Guy'un eşi ve

³⁹² Geniş bilgi için bkz.: Nicholas Edward Morton, **The Teutonic Knights in the Holy Land, 1190-1291**, Boydell and Brewer, 2009, s. 9-30.; http://Historyworld.org/teutonic_knights.htm.; <http://www.medieval-life-and-times.info/crusades/teutonic-knights.htm> <http://department.monm.edu/History/urban/books/PrussianCrusade2.htm>.; *History of the Teutonic Knights*, teutonicknightsdag.yolasite.com/History.php. (Mayıs 2016).

³⁹³ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 47-49.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 11-15.

kızı da olmak üzere pekçok Haçlının hastalıktan hayatını kaybettiğini gördüler³⁹⁴. Lübeck ve Bremen’li Töton Şövalyeleri hiç vakit kaybetmeden Haçlı gemilerinden temin ettikleri yelken bezleri ile çadırdan büyük bir sahra hastanesi kurdular. Akkâ’nın Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra bu çadırdan hastaneyi kalenin içine taşıdılar ve aldıkları maddi desteklerle daha teşekküllü bir hale getirdiler³⁹⁵. Bu dönemde Haçlıların elinde bulunan topraklar, sahil tarafından İtalyan devriye gemileri ile karadan ise sıra halindeki Haçlı kaleleri ile korunmaktaydı. Kalelerin savunmasını üstlenmek görevi bölgedeki Hospitalier ve Tapınakçılara verilmişti. Ancak bu kalelerdeki garnizonlar sayıca yetersizdiler. 1197 yılında bölgedeki hastabakıcı Tötonlar, Akkâ kralı tarafından tampon bölgelerdeki kalelerin savunmasında görevlendirildiler. Tarikat üyesi askerler bu kalelerin savunması sırasında cesurca savaşarak kılıç kullanmakta kendilerini geliştirmeye başladılar. Bu durum tarikatın Hospitalierler ve Tapınakçılar gibi askerî bir nitelik kazanmasını sağladı. 1198’de Alman Şövalyeleri, bölgedeki gösterdikleri yararlılıklar göz önünde bulundurularak Papa III. Coelestinus’un imzaladığı imtiyaz metni ile “Töton Şövalyeleri” unvanıyla askerî bir kimliğe büründüler³⁹⁶.

Tötonlar, bu gelişmelerin ardından Tapınakçılara benzer bir şekilde örgütlendiler, fakat Tapınakçılar kadar geniş bir nüfuz alanına yayılamadılar. Heinrich Walpot Akkâ’da Büyük Usta (Hochmeister) olarak seçilince tarikatın etkinlik alanını genişletti³⁹⁷. Tarikatın en parlak dönemi Thuringa’lı Hermann von Salza’nın 1209 yılında Hochmeister olarak seçilmesiyle yaşandı. O, diplomat kişiliği ve güvenilirliği sayesinde saygın çevrelerde ve saraylarda temayüz etti. Von Salza seçildiğinde Töton Tarikatı Templeir ve Hospitalierler’e oranla sayıca çok sınırlıydı. Bunun sebebi Tötonlar’da savaş meydanına çıkan savaşçıların özellikle soylu bir

³⁹⁴ Hans E. Mayer, **The Crusades**, (Translate; John Gillingham), Oxford University Press, New York 1972, s. 139.

³⁹⁵ Urban, **a.g.e.**, s. 12-13.; Teutonic Knight 1190-1561 - David Nicolle / Osprey Publishing; https://History-world.org/teutonic_knights.htm. (18/Nisan/2016).

³⁹⁶ Morton, **a.g.e.**, s. 22-29.; **The Chivalric Teutonic Order of St. Mary’s Hospital in Jerusalem International**, Copyright Held©2001-2016. www.imperialteutonicorder.com. (Nisan 2016).

³⁹⁷ Kurt Forstreuter, **Heinrich Walpot**. Neue Deutsche Biographie (NDB). Band 8, Duncker & Humblot, Berlin 1969, s. 377

aileden gelme zorunluluğunun bulunmasıydı. Hermann von Salza bu sınırlamaları kaldırarak tarikatın üye sayısını arttırmayı sağladı³⁹⁸.

XIII. yüzyıl başlarında Tötonların bir kısmı kutsal topraklarda varlıklarını sürdürürken, tarikatın Almanya'da bulunan şövalyelerine Macaristan'dan bir davet geldi. Macaristan sınırları Doğudan gelen Kuman akıncıların sık sık tecavüzlerine uğruyordu. Macar Kralı II. Andrew 1211 yılında Tötonları ülkesine davet etti ve onlara sınır boylarını korumaları şartıyla Transilvanya'nın³⁹⁹ Burzenland bölgesini verdi⁴⁰⁰. Hermann von Salza bu süreçte II. Andrew ile yakınlık kurdu ve kralla beraber Beşinci Haçlı Seferi'ne katıldı. 1217 yılında Macar kralı ülkesine geri dönerken Tötonlar onunla dönmediler ve Kıbrıs'tan Dimyat'a çıkarma yapan Haçlı ordusunun içinde yer aldılar. Müslümanlar ile Fariskur'da yapılan savaşta von Salza esir düştü ve bir yıl sonra savaş sonunda esir takası ile serbest kalabildi. Savaşın ardından von Salza 1221 yılında Töton Şövalyeleri'ni kutsal topraklardan çekerek Macaristan'a geri döndü⁴⁰¹.

Bir süre sonra Macar soyluları Tötonların kendi ülkelerinde bağımsız bir devlet hüviyetine bürünmelerinden duydukları rahatsızlığı ve Kral II. Andrew'a iletiler. Kralın talebi üzerine Töton Şövalyeleri 1225 yılında Macar topraklarından ayrılarak Venedik'e gitmek zorunda kaldılar⁴⁰². Kutsal Roma-Cermen İmparatoru II. Friedrich, Venedik'e yerleşen Töton Tarikatı'nı kendi koruması altına alarak onlara büyük ayrıcalıklar tanıdı. Bu fırsatı değerlendiren von Salza, Kuzeyde Baltık Denizi'nden Güneyde Akdeniz'e kadar uzanan birçok yerde tarikatın birimlerini kurdu. Tötonlar Avrupa'da birçok kale, manastır ve çiftlik sahibi oldular ve bağımsız hareket ederek kendilerini sadece papaya karşı sorumlu saydılar⁴⁰³. Venedik'te kaldıkları yüz yıldan uzun bir süreç içerisinde papalığın emriyle Kuzey Avrupa'da; Baltık ülkelerinin Hristiyanlaştırılması, Katoliklere karşı isyanların bastırılması gibi

³⁹⁸ Avner Falk, **Franks and Saracens Reality and Fantasy in the Crusade**, Karnac books, London 2010, s. 180-182.

³⁹⁹ Kuzeyde Karpatlardan, Güneyde Sırp Krallığı'na kadar uzanan geniş bir alanın adıdır.

⁴⁰⁰ Muzaffer Şen, **Yurt Tutuştan Trianon'a Macaristan**, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, s. 37-40.

⁴⁰¹ Ali Aktan, **Memluk-Haçlı Münasebetleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı:106, (ss. 149-179), İstanbul 1997, s. 155.; Morton, **a.g.e.**, s. 31-42.

⁴⁰² Beydilli, **a.g.m.**, s. 354-358.

⁴⁰³ **Töton Tarikatı**, Büyük Larousse, C. 22, İnterpress Basın ve Yay.,ın, İstanbul 1986, s. 11664.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 165,177.

olaylarda etkin rol oynadılar⁴⁰⁴. Tapınak Şövalyelerinin takibata uğratılmaları (1307-1314) üzerine, tarikat üyeleri Vatikan'ı güvensiz görerek 1309 yılında ana yurtları olan Prusya'ya taşınıp Marienburg kentini merkez edindiler⁴⁰⁵. Almanya'daki Protestanlık eylemi sırasında Albrecht von Brandenburg'un önderliğindeki Töton Şövalyeleri Martin Luther'in yanında yer aldılar. Günümüzde merkezi Viyana'da olan bu tarikat birçok Avrupa ülkesinde, Orta ve Kuzey Amerika'da bir yardım kuruluşu görünümünde varlığını sürdürmektedir⁴⁰⁶.

⁴⁰⁴ Edgar N. Johnson, *The German Crusade on the Baltic*, A History of the Crusades, (ed. Kenneth M. Edson), Volume III, University of Wisconsin Press, U.S. Madison 1975, s. 545-585.; Morton, **a.g.e.**, s. 131-143.

⁴⁰⁵ Gener, **a.g.e.**, s. 95.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 363.

⁴⁰⁶ Opsahl, **a.g.m.**, s. 1247.; *Töton Tarikatı*, Büyük Larousse, C. 22, s. 11665. ; http://www.masonlar.org/masonlar_forum/index. (Ekim 2016) ; <https://derinistihbarat.wordpress.com/2012/08/03/hacli-askeri-tarikatlari-ve-gunumuze-etkileri/>(Ekim 2016)

İKİNCİ BÖLÜM

2. BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİNİN HAZIRLIK SAFHASI

2.1. Hristiyan Dünyasında Durum

2.1.1. Katolik Kilisesinin Gücü

1095 yılında Avrupa’da Haçlı Seferleri düşüncesinin başlamasıyla kendi mülkünde yegane hak sahibi bulunan Katolik Kilisesi gücünün zirvesine hızla ulaşmaya başlamıştı⁴⁰⁷. Toplumsal bir histerinin yaşandığı Haçlılar çağında papalar “aforoz” kartını kullanarak kralları ve toplumları topyekün Haçlı Seferlerine yönlendirebilmişlerdi. “Tanrı Adına Savaş” sloganıyla kitleleri kutsal çağrı etrafında toplayabilmek amacıyla Avrupanın en ücra köşelerine bile vaizler gönderilmiş, bu suretle belki de kimsenin tahmin bile edemeyeceği ölçüde, çeşitli kavimlere mensup insanlar arasında “Avrupalı Hristiyanlar” şeklinde milli bir bilinç oluşturulabilmişti. XIII. yüzyılın başlarından itibaren dini müesseselerin resmi mühürler kullanması ile artık kralların mutlak otoritesi papalar karşısında iyice zayıflamaya başlamıştı⁴⁰⁸.

Bu döneme asıl adı Giovanni Lotario olan Papa III. Innocentius (1198-1216) damgasını vurmuştur. O, Paris ve Bologna Üniversiteleri’nde okumuş, amcası Papa III. Clemens tarafından 1196 yılında Kardinal olarak atanmış, 8 Ocak 1198’de halef olarak papa seçilmişti. Papa seçildikten sonra otoritesini hükümdarlara ve din adamlarına zor kullanarak kabul ettirmeğe çalıştı. Kutsal topraklara göndermek üzere yeni bir Dördüncü Haçlı Seferi’ni hazırladı. Fakat bu sefer İstanbul’un ele geçirilerek yağma edilmesinden başka bir sonuç vermedi. Katolik Kilisesi’ne aykırı düşen Albilileri sapkınlık olarak gördüğü din anlayışlarından vazgeçirmek için Pierre de Castelnau’yu görevlendirdi. Ancak temsilcisinin öldürülmesi üzerine önce Toulouse Kontu VI. Raymond’u afaroz etti (1208). Ardından Albililer üzerine bir Haçlı Seferi düzenleyerek onları acımasızca cezalandırdı. Daha sonra Aziz Dominicus’un kurduğu tarikata Engizisyon Mahkemelerini kurma yetkisi vererek bu sayede

⁴⁰⁷ Seignobos, **a.g.e.**, s. 160 vd.

⁴⁰⁸ Ferenc Eckhart, **Macaristan Tarihi**, (Çev.; İbrahim Kafesoğlu), TTK Yay., Ankara 2010, s. 57-59. ; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 73-80.;

bölgede Katar düşüncesinin izlerini tamamen ildi. Alman İmparatorluğu için Otto von Braunschweig'i destekleyerek ona taç giydirdi (1209)⁴⁰⁹. Daha sonra onu afaroz etti (1210) ve vesayeti altındaki Friedrich Roger (II. Friedrich)'ı tahta çıkardı (1215). Innocentius, yalnız Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda hakim olmakla kalmadı; hâkimiyetini İngiltere, Portekiz, Aragon, Castilla, Danimarka, İsveç, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan'da da kabul ettirdi. Çeşitli kararnameler çıkartarak kilise çevrelerindeki yolsuzlukları önlemeğe çalıştı, piskopos seçimlerini denetletti, sarayındaki yaşama tarzını basitleştirerek sadelikte örnek oldu. Manastırların güçlendirilmesini destekledi, Aziz Francesco'nun dilenci keşiş tarikatını (1210) özellikle de Aziz Dominicus'un kurduğu Dominiken Tarikatı'nı destekledi. Dördüncü Lateran konsilini (1215) düzenledi⁴¹⁰.

Bu dönemde; gerek Albililer ve İskandinavya (Baltık Ülkeleri) üzerine düzenlenen Haçlı Seferleri, gerek Engizisyon Mahkemelerinin din adına insanları çeşitli işkencelerden geçirmeleri ve gerekse kutsal toprakları kurtarmak amacıyla yola çıkan IV. Haçlı Seferi ordularının Hristiyan bir devlet olan Bizans üzerine saldırımları gibi gelişmeler, Avrupalı topluluklar nezdinde papalığın saygınlığına gölge düşürmeye başlamış ve Innocentius'un uygulamalarının ciddi ciddi sorgulanmasına sebep olmuştu. Avrupalı dindar Hristiyanlar, Haçlıların yaptıkları barbarlıkları öğrendikçe kiliseye olan güvenleri sarsılmış ve kızgınlıkları da günbegün artmaya başlamıştı. Her ne kadar IV. Haçlı Seferi, Filistin'deki Müslümanlar karşısında dezavantajlı duruma düşmüş olan Haçlılara bir fayda getirmemişse de Papa III. Innocentius, IV. Haçlı Seferinin hedefinden sapmasından pek şikâyet etmemiş hatta memnun olmuştu. Zira İstanbul'da Doğu kilisesinin lağvedilip yerine Latin kilisesinin tesis edilecek olmasından dolayı, dünya çapında tek ve en yüksek papalık hâkimiyetini elde etmiş olacaktı.

Ancak olaylar papanın beklentileri yönünde gelişmedi ve İstanbul'da kendisine danışılmadan yeni bir kilise organizasyonu oluşturuldu. Kendisi saf dışı bırakılarak Venedik'in tayin ettiği Thomas Morosini adlı biri patriklik tahtına

⁴⁰⁹ Ali Çimen, **Dünya Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul 2015, s. 77.; Şarلمان'ın ölümünden sonra Alman İmparatoru I. Otto da Kutsal Roma İmparatoru olarak Papa XII. John'un elinden taç giymişti.

⁴¹⁰ Geniş bilgi için bkz.; Michael Ott, **Pope Innocent III**, Catholic Encyclopedia, Published by The Encyclopedia Press, 1913, Volume 8.; Clayton – Hist S., **Pope Innocent III and His Times.**; Meydan Larousse, **Innocentius III**, C. IX, s. 509.

oturtuldu. Bu patrik de kendisinden izin alma gereği duymadan Ayasofya'ya kendi adamlarını yerleştirdi⁴¹¹. Öte taraftan İstanbul'un Latinlerin eline geçmesi Anadolu Türklerinin de işine yaramış oldu. Zira bu vesileyle İznik'te kurulmuş bulunan Bizans Hükümdarlığı, Latinlerle Anadolu Türk toprakları arasında bir tampon vazifesi görmekteydi ve Latinler, Rumlar ile Türklerin ortak düşmanı haline gelmişti. Bu yüzden bu topraklar üzerinde yeni bir Haçlı güzergâhı kurmanın imkânı kalmamıştı⁴¹².

2.1.2. Bizans İmparatorluğu

1097 yılından 1204 yılına gelinceye kadar, Haçlı Seferleri'nin aralıksız devam ettiği bir asrı aşan süreçte Bizans İmparatorluğu, düşmanları olan Türklerin Haçlılar ile uğraşmalarından oldukça memnun kalmıştı. Zira Bizans, bu süreçte Anadolu'da kaybettiği bir kısım toprakları geri almayı başarmış ve Türklerin tehdidinden uzak kalan İstanbul, dünya ticaretinin merkezi haline gelmişti. Ancak Bizans bir asır önce kendilerini korumak üzere davet ettiği Haçlıların sonunda hedefi olmuş ve 1204 yılında İstanbul ve civarındaki hâkimiyetini kaybetmişti. 16 Mayıs'ta Venedik Doj'u Flandre Kontu Baudouin, Ayasofya Kilisesi'nde İstanbul Haçlı Devletinin ilk imparatoru sıfatıyla taç giymişti. İstanbul'u ele geçiren açgözlü Haçlılar, ganimet elde etmek hırsıyla halkın mallarını gasp etmekle kalmamış, Ortodoksluğun tüm kutsal değerlerini de ayaklar altına alarak, başta Ayasofya olmak üzere pek çok kiliseyi tahrip etmekten kaçınmamış, hatta kendilerine engel olmaya çalışan rahipleri bile öldürmüşlerdi⁴¹³. Müverrih J. Philips bu vahşeti anlatırken *Haçlılar, yaşlı ve hasta bir ihtiyarın damarlarında yayılan bir virüs gibi bu kenti zehirlemişlerdi...*⁴¹⁴ ifadelerine yer vermektedir.

Bizans düşerken saray erkânı İstanbul'dan kaçarak mahalli halkın desteği ile gittikleri yerlerde küçük devletler kurdular. İmparator III. Angelos'un damadı olan

⁴¹¹ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 101-112.; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 392.

⁴¹² Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 114-115.

⁴¹³ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 391.; Çimen, **a.g.e.**, s. 87.

⁴¹⁴ Jonathan Philips, **The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople**, Penguin Books, London 2011, s. 281-304.

Theodoros Laskaris, İznik'e yerleşerek burada yeniden bir imparatorluk tesis etti⁴¹⁵. Saray erkanından son imparatorun kuzeni olan Mikhail Angelos ise maiyetiyle beraber Epiros (Epir)'a giderek burada bağımsız bir hükümdarlık kurdu. I. Andronikos'un torunları olan Aleksios ve David adındaki iki prens kardeş ise akrabaları olan Gürcü Kraliçesi Tamar (1184-1212)'in yanına sığınıp onun desteği ile Nisan 1204'de Trabzon'u ele geçirerek burada Pontus Rum Devleti'ni kurdular⁴¹⁶. Bu hadise Ortodoks Bizanslılar ile Katolik Frenklerin zaten kötü olan ilişkilerinin bir daha onarılamayacak şekilde kopmasına sebep oldu. Bu hadiseden sonra Ortodoks Bizans, Müslümanlara karşı Haçlıların yanında durmaktan bütünüyle el çekmiş oldu. Hatta Hristiyan müverrihlerin birçoğu bu gelişmeler sonucunda Bizans'ı Haçlı Seferleri esnasında Müslümanlara yardım etmekle itham etmişlerdir.

2.1.3. Outremer (Denizaşırı Ülke)

Outremer'da 1144 yılında Urfa'nın, 1187 yılında Kudüs'ün Müslümanlar tarafından geri alınması ile Haçlılar Antakya ile Akkâ arasında Doğu Akdeniz'in sahil şeridinde sıkışmışlardı. Antakya Prinskepi III. Bohemund, 1188 yılında Selahaddin ile yaptığı anlaşma sonunda Antakya Limanı'nı elde etmiş ve bu tarihten sonra Trablus Kontluğu'nu da hakimiyeti altına alarak Müslümanlar ile sulh içerisinde komşuluk ilişkilerini yürütmeyi başarmıştı. Daha sonra Antakya Priskepliği ve Trablus Kontluğu, Ermeniler ile yapılan karşılıklı evlilikler sebebiyle Çukurova Ermeni Krallığı ile güçlü ilişkiler içerisine girmişlerdi. III. Bohemund ölünceye kadar (1201) diğer Haçlı liderleri ile ilişkilerini askıya almış, sadece Templier Şövalyeleri ile ittifakını devam ettirmişti. Onun ölümüyle yeğeni olan Ermeni Kralı Raymond –Ruben Antakya'nın hâkimiyetini ele geçirmişti⁴¹⁷.

Bu süreçte Eyyûbîler Devletinin kurucusu Selahaddin Eyyûbî vefat etmiş (1193), Mısır Sultanı olan Aziz Osman babası döneminde Haçlılarla yapılan sulh anlaşmasını yenilemiş ve Müslümanlar Haçlılara karşı herhangi bir taaruzda bulunmamışlardı. Eyyûbî Sultanlığını ele geçiren Selahaddin'in kardeşi Ebû Bekr

⁴¹⁵ Bu hükümdarlık 1261 yılında VIII. Mihail tarafından İstanbul'u geri alarak Bizans İmparatorluğunun ikinci devresini başlatacaktır. Bkz. Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 392 vd.

⁴¹⁶ Daha sonra bu iki kardeş devletin sınırlarını Sinop'a kadar genişletecek ve bu devlet 1461 yılına kadar varlığını sürdürecektir. Bkz. Vasiliev, **a.g.e.**, s. 170 vd.

⁴¹⁷ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 152-153.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 75, 119, 122.

Seyfuddin el-Âdil b. Necmuddin Eyyûb de 1204 yılının Eylül ayında, Kral Amaury ile altı yıllığına yeni bir mütareke akdetmişti⁴¹⁸. 1212 yılına gelinceye kadar Franklar ve Müslümanlar bu mütarekeye riayet etmişlerdi. Zaten Franklar isteseler bile Avrupa'dan gelecek güçlü Haçlı ordularının yardımı olmadan bu mütarekeyi bozmaya cüret edemezlerdi. Çünkü Mısır'da sayıları üç bini bulan Avrupalı tacir Ortadoğu coğrafyasında kârlı faaliyetlerini güvenle sürdürmekteydi. Haçlıların Doğu'daki merkezi konumunda bulunan Akkâ şehri Akdeniz'in en büyük ticaret limanı olmuştu. Yirmi yıldan beri devam edegelen saldırmazlık anlaşması üzerine tesis edilen barış, iki tarafa da büyük yararlar getirerek ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuş, huzur ve refah her yerde hakim olmuştu. Zaten barış devresi içinde Sultan el-Âdil ve oğulları da Hristiyanlar ile dostça geçinmeye özen göstermişlerdi⁴¹⁹.

Kral II. Amaury'nin 1207 yılındaki ölümünden sonra 1210 yılında Fransa kralının başkumandanlarından 60 yaşındaki Jean de Brienne (John/Johan de Brene) Akkâ'ya gelerek Amaury'nin ölümüyle dul kalan eşi olan İsabella (Ermeni kralının kızı)'nın 17 yaşındaki kızı Prenses Maria ile evlendi ve bu vesile ile Kudüs Kralı unvanıyla patriğin elinden taç giymiş oldu. Ancak Kraliçe Maria bir yıllık evliliğinin ardından Jolende isimli bir kız çocuğu doğurduktan kısa süre sonra 1212 yılında aniden öldü. Kraliçenin ölmesi üzerine kocası Jean'ın krallık unvanı tehlikeye girdi. Bu durumda Jean krallığı kaybetmemek için; kızı Jolande'nin babası olmak vasfıyla o evleninceye kadar krallığı yürütme hakkına sahip olduğunu iddia ederek krallığını meşru bir zemine oturtmaya çalıştı⁴²⁰.

Jean de Brienne 1212'de miadı dolan barış anlaşmasını tazeleyerek Sultan el-Âdil ile beş yıllık yeni bir anlaşma yaptı. Ancak Kral Jean, sulh ve refah ortamına rağmen mütareke süresi henüz tamamlanmadan Roma'ya elçiler göndererek papaya; "Doğu'daki Hristiyanların güvenliklerinin kalmadığını ve derhal yeni bir Haçlı

⁴¹⁸ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 131, 161-162.; Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 154.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 89.

⁴¹⁹ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 117 vd.

⁴²⁰ Ernoul, **Qhronique D'Ernoul et de Bernard le Tresorier**, (Prepare:M. L. de Mas Latrie), Societe de L'Histoire de France, no: 6, M.DCCC LXXI, Paris 1871, s. 407 vd.; Jaques de Vitry, **Historie des Croisades**, (P. M. Guizot'un 1824 tarihli Fransızca çevirisinden Farsça'ya çeviren: Abdullah Nasırı Tahiri; **Ceng-i Pencom-i Salibi Tarih-u Beytü'l-Mukaddes**), Pejuhişkah-i Havza ve Danişgah, Kum, şemsî 1393 m. 2014, s. 108 vd.

Seferi düzenlenmesi gerektiğini” bildirdi⁴²¹. Diğer taraftan Haçlı devletlerine komşu olan Müslümanlar ile İtalyan tacirler arasında ticari faaliyetler gittikçe büyüyerek devam etmesine rağmen, İtalyan tacirler daha fazlasını kazanabilme hırsıyla, Venediklilerin İstanbul’u ele geçirdikleri gibi İskenderiye’nin de kendi kontrollerinin altına girmesini arzu ediyorlardı. Onlar da bu düşüncelerini gerçekleştirebilmek için papaya baskı yapmaya başladılar. Zaten sarsılan otoritesini yeni bir Haçlı Seferi ile kotarmayı düşünen Papa III. İnnocentius, 1215 yılında Roma’da büyük bir konsil toplanmasına karar verdi. Papanın başkanlığında toplanan Dördüncü Lateran Konsili’nde, Hıristiyanlık âleminin bütün dinî sorunları görüşülerek karara bağlandı. Ayrıca konsilde Bizans Kilisesinin yeniden papalığa katılması, en önemlisi de yeni bir Haçlı Seferi yapılması kararları alındı⁴²².

2.2. İslâm Dünyası’nda Durum

2.2.1. Abbasî Hilâfeti

Selahaddin Eyyûbî’nin Fatımî Hilâfeti’ne son vermesiyle (1171) İslâm Dünyası çift başlı bir temsiliyetten kurtulmuş, Abbasî Hilâfetinin önderliğinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak bu önderlik temsilden ileriye gidememiş, halifelerin İslâm ülkeleri ve liderleri üzerinde menfî veya müsbet bir etkileri söz konusu olmamıştır. Beşinci Haçlı Seferi esnasında hilâfet makamında kırkbeş yıl kalarak en uzun süre halifelik yapma unvanına sahip, Abbâsî Halifesi Nasır Lidinillah (1180-1225) oturuyordu. Öte taraftan Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Sencer’in Oğuzların elinde esaret altında kalmasının ardından, Harezm valisi Kızılarşan Atsız bağımsızlık ilan ederek Aral Gölü’nün Doğusunda bir Harezmşahlar Devleti (1157-1231) kurmuştu. Harezmşahlar Devleti kurulduğu andan itibaren yayılmacı bir politika izlemiş, hatta sultanları kötü ilişkiler içerisinde bulundukları Abbasî Hilâfetini tamamen ortadan kaldırmayı arzulamışlardı⁴²³.

⁴²¹ Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 158.; Vitry, *History of Jerusalem*, s. 119.

⁴²² Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 117-129. (4. Lateran Konsili aşağıda daha geniş ele alınmıştır).

⁴²³ Angelika Hartmann, *Nasır Lidinillah*, DİA, C. XXXII, s. 400.; Hakkı Dursun Yıldız, *Abbâsîler*, DİA, C. I, İstanbul 1988. (ss. 31-48).

Eyyûbîler İslâm Dünyası için büyük tehdit oluşturan devasa Haçlı orduları ile ölüm kalım mücadelesi içerisindeyken, Halife Nasır bu sırada tüm imkânlarını nüfuz mücadelesi içerisine girdiği Harezmşahlar'a karşı vermektedir. Haçlılar ile Müslümanlar arasında Dimyat önlerinde şiddetli çarpışmaların olduğu 1219 yılında, Cengiz Han'ın Harezmşah Sultanı Muhammed'e gönderdiği elçileri öldürülmüş, bu yüzden Harezmşahlar Devleti Moğolların istilasına karşı karşıya kalmıştı. Sıranın kendisine geleceğini düşünmeyen Abbasî Halifesi Nasır Lidinillah ise bu duruma içten içe sevinmekteydi⁴²⁴.

2.2.2. Anadolu Selçuklu Devleti

Büyük Selçuklu Sultanı Berkıyaruk 1104 yılında ölmeden kısa bir süre önce kardeşi Muhammed Tapar'a Suriye'yi, küçük kardeşi Sencer'e Horasan bölgelerini iktâ etmişti⁴²⁵. Büyük Selçuklu İmparatorluğunun son sultanı olan Sencer, 1153 yılında Oğuzlar'la Belh civarında yaptığı savaşı kaybederek esir düşmüş, 1156 yılında esaretten kurtularak devletin başına geçmesine rağmen, yaşlı sultan iç ve dış sorunlarla baş edemeden 1157 yılında vefat etmişti. Onun ölümü ile Büyük Selçuklu İmparatorluğu da fiilen tarih sahnesinden çekilmişti⁴²⁶.

Doğu'da Büyük Selçuklu Devleti tarihe karışırken; Anadolu Selçuklu Devleti ise istikrarlı bir şekilde Anadolu topraklarında hakimiyet alanını genişletmekteydi. Sultan I. Kılıçarslan'dan sonra yerine geçen oğlu Mesut (1116-1155), II. Haçlı Seferi ordularına Anadolu topraklarına adım atmalarının bedelini çok ağır ödetmiş, onun ardından yerine geçen oğlu II. Kılıçarslan (1155-1192), Türkleri Anadoludan söküp atma planları yapan Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'u 1176 yılında Miryokefalon'da hezimete uğratarak bu toprakların ebediyete kadar Türk yurdu olarak kalacağını mührünü vurmuştu⁴²⁷. II. Kılıçarslan'dan sonra tahta geçen

⁴²⁴ Geniş bilgi için bkz.: İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara 2000.; Hakkı Dursun Yıldız (Editör), **Harezmşahlar Devleti**, C. IX, DGBİT, Çağ Yay., İstanbul, s. 19-43.

⁴²⁵ Geniş bilgi için bkz.: Abdülkerim Özaydın, **Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)**, İstanbul Üniversitesi Yay., No: 4280, İstanbul 2001.; Sevim, *Suriye - Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*.

⁴²⁶ Mehmed Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, C. V, TTK Yay., Ankara 1991, s. 399-465.

⁴²⁷ Sevim - Yücel, **a.g.e.**, s. 122-155.

Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211), 1211 yılında İznik Rum Hükümdarı Theodor Laskaris ile Alaşehir’de yaptığı savaşta hayatını kaybetmiş, yerine oğlu İzzeddin Keykavus tahta geçmişti⁴²⁸.

İzzeddin Keykavus döneminde (1211-1220) Anadolu toprakları üzerinde bir Haçlı tehdidi söz konusu olmadığı gibi, Haçlılarla Selçuklular arasında iyi ilişkiler gelişmeye başlamıştı. Kıbrıs Haçlı Kralı Hugue (Hugh) ile 1214 yılında ticaret anlaşması imzalanmış, Anadolu Selçukluları; Pisalılar, Provensler, Cenevizliler ve Venedikliler aracılığıyla Avrupa’ya ticareti deniz yolu ile yapmaya başlamışlardı. Nitekim bu iyi ilişkilerin ardından Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus, Beşinci Haçlı Seferi için deniz yoluyla Filistin’e giden Macar Kralı II. Andrew’a 1218 yılında Anadolu topraklarından geçerek sorunsuz bir şekilde ülkesine geri dönmesine izin vermiştir⁴²⁹.

2.2.3. Eyyûbîler

Mısır’da Eyyûbîler Devleti’ni kuran (1171) ve bölgede Haçlıların gücünü kıran Selahaddin Eyyûbînin vefatının ardından (1193); büyük oğlu el-Efdal babasının varisi sıfatıyla Suriye ve Filistin’de, ortanca oğlu el-Aziz Osman Mısır’da, küçük oğlu ez-Zahir Gazi de Halep’te sultanlıklarını ilan ederken, başlarında Eyyûbî hanedan üyelerinden birinin bulunduğu birçok özerk beylikler kuruldu⁴³⁰. Ancak Dimaşk ve Mısır Sultanı olan iki kardeş arasında çatışma çıkınca bunu fırsat bilen Zengî hanedanının şehzadeleri Mardin’deki Artukoğulları ve Ahlat Hakimi Bektimur ile ittifak ederek bir darbe hazırlığına giriştiler. Bu sırada Maverâ-i Ürdün bölgesini iktâ olarak elinde bulunduran Selahaddin’in kardeşi el-Âdil (Saphadin)⁴³¹ Kerek’ten

⁴²⁸ İbn Bîbî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadi, **El-Evamiru’l-Alaiyye fi’l-Umuri’l-Alaiyye (Selçukname)**, (Çev.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, Ankara 1996, s. 12-15.; Ayrıca bkz.: Tuncer Baykara, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, TTK Yay., XXIV. Dizi, Sayı: 20, Ankara 1997.

⁴²⁹ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, 2. Baskı, TTK yay., Dizi: VII, Sayı: 32, Ankara 1988, s. 109-117.; Evin Esmen – Arda Kısakürek, **a.g.e.**, 11. Kitap, s. 168.; Ayrıca bkz.: Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, TTK Yay., XXIV. Dizi – Sayı: 23, Ankara 1997.

⁴³⁰ İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 85.; Makrîzî, **Kitabu’s-Sülûk**, C. 1/1, s. 114 vd.; P. M. Holt, **a.g.e.**, s. 78.

⁴³¹ Avrupalılar Selahaddin’in kardeşi el-Âdil’e Saphadin adını vermişlerdir. Bkz. Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 48,55.

hızlı hareket ederek bu isyanı başlamadan akamete uğrattı⁴³². Bir süre sonra Mısır Sultanı el-Aziz'in ölmesi üzerine 1199 yılında Mısır'a gelen el-Âdil, Eyyûbî Sultanı unvanıyla devletin başına geçti. El-Âdil tahta geçince Dimaşk'ı da ele geçirerek buranın hükümdarı olan yeğeni el-Efdal'i Samsat'a gönderdi. Büyük oğlu Ebû'l-Meali Nasiruddin el-Kâmil Mahmud b. Âdil (el-Kâmil)'i Mısır'a, diğer oğlu Melik Muazzam Şerafeddin Îsâ b. Adil (el-Muazzam)'i Dimaşk'a, küçük oğlu Eşref Muzafferuddin Musa b. Adil (el-Eşref)'i ise Harran ve el-Cezire bölgelerine vali olarak atadı⁴³³. Eyyûbîlerin yeni sultanı Haçlılara karşı yumuşak bir siyaset izleyerek Selahaddin zamanında yapılan sulh antlaşmasını yeniledi. Avrupa'dan yeni Haçlı ordularının gelmesini önlemek amacıyla başta İtalyan tüccarlar olmak üzere Avrupalı tüccarlara büyük imtiyazlar tanıdı. Onun döneminde Eyyûbîler Ahlat'a kadar Güneydoğu Anadolu topraklarını (1208) ve Yemen'i (1215) hakimiyetleri altına aldılar. Beşinci Haçlı Seferi sırasında 73 veya 75 yaşında olan sultan, Haçlıların Silsile Kulesi'ni ele geçirerek Dimyat'ı kuşattıklarını haber alınca üzüntüsünden hastalarak 10 Eylül 1218'de vefat etti⁴³⁴.

2.3. Beşinci Haçlı Seferini Hazırlayan Faktörler

2.3.1. Ortadoğu'da Beşinci Haçlı Seferi Beklentisi

Yukarıda da kısaca temas ettiğimiz üzere aslında Selahaddin'in vefatından sonra Eyyûbîlerin Haçlılara karşı izlediği savaşa dayalı aktif politikaları yerini sulha ve sükûnete dayalı bir siyaset anlayışına terk etmişti. Bu süreçte (1193-1216) Müslümanlar ile Haçlılar arasında ticari ilişkiler gelişmiş, barış ortamı her iki taraf için de huzur ve refahı beraberinde getirmişti. Bu barış ortamını yangın yerine çevirmenin fitilini ilk olarak Kudüs Kralı sıfatını henüz elde etmiş olan Jean de Brienne ateşlemiş oldu. Jean, yukarıda da değindiğimiz gibi 1210 yılında Fransa'dan Akkâ'ya gelip krallık tacını giydikten bir süre sonra 1212'de, Mısır Sultanı el-Âdil ile barış anlaşmasını tazeleyerek beş yıllık yeni bir anlaşma yapmış, ancak mütareke

⁴³² İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 86-89.; Carl F. Perty, **The Cambridge of History Egypt**, Volume: I, Cambridge University Press, Cambridge 2008, p. 221.

⁴³³ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 78 vd.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 101 vd.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 124, 153, 190-194.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 69-73.

⁴³⁴ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 120, 132.; Vitry, *History of Jerusalem*, s. 107 vd.

süresinin üzerinden daha bir yıl geçmemişken Roma'ya elçiler göndererek, papaya kendi varlıklarının devamı ve güvenliklerinin sağlanması adına yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi gerektiğini bildirmişti⁴³⁵. Öte taraftan Sultan el-Âdil Mısır'da ticaret faaliyetlerini yürüten üç bin kadar Avrupalı tacir ile ticarî faaliyetleri geliştirerek, barış sürecini olabildiğince uzun tutmak istiyordu. Ancak İtalyan tacirler, İskenderiye'nin kendi kontrolleri altına alınmasının zamanının geldiğini ve bunu yapabilmek için Haçlıları kullanmanın iyi bir yol olduğunu düşünmeye başlamış, bu düşüncüyü hayata geçirmek ümidiyle papayı yeni bir Haçlı Seferi'ne teşvik etmekten geri durmuyorlardı⁴³⁶.

Ancak bu sırada Papa III. İnnocentius'un Avrupa'nın Kuzeyinde ve Güneyinde yaşayan Katolik Kilisesi'ne muhalif toplumlar üzerine Haçlı orduları göndermesi, İspanya'da başlayıp tüm Avrupa'yı saran Engizisyon Mahkemelerinin başlattıkları “cadı avı” gibi faaliyetler Avrupalı halkları sindirmiş, papalığa olan güvenlerini sarsmıştı. Hele hele binbir zorluklarla hazırlanan 4. Haçlı Seferi ordularının Kudüs'ü kurtarmak yerine bir Hristiyan devleti olan Bizans'ı hedef alması ve Haçlıların burada sergiledikleri vahşet, dindar insanların vicdanlarını sıplatmıştı. İşte tam da kilisenin gözden düştüğü bu ortamda Kral Jean de Brienne'in Avrupa'dan yardım talebiyle gelen elçileri Papa III. İnnocentius'un adeta kurtarıcısı olmuştu.

Papa III. İnnocentius 1213 Nisan ayında, iki yıl sonra Lateran'da bir konsil düzenleme kararını aldı. O bu süre içerisinde Beşinci Haçlı Seferi için uzun bir araştırma, planlama ve hazırlık zemini ortamı oluşturmayı düşünmüştü⁴³⁷. İnnocentius 1213 yılında Robert Courçon'u yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi halinde haçı kabul edebilecek insanları ve bu insanların bu işe uygun olup olmadıklarını araştırmak üzere Fransa'ya gönderdi. Papalık legatının görevlendirdiği vaizler bütün Fransa'yı dolaştılar. Robert Fransa'da yaptığı çalışmaların ardından papaya; bu ülkede yeni bir Haçlı Seferi'ne iştirake hazır aralarında genç, yaşlı,

⁴³⁵ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 272.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 158.

⁴³⁶ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 117-129.

⁴³⁷ Powell, **a.g.e.**, s. 16 vd.

çocuk, cüzzamlı, kötürüm ve fahişe kadınların da olduğu binlerce kişinin katılacağı bir ordunun hazır olacağını rapor etti⁴³⁸.

Innocentius, 1214 yılında Müslümanlardan aşırı derecede nefret eden Jacques de Vitry'yi Akkâ'ya Piskopos olarak atadı. Onun asıl görevi; Outremer'de yaşayan Hristiyanları papanın emri altında toplamak, onları Müslümanlara karşı tahrik ve teşvik etmektir. Vitry Akkâ'ya gelip burada gerekli çalışmaları yaptıktan sonra Haçlı birliklerinin koruması altında Tire, Beyrut, Tartus, Trablus, Antakya ve Kıbrıs'a giderek buradaki siyasî durumu gözlemledikten sonra Roma'ya, Müslümanlar ve Hristiyanlar ile alakalı mektuplar göndermeye başladı. O mektuplarında; *Buradaki latinlerin müsrif ve sefih olduklarını ve Doğululara benzediklerini, ruhanilerin rüşvetçi ve muhteris olduklarını, sadece şövalye tarikatleri üyelerinin övülmeye değer alçakgönüllü bir hayat sürdüklerini, Venedik, Cenova ve Pisa gibi İtalyan şehirlerinin tüccarlarının birbirlerine karşı haset duyduklarını, Saracenlerin⁴³⁹ (Müslümanların) büyük bir bölünme içinde olduklarını⁴⁴⁰...* kısaca Vitry; böyle devam ederse Doğu'daki Hristiyanların karşılıklı menfaat elde ettikleri Müslümanlar ile kaynaşabilecekleri tehlikesini ve Müslümanların gücünün parçalandığını haber vererek yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesini istiyordu⁴⁴¹.

2.3.2. Papanın IV. Lateran Konsili'nde Beşinci Haçlı Seferi Çağrısı

Papa III. Innocentius; kutsal papalık tahtını her şeyin üstünde tutmak, kutsal toprakları Müslümanlardan geri almak, tüm Hristiyanları Roma'nın idaresi altında tutabilmek ve herşeyden önemlisi gözden düşen otoritesini kurtarabilmek amacıyla; tıpkı ilk Haçlı Seferinin fitilini ateşleyen Papa II. Urbanus'un yaptığı gibi bir konsil düzenlemeye karar verdi. O, yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi gerektiği kararını bu

⁴³⁸ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 127-128.; Roger of Wendover, **Flowers of History: The History of Endland**, (Latince'den İngilizce'ye çev.: Giles, John Allen, Volume: II, (University of California Library PDF), London 1849, s. 298-302.

⁴³⁹ Saracen: Kelimenin etimolojik kökeni Sina'da yaşayan bir Arap kabilesine dayanmaktadır. Mesudî *et-Tenbih ve'l-İşraf* adlı eserinde bu ismi ilk kez Rumların Müslümanlar için kullandıklarını kaydetmiştir. Bu sözcük Arapça س ر ق kökünden türetildiğinde çalmak anlamına gelmektedir. Haçlı Seferleri sırasında Latin müverrihler Müslümanları aşağılamak amacıyla bu ismi kullanılmışlardır. Bkz., Nasrî, *Tarihi Camii Cengha-yi Salibî*, s. 29.

⁴⁴⁰ İris - Loud, **a.g.m.**, s. 79-97.

⁴⁴¹ Bu mektuplar hakkında bkz: Rötricht Reinhold, **Quinti Belli Sacri Scriptores Minores**, Hard Press, Genevae 1879.; R. B. C. Huygens, **a.g.m.**, s. 72-73.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 130.; www.leeds.ac.uk/arts/.../a_letter_of_jacques_de_vitry_1216.

konsilde aldırmalıydı. Zira konsilde alınan kararların büyük bir itici gücü vardı ve kesindi. Papanın çağrısı üzerine; aralarında Kudüs, İskenderiye ve Antakya Patriklerinin de bulunduğu 71 Kardinal ve Metropolit, 412 Piskopos, 900 kadar ruhban ile pekçok kont ve hükümdardan oluşan kalabalık bir gurup, 11 Kasım 1215 günü Roma’da toplanan IV. Lateran Konsilinde biraraya geldi. Bu konsil Hristiyan Dünyası için İznik Konsili kadar önemli olmasa da son yedi asırdır düzenlenmiş en önemli konsil oldu⁴⁴².

Papa konsilde din adamlarına ve asillere yeni bir Haçlı Seferi düzenlemenin gerekliliği hakkında hararetli bir konuşma yaparak, düzenlenmesini istediği bu seferin Tanrı’nın isteği olduğu vurgusunu yaptı. O da selefleri gibi sefere katılanların günahlarının bağışlanacağından dem vurdu. Hatta insanları gayrete getirmek için yukarıda Çocuk Haçlı Seferi adıyla bir başlık halinde ele aldığımız ve binlerce çocuğun felaketi ile sonuçlanan masum çocukların o dönemde hissettikleri coşkularını da suistimal etti. Papa, herhangi bir yetki ve güce sahip olmayan bu çocukların Mesih adına hayatlarını hiç düşünmeden tehlikeye attıklarını hatırlatarak, büyüklerin de aynı coşku ve istekle Beşinci Haçlı Seferi’ne dahil olmaları gerektiğini kastederek şunları söyledi; *Haçlı Seferi’ne katılan bu çocuklar bizim için bir utanç vesilesidir. Çünkü biz rahat yatağımızda uyurken onlar kutsal mezarı kurtarmak için acele ediyorlardı...*⁴⁴³

Papa sadece şövalyeleri, soyluları, şehirlileri değil, aynı zamanda fakirleri ve güçsüzleri de yeni Haçlı Seferi’ne katılmaya teşvik etmekten geri durmuyor, çocukları ve gençleri de bu harekete dahil etmekte bir beis görmüyordu. Lateran Konsili’nde alınan kararlar gereği; sefere katılacak olanlara çeşitli imtiyazlar verildi ve bütün günahlarının affedileceği vaat edildi⁴⁴⁴. Konsilde beklentilerinin üzerinde ilgi gören ve büyük bir teveccüh ile karşılanan Innocentius, hiç vakit kaybetmeden

⁴⁴² Bu konsilde Beşinci Haçlı Seferi kararının alınmasının yanısıra; rahiplere evlenme yasağı, tüm Hristiyanlara yılda bir kez günah çıkarma, Hristiyan olmayanların farklı bir kıyafet giyinme zorunluluğu... vs. şartlar getirildi. Geniş bilgi için bkz.: Henri Leclercq, **Fourth Lateran Council (1215)**, Catholic Encyclopedia, Robert Appleton Company, Volume 9, New York 1910.; Mehmet Aydın, **Hristiyanlık**, DİA, C. XVII, İstanbul 1998, s. 350.; Erer, **a.g.e.**, s. 67.; Ümrân, **a.g.e.**, s. 138.

⁴⁴³ Munro, **a.g.m.**, s. 524.

⁴⁴⁴ Demirkent, **Haçlılar**, s. 539.; Clayton – Hist S., **a.g.e.**, s. 171 vd.

seferin tarihini, Mesih'in gökyüzüne çıktığı günün yıldönümünü olan 24 Mayıs 1217 olarak ilan etti⁴⁴⁵.

Innocentius'un emriyle 1214-1216 yılları arasında Katolik Hristiyan âleminde her ülkeye, şehirlerden köylere kadar her yere güçlü hitabet sahibi vaizler gönderildi. Vaizler İskandinavya'dan Sicilya'ya, İrlanda'dan Polonya'ya, Macaristan'dan Sardinya'ya kadar tüm Avrupa'ya yayılarak önceki Haçlı Seferleri çağrısında yapılan ateşli konuşmaların benzerlerini yaptılar⁴⁴⁶. 1218 yılında bu seferin lideri olacak olan Pelagius ile birlikte seferin manevi lideri olarak atanacak olan Kardinal Robert de Courçon, Fransa'yı baştanbaşa gezerek halkı bu sefere davet ettiler⁴⁴⁷. Almanya ve Kuzey Avrupa'ya gönderilen vaizler arasında Müslümanlardan aşırı nefret duyan, 1214 yılında Akkâ Piskoposluğuna atanan ve aynı zamanda bir Haçlı vakanüvisti olup Dimyat kuşatmasına katılan Jacques de Vitry ile Paderborn Piskoposluğu'na atanacak olan ve Dimyat kuşatmasına katılarak buradaki anılarını kitap haline getirecek olan, İlahiyat Profesörü Oliver de bulunmaktaydı. Onlar, papa tarafından kutsal toprakları yeniden ele geçirmek, kutsal mabedi özgürleştirmek, gerçek haçı elde etmek amacıyla insanları Haçlı Seferi'ne çağırmak üzere gittikleri yerlerde çeşitli vaazlar verdiler⁴⁴⁸. Özellikle Oliver Paderborn, Köln'deki verdiği hararetli vaazları sayesinde onbinlerce insanın Haçlı Seferi'ne iştirakini sağladı. Oliver bu sefer için 50.000 kişilik bir Alman Haçlı ordusu kurduğu gibi orduyu nakletmek üzere 300 de gemi temin etti ve Haçlı liderleriyle birlikte bu ordunun başında Beşinci Haçlı Seferi'ne bizzat katıldı⁴⁴⁹. Bu sefere sadece İngiltere'den cılız bir katılım oldu. Bunun sebebi İngiltere Kralı John (yurtsuz kral)'un 1214 yılında Fransa Kralı Philippe'e yenilerek kendi lordları karşısında otoritesini kaybetmesi

⁴⁴⁵ Bernard Hamilton, **The Albigensian Crusade and Heresy**, (Ed.: Rosamond McKitterick, David Abulafia), The New Cambridge Medieval History, Volume: 5, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 169 vd.

⁴⁴⁶ Donovan, **a.g.e.**, s. 27.; Powell, **a.g.e.**, s. 1-15.

⁴⁴⁷ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 163-164.

⁴⁴⁸ Biographical Dictionary, **The Cardinals of the Holy Roman Church**, Adakemische Druck, Salvador Miranda 1998-2015, s. 64.; Powell, **a.g.e.**, s. 33 vd.

⁴⁴⁹ Jonathan Howard, **The Crusades; A History of One of Most Epic Military Campaigns of All Time**, Golgotha Press, U.S. Hustonville 2011, s. 77.

sonucunda, 17 Mayıs 1215 yılında Londra'yı ele geçiren baronların baskısı ile sınırsız yetkilerinden feragat ettiği Magna Carta'yı imzalamış olmasıydı⁴⁵⁰.

İnsanları “Tanrı İçin Savaşa” sloganıyla sefere davet eden vaizler, halka vaazlar verirken pekçok mucizevi olayları hikâye etmekteydiler. Geçen asırdan beri akıl tutulması devam eden Avrupalılar, Papa İnnocentius’un kan kokan politikalarını unutarak, yine aynı duygu ve düşüncelerle Haçlı Seferi çağrısına katılmak için koşuşturdular. İlahiyat Profesörü Oliver Paterborn mucizevi üç olayın hikayesini anılarında şöyle demektedir; Cologne (Köln)’de gökyüzünde bazı alametlerin belirmesiyle kainatın yaratıcısına hizmet için coşkulu bir katılım başladı. Ruhanilerin yaşadığı Manster’de Firizya’ya bağlı Bedum adlı köyde, 16 Mayıs hasat bayramı olan Ruhü’l-Kudüs’ün yeryüzüne inmesinden bir gün önce, gökyüzünde üç şekilli renkli bir görüntü oluştu. Beyaz olan şekil Kuzey ve Güneye doğru uzanırken tam ortasından renkli bir şekil uzayarak haça gerilmiş bir insan suretine dönüştü. Gökte beliren insanın başı yana eğikti ve ellerine de mih çakılıydı. Aynı dönemde Frizya’nın başka bir köyünde “haçı taşımaya davet” esnasında gökyüzünde mavi renkli bir haç ortaya çıkmıştı. Bundan başka üçüncü bir görüntü de Ostricht Manastırında, Dokum köyünde Aziz Baniface’in şehit olduğu yerde görüldü. 5 Haziran’da bu azizin merasim töreni için binlerce insan toplanmıştı. Gökyüzünde nuranî beyaz bir haç belirdi. Kuzeyden Güneye doğru hareket eden bu haçı orada bulunan herkes görmüştü...⁴⁵¹.

Joseph P. Danovan da eserinde Rhineland bölgesinden haç ile alakalı etkileyici rivayetlerin dolaştığından bahsederek şu bilgileri aktarmaktadır; Köln yakınlarında Haçlı Seferleri’nin vaaz edildiği Bedum köyünde gökyüzünde üç form belirdi bunlardan ikisi beyaz renkliydi ve aralarında Mesih’in figürünün olduğu söylenmişti. Ayrıca, yine Firisia’nın küçük bir köyünde birçok insan güneşin karşısında mavi renkli bir haç gördüklerini söylediler. Dakkum köyünde ise, Aziz Boniface’in şehit edildiği 5 Haziran günü törenlerinde de binlerce insan Güneye doğru ağır ağır hareket eden büyük beyaz bir haç görmüşlerdi⁴⁵².

⁴⁵⁰ Geniş bilgi için bkz.; Ersan İlal, **Magna Carta**, İ. Ü. Hukuk Fak. Mecmuası, C.: 34, Sayı: I-IV, İstanbul 1968, (ss. 210-242).; Roger, **a.g.e.**, s. 308-338.

⁴⁵¹ Oliver **a.g.e.**, s. 205-206.

⁴⁵² Oliver, **a.g.e.**, s. 205-206.; Donovan, **a.g.e.**, s. 26.

2.3.3. Papanın Beşinci Haçlı Seferi'ne Maddî ve Manevî Desteği

Papa III. İnnocentus 1215 yılı Kasım ayında Kudüs'ü uğursuz kâfirlerden kurtarmak için yapılacak yeni bir Haçlı Seferi çağrısı yaptığında, bu çağrıya ilk olarak Macar Kralı II. Andreas (Andrew) (1205-1235) ile kuzeni Avusturya Hertzugü (Dük) VI. Leopold von Österreich (Ötriş) katılmak istediklerini belirttiler. Akabinde Almanya ve Sicilya'nın genç imparatoru II. Friedrich de haçı kabul etti. Haç üzerine yemininin ardından Sicilya tahtını çocuk yaştaki oğluna devredeceğini ve kutsal savaşa iştirak edeceğini papaya vaat etti. Ancak 1216 yılında sefer için her tarafta hazırlıklar başlayınca, Almanya'daki sorunları halletmeden sefere çıkamayacağını Papa III. İnnocentius'a bildirerek ondan yolculuğunu erteleme izni istedi⁴⁵³.

1216 Mayıs ayında Papa III. İnnocentius seferin mali masrafları için yeni vergiler ihdas etti. Savaş masraflarında harcanmak üzere ilk etapta papalık hazinesinden 30.000 Paund aktarılması talimatını verdi. Daha sonra kendisi de sefer için 3.000 gümüş Alman Markı daha bağışladı. Kardinallere gelirlerinden onda birini sefer harcamaları için bağışlamalarını emretti. Ayrıca sefer harcamalarında kullanılmak üzere serefe katılamayanlara üç yıllık özel bir vergi yükledi. Sefere katılacak olanların, Yahudilere olan borçlarının erteleneceğini vaat etti⁴⁵⁴. Mısır Eyyübî Sultanı el-Âdil'e bir mektup yazarak onu Tanrı'nın gazabı ile tehdit etti. Bu gazap gelmeden ondan kutsal toprakları barışçıl yollarla kendilerine teslim etmesini istedi. Ayrıca mektubunda; Yohanna İncili'nde bildirilen "Deccal" (Apocalypse)'in⁴⁵⁵ 666 yılını doldurduğunu ve canavarın canlanmak üzere olduğunu bildirdi. Tabii bu mektup sultanı korkutmaya yetmedi ve onu pek etkilemedi⁴⁵⁶.

Papa, daha sonra Cenova ile Pisa arasındaki anlaşmazlığı çözümlemek ve her iki şehrin Haçlı kuvvetlerinin gemilerle naklini üstlenmelerini sağlamak üzere

⁴⁵³ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 143.

⁴⁵⁴ Roger, **a.g.e.**, s. 344-355.; Schaff, **a.g.e.**, s. 175.

⁴⁵⁵ Apocalypse karakteri günümüzde "X- Men The age of Apocalypse" adıyla çizgi roman ve çizgi filmlerde kıyametin canavarı olarak gösterilmektedir. Buna göre; Nil nehri kıyısında ortaya çıkan bir mutant, mahşerin dört altısı olan savaş, kıtlık, ölüm ve hastalık şeklinde tavsif edilmekte ve küçük saf beyinlere nakşedilmek istenmektedir. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/X-Men:_Apocalypse; www.terororgutleri.com/tag/apocalypse-nedir/

⁴⁵⁶ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 159-160.; Donovan, **a.g.e.**, s. 86.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 128.

Perugia'ya gitti. Burada İtalyan ticaret gemilerinin Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Müslümanlar ile ticaret yapmalarını yasakladı. Hristiyan gemilerinin sadece Haçlı askerleri ve mühimmat taşımak üzere bu bölgelere gidebileceğini, buna uymayanların aforoz edileceğini ilan etti. Daha sonra ateşli bir hastalığa yakalandı ve kısa bir süre sonra henüz Haçlı ordularının yola çıkmalarını göremeden 16 Temmuz 1216'da Perugia'da öldü⁴⁵⁷. Ölümünden iki gün sonra seçim yapıldı ve 25 Temmuz 1216'da Büyük Kardinal Savelli, Honorius III. unvanıyla papalık makamına oturdu. Honorius papa olduktan sonra selefinin politikasını aynen devam ettirdi ve birkaç gün sonra Akkâ'ya, Kudüs Kralı Jean de Brienne'e bir mektup göndererek Haçlı Seferi'nin başlamak üzere olduğunu bildirdi⁴⁵⁸.

2.4. Haçlıların Filistin Topraklarına Saldırıları

2.4.1. Macar, Avusturya ve Kıbrıs Haçlı Kuvvetlerinin Akkâ'da Toplanmaları

1216 yılında İstanbul Latin İmparatoru Henry ölmüş ve tahtına varis olacak bir çocuk bırakmamıştı. Latinler tahta geçirmek üzere, kraliçenin dayısı olan Macar Kralı II. Andrew ile biraderi olan Pierre de Courtenay arasında bir karar aşamasına girmişlerdi. Papa, Kral Andrew'a Haçlı Seferi'ne iştirak etmesi durumunda İstanbul İmparatorluğu için kendisini destekleyeceğini, ülkesinin ve krallığının kendi koruması altında olacağını sözünü verdi⁴⁵⁹. Bunun üzerine Andrew, Avusturya-Macaristan ve İstanbul Latin Kralı olmanın hayallerini kurarak Haçlı Seferi hazırlıklarını süratle tamamladı. Ağustos 1217'de yola çıkarak Avusturya'ya geldi, burada kuzeni Dük Leopold birlikleriyle ona katıldı ve buradan hareketle Dalmaçya'daki Spalato kıyılarına geldiler⁴⁶⁰. Onlara; Töton Şövalyelerinin büyük üstadı Hermann von Salza, Andechs-Merania Dükü VII. Otto, Bamberg Piskoposu Egbert ile pekçok asilzade de katılmıştı. Burada toplanan ordu 20.000 şövalye ve 12.000 piyade gücünden oluşmaktaydı⁴⁶¹.

⁴⁵⁷ Donovan, **a.g.e.**, s. 27-28.; Powell, **a.g.e.**, s. 88.

⁴⁵⁸ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 129.; Donovan, **a.g.e.**, s. 28.

⁴⁵⁹ Donovan, **a.g.e.**, s. 29.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 129-130.

⁴⁶⁰ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 169-170.; Smith, **a.g.e.**, s. 67.

⁴⁶¹ Howard, **a.g.e.**, s. 72 vd.

Avusturya Dükü Leopold, Eylül ayı başlarında birkaç Venedik ticaret gemisi ile anlaşarak birlikleriyle 16 günde Akkâ'ya ulaştığı günlerde Andrew, halen Spalato'da ordusunu nakletmek için kiralık gemiler temin etmeye çalışmaktaydı. Ancak o sadece iki gemi bulabilmişti. Ordusunu nakletme işleri ile uğraşan Andrew, o günlerde Pierre de Courtenay'ın Papa III. Honorius'un elinden taç giyerek İstanbul tahtına oturduğunu öğrendi ve doğal olarak Haçlı Seferi için taşıdığı bütün manevi coşkusunu kaybetti⁴⁶². Zaten Papa III. Honorius, Macar kralını bu seferin lideri olarak düşünmediğini de her haliyle belli etmişti⁴⁶³. Andrew bir defa yola çıktığı bu Haçlı Seferinden artık geri dönemezdi. Mecburen aralarında husumet bulunan Venedikliler'e başvurmak zorunda kaldı. Venedik Dük'ü Peter Ziani'den; Dördüncü Haçlı Seferi esnasında Venedikliler'in ele geçirdiği Zara'dan vazgeçmek ve onların kendi topraklarında ticari faaliyetlerinin önünü açmak koşulu ile 10 gemi daha temin edebildi. Buna rağmen ordusunun tümüne yetecek kadar gemi bulamamış ve Leopold'tan 14 gün sonra kutsal topraklara yelken açabilmişti. Bu durumda kral ordusunun bir kısmını Akkâ'ya naklederken geri kalanlar ise kışı geçirmek üzere Spalato'da beklemek zorunda kalmışlardı⁴⁶⁴.

2.4.2. Haçlıların Müslüman Topraklarına Saldırıları

1217 yılı sonbaharında Kıbrıs Kralı I. Hugh beraberinde Lefkoşe Latin Piskoposu Eustorgue of Montaigun ve Trablus Kontu VI. Bohemund ile birlikte Kıbrıs Haçlı kuvvetlerinin başında Akkâ'ya gelerek Macar ve Avusturya Haçlı orduları arasında yerini aldı⁴⁶⁵. Akkâ'da toplanan kuvvetler arasında Turkopol denilen paralı Peçenek ve Kuman askerleri de bulunmaktaydı⁴⁶⁶. Kral Jean de Brienne, gelen bu destek kuvvetlerle Müslümanlara karşı topyekûn saldırıya geçmenin planlarını yapmaya başladı. Sultan el-Âdil ile yapılan beş yıllık antlaşmanın müddetinin dolmasını da fırsat bilerek, Beşinci Haçlı Seferini hemen

⁴⁶² Vitry, **History of Jerusalem**, s. 108.

⁴⁶³ Thomas William Smith, **Pope Honarius III and the Holy Land Crusades 1216-1227**, Royal Holloway, University of London, 2013, s. 56.

⁴⁶⁴ Setton, **a.g.e.**, C. II, s. 387-388.; Howard, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁶⁵ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 160, 171.; Necmettin Ayan, **Haçlı Seferlerinde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)**, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, S. B. E., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014, s. 82.

⁴⁶⁶ Setton, **a.g.e.**, C. II, s. 354.

başlatmayı düşünüyordu. Bu münasebetle Haçlı liderleri ile bir toplantı yaparak onları Kudüs ve Mısır üzerine yönlendirmeye teşvik etti. Ancak onlar kralın bu teşviklerine ihtiyatlı yaklaştılar ve Mısır'a hareket etmek için Avrupa'dan diğer kuvvetlerin gelmesini beklemeyi tercih ettiler⁴⁶⁷.

Kralın ısrarcı tutumu üzerine 3 Kasım 1217 Cuma günü birleşik Haçlı ordusu Akkâ'dan yola çıktı. Bu orduya Kudüs Kralı Jean de Brienne, Macar Kralı Andrew ve Kıbrıs Kralı Hugh olmak üzere üç kral liderlik ediyordu. Ayrıca orduya Avusturya ve Miran Dükleri, Lord Wolter Avesnes başta olmak üzere çok sayıda asilzade ile Nikozya, Raab, Erlau, Macaristan, Bayeux, Bamberg, Zeitz, Munster ve Utrecht Piskoposları da iştirak ettiler⁴⁶⁸. Haçlı ordusu Estralon (Esdrae/Esdraelon) ovasından geçerek Müslüman topraklarına girdi. Sayıları Üçüncü Haçlı Seferi'nden beri bu topraklarda görülen en büyük ordu idi. Haçlılar önce Kudüs yolu üzerinde bulunan Beysan (Beth-shaan)'ı işgal ettiler. Cumartesi ve Pazar günü Beysan'dan Banyas'a kadar bütün sahil şeridini yağmalayarak karşılarına çıkan her Müslümanı kılıçtan geçirdiler, kadın ve çocukları esir aldılar⁴⁶⁹.

Haçlıların Akkâ'dan yola çıktıklarını haber alan Sultan el-Âdil süratle Filistin'e geldi. Ancak yanında az sayıda kuvvet olduğundan Haçlılar karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Dimaşk Valisi Mutemid'e bir mektup yazarak; Haçlılara karşı gerekli istihkâm tedbirleri almasını, Dariya'daki hasadı kaleye taşıtarak stoklamasını, su kanallarını Dariye arazisine akıtarak Haçlıların geçecekleri yerleri çamur bataklığına çevirmesini emretti⁴⁷⁰. Haçlıların Dimaşk üzerine yürümelerini önlemek üzere Mercu's-Suffar (Aclun Kalesi)'a gelerek burada karargâhını kurdu. Kudüs'ü koruması için Dimaşk hâkimi olan oğlu el-Muazzam'ı Nablus'a gönderdi. El Muazzam, Kudüs ile Nablus arasındaki Akabatu'l-Leben'e gelerek burada karargâhını kurdu⁴⁷¹.

⁴⁶⁷ Rohricht, **a.g.e.**, s. 722.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 117,118, 131.

⁴⁶⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 200.

⁴⁶⁹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 272-273.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 102.; Donovan, **a.g.e.**, s. 33.

⁴⁷⁰ İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 67.

⁴⁷¹ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 186.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 67.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 131.

Kral Jean, her ne kadar ordunun başındaymış gibi görünse de Avusturya - Macaristan kuvvetleri Andrew'a, Kıbrıs kuvvetleri Hugh'a, tarikat şövalyeleri de kendi üstadlarına itaat etmekteydiler. Jean başında bulunduğu askerlerin kendi emrini dinlemediklerini, disiplinsiz ve laubalilik içerisinde olduklarını görünce bu ihtilaflı durumda Dimaşk üzerine yürümeye ve el-Âdil'in ordusuna karşı saldırıya geçmeye cesaret edemedi. Haçlılar ne yapacaklarını bilemez halde Beysan'dan Kuzeye yönelerek 11 Kasım günü Ürdün'ü geldiler. Daha sonra Taberiye Gölü'nün Doğusundan Telhum (Capharnaum - Kefar Nahum)'u dolaştılar ve Celile (Galilee) üzerinden Hristiyanların yaşadığı Banyas (Bethsaida-Bashan)'a vardılar. Burada kutsal mekanları ziyaret edip hediyelik manevi değeri bulunan antik eşyalar topladıktan sonra Akkâ'ya geri döndüler⁴⁷². Akkâ Piskoposu Jacques de Vitry esir alınan çocukları annelerinden ayırarak onları Hristiyan akidesine göre vaftiz etti ve kilise rahibelerinin maiyetine verdi⁴⁷³. Bir süre sonra yeniden Akkâ'dan çıkan Haçlı kuvvetleri Sur, Beledü's-Şefik ve Sayda şehirlerine saldırdılar. Burada yaşayan insanlar şehirlerini terkederek canlarını zor kurtardılar. Haçlıların bu saldırıları da yağma ve çapulculuk ile sınırlı bir hareketten öteye geçemedi bitti⁴⁷⁴.

Aralık ayında Kral Jean, Tabor Dağı'nda (Cebeli't-Tur) el-Âdil'in bölgedeki Haçlıları kontrol amacıyla 1210 yılında inşa ettirmiş olduğu bir kaleyi ele geçirmek üzere harekete geçmek istedi. Ancak ne Leopold ne de Hugh bu sefere katılmak istediler. Bu durumda Kudüs patriği bütün ruhanileri ve askerleri kışlada topladı. Elinde ahşaptan yapılmış olan eski bir haçın kırık bir parçasını tutuyordu⁴⁷⁵. Patriğin burada yaptığı ateşli konuşması Haçlıların maneviyatlarını arttırdı ve derhal haçın gölgesi altında birleştiler. Kral Jean, Kudüs patriğinin topladığı kuvvetler ile 30 Kasım Perşembe günü tarikat şövalyelerinin hazırlanmasını beklemeden Akkâ'dan yola çıkarak şehrin 25 mil Güneydoğusuna düşen Tabor Dağı'na 3 Aralık 1217'de ulaştı. En önde kırık haç elinde tutan Patrik, onun arkasında diğer ruhbanlar, onların arkalarında da Kral Jean ve ordusu olmak üzere belirli bir düzen içerisinde saatlerce dağa tırmandılar. Haçlılar zirvedeki kale önlerine ulaşınca burada bir karargâh

⁴⁷² Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 171.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 67.; Donovan, **a.g.e.**, s. 33-34.

⁴⁷³ Oliver, **a.g.e.**, s. 202.

⁴⁷⁴ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 277.

⁴⁷⁵ Bu haç, Selçuklu emirlerinden Atsız veya Artuk Bey'in Kudüs'ü fethettikleri sırada parçalanan, bir parçası kaybolmuş olan kırık bir haç idi. Bkz. Oliver, **a.g.e.**, s. 200.

kurdular. Gece boyunca kuşatma hazırlıkları ve surları aşmak için büyük bir merdivenler yaptılar. 5 Aralık sabahında saldırıya geçtiler ve merdivenleri kalenin surlarına dayadılar. Ancak Müslümanlar Zarak dedikleri petrolden müteşekkil bir sıvıyı ateşleyip onların üstüne dökünce, merdivenler tutuştu ve üstündekiler yanarak yere düştüler⁴⁷⁶. Haçlılar yanlarında getirdikleri kadim haçın manevi gücüne güvenmelerine rağmen, kaledeki Türklerin savunmalarını kıramadılar. Bu durum ordudaki askerlerin maneviyatını bozdu. Kral Jean çaresizlik içinde iki gün boyunca hiç birşey yapmadan arkadan gelecek olan tarikat şövalyelerini bekledi. Onlar gelince Haçlılar hep birlikte şiddetle saldırıya geçtiler. Bu amansız çarpışmalar esnasında kale komutanı emir Bedrettin Muhammed el-Hakkârî hayatını kaybetti⁴⁷⁷.

Haçlılar tarikat şövalyelerinin desteği ile yaptıkları bu ikinci taarruzdan da bir netice alamadılar. Zaten kaleyi kuşatacak mancınık ve sair aletleri ile bu dağa çıkarmaları mümkün olmadığı için beraberlerinde getirmemişlerdi. Kral Jean 17 gün boyunca muhasara altında tuttuğu kalenin kuşatmasını 20 Aralık'ta sonlandırmak zorunda kaldı ve eli boş bir vaziyette Akkâ'ya geri döndü⁴⁷⁸. Yanlarında aralarında çocukların da bulunduğu bazı Müslüman tutsaklar getirmişlerdi. Piskopos Vitry aynı şekilde bu çocukları da vaftiz ederek kilisenin hizmetine gönderdi. Kral Jean bundan başka herhangi bir askerî seferde bulunmadı ve Avrupa'dan gelecek olan Haçlı ordularını beklemeye başladı⁴⁷⁹. Sultan el-Âdil ise Tabor (Tur) Kalesinin Haçlıların hedefi haline geldiğini görünce burayı yıktırdı, içindeki askerleri silah ve malzemelerle birlikte Mısır'a gönderdi⁴⁸⁰.

1218'in Noel arefesinde, Aralık ayının son günlerinde, Macar kralı hastalanarak yatağa düştü. Bu arada saldırı ve yağma peşinde olan kralın kızkardeşinin oğlu Dionise, 500 kişilik bir Macar birliğini yanına alarak kimsenin iznini almaya gerek duymamış, Bekaa Vadisi üzerinden Hz. İsa'nın havarilerinden Aziz Andreas ve Aziz Petrus'un yaşadığı Sayda (Sidon)'yı ele geçirmek üzere

⁴⁷⁶ Rohricht, **a.g.e.**, s. 726.

⁴⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, (Arapça) C. VIII, s. 952.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 188.

⁴⁷⁸ Vitry, **History of Jerusalem**, s. 107-108.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 274.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 187.; Erer, **a.g.e.**, s. 67.

⁴⁷⁹ Vitry, **History of Jerusalem**, s. 109.; Donovan, **a.g.e.**, s. 34-35.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 131.

⁴⁸⁰ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 274.; İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 593.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 184.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 132.

Akkâ'dan Kuzeye doğru hareket etmişti⁴⁸¹. Ancak bu birlik Lübnan dağlarını geçerken Sarepta mevkiinde sahilden esen şiddetli bir kar fırtınasına yakalandı. Soğuktan dolayı atlar ve zayıf kimseler daha fazla ilerleyemediler ve burada donarak öldüler. Bunlardan sadece üç kişi sağ olarak Akkâ'ya geri dönebildi⁴⁸².

2.4.3. Macar Kralı II. Andrew'un Kutsal Toprakları Terk Etmesi

1218 yılı Ocak ayının başlarında Macar Kralı Andrew iyileşti. Kıbrıs Kralı Hugh ile birlikte Tripoli (Trablus) Kontu IV. Bohemund ile Hugh'un kızkardeşi olan Melisende de Lusignan'ın 10 Ocak'ta yapılacak olan düğün törenine katılmak üzere Trablus'a gitti. Henüz 23 yaşında olan Kral Hugh Trablus'ta düğün törenleri sürerken ansızın orada öldü⁴⁸³. Macar kralı Akkâ'ya döner dönmez Haçlı Seferi görevini tamamladığını söyledi ve askerlerine Macaristan'a dönmek üzere hazırlanmalarını bildirdi⁴⁸⁴. Andrew, gerçekte Filistin'de askerî faaliyetten çok kutsal eşya toplamakla uğraşmıştı. Kutsal eşyalar arasına; Kana Düğünü'nde kullanılmış bir testi, Harun Peygamber'in asısından bir parça, Aziz Thomas Bartholomeus'un sağ eli ve Aziz Stephanus ile Azize Margaret'in kafatasını dahil etmişti⁴⁸⁵. Diğer Haçlı liderlerinin ve Patrik'in ısrarlarına rağmen Andrew kararından vaz geçmedi. Şubat 1218'de Macar Kralı Andrew birliklerinin başında şehri terk ederken, Kudüs Patriği onu aforoz etti⁴⁸⁶.

Kral Andrew ordusunu Lübnan sahillerinden Trablus'a, oradan da Antakya üzerinden Çukurova'ya götürdü. Burada Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'tan muhtemelen para karşılığı sağladığı izin ve güvenlik ile Anadolu'yu

⁴⁸¹ M. Said Ümran *El-Hamsetü'l-Salibiyyetü'l-Hâmise* adlı eserinde; *Dionise'nin başında olduğu bu birliğin Hristiyanların yaşadığı Sayda'ya saldırdığını, şehirden dağlara kaçan şehir halkının birleşerek Haçlılar'a saldırdığını, Dionise'nin bu saldırıda öldüğünü...* kaydetmektedir. Bkz. Ümran, **a.g.e.**, s. 174-175.

⁴⁸² Oliver, **a.g.e.**, s. 202.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 164.; Donovan, **a.g.e.**, s. 35.; Rene Grousset, **Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem 1188-1291**, Tome: III. L'anarchie Franque. Paris 1936, s. 230-231.

⁴⁸³ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 173.; Donovan, **a.g.e.**, s. 35.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 132.

⁴⁸⁴ Ümran, **a.g.e.**, s. 176.

⁴⁸⁵ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 131-132.; Ümran, **a.g.e.**, s. 176.

⁴⁸⁶ Oliver, Lord Wolter Avesnes'in de bir süre sonra ülkesine döndüğünü, ancak 40 kadar askerini Kudüs'e hizmet için kutsal topraklara vakfettiğini ve onların bir yıllık iâşe ve ibatelerini temin edecek kadar para bıraktığını kaydetmektedir. Bkz. Oliver, **a.g.e.**, s. 200, 202.

geçip İstanbul üzerinden ülkesine döndü⁴⁸⁷. Ülkesine döndükten sonra Papa III. Honorius'a bir mektup yazarak; *krallığındaki kargaşalar yüzünden ülkesine dönmek zorunda kaldığı* şeklindeki özürünü beyan ederek afarozunun kaldırılmasını istedi⁴⁸⁸. Andrew'un ardından Kıbrıs Haçlıları da Akkâ'dan ayrılıp adaya geri döndüler. Avrasya Dükü Leopold ise Kral Jean'ın yanında kalarak diğer Haçlı ordularının gelmesini bekledi. Ancak ordusunun masraflarını karşılayacak parası kalmamıştı. Bunun için Cebayl Kontu Guido Embriaco'dan 50.000 Bizans altını borç almak zorunda kaldı⁴⁸⁹. Netice itibariyle 1217 yılının Haçlı savaşları disiplinsizlik, plansızlık, savaşı yönetecek güçlü bir liderin olmaması gibi nedenler yüzünden akamete uğramış oldu.

2.5. Haçlıların Dimyat'ı Ele Geçirme Faaliyetleri

2.5.1. Akkâ'da Toplanan Haçlı Liderlerinin Savaş Planları Yapmaları

Hollanda Kontu I. William komutası altında Hollandalı, Flandralı ve Frizyalı Haçlılar her türlü savaş aletleriyle mücehhez büyük bir donanma ile aşağı Rhein (Ren) bölgesinden yola çıkarak Temmuz 1217'de Portekiz'e ulaşmış ve buradan Gaeta'ya kadar ilerlemiş, ancak yaklaşan kış şartları nedeniyle burada kalmayı kararlaştırmışlardı. Fransız Şövalyelerinden oluşan gruplar İtalyan limanlarına ulaşmış burada kendilerini kutsal topraklara götürecek gemiler araştırmaktaydılar⁴⁹⁰. 1218 yılına girildiğinde Norveç Kralı II. Ingi'nin ani ölümü, Kuzey Avrupa'da Haçlı Seferi hazırlıklarını ve sefere katılım sayısını etkiledi. Böylece İskandinavya'dan beklenenden daha az bir katılım gerçekleşmiş oldu. Hristiyanlara göre "nimet yılı" olan 1218'in Mart ayında Köln'deki Haçlıları taşımak üzere hazırlanan 300 gemi Bremen ve Triyer eyaletlerindeki gemilerle birlikte kutsal topraklara doğru yola çıktı. Gemilerin bir kısmı Akdeniz'de fırtınaya yakalanıp battı. Fırtınayı atlatan gemiler güçlkle de olsa Akkâ Limanı'na ulaşabildiler. 26 Nisan 1218'de Frizon donanması, Mayıs ayının ortalarına kadar ise Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden sefere katılmak

⁴⁸⁷ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 132.; Howard, **a.g.e.**, s. 75.

⁴⁸⁸ Donovan, **a.g.e.**, s. 35-36.; Smith, **Pope Honarius**, s. 72-73.

⁴⁸⁹ Grousset, **a.g.e.**, C. III, s. 120.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 164 vd.

⁴⁹⁰ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 130-132.

için gelen Haçlıları taşıyan gemiler arka arkaya gelip Akkâ limanına dizilmeye başladılar. Bunlar arasında kışı Spalato'da geçirmek zorunda kalan Macar kuvvetleri de vardı⁴⁹¹.

1218 yılı Mayıs ayında Akkâ'da Kral Jean'ın başkanlığında Haçlı liderlerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda Müslümanlarla yapılacak savaşın seyri hakkında istişarede bulunuldu. Yapılan istişarelerde; *İngiltere Kralı Richard'ın, Üçüncü Haçlı Seferi'nin akabinde ülkesine dönerken Kudüs kralına Mısır üzerine sefer yapılmasını tavsiye ettiği, IV. Lateran Konsili'nde de önce Mısır üzerine sefer yapılmasının kararlaştırılmış olduğu, Selahaddin'in de Mısır'ı ele geçirdikten sonra İslâm coğrafyasının büyük bölümünde hâkimiyetini tesis ettiği...* ve benzeri hususlar değerlendirildi. Tüm bu hususları göz önünde bulunduran Haçlı liderleri ittifak ile Mısır üzerine sefer yapılmasına karar verdiler. Müslümanların Nil deltasından sökülüp atılmaları durumunda, hem bereketli topraklarını kaybetmiş olacaklar hem de artık Akdeniz'de Hristiyan gemilerine engel olacak bir donanmayı bulunduramayacaklardı. Ayrıca Haçlı ordularının Akkâ ve Süveyş üzerinden yapacakları iki yönlü bir kısaç hareketi neticesinde Kudüs kolayca geri alınabilecekti. Dimyat, Mısır'ın Nil deltasında ve Nil'in Akdeniz'e döküldüğü ana kolun üzerinde bulunuyordu. Ayrıca Şam bölgesindeki Haçlılara en yakın liman şehriydi ve destek birlikleri buraya kolayca ulaşabilecekti. Toplantının sonucunda; ilk hedef olarak Nil'in anahtarı konumunda olan Dimyat'a çıkarma yapmaya, hareket tarihi olarak da Mesih'in gökyüzüne yükseldiği günün yıldönümü olan 24 Mayıs 1218'e karar verildi⁴⁹².

2.5.2. Haçlıların Dimyat Üzerine Harekete Geçmeleri

Dimyat üzerine saldırı kararının alındığı toplantının ardından Haçlılar, görev dağılımı yaparak iki gruba ayrıldılar. Buna göre; Kral Jean, Avusturya Dükü Leopold, Hospitalier Şövalyeleri ve piskoposlar eşliğindeki Haçlılardan oluşan birinci grup Dimyat saldırısı için gerekli hazırlıkları sağlamak üzere Kaysariyye (Caesarea)'ye gittiler. İkinci grup olan Tapınak Şövalyeleri ile Alman Şövalye

⁴⁹¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 205-206.; Rohricht, **a.g.e.**, s. 197-198.; Powell, **a.g.e.**, s. 128-132.

⁴⁹² Oliver, **a.g.e.**, s. 206.; Ernoul, **a.g.e.**, s. 414.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 188.; Donovan, **a.g.e.**, s. 36.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 132.; Powell, **a.g.e.**, s. 144 vd.

Tarikati (Tötonlar) ise, Hayfa yakınlarındaki Atlit (Athlit)'e giderek, Karmel dağının Güneyinde, Dargeçit (Destroid) Kalesi adını verdikleri büyük ve müstahkem bir kalenin inşasına başladılar. Bir kısım Hospitalier Şövalyeleri de Hacılar Kalesi'ni onararak etrafına siperler kazdılar. Tapınakçılar da bu kaleye müstahkem burçlar inşa ettiler. Ağırlıklı olarak Kıbrıs'tan olmak üzere, diğer Haçlı merkezlerinden erzak ve mühimmat takviyesi yapılarak gemilere yüklendi. Kral Jean, Frizon gemileri ile erzak ve levazım stoklamak üzere Kaysariye'den Atlit'e doğru yelken açtı⁴⁹³.

Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra İsa'nın göğe yükseliş gününün yıldönümü olan 24 Mayıs günü, ruhbanların dini törenlerinin ardından şövalyeler ve piyade birliklerinden oluşan ilk Haçlı filosu Akkâ'dan Güneye, Dimyat'a doğru yelken açtı. Bu filo üç gün süren deniz yolculuğunun ardından Mayıs ayının 27'sinde Pazar günü Dimyat'ın karşısında el-Cize kıyılarına ulaşp burada demir attı⁴⁹⁴. Aralarında Haçlı liderlerinden kimse bulunmadığı için ilk iki gün karaya çıkma hususunda bir teşebbüste bulunmadılar. Zira Haçlı liderleri hava muhalefeti nedeniyle Akka Limanı'nda bir süre beklemek zorunda kalmışlardı⁴⁹⁵. Dimyat açıklarında daha fazla beklemeye tahammülü olmayan Haçlılar, Akka Piskoposu Vitry ve Kıbrıs'ın Nikosia Başpiskoposu Eustorgius'un önerisiyle kendilerine lider olarak Saarbrucken (Saarbriicken) Kontu II. Simon'u seçtiler. Simon gemileri nehrin Batı kıyısındaki stratejik önemi olmayan Pelusiak, Tanitic ve Mendesian mevkillerine doğru yönlendirdi⁴⁹⁶. Haçlılar ciddi bir direnişle karşılaşmadan şaşkınlık ve tuzak endişesi ile sahile az bir kuvvetle çıkarma yaptılar⁴⁹⁷. Bu birlik karşılarına çıkan az sayıda nöbetçi Müslüman askerlerini püskürterek hiçbir kayıp vermeden nehrin Batı yakasını ele geçirmeye muvaffak oldu. Bölgenin güvenliği sağlanınca gemilerdeki Haçlılar erzak ve mühimmatlarını alarak karaya çıktılar. Öğleden sonra saat üç gibi artık çadırlarını kurmuş, karargâhlarını tahkim etmeye başlamışlardı⁴⁹⁸. İki gün sonra 29 Mayıs Salı günü diğer Haçlı donanmaları Dimyat karasularına gelerek demir attı.

⁴⁹³ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 134.

⁴⁹⁴ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 274-275.

⁴⁹⁵ Powell, **a.g.e.**, s. 170.

⁴⁹⁶ Vitry, **History of Jerusalem**, s. 103-104.

⁴⁹⁷ Oliver anılarında Kral Jean ve Haçlı liderlerinin karaya ayak bastıklarında şöyle bir anekdota yer vermektedir; *Müslüman süvariler bu esnada karşı saldırıya geçtiler ancak Frizon'lu bir şövalye bir dizini yere koyarak elindeki mızrağı fırlattı ve Müslüman bir süvariye öldürdü...* Oliver, **a.g.e.**, s. 203.

⁴⁹⁸ Donovan, **a.g.e.**, s. 36.; Powell, **a.g.e.**, s. 171-175.

Kral Jean de Brienne, Avusturya Dükü Leopold, Templierlerin lideri Guerin de Montaigu, Hospitalierlerin lideri Gerard von Vied ve Töton Şövalyelerinin lideri Hermann von Salza Nil'in girişindeki Batı yakasında karaya ayak bastılar⁴⁹⁹.

2.5.3. Sultan el-Kâmil'in Dimyat Savunmasını Güçlendirmesi

1169 yılında Selahaddin'in henüz Fatimî vezirliği yaptığı sıralarda; Kudüs Kralı I. Amaury, Bizans İmparatoru Manuel'in gönderdiği 200 gemiden müteşekkil bir donanma desteği ile Dimyat'ı muhasara altına almıştı. Selahaddin ise kuvvetlerini şehir ile deniz arasındaki bir mevkie yerleştirerek, Nil Nehri'ni burçlardan Dimyat şehrine kadar zincirlerle kapattırarak ve Bizans donanmasının şehre yaklaşmasını önlemişti. Müslüman gemilerinden Dimyat'ın Kuzeyinde toplu halde bulunan Bizans donanmasına doğru uçları tutuşturulmuş petrol dolu kapları akıntıya bırakılmış, petrol kaplarının çarptığı Bizans gemileri ise ateş alarak büyük zarar görmüşlerdi. Donanmaları zarar gören, erzakları ve mühimmatları azalan Haçlılar Selahaddin'e sulh teklif etmiş, 13 Aralık 1169 tarihinde karşılıklı olarak esirlerin serbest bırakılması şartıyla anlaşma imzalanmıştı⁵⁰⁰.

XIII. yüzyıldaki Dimyat şehri bugünkü konumunun Kuzeyinde, Nil Nehrinin Akdeniz'e dökülen kısmının Doğusunda yer almaktaydı. Bu dönemde şehrin denize uzaklığı iki mil olup, arka tarafından 40 mil uzunluğunda, 15 mil genişliğindeki Manzaleh (Tinnis) Gölü tarafından çevrili bir yarımada idi. Şehrin müstahkem iç ve dış surları ve surların dışında içi su ile doldurulmuş derin hendekleri vardı. Ayrıca şehir Selahaddin tarafından Nil'in hemen girişine, iki mil Doğusundaki kayalıklar üzerine müstahkem bir kale konumunda inşa ettirilmiş yüksek bir burç tarafından da korunmaktaydı⁵⁰¹. Şehrin kara bağlantısı el-Âdiliyye mevkie denilen bir kara parçası

⁴⁹⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 206-207.; Donovan, **a.g.e.**, s. 38-40.

⁵⁰⁰ İmaduddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer (Tarih-u Ebi'l-Fida)**, C. II, (Nşr. Es-Seyyid Muhammed Abdullatif el-Hatib ve diğerleri), el-Matbaatü'l-Hüseyniyyeti'l-Mısıriyye, Kahire 1907, s. 125.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. IX, s. 351; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 140.; Runciman, **a.g.e.**, C. II, s. 322-323; Şeşen, **Salahaddin Devrinde Eyyûbiler...**, s., 46.

⁵⁰¹ Vitry tarihçilerin bu burca Dimyat'ın anahtarı adını verdiklerini zikretmektedir. Bkz. Vitry, **History of Jerusalem**, s. 108.

ile sağlanmaktaydı. Dolayısıyla şehrin sadece deniz veya sadece kara üzerinden yapılacak bir saldırı ile ele geçirilmesi pek mümkün görünmüyordu⁵⁰².

1218 yazında Haçlılar tarafından gerçekleştirilen bu ikinci Dimyat saldırısını önlemek için Sultan el-Âdil'in Mısır'daki naibi olan oğlu el-Kâmil, Mısır ordusuyla Kahire'den Kuzeye doğru ilerleyerek Dimyat'ın Güneyinde stratejik önemi haiz el-Âdiliyye mevkiinde ordugâhını kurdu. Komutanlarından Emir Safiyyuddin İbn Şükür'ü savaş hazırlıklarında kullanmak üzere para ve levazım temin etmesi için Kahire'ye gönderdi. Safiyyuddin Kahire'de Müslüman, Hristiyan ve Yahudi zenginlerinden yüklü miktarda para ve levazım toplayarak sultanın yanına döndü⁵⁰³. El-Kâmil, amcası Selahaddin'in yaptığı gibi Dimyat'ın girişinde Nil nehrinin ortasındaki kayalıklar üzerine yapılmış olan Silsile Burcu'nu tahkim ettirdi ve buraya 300 savaşçı yerleştirdi. Ayrıca gemilerin geçmesini engellemek maksadıyla bu burcun her iki tarafından Dimyat surlarına kadar zincirler bağlatmak suretiyle nehrin girişlerini kapattı. Zincirlerin arkasına da Dimyat ile burcu birbirine bağlayan gemilerden müteşekkil bir köprü yaptırdı⁵⁰⁴. Sultan karargâhını şehrin ve burcun savunmasını yönetebileceği, erzak ve mühimmat takviyesi yapabileceği müstahkem bir tepeye kurdu. Donanma kuvvetlerini de daha Güneye, Nil'in Şarımşah mevkiine konuşlandırdı. Ancak yeterli ordusu ve donanması bulunmadığı için Haçlılara karşı herhangi bir taarruzda bulunmadan babasının Dimaşk'tan gelmesini beklemeye başladı⁵⁰⁵.

2.5.4. Haçlıların Silsile Burcu'na Saldırıları

Kral Jean karargâha ulaştıktan sonra buradaki yaklaşık 200.000 kişilik Haçlı ordusunu denetledi⁵⁰⁶. Karargâhın etrafını surlarla çevirtti ve surların dışına da hendekler kazdırttı. Askerlerin tatlı su ihtiyaçlarının karşılanması için Nil nehrinden bağlantılı bir su kanalı kazdırdı⁵⁰⁷. Bu sırada Frizon Haçlıları civardaki Müslüman köylere saldırıp mallarını yağmalayarak karargâha geri döndüler. Onlar hiç

⁵⁰² Yakut el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldan**, (Thk.: Ferit Abdulaziz Cündî), Daru'l-Kübûbi'l-İlmiyye, C. II, Beyrut 2011, s. 472.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 109.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 134.

⁵⁰³ En-Nuveyrî, **a.g.e.**, C. 27, s. 25-26.

⁵⁰⁴ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 274-275.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 184.; Donovan, **a.g.e.**, s. 40.

⁵⁰⁵ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 188-189.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 134.

⁵⁰⁶ Erer, **a.g.e.**, s. 68.

⁵⁰⁷ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 279.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 189.

beklemeden Dimyat'a karşı saldırıya geçmek istiyorlardı. Kral Jean onları kendisinden habersiz her türlü girişimden men etti ve öncelikle Dimyat'ın girişindeki bir adacık üzerine inşa edilen bu muhkem burcun ele geçirilmesi gerektiğini söyledi. Hazırlıkların tamamlandığı Haziran ayının son günü, saldırı öncesindeki o gece ay tutulması gerçekleşti. Ruhbanlar bu fırsatı değerlendirerek Haçlı askerlerini yapacakları saldırıda başarılı olacakları hususunda motive etmeye başladılar. Ordugâhları gezerek bunun gökten kendileri için gönderilmiş ilahi bir mesaj olduğunu söylediler. Zira Hilal Müslümanların sembolü ve güç kaynağıydı. Nasıl ki ay güneşin gölgesinde kaybolduysa, kâfir Müslümanları da günahlarının bedelini haç karşısında ödeyeceklerini ve yok olup gideceklerini söylediler⁵⁰⁸.

1 Temmuz 1218 sabahında Avusturya Dükü Leopold, Hospitalierlerin iki gemisini burcun karşısına sevk etti. Bunların güvertelerinde Haçlıların burca tırmanmaları için iki büyük merdiven dikiliydi. Tötonlar ve Frizonların bulunduğu üçüncü bir gemi de onları korumak için gelmişti. Burca karşı gemiler saldırıya geçtiklerinde, karadan da mancınıklarla burcun duvarlarına taşlar atılmaya başlandı. Sahilde ise ruhbanlar Haçlı askerlerinin başarısı için dua ediyorlardı. Haçlılar burçtan atılan ok ve mancınıklara rağmen gemilerdeki merdivenleri burca dayamayı başardılar. Köln piskoposunun kardeşi Frizonların lideri Kont Adolf von Berg komutasındaki 100 kadar Haçlı askeri merdivenlere tırmanmaya başladı. Ancak giydikleri demir zırhın ağırlıklarını artırması sebebiyle, merdivenler Haçlıların ağırlığını taşıyamayıp ortadan kırıldı ve üzerindeki Haçlı askerleri Nil'e düşerek boğuldular. Boğulanlar arasında bu ilk saldırının lideri olan Kont Adolf de vardı. Adolf'ün ölümü üzerine komutayı Tötonların lideri Kont Gerard von Vied aldı ve hemen geri çekilme emrini verdi⁵⁰⁹.

Haçlılar bu ilk saldırının ardından şehrin Batı yakasına değil de Doğu yakasına karargâh kurmamış olduklarından dolayı çok hayıflandılar. Zira şimdi önlerinde müstahkem bir burç, şehre girişi engelleyen demir zincirler, burç ile şehrin irtibatını sağlayan bir köprü ve karşı sahilde ise el-Kâmil'in ordusu bulunmaktaydı. Şimdi hesap edemedikleri bu eksikliği bir tarafa bırakıp öncelikli olarak burcu ele

⁵⁰⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 207.

⁵⁰⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 208.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 184.; Donovan, **a.g.e.**, s. 41,47.

geçirmeleri gerekiyordu⁵¹⁰. Bunun için daha sağlam merdivenler ve üç geminin direğine de bir çeşit karga yuvasını andıran içerisinde okçuların bulunduğu birer kule yaptılar. Aziz Yuhanna (Vaftizci Yahya) bayramı olan 24 Temmuz günü burca karşı yeni bir saldırı başlattılar. Bu kez Dük Leopold saldırıya komuta etmekteydi. Burcu şiddetle savunan Müslümanlar, attıkları mancınıklarla gemi direğini kırdıkları gibi Haçlıların burca dayadıkları merdivenleri de üstüne kızgın yağ dökerek yaktılar. Alev alan merdivenler üstündeki askerlerin ağırlığına daha fazla dayanamayarak parçalandı. Bu saldırıda pek çok Hospitalier Şövalyesi hayatını kaybetmiş, Avusturya Dükü Leopold'un bayrağı da Müslümanların eline geçmişti. Müslümanlar zafer naraları atarak dükün bayrağını kulede sallandırılıyor, Haçlılara gözdağı veriyorlardı. Haçlıların moralleri, kolayca ele geçireceklerini düşündükleri bu burç için verdikleri kayıplar yüzünden çok bozulmuştu⁵¹¹.

2.5.5. Haçlıların Silsile Burcu'nu Ele Geçirmeleri

Donovan'ın tabiriyle; *Savaşın gereklilikleri yaratıcı dehayı harekete geçirir*⁵¹². Haçlı ordusunun içinde bulunan ve aynı zamanda bir matematikçi olan Paterborn Piskoposu Oliver, masraflarını bizzat kendisi karşılayarak bir savaş aleti çizdi ve ahşap ustalarına bu makineyi yaptırdı. Bu makine şimdiye kadar hiç görülmemiş ve duyulmamış bir silahtı⁵¹³. Haçlılar Temmuz boyunca, yükseklik kazandırması için zincir ve iplerle birbirine bağlı iki gemi üzerine dört ayaklı bir kule ile bu kulelerin altına sabitledikleri hareketli merdivenlerin bulunduğu iki gemi hazırladılar. Kulenin üzerini de Rum ateşinden⁵¹⁴ korumak için kırmızı bakır ve derilerle kapladılar. 17 Ağustos Cuma gününe kadar saldırı için planlanan tüm

⁵¹⁰ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 23.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 274-275.; Makrîzi, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 189.

⁵¹¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 208.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 275.

⁵¹² Donovan, **a.g.e.**, s. 42.

⁵¹³ Oliver'in yaptırdığı kule hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sandra Alvarez, **Oliver of Paderborn and his Siege Engine at Damietta**, De Re Military, The Society For Medieval Military History, USA Olathe 2014.

⁵¹⁴ Rum ateşi; cinus, petrol, barut ve kireçten oluşan bir karışımın zamkla tutturulması ile elde edilirdi. Yandığında su ile söndürülemeyen bu madde, bakırdan borulara konulup ucu tutuşturulduktan sonra tetik vaifesi gören hilal şeklindeki bir alet yardımıyla düşman üzerine fırlatılırdı. Bkz.: Ümrân, **a.g.e.**, s. 199

hazırlıklar tamamlandı. Din adamları savaşçıları tek tek takdis ettiler. 24 Ağustos günü ikinci vakti genel bir saldırı emri verildi⁵¹⁵.

Adeta bir yüzen kaleyi andıran birleşik iki gemi burca yaklaşırken Alman, Frizon ve Tapınakçıları taşıyan iki gemi de burç ile Dimyat arasına demir atarak burcu, Dimyat surlarını ve gemilerden müteşekkil köprüyü mancınıklarla dövmeye başladılar. Özellikle köprüdeki Müslümanlar savunmasız oldukları için bu saldırıdan büyük zarar gördüler. Şehir ile burç arasındaki köprü kullanılamaz hale geldi. Ancak Haçlıların attıkları top ve mancınık taşları burcun surlarına bir etki yapmazken, Müslümanların attıkları mancınıklar yüzünden Frizon gemisinin direği kırılmış, yelkenleri parçalanmış ve mancınıkları da tahrip olmuştu. Müslümanların karşı saldırısına direnemeyen Tapınakçıların gemisi büyük zayıat vererek geri çekildi⁵¹⁶.

Bu şiddetli çarpışma esnasında Oliver'in inşa ettirdiği savaş kulesi sayesinde Haçlılar, Müslümanların ateşinden etkilenmiyorlardı. Burçtan atılan ateşli topların yaktığı yerler su ile söndürülemediği için, Haçlılar sahilden gemiye taşıdıkları kumlar sayesinde alevleri söndürmeye çalışıyorlardı. Bu sırada beklenmeyen bir şey oldu ve esen rüzgar mancınıklarla atılan Rum ateşinin dumanını Müslümanların savundukları burca doğru estirdi. Duman altında kalan Müslümanlar burcun üstüne uzatılan merdivenlere yeterince müdahale edemediler. Bu kargaşada 100 kadar Haçlı şövalyesi merdivenler üzerinden süratle geçerek burca çıkmayı başardılar. Frizon Şövalyelerinden biri elindeki zincirle sultanın sarı bayrağını taşıyan Müslüman bir askeri yere serdi ve bayrağı ele geçirdi. Bu aşamadan sonra direnmenin kendileri için intihardan başka bir şey olmadığını fark eden burcu korumakla görevli 100 kadar Müslüman asker canlarının bağışlanması şartıyla Dük Leopold'a teslim oldular. Teslim olmak istemeyen bazı askerler burcun pencerelerinden Nil nehrinin sularına kendilerini bıraktılar⁵¹⁷.

Haçlılar Silsile Burcu'nu ele geçirdikten sonra içindeki her şeyi yağma ettiler. Daha sonra ganimeti, gemilerden kurdukları köprü vasıtasıyla nehrin Batı kıyısına

⁵¹⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 208.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 322-324.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 165.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 134.

⁵¹⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 208.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 165.

⁵¹⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 209. ; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 184.

taşıdılar. Ardından nehri kapatan ve gemilerinin geçişine engel olan zincirleri söktüler. Sonra gemilerden müteşekkil köprüyü ortadan kaldırdılar. Böylece Haçlı gemileri Dimyat'ın surları önüne kadar yanaşmak imkânını buldu⁵¹⁸. Silsile Burcu'nun ele geçmesinden dolayı Haçlıların moralleri yükselmişti ve derhal şehre saldırmak istiyorlardı. Ancak Kral Jean, bu taaruz için acele edilmemesi gerektiğini söyledi. Zira Dimyat'ın sadece denizden yapılacak bir kuşatma ile ele geçirilmesi pek mümkün görünmüyordu. Ayrıca o günlerde papanın Santa Lucia Kardinali Pelagius komutasında bir orduyu Brindisi'den yola çıkardığı haberi gelmişti. Bunun üzerine Haçlı liderleri Dimyat'a saldırmak için bu ordunun gelmesini beklemeye karar verdiler⁵¹⁹. Ancak onların takviye kuvvetleri bekleme fikri ve takviye kuvvetlerin zamanında gelmemesi Haçlıların rehavetine sebep oldu. Bu süreç içerisinde daha fazla beklemeye tahammül edemeyen bazı Frizonlar görevlerini yerine getirdiklerini söyleyerek gemilerine binip ülkelerine geri döndüler⁵²⁰.

2.5.6. Sultan el-Âdil'in Ölümü

Bu sırada Mısır'a gitmek üzere yola çıkan Sultan el-Âdil, yolculuk sırasında hastalanmış ve Dimaşk yakınlarındaki Alikan Köyü'nde dinlenmeye çekilmişti. Haçlı saldırılarına karşı el-Muazzam'ı Kaysariyye üzerine gönderdi. Aynı günlerde Kuzeyden Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un Samsat'taki yeğeni el-Efdal ile ittifak ederek Halep'e kadar ilerlediği haberini aldı⁵²¹. Şimdi Eyyûbi Devleti bir taraftan Haçlı tehlikesi, diğer taraftan Selçuklu tehdidi arasında kalmıştı. Tam bu sırada Dimyat'tan Silsile Burcu'nun düştüğü haberini aldı. O, bu burcun stratejik önemini biliyordu ve onun düşmesi ile şehrin Haçlıların eline geçeceği gerçeğini kavramıştı. 75 yaşındaki sultan aldığı haberin üzüntüsü ile yumruğunu defalarca

⁵¹⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 209-210.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 194.; Donovan, **a.g.e.**, s. 42-43.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 135.

⁵¹⁹ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 195.

⁵²⁰ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 135.

⁵²¹ Selahaddin Eyyûbînin büyük oğlu el-Efdal amcası tarafından Samsat'a sürülünce, 1218 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus ile ittifak ederek Halep üzerine yürüdü. Halep nâibi Tuğrul, Melik el-Eşref'in yardımıyla Selçuklu ordusunu Buzaa'da bozguna uğrattı. El-Efdal yeniden Samsat'a çekilirken, Haleb hükümdarı el-Eşref'i metbûu olarak tanıdı. Bkz. İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 184.; Sevim - Yücel, **Türkiye Tarihi: Fetih...**, s. 152-153.; Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. II, Emek Matbaası, Manisa 2007, s. 128 vd.

göğsüne vurdu⁵²². Sultanın aniden rahatsızlığı arttı ve kısa bir süre sonra 31 Ağustos 1218’de vefat etti. Askerleri onun ölümünü gizleyerek bir devenin hedvecinde, mihaffe içerisinde sözde tedavi için Dimaşk’a götürdüler⁵²³. Oğlu el-Muazzam babasının vefat haberini alınca süratle Dimaşk’a döndü ve babasının naaşını burada defnetti. Sultan el-Âdil her ne kadar Selahaddin’in oğlu olan yeğenlerine karşı adaletle muamele etmemişse de Eyyûbî Devleti’ni barış siyaseti izleyerek bir bütün halinde korumayı başarmıştı. Sultan ölünce büyük oğlu el-Kâmil Mısır’ın, diğer oğlu el-Muazzam Dimaşk’ın, küçük oğlu el-Eşref ise el-Cezire bölgesinin hükümdarı oldular⁵²⁴. El-Kâmil babasının Şam’dan takviye kuvvetler ile Mısır’a ulaşmasını beklerken onun ölüm haberini aldı. El-Kâmil üzüntü içerisinde el-Âdiliyye’de bir çadır kurarak taziye kabul etti⁵²⁵.

2.6. Pelagius’un Başkomutan Olması

2.6.1. Kardinal Pelagius’un Hayatı

Pelagius’un çocukluk ve gençlik hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yer almamaktadır. Portekiz veya İspanyol asıllı olduğu bilinen Pelagius, ruhban olmadan önce Benedikt Tarikatının dindar bir üyesi idi. 1206 yılında Papa III. Innocentius tarafından Azize Lucia’nın⁵²⁶ Cardinal Deacon (Kardinal Yardımcısı)’u unvanıyla Septa Solis’e atandı. Burada kardinalin yardımcısı olarak kilisenin ayin törenlerini yönettiği gibi yargı, münazara ve malî işler gibi görevleri de ifa etti. Daha sonra Toskana’daki Papalık Mahkemesi’ne yargıç unvanıyla komisyon üyesi olarak atandı. Burada da yargı, finans ve politika işlerini başarıyla yürüterek papanın güvenini kazanınca, 1210 veya 1211 yılında Roma’ya 25 km uzaklıktaki antik Albano kentine kardinal piskoposu olarak atandı. Papa III. Innocentius onun hakkında; *Bilhassa kardeşlerimiz arasında en fazla tanınan, kilisenin semasındaki bir yıldız...* ifadelerini

⁵²² Makrîzî, *Kitabu’s-Sülûk*, C. 1/1, s. 190.; İbn Kesîr, *a.g.e.*, C. XIII, s. 184.; Mills, *a.g.e.*, Volume II, s. 177.

⁵²³ İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, C. XII, s. 276, 305.; Ebû’l-Fidâ, *a.g.e.*, C. III, s. 119.

⁵²⁴ İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, C. XII, s. 306.; Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 170.; Makrîzî, *Kitabu’s-Sülûk*, C. 1/1, s. 190.; İbn Kesîr, *a.g.e.*, C. XIII, s. 72-73.

⁵²⁵ Makrîzî, *Kitabu’s-Sülûk*, C. 1/1, s. 194.

⁵²⁶ Azize Lucy, 283 yılında doğmuş, 304 yılında İmparator Diokletianus tarafından şehit edilmiştir. Her yıl 13 Aralık Hristiyanlarca “Azize Lucy Günü” olarak anılmaktadır. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Saint_Lucy (12/Ocak/2017).

kullanarak ona ne kadar çok güvendiğini göstermiş, hatta onu IV. Lateran Konsili'ne üye olarak atamıştı⁵²⁷.

Papa 1213 yılında Ortodoks Kilisesi'ni kendisine tabi kılmak üzere Kardinal Pelagius'u özel yetkilerle Haçlıların hâkimiyeti altındaki İstanbul'a göndermiş, Pelagius'un papa yetkisiyle burada uyguladığı baskıları neticesinde az sayıda Ortodoks ruhanisi Katolik Kilisesi'ne tabi olurken, yerli halk Ortodoks inançlarını korumaya devam etmişti. Muasır bir Yunan tarihçisi olan Georgius Acropolites (George Acropolita: 1217-1218) Pelagius'un İstanbul'a girişini ve buradaki uygulamalarını şu sözlerle tavsif etmektedir; *...Papanın ayrıcalığını taşıyan Pelagius elbiseleri, atının selesi ve dizginleri bile kırmızı olan rengarenk kıyafetleriyle İstanbul'a girdi. O insanlık dışı tavırları olan kibirli ve küstah bir adamdı. İstanbul'daki yerli halka zulmediyor, onları Roma'nın boyunduruğu altına girmeye zorluyor, dini törenlerde rahipleri papanın istediği şekilde ayinlerini gerçekleştirmeye zorluyor, buna uymayanları hapsederek kiliselerini kapatıyor, karşı çıkanları öldürüyordu...*⁵²⁸.

2.6.2. Papa III. Honorius'un Pelagius'u Başkomutan Olarak Ataması

1216 yılının kış aylarında Kardinal Pelagius İstanbul'dan deniz yoluyla İtalya'ya döndüğünde buradaki limanlarda olağanüstü bir hareketlilik olduğunu gördü. Denizciler yoğun bir şekilde yeni bir Haçlı Seferi için gemilere erzak ve mühimmat taşıyorlardı⁵²⁹. Lateran Konsili'nde sefere çıkmanın tarihi 24 Mayıs 1217 olarak belirlenmesine rağmen, Temmuz ayı geldiğinde hâlâ hiçbir Haçlı kuvveti kutsal topraklara doğru hareket etmemişti. Papa III. Honorius başta Messina ve Brindisi olmak üzere İtalya'da bulunan tüm Haçlı liderlerine Kutsal Virjin'in doğum günü olan (Blessed Virgin Mary)⁵³⁰ 8 Eylül tarihinde Kıbrıs'a doğru hareket etmelerini emretti. Ancak o yıl İtalya'da bekleyen dağınık Haçlı kuvvetlerini Doğuya

⁵²⁷ Donovan, a.g.e., s. 1-5.

⁵²⁸ Bkz. George Acropolites, **The History**, (Ed.: Ruth Macrides), Oxford University Press, New York 2007, s. 78 vd.; Ayrıca aynı yazarın bkz. *Annales 1837 Paris* isimli eseri.; Donovan, a.g.e., s. 7-8.; Runciman, a.g.e., C. III, s. 136.

⁵²⁹ Donovan, a.g.e., s. 25-26.

⁵³⁰ Geniş bilgi için bkz. <https://www.catholicnewsagency.com/saint.php?n=357> (25/08/2017).

sevk etmek için yeterli sayıda gemi bulunamamıştı⁵³¹. 1218 yılının Mayıs ayında papa 20.000 gümüş mark harcayarak Brindisi’de bir donanma teçhiz etmekle meşgul iken Kral Jean’ın kendisine haber vermeden Haçlı donanmalarını Akkâ’dan Mısır’a doğru harekete geçirdiği haberini almıştı⁵³².

Haziran ayı geldiğinde Brindisi limanında Kıbrıs’a gitmek üzere tam teçhizatlı büyük bir donanma hazır bekliyordu. Papa III. Honorius muhtelif milletlere mensup Haçlı kuvvetlerinin başına ihtiyatlı, erdemli ve güvenilir birini atamak istiyordu. Sonunda o böylesine muazzam bir seferin başına legatı⁵³³ olan Santa Lucia Kardinali Pelagius’u atamaya karar verdi. Ayrıca ona, Antakya ve Kıbrıs’taki liderlik ile piskopos atama yetkilerini de verdi. Donanmanın manevi direktörü ve ruhanî lideri sıfatıyla Pelagius’un yardımcısı olarak Kardinal Robert Courçon’u görevlendirdi. Papa, Pelagius’tan kutsal topraklarda Müslümanlara ait hangi bölgelerin istila edileceğine dair bir karara varmak üzere tüm Haçlı liderlerinin katılacağı bir savaş konseyi düzenlemesini istedi. 12 Haziran 1218’de Haçlı liderlerine ve din adamlarına birer mektup yazarak; Pelagius’u papa yetkisi ile Outremer’e göndereceğini ve herkesin onun koyacağı kurallara kesinlikle uyması gerektiğini ihtar etti. Ağustos ayı sonlarında çoğunluğu Fransızlar’dan oluşan Haçlı donanmaları, Pelagius’un liderliğinde Cenova ve Brindisi limanlarından kutsal topraklara doğru yelken açıldılar⁵³⁴.

2.6.3. Pelagius ile Kral Jean Arasında Liderlik Sorunu

Pelagius komutasında aralarında; Nervers Kontu Herve de Dozy, la Marche Kontu Hugue de Lusignan, Chester, Arundel, Derby, Winchester Kontları ile Bordeaux Başpiskoposu II. Guillame, Paris, Lyon, Anger, Beauvais Piskoposları, başlarında Kral John’un gayrimeşru oğlu Oliver’in bulunduğu İngiliz kuvvetleri ile

⁵³¹ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 135-136.

⁵³² İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 278.

⁵³³ Legat; Eski Roma’da lejyonlara (tümen komutanı) ve imparatorun Senatör olarak atadığı eyalet valilerine verilen isimdir. Aynı zamanda, Papanın özel yetki verdiği murahhası, elçisi anlamı taşımaktadır. Bkz. www.zargan.com/tr/q/legate-ceviri (Ocak 2017)

⁵³⁴ Donovan, **a.g.e.**, s. 44-46.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 136.

Batı Avrupa'dan çok sayıda Haçlının katıldığı muazzam bir donanma, İtalya'dan yelken açarak 9 Eylül 1218 tarihinde Nil kıyılarındaki Haçlı karargâhına ulaştı⁵³⁵.

Pelagius'un Dimyat kıyılarına ayak basmasının ardından ordunun liderliğini kimin yapacağı sorunu ortaya çıktı. Kral Jean, Macar kralının geri dönmesi ve Kıbrıs kralının da ölmüş olması hasebiyle kendisini Kudüs'ün Kralı ve Haçlı ordularının tek yetkili lideri olarak görüyordu. Oysa yanılıyordu, zira Haçlı liderleri küçük kızı Maria'nın naibi sıfatıyla Jean de Brienne'e nezaketen kral unvanı ile hitap etmekteydiler. Öte taraftan Pelagius da kendisini papa yetkisinde görüyor ve başkumandanlığın şahsına ait olduğunu düşünüyordu. Nitekim Beşinci Haçlı Seferi, Kral Jean'ın değil bizzat Roma'daki papalığın bir eseri idi. Tüm Avrupa'yı gezerek insanları sefere çağıran vaizler, papalığın emriyle bu vazifeyi icra etmişlerdi. Dahası Pelagius'un başında bulunduğu donanmanın tüm masrafları Papa III. Honorius tarafından karşılanmıştı. Ayrıca Pelagius'a göre sefere iştirak eden birbirinden farklı milletlerin aralarındaki ihtilaf ve rekabet, papanın vekili olarak sadece kendisinin kontrolü altında tutulabilirdi. Uzun tartışmaların ardından Alman İmparatoru II. Friedrich gelinceye kadar Pelagius'un Haçlı ordularının başkumandanı olmasına karar verildi⁵³⁶. Haçlılar, Fransız ordusunda başkomutanlık yapmış tecrübe sahibi Jean de Brienne yerine, hiçbir savaş tecrübesi olmayan Pelagius'u ordunun başkomutanı olarak seçmiş olmalarının bedelini bir sonraki yıl çok ağır ödeyeceklerini bilmiyorlardı⁵³⁷.

2.6.4. Müslümanların Haçlı Karargâhına Saldırıları

9 Ekim 1218 günü Sultan el-Kâmil, Nil nehri üzerinde kendi karargâhını koruyan 50 - 60 parça Harraka ve Şevanî denilen gemilerden müteşekkil filosuna çok sayıda piyade asker ile 4.000 kadar süvari bindirerek onlara Haçlı karargâhı üzerine taarruz emri verdi⁵³⁸. Müslümanlar nehrin Batı yakasında sahile inerek Haçlı

⁵³⁵ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 179.; Donovan, **a.g.e.**, s. 44-45.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 135-136.; Setton, **a.g.e.**, C. II, s. 402.; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 539.; Grousset eserinde Outremer'deki en zengin kişi olan Cübeyl Hakimi Gey'in Pelagius komutasında Dimyat'a gelen bu büyük ordunun tüm erzak ihtiyaçlarını karşıladığını haber vermektedir. Bkz. Grousset, **a.g.e.**, C. III, s.211.

⁵³⁶ Donovan, **a.g.e.**, s. 47-48.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 136.

⁵³⁷ Avrupalı tarihçilerin ekseriyetine göre papa, siyasî ve askerî yönü bulunmayan Pelagius'u atamakla büyük bir hata yapmıştır. Bkz. Grousset, **a.g.e.**, C. III, s. 211.

⁵³⁸ Donovan, **a.g.e.**, s. 49.

karargâhının yakınlarına kadar ilerlediler. Gemiler mancınık ateşine başlarken Müslüman süvari ve piyadeleri de Haçlılar üzerine saldırıya geçtiler. Ancak Haçlılar hazırlıklı idiler ve karargâhlarından huruç ederek Müslümanlara karşı şiddetle mukabelede bulundular. Bu sırada Cenova'dan henüz yeni gelen Fransız Haçlı birlikleri de denizden ve karadan Müslümanlara karşı hücumla geçtiler. İki ateş arasında kalan Müslümanlar hızla geri çekilmek zorunda kaldıklarında, gemilerden karaya çıkmış olan 1.000 kadar asker gemilerine binemedi Kral Jean'ın hücumu neticesinde ya kılıçtan geçirildiler veya Nil nehrinde boğularak öldüler⁵³⁹. Müslümanlar 16 Ekim Cuma günü Nil nehri üzerinden bir hücum daha gerçekleştirdiler. El-Kâmil'in askerleri her ne kadar Haçlı karargâhına kadar ulaşılsalar da karargâh önüne kazılan hendekler ve örülen surlar sebebiyle başarısız olup tekrar geri dönmek zorunda kaldılar. Müslümanlar bu saldırının ardından artık hemen her gece Haçlı karargâhlarına karşı ani saldırılarda bulunmaya başladılar. Bu yüzden Haçlılar gece olunca korku içinde her an bir saldırı olacak diye bekliyor, uyuyamıyorlardı⁵⁴⁰.

Haçlılar, Silsile Kulesi'ni ele geçirip zincirleri söktükten sonra Dimyat'a saldırmak yerine, Pelagius'un başında bulunduğu donanmanın gelmesini beklerken, Sultan el-Kâmil boş durmamış ve sökülen zincirlerin yerine düşman gemilerinin Dimyat'a yaklaşmasını engellemek üzere 70.000 Dinar harcayarak Nil üzerine boydan boya ahşap bir köprü inşa ettirmişti. Amacı Haçlı gemilerinin Dimyat Önlere gelmesine engel olmak ve Haçlıların bulunduğu Batı yakasına askerlerini sevk edebilmektir⁵⁴¹. El-Kâmil köprüünün yapımı tamamlandıktan sonra buradan geçirdiği askerleri ile Haçlı karargâhına ani bir saldırıda bulundu, ancak 500 kadar kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı⁵⁴². Pelagius da sultanın Nil üzerine yaptırdığı bu köprüyü ele geçirmek üzere gemilerin desteğinde bir saldırı düzenledi. Ancak bu saldırı da Müslümanlar tarafından püskürtüldü. Ardından 26 Ekim Cuma günü Avusturya Dükü Leopold, Akkâ Piskoposu Jaques de Vitry, Templeir ve Töton Şövalyeleri 100 adet Haçlı gemisiyle köprüyü ele geçirmek için ikinci bir saldırı

⁵³⁹ Roger, **a.g.e.**, C. II, s. 412.

⁵⁴⁰ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 195.; Donovan, **a.g.e.**, s. 49.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 136-137.

⁵⁴¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 275.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 194-195.

⁵⁴² Oliver, **a.g.e.**, s. 213.

daha gerçekleştirdiler. El-Kâmil'in köprüde bulunan 1000 kadar muhafızı Haçlı saldırılarına karşı cansiperane mücadele verdi. Frizon ve Töton Şövalyelerinden 10 kişi köprünün üstüne çıkmayı başardılar ve burada bulunan dört gemiyi ateşe verdiler. Ancak köprüde tutunamayan Haçlılar sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar. Müslümanlar bu tehlikeyi atlattıktan sonra yangını söndürüp köprüyü yeniden tamir ettiler⁵⁴³. El-Kâmil bu saldırının ardından köprünün Haçlıların eline geçmesi itimaline karşı, Haçlı gemilerinin nehirden geçişini önlemek amacıyla birkaç gemiyi ağır yüklerle doldurarak köprünün biraz Güneyine nehrin dibine enlemesine batırdı⁵⁴⁴.

2.6.5. Haçlıların el-Ezrak Kanalını Açmaları

Haçlılar el-Kâmil'in yaptırdığı köprüyü ele geçiremeyince bu kez gemilerini Nil'e sokabilmenin başka yollarını aramaya başladılar. Müslüman taarruzlarının kesildiği 1218 yılının Kasım ayı boyunca Haçlılar, Nil'in Batı yakasından karargâhlarına yakın, bataklık haline gelip artık kullanılmayan el-Ezrak (el-Ezruk) adlı kanalı bir ucu Nil'e, diğer ucu Akdeniz'e açılacak şekilde daha fazla derinleştirmek suretiyle boydan boya kazdılar. Kanaldaki batık gemileri çıkarmaya başladılar. Böylece kanalı su ile doldurduktan sonra Müslümanların yaptığı köprüyü bypass ederek Akdeniz'de demirlemiş olan gemilerini Nil'e getirme imkânını elde etmiş olacaktı⁵⁴⁵. Haçlı lağımçıları kanalı kazarken Templier Şövalyeleri, Müslümanları oyalamak amacıyla teçhiz ettikleri bir gemi ile el-Âdiliyye karargâhına sürpriz bir saldırı gerçekleştirdiler. Ancak bu gemi esen şiddetli bir fırtınanın etkisiyle rotasını kaybederek Dimyat'ın surlarına çarptı. Müslümanlar demir kancalar atarak gemiyi durdurup süratle gemiye çıktılar. Az sayıda Tapınak Şövalyesi güvertede Müslümanlara karşı beyhude bir direniş göstermekteydi. Durumun vehametini gören bazı Tapınakçılar geminin ambarlarına inerek burada büyük bir delik açtılar. Onlar Müslümanların eline düşmektense onlarla birlikte sulara

⁵⁴³ Oliver, **a.g.e.**, s. 215.; Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 154.; 181-182.; Donovan, **a.g.e.**, s. 49.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 139-140.

⁵⁴⁴ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 275.; Grousset, **a.g.e.**, C. III, s. 211.

⁵⁴⁵ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 276.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 195.; Donovan, **a.g.e.**, s. 49.

gömülmenin daha iyi olacağını düşünmüşlerdi. Nitekim gemi Nil sularına gömülerek içindekilerle beraber battı. Batan geminin su üzerinde sadece direği görünüyordu⁵⁴⁶.

29 Kasım 1218 gecesi Akdeniz'den esen şiddetli bir Kuzey rüzgarı deniz dalgalarını Nil'in Batısı'na doğru sürüklemeye başladı. Oluşan dev dalgalar hendekleri ve surları aşarak çadırların bulunduğu alanda sel baskınına sebep oldu. Fırtına pekçok sandalı parçaladığı gibi bazı gemilerin halatlarını kopararak onları Müslümanların karargâhına doğru sürükledi⁵⁴⁷. Bunlardan işe yarayanlar Müslümanlar tarafından kıyıya çekilirken, diğerleri atılan mancınık ateşleriyle yakıldılar. Pelagius gemilerin Müslümanların eline geçmemesi için beyhude dualar etmekteydi. Bu fırtına Manzeleh Gölü'nün dalgalanmasına ve el-Âdiliyye karargâhının da zarar görmesine sebep olmuştu. Fırtına üç gün sonra etkisini kaybettiğinde Haçlı karargâhında manzara korkunçtu. Çünkü bütün çadırlar suların altında kalmış, denizin tuzlu sularından ötürü stoklanan tüm yiyecek maddeleri bozulmuş, atların birçoğu dalgalara kapılıp boğulmuş, bazı Haçlı gemileri de hasar görmüştü. Pelagius bir daha böyle bir olayın yaşanmaması için derhal kıyıya bir set yaptırdı. Bu seti olabildiğince yüksek tutabilmek için selden arta kalan gemi parçaları, at leşleri ve her türlü enkazı kullandılar. Fırtınanın Haçlılar açısından tek olumlu tarafı kazdıkları el-Erzak kanalının su ile dolması idi⁵⁴⁸. Oliver bu fırtınanın bir başka faydası daha olduğuna anılarında şu ifadeler ile yer vermektedir; *Aziz Resul Androw Bayramı'nın gece yarısı deniz ve nehir suları aniden şiddetlice dalgalanıp Haçlı karargâhını bastı. Şafakta çadırlarımız suların üstündeydi. Tüm erzağımız yok olup gitmişti. Dalgalar balıkları yatak odalarımıza kadar getirmişti. Balıkları ellerimizle yakalıyorduk, bu bizim için hoş bir durumdu...*⁵⁴⁹.

Bu fırtınadan kaynaklanan sel baskınlarından kısa bir süre sonra, Aralık ayında şiddetli soğukların başlamasıyla kışı çadırlarda geçirmek zorunda kalan Haçlılar arasında tifo benzeri salgın ateşli hastalıklar ortaya çıkmaya başladı. Askerlerin ayaklarında ansızın dayanılmaz ağırlar oluştu. Ağızlarında ve diş etlerinde yaralar çıktı. Bir süre sonra çeneleri simsiyah olmaya başladı. Bu yüzden hastalığa

⁵⁴⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 214.; Donovan, **a.g.e.**, s. 51.

⁵⁴⁷ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 195.

⁵⁴⁸ Donovan, **a.g.e.**, s. 50-51.; İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 16.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 137.

⁵⁴⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 213.

yakalananlar yemek yiyemez duruma gelmişlerdi. Tabipler bu hastalığa bir çare bulamıyorlardı. O kış alışılmışın dışında aşırı soğuk ve yağışlı geçtiği için Haçlı ordugâhında aralarında Kardinal Robert Courçon'un da bulunduğu pek çok kişi ölüp gitti. Ölen askerlerin sayısı ordunun altıda birine müsavi idi⁵⁵⁰. 1219 yılının bahar ayında havaların düzelmesi ile birlikte salgın hastalık da etkisini kaybetti. Bunun benzeri salgın bir hastalık da Müslüman ordugâhında ve Dimyat'ta yaşayanları kırıp geçirmişti⁵⁵¹.

2.6.6. Sultan el-Kâmil'e Ordu İçinde Darbe Planları

Haçlıların el-Erzak kanalını açmak suretiyle Akdeniz'le bağlantı kurup buradan gemilerini Nil'in içine el-Cize sahillerine getirmeleri Müslümanların endişelerini artırmıştı⁵⁵². Haçlılar üçü önde üçü arkada olmak üzere altı gemiyi birbirine bağlayarak adeta yüzen bir kale oluşturdular ve buna Holy Mother (Kutsal Anne) adını verdiler. 2 Şubat Cumartesi günü bu birleşik devasa gemiyle Müslüman karargahına karşı bir saldırı gerçekleştirdiler. Ancak ansızın çıkan şiddetli bir fırtına görüş alanını tamamen kapatınca, karargâhlarına dönmek zorunda kaldılar⁵⁵³. Bu sırada Müslümanlar arasında el-Kâmil aleyhinde çeşitli dedikodular dolaşmaya başlamıştı. Müslüman karargâhında bazı askerler, muhtemelen el-Kâmil'in el-Ezrak kanalının açılmasına engel olmamasından dolayı sultanı suçluyorlardı. Oysa el-Kâmil, Haçlılara müdahale etme gücüne sahip olmadığı için Şam'dan gelecek takviye kuvvetleri beklemek zorundaydı. Sultana sadık askerler el-Kâmil'e gelerek; Hakkâri Kürtlerinden İbn-i Meştûb olarak tanınan ordunun başkomutanı Emir İmaduddin Ahmed b. Seyfuddin el Hakkârî'nin isyan hazırlığında olduğunu, diğer Kürt emirlerden İzzeddin Hamidi, Mücahidüddin ve Esedüddin el Hakkârî'nin de onu desteklediklerini, onların el-Kâmil'i öldürüp yerine kardeşi Gıyaseddin İbrahim el-Faiz'i sultan yapmak üzere hazırlıklar yaptıklarını haber verdiler⁵⁵⁴.

⁵⁵⁰ Roger, **a.g.e.**, C. II, s. 415.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 137.

⁵⁵¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 214.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 137.

⁵⁵² İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 276.

⁵⁵³ Roger, **a.g.e.**, C. II, s. 415.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 138.

⁵⁵⁴ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 276.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 120. ; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 184.; Ümran, **a.g.e.**, s. 219.

El-Kâmil, Dımaşk'taki kardeşi el-Muazzam'a haber göndererek durumun aciliyetini bildirdi ve hemen Mısır'a gelmesini istedi. Tam bu günlerde Kahire'de bazı bedevi arapların isyan çıkardığı haberi de gelince, el-Kâmil büyük bir korkuya kapıldı ve 5 Şubat 1219 Çarşamba gecesini Adiliyye karargâhını gizlice terk ederek Mansure'nin Doğusu'ndaki Eşmum-i Tannah (Üşmun)'a kaçtı. Onun niyeti oğlu Mesud Selahaddin Yusuf idaresindeki Yemen'e gitmekti⁵⁵⁵. Sultan Eşmum-i Tannah'ta gizlenirken iki gün sonra 7 Şubat'ta imdadına kardeşi el-Muazzam yetişti. El-Kâmil'in endişeli bekleyişi ancak kardeşi Muazzam'ın Mısır'a gelmesi ile yerini akılselime bıraktı ve sultanın kendine güveni yeniden geldi. El-Muazzam hiç vakit kaybetmeden İbn-i Meştûb'u yakalattı ve onu güvendiği adamlarına teslim ederek Dımaşk'a, Kerak Kalesinin zindanlarına gönderdi⁵⁵⁶. Müslümanların Haçlılar ile amansız bir mücadele içerisinde bulundukları bir dönemde, Kerak'tan kaçarak Şam'a giden ve el-Eşref'in ordusuna katılan İbn-i Meştûb burada da rahat durmayarak Musul, Harran, Nusaybin, Erbil ve Sincar'da Eyyûbîler aleyhinde faaliyetlerde bulundu. Bunun üzerine el-Eşref tarafından Haziran 1220'de yakalanarak Harran Kalesi'nde zindana atıldı ve Mayıs 1222'de ölünceye kadar zindanda kaldı⁵⁵⁷.

El-Kâmil ve el-Muazzam, kardeşleri el-Faiz'i Safiyyuddin İbn-i Şükür'ün tavsiyesi ile yeni bir fitneye sebep olmaması için, Haçlılara karşı takviye kuvvetler temin etmesi bahanesi ile Musul'a gönderdiler. Ancak el-Faiz Sincar ile Musul arasında yolda iken esrarengiz bir şekilde öldü⁵⁵⁸. İbn Meştûb isyanı sebebiyle bazı Bedeviler ve Kıptiler otorite boşluğundan faydalanarak bölgedeki şehir ve kasabalara saldırarak buraları yağmaladılar. Mısır'da bu gelişmeler yaşanırken, el-Kâmil'in ordusunun dağılması, el-Muazzam'ın Şam'dan ayrılması ve Haçlıların Silsile Kulesi ile el-Âdiliyye karargâhlarını ele geçirdikleri haberlerini alan Akkâ'daki Templier Şövalyelerinden yaklaşık 120 kadar süvari bölgelerindeki Müslüman köylerine

⁵⁵⁵ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 17-18.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 277.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, 196-197.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, 136-138.; Ramazan Şeşen, **Eyyûbîler**, DİA, C. XII, (ss. 20-31), İstanbul, 1995, s. 22.

⁵⁵⁶ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 277.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 120.

⁵⁵⁷ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 277, 297.

⁵⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 602.; İbn Kesîr, el-Faiz'in Sincar'da zehirlendiğini haber vermektedir. Bkz. İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 205.

saldırarak buldukları herşeyi yağmaladılar. El-Kâmil yeniden gücünü toplayınca Mısır'da asayişî sağlayarak bölgesindeki ortaya çıkan sıkıntılardan kurtuldu⁵⁵⁹.

2.6.7. Haçlıların el-Âdiliyye Karargâhını Ele Geçirmeleri

Sabah olduğunda el-Âdiliyye karargâhındaki askerler sultanın kaçtığını görünce endişeye kapılarak düzenlerini bozdular. Onlar artık başlarına Sultan Adil'in ölümünden daha büyük bir musibetin geleceğine inanıyorlardı. Müslüman askerler yükte hafif eşyalarını yanlarına alıp ordugâhtaki tüm erzak ve mühimmatı bırakarak mevzilerini hızla terk ettiler. Bunların çoğu Eşmum-i Tannah'a gelerek sultanın bayrağı altında birleşti. Ertesi gün el-Kâmil'in ordusundaki Hristiyanlıktan dönmüş bir asker Haçlılara sultanın kaçtığı ve ordusunun dağıldığı haberini ulaştırdı⁵⁶⁰. 8 Şubat 1219 Cumartesi günü Pelagius'un liderliğindeki Haçlılar, İşai Rabbani ayini (The Feast of St. Agatha)'nden sonra ön saflarda Tapınakçılar olduğu halde Müslümanların karargâhına doğru harekete geçtiler⁵⁶¹.

Haçlılar, Müslüman ordugâhına ulaştıklarında gerçekten de kendilerine karşı koyacak kimseyi göremediler. Burada sadece karargâhı henüz terk etmemiş az sayıda Müslüman askere rastladılar. Önce bunun bir tuzak olabileceğini düşündüler. Sonra cıvarda başka kimsenin olmadığını anlayınca aniden saldırıya geçerek burada buldukları herkesi kılıçtan geçirdiler. Böylece Haçlılar, Nil'e geldikleri 8 ayın sonunda nehrin Doğu yakasındaki el-Âdiliyye mevkiini zahmetsizce ele geçirmiş oldular. Müslümanlara ait tüm teçhizat ve erzaka el koydular, kıyıda gemileri de savaşmadan ele geçirdiler. Böylece Âdiliyye'yi Dimyat'tan kopararak şehrin Doğu kısmını da kuşatma altına almış oldular⁵⁶².

Haçlılar şimdi üstün duruma geçerken İslâm cephesi parçalanmış ve dağılmıştı. Artık Haçlıları Dimyat'ı ele geçirmekten alıkoyacak ciddi bir güç kalmamıştı. Haçlılar derhal kendi karargâhlarının bulunduğu bölgeye savunma amaçlı hendekler kazdılar. Ardından Nil'in Batı yakası ile Doğu yakasında bulunan

⁵⁵⁹ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. III, s. 270.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 277.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 190-195.

⁵⁶⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 216.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 122

⁵⁶¹ Vitry o günün Azize Agatha'nın günü olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Vitry, **a.g.e.**, s. 126.

⁵⁶² Oliver, **a.g.e.**, s. 216.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 277.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 120.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 184.; Donovan, **a.g.e.**, s. 53.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 138.

el-Âdiliyye tepesini birbirine bağlayan bir köprü inşa ettiler. Köprüyü koruması için yanına bir de gözetleme kulesi yaptılar. Bu esnada köprünün yapılmasına engel olmak için Dimyat garnizon komutanının yaptığı bir huruç hareketini püskürttüler. Köprünün tamamlanmasının ardından Haçlılar, sultanın Manzeleh Gölü üzerinden şehre yardım gönderme yolunu da kapatıp, Dimyat kuşatmasını denizden ve karadan sıkılaştırdılar⁵⁶³. Fakat bu durum Dimyatlılar için çok önemli bir sorun olmadı. Zira sultan Dimyat'ta iki yıl yetecek kadar gıda ve askerî levazım stoklamıştı⁵⁶⁴.

2.7. Haçlıların Dimyat'ı Ele Geçirmeleri

2.7.1. Sultanın Fariskur'da Karargâh Kurması

El-Muazzam'ın İbn Meştûb'u yakalayıp sürgüne göndermesinin ardından el-Kâmil dağılan askerlerini yeniden toparlamaya başladı. Mart ayının başında el-Âdiliyye üzerine başarısız bir saldırı hareketinden sonra ordugâhını Dimyat'ın Güneyinde altı mil (yaklaşık 10 km.) uzaklıkta, nehrin sağındaki Fariskur mevkiine kurmaya karar verdi. Sultan burayı Haçlı kuvvetlerinin arkasına düştüğü için özellikle tercih etmişti. Böylece Kuzeyden Dimyat garnizonu ile Güneyden kendi ordusu arasında Haçlılar çevrilmiş olacaklardı⁵⁶⁵. Karargâhını Fariskur'a nakleden El-Kâmil, vakit kaybetmeden 70 kadar elçiyi Doğuya doğru yola çıkartarak; Bağdat'taki Abbasi Halifesi Nasır li-Dinillah'dan (1180-1225), kendi kardeşi Harran Meliki el-Eşref'ten, Hama ve Halep emirleri başta olmak üzere diğer İslâm ümerasından yardım istedi⁵⁶⁶. Ordugâh kurulduktan sonra Müslüman birlikleri 3 Mart 1219'da el-Âdiliyye'yi Haçlılar'dan geri almak için harekete geçtiler. Ancak yolda başlayan fırtına görüş mesafesini daralttığı için geri dönmek zorunda kaldılar. 8 Mart Cumartesi günü yeniden harekete geçen Müslüman ordusu el-Âdiliyye önlerinde Haçlılarla şiddetli bir çarpışmaya girişti. Ancak sayı bakımından kendilerinden çok

⁵⁶³ Oliver, **a.g.e.**, s. 217.; Donovan, **a.g.e.**, s. 53.; Powell, **a.g.e.**, s. 177-180.; Ümran, **a.g.e.**, s. 228.

⁵⁶⁴ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 280.; Donovan, **a.g.e.**, s. 58.

⁵⁶⁵ Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 128.; Donovan, **a.g.e.**, s. 54.

⁵⁶⁶ Roger, **a.g.e.**, C. II, s. 416.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 196.

fazla olan Haçlı kuvvetlerine karşı bir başarı elde edemeyen Müslüman askerler tekrar Fariskur'a geri döndüler⁵⁶⁷.

Haçlılar el-Âdiliyye'yi ele geçirdikten sonra; Frizon kuvvetlerini ve Töton Şövalyelerini Nil'in Batı yakasındaki karargâhlarının savunması için yerlerinde bıraktılar. Kral Jean, Fransız kuvvetleri ve Pisalılar ile birlikte nehrin şehre yakın bir bölgesinde karargâh kurdu. Şehrin Doğu tarafında Tapınak Şövalyeleri, Hospitalier Şövalyeleri, İspanyollar, Provençeliler ve Never Kontunun emri altındaki Fransız kuvvetleri vardı. Pelagius'un başlarında bulunduğu İtalyanlar ve bazı Frizon birlikleri ise şehrin Kuzeyinde konuşlanmışlardı. Şehrin Batı tarafı ise nehirden, Haçlı donanmaları tarafından kuşatılmıştı⁵⁶⁸. Şubat ayı içerisinde Kıbrıs'tan deniz yolu ile gelen 100 kadar şövalye Haçlı saflarına katıldı. Pelagius Müslümanların karadan ve denizden yapacakları muhtemel saldırılara karşı karargâhlarının savunmasız olduğunu fark etti. El-Âdiliyyenin güneyine Fariskur ile Haçlı karargâhının arasına 38 gemiyi birbirine bağlatmak suretiyle, tıpkı el-Kâmil'in yaptırdığı gibi bir köprü yaptırdı. Sultan köprünün yapımını engellemek için 15 Mart Cumartesi günü ani bir saldırı gerçekleştirdi. Müslüman birlikleri Haçlılara büyük zayıatlar vererek geri çekildiler. El-Kâmil daha sonra Haçlı ordugâhından para karşılığında elde ettiği casuslarından bu köprüyü yakmalarını istedi. Ancak Pelagius durumdan haberdar olunca sultanın bu planını akamete uğrattı ve hainlere acımadı⁵⁶⁹.

1219 yılının Şubat ayı sonlarında el-Muazzam, kardeşi el-Eşref'ten Dimyat muhasarasını hafifletmek için Şam'daki Haçlı topraklarına saldırıya geçmesini istemişti. Zira Şam'daki Haçlı topraklarına saldırmak, Haçlıların Mısır'a karşı giriştikleri her saldırıda Nureddin Zengî'den beri gelen bir siyaset olmuştu⁵⁷⁰. Eşref Musa bölgesindeki diğer beylerin de katılımıyla Trablus Kontluğu'na, Safita ve Hısnü'l-Ekrad kalelerine hücum etti. Trablus ve Antakya Haçlı Kontluklarının yakınlarına kadar ilerlemesine rağmen o dönemde Anadolu Selçuklularıyla Eyyûbîler

⁵⁶⁷ Ümran, **a.g.e.**, s. 234.; Mustafa Kılıç, *Alim ve Devlet Adamı Olarak Bir Eyyûbî Meliki: el-Meliku'l-Muazzam*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: X/2, Sivas 2006, s. 351 vd.

⁵⁶⁸ Donovan, **a.g.e.**, s. 54.

⁵⁶⁹ Vitry, **a.g.e.**, s. 126.; Joseph P. Donovan eserinde; el-Kâmil'in ayrıca 6.000 Bizans altını karşılığında köprünün iplerini kesmesi için bir Cenovalı ile anlaştığını bildirmektedir. Bkz. Donovan, **a.g.e.**, s. 62.

⁵⁷⁰ İbn Vasıl, **a.g.e.**, C. III, s. 260; Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk*, C. I/I, s. 189.; Kılıç, **a.g.m.**, s. 354.

arasındaki gerginlik sebebiyle daha fazla ileri gidemedi⁵⁷¹. Ancak onun bu girişimleri istenilen neticeyi vermiş ve Şam diyarındaki saldırılar yüzünden bu bölgeden Dimyat'taki Haçlılara erzak, mühimmat ve askerî destek gibi yardımlar gönderilememişti. Hatta bu saldırıları haber alan Kral Jean Brienne, Dimyat kuşatmasından ayrılarak bir süreliğine kendi şehri olan Akkâ'ya dönmek zorunda kalmıştı⁵⁷².

2.7.2. El-Kâmil'in Pelagius'a Birinci Barış Teklifi

Mısır Sultanı el-Kâmil, Doğu'dan gelen Moğol istilası haberleri üzerine endişelenerek Haçlılara bir barış teklifi sunmaya karar verdi. 19 Mart 1219'da Legans isimli bir Haçlı esirini yanına bir tercüman vererek Pelagius'a gönderdi. Gelen Haçlı şövalyesi Pelagius'a sultanın ya İslâm'ı veya sulhu kabul etmelerini istediğini bildirdi⁵⁷³. Sultan, sulhu kabul etmeleri ve Mısır topraklarını terk etmeleri karşılığında Haçlılara Kudüs'ü vermeyi ve 30 yıllık barış antlaşması yapılmasını teklif ediyordu. Bu barış teklifi aynı zamanda ateşkes demektir. Savaşın durmasını fırsat bilen Haçlılar savunma tesislerini onarıp güçlendirirken, birçok Haçlı askeri de vatanlarına geri dönme hazırlıkları yapmaya başladılar⁵⁷⁴.

Kral Jean ve Fransız Şövalyeleri sultanın bu teklifine sıcak bakarken; Pelagius, Akkâ Piskoposu Vitry, İtalyanlar ve Tarikat Şövalyeleri teklifin hiç düşünülmeden reddedilmesi gerektiğini söylediler. Zira onlara göre Kudüs kendilerine verilse bile, Haçlı orduları ülkelerine geri döndükten sonra, Müslümanlar Kudüs'ü kolayca ele geçirebileceklerdi. Onlar İmparator II. Frederick'in gelmesi ile büyük zaferler elde edeceklerini düşünüyorlardı⁵⁷⁵. Haçlılardan bir kısmının sulh görüşmelerini fırsat bilerek Dimyat kuşatmasından ayrılmaları Pelagius'un moralini bozdu. Ancak kısa bir süre sonra, Fransız asillerinden Baron Sauvay de Mauleon 10 Ceneviz galerisi ile Dimyat kıyılarına ulaşması ile yeniden moral buldu. Zira bu

⁵⁷¹ 1218 yılında Selçuklu Sultanı ile ittifak eden el-Efdal b. Selahaddin, sultanın kendisini aldattığını düşünerek amcazadesi el-Eşref'in tarafına geçmiş ve Buzaa Ovası'nda Selçuklu ordusuna ağır bir darbe vurmuştu. Sultan İzzeddin Keykavus ise bu mağlubiyetin intikamını almak üzere hazırlıklar yapmaktaydı. Bkz. ; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 184.; Sevim – Yücel, **a.g.e.**, s. 152-153.; Öngül, **a.g.e.**, s. 128 vd.

⁵⁷² Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 196-197.; İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 32.; Kılıç, **a.g.m.**, s. 433.

⁵⁷³ Oliver, **a.g.e.**, s. 222.

⁵⁷⁴ Demirkent, **a.g.m.**, s. 539.

⁵⁷⁵ Vitry, **a.g.e.**, s. 125-126.; Grousset, **a.g.e.**, C. III, s. 223.

gemiler çeşitli savaş aletleri ve çok sayıda savaşçı ile dolu idi. Fransız kuvvetler Pelagius tarafından büyük bir sevince ile karşılandı. Pelagius yeni kuvvetlerin gelmesi üzerine hiç düşünmeden sultanın teklifini reddederek savaş hazırlıklarına başladı⁵⁷⁶.

Bu gelişmeleri yakından takip eden el-Kâmil, Pelagius'tan red cevabı alınca 26 Mart 1219 Perşembe gününün sabahında Haçlı karargâhına savaş gemileri sevk ederek büyük bir taarruz düzenledi. Gemilere mancınıklar ve Haçlı karargâhının etrafına kazılan hendekleri kapatmak için kütükler de yükletmişti⁵⁷⁷. Gemilerden Haçlılar üzerine top ateşi yapılırken, karaya çıkan Müslümanlar da Haçlı karargâhının ahşap burçlarını ateşe verdiler. Haçlılar yeni gelen Fransız kuvvetlerinin cansiperane desteği ile üç gün boyunca amansız bir mücadele sergilediler. Perşembe, Cuma ve Cumartesi olmak üzere üç gün aralıksız savaştıktan sonra Müslümanlar bir başarı elde edemedikleri gibi, ele geçirdikleri ganimetleri de arkalarında bırakarak gemilerine binip Fariskur'a geri dönmek zorunda kaldılar⁵⁷⁸.

Dimyat önlerinde çarpışmalar hız kesmeden devam ederken, el-Muazzam da boş durmamış Şam'dan taş ve tünel ustaları getirterek Kudüs'ün yolunu tutmuştu⁵⁷⁹. Haçlıların Dimyat'ı ele geçirdikten sonra ana hedeflerinin Kudüs olduğunu biliyordu. Savaşı sonlandırmak için Haçlılara Kudüs'ü teklif etme ihtimali vardı. Eğer Haçlılar Kudüs'ü ele geçirirlerse, Müslümanların şehri muhkem surları yüzünden yeniden geri alabilmeleri çok zor görünüyordu. Bu yüzden el-Muazzam, Mecid-i Aksa ve Davut Burcu hariç Kudüs'te bulunan surların tamamını yıktırdı⁵⁸⁰. Şehirdeki Müslüman halkın çoğu korku içinde Kudüs'ü terk etti. Onların geride bıraktıkları eşyalarını el-Muazzam'ın askerleri yağmaladılar. Bazı Müslümanlar Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi'ni tahrip etmek istedilerse de el-Muazzam buna izin vermedi.

⁵⁷⁶ Papa III. Honorius, Cenova'dan Dimyat'a yelken açan bu Fransız kuvvetlerini 23 Temmuz'da üç yıllık vergiden muaf tutacağını vaad etmişti.; Beşinci Haçlı Seferi için Papa III. Honorius'un koydurduğu vergiler hak. Bkz.; Thomas W. Smith, *Pope Honorius III, the Military Orders and the Financing of the Fifth Crusade: A Culture of Papal Preference?* The Military Orders, Culture and Conflict, Volume: 6, Franham 2015, pp. 63-72.; Donovan *a.g.e.*, 125 nolu dipnot, s. 61.

⁵⁷⁷ Oliver, *a.g.e.*, s. 223.; Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 141.

⁵⁷⁸ Oliver, *a.g.e.*, s. 223.; Donovan, *a.g.e.*, s. 61-62.; Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 141.

⁵⁷⁹ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, C. III, s. 122.

⁵⁸⁰ Oliver, *a.g.e.*, s. 217.; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. XII, s. 283.; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, C. IV, s. 32.; Mills, *a.g.e.*, Volume II, s. 183.; Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 138.

Kudüs surlarını yıktırdıktan sonra Celile bölgesindeki Toron, Safed, Banyas Kalelerini de Haçlıların eline geçme ihtimaline karşı bir bir yıktırdı⁵⁸¹.

Fariskur'a gelen takviye kuvvetler ve el-Kâmil'in aldığı ilave tedbirler sebebiyle Dimyat garnizonu direnmeye devam ederken, Şam bölgesinden el-Muazzam'ın 71 gemi ile gönderdiği çok sayıda savaşçı Mart ayı sonlarında Dimyat önlerine gelerek demirledi. Bir sabah erken saatlerde Nil'in Batı yakasında karaya çıkan Şam kuvvetleri, Avusturya Dükü Leopold'un komutası altındaki Tötonlar ve Frizon kuvvetleri ile şiddetli bir savaşa tutuştular. Çarpışma akşam karanlığı bastırana kadar tüm şiddetiyle devam etti. Ancak akşam karanlığı çökerken Şam kuvvetleri, sularda boğulan veya sahildeki kumlarda hayatını kaybeden 5.000 kişiyi arkalarında bırakarak geri çekildiler ve gemilerine binip Dimyat açıklarında beklemek zorunda kaldılar⁵⁸².

Avusturya Dükü Leopold, Şam kuvvetlerinin saldırısını başarılı bir şekilde püskürttükten sonra görevini tamamladığını söyleyerek ülkesine dönmek üzere Pelagius'tan izin istedi. Pelagius savaşı bırakıp ülkesine dönmek isteyen herkesi aforoz ile tehdit ederken, Leopold'a övgüler düzerek onun ülkesine dönmesine müsaade etti. Zira o, Beşinci Haçlı Seferi'nin en cesur ve en aktif olan lideriydi. 1217 yılında Macar Kralı II. Andrew ile birlikte Haçlı Seferi'ne katılan Leopold, burada iki yıl boyunca birçok savaşa katılmıştı. 17 Nisan 1219'da el-Kâmil'in yeni bir saldırı girişiminde de üzerine düşeni yapan Dük Leopold von Österreich, 18 Mayıs'ta deniz yoluyla ülkesine dönmek üzere Dimyat'tan hareket etti⁵⁸³. Giderken gerçek haçın bir parçasını ve bazı kutsal emanetleri de beraberinde götürdü. Avusturya'ya döndükten sonra da papanın taltifini ve halkının saygınlığını kazanarak ülkesini yönetmeye devam etti. Avusturya kuvvetlerinin Dimyat'tan ayrılmasından sonra pek çok Haçlı askeri de Pelagius'un tehditlerine aldırmandan ülkelerine geri döndüler⁵⁸⁴.

⁵⁸¹ Süryani Mikhail, **a.g.e.**, C. II, Fasıl XLXXXVIII, s. 86.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 119-120.; Donovan, **a.g.e.**, s. 55. Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 138-139.; Grousset, **a.g.e.**, C. III, s. 230.

⁵⁸² Donovan, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁸³ Setton, **a.g.e.**, C. II, s. 411.

⁵⁸⁴ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 182.; Rohricht, **a.g.e.**, s. 202.; Donovan, **a.g.e.**, s. 55.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 139.

2.7.3. Müslümanların Dimyat Kuşatmasını Yarma Girişimleri

18 Mayıs 1219'da Avusturya kuvvetlerinin ayrılmasının ardından sultan, Dimyat muhasarasını yarmak için Haçlılar üzerine karadan ve Akdeniz üzerinden yeni bir saldırı daha gerçekleştirdi. Taraflar arasında çıkan çatışmalar üç gün boyunca devam etti. Müslümanlar geri çekildiklerinde 1.000 civarında kayıp vermişlerdi. Haçlıların kaybı ise daha büyüktü. El-Kâmil 26 Mayıs Pazar günü kuvvetlerini toplayarak Haçlılar üzerine bir hücum daha gerçekleştirdi. Bu çarpışma esnasında Haçlılar Müslümanlara karşı geliştirdikleri yeni bir savaş aracını kullandılar. Bu silah İtalyan şehir devletlerinin savaşlarda kullandığı "Carroccio"⁵⁸⁵ adı verilen ahşaptan yapılmış bir tür mancınık idi. El-Kâmil askerlerinin daha fazla zayıat vermelerini önlemek için Fariskur'a çekilme emrini verdi. Mısır kuvvetlerinin geri çekilmesinin ardından bu kez Dimyat'taki az sayıda asker Haçlı kuşatmasını yarmak için şehirden bir huruç hareketinde bulundular. Müslümanlar, Haçlıların bazı mancınıklarını tahrip etmeyi başardılarsa da kuşatmayı yarmayı başaramadan bazı kayıplar vererek şehre geri döndüler⁵⁸⁶. Müslümanların geri çekilmesinden sonra Pisa, Ceneviz ve Venedik gemileri Dimyat surlarına karşı başarısız birkaç saldırıda bulundular⁵⁸⁷. Karada ve denizde bu çarpışmalar yaşanırken el-Kâmil'in askerlerinden Şemayil adındaki biri, Nil'deki Haçlı gemi ve teknelerine rağmen kendini belli etmeden suyun dibinden yüzerek Dimyat'a girmeyi başarmıştı. Şemayil bir süre sonra karargâha sağ salim dönerek sultana şehrin durumu hakkında bilgiler getirdi⁵⁸⁸.

1219 yılının ilkbahar ayları süresince Dimyat önlerinde Müslümanlar ile Haçlılar arasında irili ufaklı pekçok çarpışmalar yaşandı. Haziran ayına girildiğinde her iki tarafın askerleri de birbirlerine karşı herhangi bir saldırıda bulunmadılar. Bunun en önemli sebebi ordugâhlardaki askerler arasında yeniden başgösteren salgın

⁵⁸⁵ Carroccio adı verilen bu mancınık, dikdörtgen şeklinde hareketli bir platform idi. Müslümanlar ile yapılan çarpışmada Carroccio'nun pek de bir işe yaramadığı görülmüş olmalı ki sonraki çarpışmalarda artık bu mancınıktan hiç söz edilmemiştir. Bkz.: Donovan, **a.g.e.**, s. 56.

⁵⁸⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 220.

⁵⁸⁷ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 182.

⁵⁸⁸ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 198-199.; Nuveyrî; Şemayil'den başka yüzücülerin de suyun dibinden Dimyat'a gidip geldiklerini, ancak Haçlıların bu durumu farkederek onları yakalayıp öldürdüklerini ve suyun dibine doğru bir ızgara yerleştirerek şehre ulaşılmasını önlediklerini haber vermektedir. Bkz. en-Nuveyrî, **a.g.e.**, C. 28, s. 26.; İbn Devadarî, sultanın daha sonra Şemayil'i Kahire'ye vali tayin ettiğini haber vermektedir. Bkz. İbn Devadarî, **a.g.e.**, C. VII, s. 184.

hastalıklar idi. 9 Temmuz'da Pelagius'a Müslüman askerlerin beşte birinin salgın hastalıktan ötürü öldükleri haberi ulaştı. Pelagius derhal savaş konseyini toplayarak el-Kâmil'in ordusunun kendi dertleri ile uğraştığını ve fırsattan istifade Dimyat'a genel bir taarruz yapılması gerektiğini bildirdi. Kral Jean, Fariskur'daki el-Kamil'in ordusunu ortadan kaldırmadan Dimyat'a taarruz etmenin tehlikeli olacağını ve başarılı olunamayacağını söyledi. Ancak Cenovalılar ve Venedikliler, Pelagius'un fikrini destekleyerek, tıpkı Silsile Burcu'nun ele geçirildiği gibi gemilerin üzerine köprüler kurup şehre saldırılması halinde, Dimyat surlarının aşılabileceğini ileri sürdüler⁵⁸⁹.

Sonuçta Haçlı liderlerinin genel isteği üzerine Dimyat'a hücum kararı çıktı. Haçlılar genel taarruz için yeni taş atım mancınıkları ve sağlam merdivenler inşa ettiler. 20 Temmuz'da Dimyat surlarına karadan ve denizden genel bir hücum başlattılar. Saldırının ardından fazla bir zaman geçmemiştir ki, Kral Jean'ın önsezileri doğru çıktı ve Fariskur'dan hareket eden el-Kâmil Haçlılar üzerine hücumla geçti. Haçlı ordusunu gelecek bir tehlikeye karşı savunmak üzere görevlendirilen Tapınak Şövalyeleri, Müslümanlara karşı amansız bir mücadele sergileyerek onların daha fazla ilerlemelerine ve Haçlı ordusuna ulaşmalarına engel oldular. Bu çarpışmada Müslümanlar 2.000 savaşçısını kaybederken Haçlıların da kayıpları büyük oldu. Müslümanların tek başarıları Haçlı karargâhına kadar ilerleyerek onların çadırlarını tahrip etmek ve bir miktar ganimet elde etmek oldu⁵⁹⁰.

El-Kâmil'in ordusu Fariskur'a doğru geri çekilirken bu esnada Dimyat'ı savunan Müslümanlar, surlara dayanan merdivenlerdeki Haçlılar üzerine asit döküyor, merdivenleri Rum ateşi ile yakıyorlardı. Haçlılar Dimyat'a sırayla grup grup saldırıyor, bu arada diğerleri dinleniyordu. Oysa Dimyat surlarındaki Müslümanların böyle bir şansı yoktu. Buna rağmen onlar emsali görülmemiş bir savunma örneği sergiliyorlardı⁵⁹¹. Dimyat surlarını aşamayan Haçlılar on gün boyunca sürdürdükleri hücumlarını sonlandırarak 31 Temmuz'da geri çekilmeye başladılar⁵⁹². Yeni bir saldırının hazırlığını sürdüren Haçlılar, bir süre sonra "Cat"

⁵⁸⁹ Donovan, **a.g.e.**, s. 57.

⁵⁹⁰ Donovan, **a.g.e.**, s. 58.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 139.

⁵⁹¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 278.

⁵⁹² Donovan, **a.g.e.**, s. 57.

adını verdikleri ve üzeri demirden kaplı olan kule merdivenler inşa ettiler. 8 Ağustos'ta Dimyat surlarına yeniden taarruzlara başladılar. Ancak bu kez de demirden çatısı olmasına rağmen yaptıkları kule surlardan atılan taş ve Rum ateşine engel olamadı ve 100 kadar Haçlı askeri burada yanarak feci şekilde can verdi. Gemilerin üzerine kurulan merdivenler kırılarak güvertede bulunan Haçlıların üzerine düştü⁵⁹³. Bu saldırıda ölenler arasında Haçlı liderlerinden Hugh de Lusignan, Milo of Bar-sur Seine ve oğlu ile Tapınakçıların büyük üstadı Guillame de Chartres de vardı. Gittikçe artan kayıplar Haçlıların morallerini çok bozdu. Oliver anılarında; *Artık Dimyat'ı bize ilahi güç verebilirdi* demek suretiyle Haçlıların nasıl bir ümitsizlik içine düştüklerini haber vermektedir⁵⁹⁴. Yaz ayının dayanılmaz sıcaklığı, Müslümanların ani baskınlarının verdiği tedirginlik gibi sebepler yüzünden herkesin sinirleri gerilmişti. Haçlılar şövalyeleri tembellikle, kumandanlarını beceriksizlikle, Pelagius'u da imkân olduğu halde çok sayıda gemi ve tekneler ile saldırıya katkı sağlamamakla suçluyorlardı⁵⁹⁵.

2.7.4. Haçlıların Fariskur Karargâhına Saldırıları

Dimyat üzerine yapılan saldırıların akamete uğraması üzerine, bu kez Haçlı liderleri Kral Jean'ın önerisine kulak verip sultanın Fariskur'daki karargâhına saldırmaya karar verdiler. Yapılacak saldırı hakkında henüz ayrıntılı bir plan yapılmadan, öfkeli Haçlılar düzensiz birlikler halinde Fariskur'e doğru harekete geçtiler. Haçlı askerlerinin çoğu mataralarına su yerine şarap doldurmuşlardı ve Ağustos ayının bunaltıcı sıcağında susadıkça şarap içiyorlardı. Fariskur karargâhı yakınlarında Haçlıları karşılayan Müslümanlar, kısa bir çarpışmanın ardından kaçıyor gibi yapıp düşmanı üstlerine çektiler. Daha sonra aniden ricat edip karşı saldırıya geçerek onlara büyük bir darbe indirdiler. Müslümanların ricatı karşısında ilk bozulan kuvvetler İtalyan birlikleri oldu. Kıbrıslı şövalyeler onlara yardım için yerlerinden kıpırdamadılar bile. Haçlı ordusunda genel bir panik baş gösterince düzenli bir geri çekilme gerçekleşmedi. Pelagius eline kutsal haçı alarak kaçanları geri dönmeleri için beyhude uyarıyordu. Havanın aşırı sıcaklığı, askerlerin üzerindeki zırh ve silahların ağırlığı yüzünden kaçan Haçlılar nefes nefese kalarak

⁵⁹³ Oliver, **a.g.e.**, s. 221.; Donovan, **a.g.e.**, s. 58.

⁵⁹⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 220.

⁵⁹⁵ Donovan, **a.g.e.**, s. 58.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 139.

yere düşüyorlardı. Şarabın etkisiyle koşamayan Haçlılar da sendeleyerek yuvarlanıyorlardı. Müslümanlar da onları kolayca etkisiz hale getirebiliyordu. Kral Jean Müslümanların mancınıklarla attığı Rum ateşinden son anda kurtulduktan sonra, kendisine sadık kuvvetler ile geri çekilmeyi bırakarak saf tuttu. Tapınakçılar, Hospitalierler, Tötonlar ile Hollanda, Wuit, Sarburuken, Eirlafçester, Walterbitut, Pisa ve bazı Fransız Kontları da Kral Jean'ın yanında yer alarak savunma pozisyonuna geçtiler. Kurulan bu savunma hattı sayesinde belki de bütün Haçlı ordusu yok olmaktan kurtuldu⁵⁹⁶.

Müslüman hücumlarını bu şekilde durduran Haçlı savunma hatları, daha sonra kendi sınırlarına kadar kademeli olarak geri çekildiler. Niyetleri Müslümanları karargâh duvarlarının içine çekmekti. Ancak Müslüman takipçiler ele geçirdikleri esirler ve ganimetlerle el-Âdiliyye sınırından geri döndüler. Haçlılar karargâhlarına döndüklerinde hezimetin boyutlarını görüp dehşete düştüler. Haçlılar'dan 4.000 asker, Tarikat Şövalyelerinden de 300 kişi hayatını kaybetmişti. Bunların yanısıra Banyas ve Angers Piskoposları, pekçok kont ve asilzade, Tapınakçı, Hospitalier ve Töton Şövalyelerinden pekçok kişi Müslümanların eline esir düşmüşlerdi⁵⁹⁷. Haçlılar bu kadar sıkıntıya, sayılarının çokluğu ve teçhizatlarına rağmen bir yılı aşkın süredir kuşattıkları Dimyat'ı bir türlü ele geçirememiş, Müslümanlar ile giriştikleri savaşlarda da bir başarı elde edememişlerdi. Şimdi artık Haçlıların maneviyatları iyice bozulmuş, savaşmaktan korkar olmuşlardı. Hal böyle iken kimse ordugâhta kalmak istemiyor, herkes vatanına geri dönmeyi arzuluyordu⁵⁹⁸.

2.7.5. Aziz François D'Assie'nin Sultanı Hristiyanlığa Daveti

Papa II. Urbanus 1095 yılında Clermont Konsili'nde Haçlı Seferi çağrısı yaparken Hristiyan olmayan diğer ulusların kendi dinlerine dönüştürülmesinden hiç söz etmemişti. Onun Haçlı Seferlerini düzenlemesindeki en önemli hedefi Ortodoksları ve İsa Mesih'in yaşadığı kutsal toprakları Roma Katolik Kilisesinin hâkimiyeti altına alabilmektir. Bu da diğer inanç sahiplerinin ortadan kaldırılması

⁵⁹⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 221.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 140.; Powell, **a.g.e.**, s. 158-163.

⁵⁹⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 222.; Ümrân, **a.g.e.**, s. 260-261.

⁵⁹⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 221.; Vitry Haçlıların Fariskur hezimetini, aşırı gurura kapılmaları sebebiyle Tanrının bir gazabı olarak görmektedir. Bkz. Vitry, **a.g.e.**, s. 103.

anlamına geliyordu. Nitekim Haçlıların 1098 yılındaki Antakya ve Maarratunnuman ile 1099 yılındaki Kudüs katliamı kendilerinden olmayan Müslüman ve Yahudileri acımasızca bir soykırıma tabi tutmak istediklerinin en önemli göstergesi idi⁵⁹⁹. Haçlıların dinsel bağnazlık ile bu düşüncelerini Akkâ ve diğer beldelerde de gerçekleştirmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Nitekim Beşinci Haçlı Seferi sırasında aşağıda yer vereceğimiz üzere Sultan el-Kâmil'in altın tepside sunduğu sulh teklifleri başta Pelagius olmak üzere fanatik din adamları tarafından "dinsizlerle barış yapılması kabul edilemez" gerekçesiyle reddedilecektir⁶⁰⁰.

1219 yılı Ağustos ayının son günlerinde uzun süren kuşatmanın zorluğu, Fariskur karargâhında alınan mağlubiyet ve yazın sıcaklığının verdiği bezginlik ile Haçlı kuvvetlerinin ümitleri tükenmişti. İşte tam bu sırada, o günlerde Avrupa'dan Haçlı askerlerine manevi destek vermek için gelmiş olan Kardinal Saint François d'Assise (St. Fransua d'Assiz 1182-1226)⁶⁰¹ adında katoliklerce ermiş olduğuna inanılan itibarlı bir din adamı bulunmaktaydı⁶⁰². Bu aziz, Pelagius'a gelerek ondan Sultan el-Kâmil'e gitmek için izin istedi. Onun izin isteme sebebi; sultanı Hristiyanlığa davet hususunda ikna edebileceğini söylemesi idi. Pelagius'un gönlü buna pek razı olmasa da saygı duyduğu bu takva sahibi azizin isteğini kıramadı. Aziz Fransua, Eylül ayının başında beyaz bir elçi bayrağı ile Fariskur'daki Müslüman karargâhına gelerek sultanla görüşmek istediğini söyledi. El-Kâmil elçi olarak geldiğini düşündüğü bu din adamını huzuruna kabul etti⁶⁰³.

Sultanın huzuruna gelen Fransua tercüman aracılığıyla; *Doğru yolu göstermek için Allah beni size gönderdi* diyerek sözlerine başladı ve sultana Hristiyan dinini kabul ettirebilmek için çeşitli deliller sundu. Gösterdiği delillerin hazirundan kimseyi ikna edemediğini görünce sözlerinin doğruluğunu ispat için;

⁵⁹⁹ Şaban Ali Düzgün, *Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı'nın Haçlı Terörü*, Dini Araştırmalar Dergisi, C. VII, Sayı: 20, Ankara 2004. s. 78-79.

⁶⁰⁰ Runciman, *a.g.e.*, C. III, s. 46-47, 141.

⁶⁰¹ Saint François d'Assise hakkında geniş bilgi için bkz.; Par Virgil Tanese, *Saint François d'Assise: Biographie*, Collection Polio Biographies, Paris 2015.

⁶⁰² Saint François'ın ermiş olduğuna dair anlatılan hikâyelerden biri şöyledir; *Saint François bir gün kırdı vaaz edeceği esnâda, önüne bir sürü kuş kondu. Fikirlerini insanlara anlatamayan keşiş, bu kuşlara hitâb etti ve dedi ki: Hemşirelerim, Allah'ın kelâmını benden dinleyiniz, vaazımın sonuna kadar susunuz ve rahat durunuz. Kuşçağızlar hemen sustular ve vaazın sonuna kadar yerlerinden kılmadılar. Bkz. Erer, a.g.e., s. 68.*

⁶⁰³ Ernoul, *a.g.e.*, s. 431.; Donovan, *a.g.e.*, s. 60.; Powell, *a.g.e.*, s. 158.

ateşin tıpkı Hz. İbrahim'i yakmadığı gibi kendisini de yakmayacağını ileri sürerek ateşe atılmayı teklif etti. Sultan el-Kâmil pis kokan, üstü başı dağınık bu adamı sonuna kadar büyük bir sabır ve nezaketle dinledi. Onun ateşle imtihan edilmesine gönlü razı olmadı ve onunla dini bir tartışma içerisine girmeye de hiç gerek duymadı. Haçlılar ile barış yapabileceği sinyallerini vermek üzere Fransua'yı pek çok hediyeler ve silahlı refaketçiler eşliğinde el-Âdiliyye'ye geri göndermek istedi. Fransua sultanın hediyelerini kabul etmedi, fakat onun özel muhafızlarının refakatinde Haçlı karargâhına güven içinde geri dönmeye razı oldu⁶⁰⁴.

2.7.6. El-Kâmil'in Pelagius'a İkinci Barış Teklifi

Aziz Fransua'nın Müslüman karargâhına gelip buradan ayrılmasından sonra, el-Kâmil Haçlıların Fariskur hezimetinin ardından barış niyetinde olduklarını zannetti. Sultan zaten başından beri ülkesini sulh yoluyla kurtarma niyetindeydi. Dimyat'ın daha fazla direnemeyeceğini çok iyi biliyordu. Zira Dimyat Emiri Cemalettin Kenanî şehrin durumunu bir şiir ile dizelere dökmüş, yazdığı bu şiiri şehrin surlarından bir ok ile Müslümanların bulunduğu bölgeye fırlatmıştı. Sultan okuduğu bu şiirden; şehirdeki garnizonun salgın hastalıklar yüzünden büyük kayıplar verdiğini, surları koruyacak yeterli sayıda savaşçının kalmadığını, şehirde erzağın tükendiğini, sadece az miktarda arpa ve buğday kaldığını, açlıktan ve hastalıktan kırılan insanların hayatta kalabilmek için küflenmiş bozuk ekmekler yediklerini... anlamıştı. Nitekim Dimyat'tan kaçabilenler de şehirde binlerce insanın öldüğünü ve cesetlerinin şişmeye başladığını söylüyorlardı⁶⁰⁵.

El-Kâmil'in Haçlılar arasında büyük paralar vererek elde ettiği casuslar vasıtasıyla şehre takviye kuvvetler ve erzak sokma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Casuslar yakalandı ve Pelagius tarafından atlara bağlanıp yerlerde sürüklendirilerek acımasızca öldürüldüler⁶⁰⁶. Açlık sadece Dimyat'ta yaşanmıyordu. Müslüman karargâhında da kıtlık had safhadaydı. O yaz Nil'in suyu normalin çok altında kalmış, dağlara bile çok az yağmur yağmıştı. Bu yüzden yaz ayları kurak geçmiş

⁶⁰⁴ Setton, **a.g.e.**, C. II, s. 415.; Erer, **a.g.e.**, s. 68-69.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 140.

⁶⁰⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 223-224.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 199-201.

⁶⁰⁶ Setton, **a.g.e.**, C. II, s. 416.

dolayısıyla Mısır'ın gıda ambarlarını dolduran ovaları yeterince sulanamamıştı⁶⁰⁷. El-Kâmil ve kardeşi el-Muazzam bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra, ellerinde esir bulunan Andre de Nanteuil ve Jean de Arkis adındaki iki Frenk şövalyesini yanlarına tercümen vererek, bu kez çok daha cazip teklifler ile Pelagius'a gönderdiler⁶⁰⁸. Ekim ayı sonlarında bu esir şövalyelerin Pelagius'a getirdikleri sulh mektubunda şu teklifler yer alıyordu;

- Selahaddin'in Hıttin savaşında ele geçirdiği gerçek haç iade edilecek,
- Kudüs Haçlılara bırakılacak ve yıkılan Kudüs surlarının tamiri için Haçlılara ödeme yapılacaktır,
- Müslümanların Şam, Kudüs ve Mısır'da ele geçirdiği tüm Haçlı esirleri serbest bırakılacak⁶⁰⁹,
- Müslümanlar Kerak⁶¹⁰ ve Şevbek⁶¹¹ hariç, Selahaddin zamanında ele geçirilen; Askalan, Taberiyye, Sayda, Cebele ve Lazikiye şehirlerini Haçlılara geri verecek⁶¹²,
- Kerak ve Şevbek Kaleleri Müslüman hacıların güvenle Mekke'ye gidişi için kullanılacağından bu iki yer için de Haçlılara barış süresi boyunca haraç ödenecek⁶¹³.
- Haçlılara verilen bu cazip tekliflere karşılık Müslümanların tek istekleri Dimyat kuşatmasının kaldırılıp Mısır topraklarının terk edilmesi ve antlaşmanın 30 yıl olmasıydı⁶¹⁴.

El-Kâmil'in bu beklenmedik teklifi karşısında Haçlılar önce büyük bir şaşkınlık yaşadılar. Daha sonra bu teklif hususunda aralarında ihtilafa düştüler. Kral

⁶⁰⁷ En-Nuveyrî; Dimyat'ta kıtlığın başladığını, fiyatların arttığını, bir ineğin fiyatının 800 dinarı aştığını, baş ve sakatatlarının bile 100 dinara satıldığını haber vermektedir. Bkz.: En-Nuveyrî, **a.g.e.**, C. 27, s. 26.

⁶⁰⁸ Donovan, **a.g.e.**, s. 62.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 141.

⁶⁰⁹ Schaff, **a.g.e.**, s. 176.

⁶¹⁰ Kerek, Ürdün'de Ölü Deniz'in doğusunda Kudüs ile Eyle arasında etrafı derin vâdilerle çevrili bir kale ve şehirdir. Bkz.; Yakut el-Hamevî, **a.g.e.**, C. IV, s. 452.

⁶¹¹ Şevbek, Ürdün'de bulunan Eyle, Amman ve Kızıl Deniz arasında bir kaledir. Bkz. Yakut el-Hamevî, **a.g.e.**, C. IV, s. 370.

⁶¹² İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 281.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. III, s. 129.

⁶¹³ Bu bölgelerde Müslüman Araplar yaşamaktaydı. Kerek ve Şevbek arasında 7 müstahkem kale vardı. Tüccarlar ve Mekke'ye giden hacılar gidiş ve dönüşlerinde burada kalırlardı. Bkz. Oliver, **a.g.e.**, s. 224.

⁶¹⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 224.; Ernoul, **a.g.e.**, s. 435.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 285.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 208.; Donovan, **a.g.e.**, s. 62.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 141.

Jean de Brienne, Kudüs Krallığının ortaya çıkmasına sebep olacak bu teklifin kabul edilmesini istedi. Ona göre; Şimdi hiç kılıç sallamadan Kudüs geri alınacak bunun yanı sıra tüm sahil şeridindeki şehirler ve kaleler de Haçlıların hâkimiyetine girmiş olacaktı. Nitekim asıl hedefleri Kudüs'ün geri alınmasıydı. Kralın bu fikrini Chester Kontu Ranouf (İyrlaf), İngiliz, Fransız ve Alman asilzadeleri desteklediler⁶¹⁵.

Ancak kralın bu fikrine papalık elçisi Pelagius karşı çıktı. Kudüs Patriği, Piskoposlar, İtalyanlar, Hospitalierler ve Templier Şövalyeleri de teklifin reddedilmesi konusunda papalık elçisini desteklediler⁶¹⁶. Onlara göre; Müslümanlar, Kudüs surları ile Celile bölgesindeki kaleleri yıkmışlardı. Bu yüzden Maverai-Ürdün bölgesine tam olarak hakim olunamazdı. Dolayısıyla Kudüs şehri Haçlıların geri dönüşünden sonra kesinlikle korunamazdı. Zaten Pelagius'a göre nefret ettiği Müslümanlarla anlaşmaya yanaşmak dini yönden de bir hataydı. Aynı şekilde Jacques de Vitry de el-Kâmil'in niyetinden şüphe duyuyor, bu teklifin iyi niyetle yapılmadığına inanıyordu. Ona göre sultan Hristiyanlar arasında tefrikayı yaymak istiyordu. Haçlı orduları memleketlerine döndüklerinde Müslümanlar bu toprakları kolayca geri alabileceklerdi. İtalya şehir devletleri olan Venedik, Cenova ve Pizalılar da teklifin reddedilmesini ve derhal Mısır üzerine saldırıya geçilmesini istiyorlardı. Piza, Cenova ve Venedikliler ticaretlerinin merkezi olarak düşündükleri Dimyat'ın ivedi olarak ele geçirilmesini istiyorlardı⁶¹⁷.

Haçlılar sultana cevap olarak; yaptığı teklifin haricinde Kerek ve Şevbek'i de istediklerini, ayrıca tüm bunlarla birlikte sultandan savaş tazminatı olarak üçyüz bin altın vermesi gerektiğini bildirmeyi kararlaştırdılar⁶¹⁸. Bu sırada Haçlılardan bir kısmı sulh görüşmelerini fırsat bilerek Dimyat kuşatmasından ayrılma hazırlıkları yapmaktaydı. Tam bu sırada Fransız asillerinden Baron Sauvary de Mauleon 10 Ceneviz galerisi ile Dimyat kıyılarına ulaştı. Gemiler çeşitli savaş aletleri ve çok

⁶¹⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 224.; Donovan, **a.g.e.**, s. 63.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 141.

⁶¹⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 224.; Setton, **a.g.e.**, C. II, s. 415.; Demirkent, **a.g.m.**, s. 539.

⁶¹⁷ Vitry, **History of Jerusalem**, s. 74.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, c, XII, s. 285.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 207.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 141-142.

⁶¹⁸ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 281.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 129.; Makrîzî Haçlıların 500.000 altın istediklerinden bahsetmektedir. Bkz.: **a.g.e.**, C. 1/1, s. 207.

sayıda savaşçı ile dolu idi⁶¹⁹. Onların gelişi moralmen çökmüş bulunan Haçlı karargâhını büyük bir sevince boğdu. Pelagius yeni kuvvetlerin gelmesi üzerine hiç düşünmeden sultanın teklifini reddederek yeniden savaş hazırlıklarına başladı. Pelagius'un antlaşmayı reddetmesinden ve kendilerine karşı katı tutum sergilemesinden rahatsız olan Hollanda Dükü I. William, 14 Eylül 1219 tarihinde kendisine tabi kuvvetlerini alarak 12 gemi ile Dimyat'tan ayrılıp ülkesine doğru yelken açtı. Bu durum karargâhtaki Haçlıların morallerini bozarken Müslümanları cesaretlendirmiş oldu⁶²⁰.

Haçlıların anlaşma niyetinde olmayıp ipe un serdiğini gören el-Kâmil, Pelagius'tan red cevabı aldıktan sonra, 26 Eylül'de Haçlı karargâhına savaş gemileri sevk ederek karadan ve denizden yeni bir taarruz daha düzenledi. Gemilere mancınıklar ve Haçlı karargâhının etrafına kazılan hendekleri kapatmak için kütükler de yükletmişti⁶²¹. Gemilerden Haçlılar üzerine top ateşi yapılırken, karadan da Müslüman askerler Haçlı karargâhının surlarını aşmaya çalışıyorlardı. Haçlılar yeni gelen Fransız kuvvetlerinin cansiperane desteği ile üç gün boyunca amansız bir mücadele sergilediler. Perşembe, Cuma ve Cumartesi olmak üzere üç gün savaştıktan sonra Müslümanlar, bir başarı elde edemedikleri gibi, ele geçirdikleri ganimetleri de arkalarında bırakarak gemilerine binip Fariskur'a geri dönmek zorunda kaldılar⁶²². Sultan Haçlıların ablukası ile şehre hiçbir şekilde erzak gönderemeyince bu kez farklı bir yol denedi. Bazı gıda maddelerini deri ve muşammalara sardırıp etrafını balmumu ile kapattırdıktan sonra bunları gece karanlığında nehrin akıntısına bıraktırdı. Şehrin surlarındaki nöbetçiler kendilerine doğru yüzen bu paketleri demir kancalarla tutup yukarı çektiler. Kısa süre sonra bu durumu Haçlı nöbetçileri farkettiler. Bunun üzerine Haçlılar nehrin üzerine boylu boyunca tel çektiler ve tellerin başlarına ziller

⁶¹⁹ Papa III. Honorius 23 Temmuz'da Cenova'dan Dimyat'a yelken açan bu Fransız kuvvetlerini üç yıllık vergiden muaf tutacağını vaad etmişti. Bkz. Donovan **a.g.e.**, 125 nolu dipnot, s. 61.; Beşinci Haçlı Seferi için Papa III. Honorius'un koydurduğu vergiler hak. Bkz.; Thomas W. Smith, *Pope Honorius III, the Military Orders and the Financing of the Fifth Crusade: A Culture of Papal Preference?* The Military Orders, Culture and Conflict, Volume: 6, Franham 2015, pp. 63-72.

⁶²⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 222-223.; Ernoul, **a.g.e.**, s. 435.; Donovan, **a.g.e.**, s. 61.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 141.

⁶²¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 223.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 141.

⁶²² Oliver, **a.g.e.**, s. 223.; Donovan, **a.g.e.**, s. 61-62.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 141.

taktılar. Gece karanlığında ziller çalınca nehrin üzerindeki Haçlılar su üstünde yüzen erzak paketlerini ele geçirmeye başladılar ve bu işlem de böylece akim kaldı⁶²³.

El-Kâmil 3 Ekim Pazar günü, Azizler Bayramı gecesinde Haçlılar üzerine İbn-i Cerha komutasında 500 kişilik atlı ve piyadelerden oluşan yeni bir kuvvet daha sevk etti. Müslümanlar gece olunca gizlice Haçlı karargâhının surlarına kadar yaklaştılar. Ani bir saldırı ile uykuda yakaladıkları Haçlılar'dan 200 kişiyi kılıçtan geçirdiler⁶²⁴. Nöbetçilerin bağırmaclarına uyanan diğer Haçlı askerleri derhal Müslümanlar ile şiddetli bir çarpışma içerisine girdiler. Sabaha dek süren çatışmanın ardından Müslümanlar Haçlılara büyük zayıtlar verdirip Fariskur'a geri döndüler. Ancak onlar aralarında İbn-i Cerha'nın da bulunduğu 100 kadar ölü, bir o kadar da tutsak bırakmışlardı. Haçlılar öldürdükleri Müslüman askerlerin kafasını kesip karargâhlarının önünde dizdiler. Bu başarısız saldırı el-Kâmil'in Dimyat'ı kurtarmak için yaptığı son girişimi oldu. Bundan sonra artık Dimyat kendi kaderine terk edilmişti⁶²⁵.

2.7.7. Haçlıların Dimyat'ı Zaptetmesi

Haçlılar bir taraftan Dimyat'ın güçlü savunması, diğer taraftan her saldırıya geçtiklerinde el-Kâmil'in arkadan kendilerini taciz etmesinden ötürü bir türlü şehri ele geçiremediler. El-Kâmil'in geri çekilmesinin ardından tüneller kazarak şehre girmeyi düşündüler, ancak su dolu hendekleri geçmeyi başaramadılar. Ardından gemilerin güvertelerine yüksek kuleler kurup merdivenler aracılığıyla surlara çıkmak istediler, ancak garnizon kuvvetlerinin ateş topları yüzünden bu girişimleri de akamete uğradı. Bu şekilde bir ay boyunca Dimyat'a karşı giriştikleri her saldırıdan eli boş döndüler⁶²⁶.

4 Kasım 1219 Pazar günü akşam karanlığı çöktüğünde Pelagius bazı adamlarını gizlice keşif yapmaları için Dimyat surlarının yakınlarına gönderdi. Keşif devriyesi geri döndüğünde ön surları koruyan askerlerin yerlerinde olmadıklarını,

⁶²³ Vitry, **a.g.e.**, s. 125.; Ümran, **a.g.e.**, s. 283.

⁶²⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 225.; İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VII, s. 23.

⁶²⁵ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 63.; Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 116.; Donovan, **a.g.e.**, s. 64.; İbn Devadarî; Dimyat halkının sultandan ümit kesince Haçlılara mektup yazarak şehri onlara teslim etmek istediklerini kaydetmektedir. Bkz: İbn Devadarî, **a.g.e.**, C. VII, s. 187.

⁶²⁶ Vitry, **a.g.e.**, s. 128.; Ümran, **a.g.e.**, s. 257.

giriş kapısındaki kırık köprü'nün de henüz tamir edilmediğini haber verdiler. Pelagius derhal Haçlı liderlerini toplayarak sabah şafak sökerken Dimyat'a taarruz edeceklerini, derhal hazırlık yapmalarını emretti. O gece Haçlılar giriş kapısına giden hendek üzerine sal şeklinde ağaçtan bir köprü yaptılar. Şafak sökmeden bu köprüyü hendek üzerine kurdular ve Dimyat kapısına kadar ilerleyerek kapıyı ateşe verdiler. Piskopos Bilajyus'un emrindeki Haçlılar ilk surları aşıp ikinci surların kapısına gelinceye kadar hiçbir direniş ile karşılaşmadılar⁶²⁷. Haçlı askerleri birinci surları aşıp ikinci surların kapısını da ateşe verdikten sonra surlara ve kulelere tırmanarak buradaki birkaç muhafızı kılıçtan geçirdiler⁶²⁸. Az sayıda Müslüman asker iç kaleye sığınabildiyse de ertesi gün öğlen saatlerinde onlar da Haçlılara teslim olmak zorunda kaldılar. Böylece Dimyat, kuşatmanın başladığı 29 Mayıs 1218 yılından 5 Kasım 1219'a kadar oldukça zorlu geçen 16 aylık bir direnişten sonra Müslümanların elinden tamamen çıkmış oldu⁶²⁹.

El-Kâmil 1218 yılında henüz Haçlılar kıyıya çıkmamışken Dimyat'a 20.000 savaşı yerleştirmişti. Şubat 1219'da İbn Maştûb'un darbe girişimi üzerine, sultanın el-Âdiliyye karargâhını terk ettiğini haber alan şehir ahalisinden yaklaşık 80.000 kişi acele ile şehri terk etmişti⁶³⁰. Haçlıların el-Âdiliyye'yi ele geçirmelerinden beri şehre gıda, ilaç ve askerî takviye yapılamamıştı. Bu süreçte çıkan salgın hastalıklar, açlık ve Haçlıların saldırıları sonucu binlerce savaşı hayatını kaybetmiş ve şehri koruyacak sadece çok az sayıda savaşı kalmıştı⁶³¹. Şehirde hasta, yaşlı, kadın ve çocuklar da dahil toplam 3.000 kişi kalmıştı⁶³². Haçlılar Dimyat surlarına bayraklarını

⁶²⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 225.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 142.

⁶²⁸ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 278.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s.201.

⁶²⁹ Roger, **a.g.e.**, C. II, s. 423.

⁶³⁰ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 278.; Donovan, **a.g.e.**, s. 65.; Oliver anılarında; Dimyat'ta kuşatmanın başladığı andan Haçlıların eline geçinceye kadarki zaman zarfında 80.000 Müslümanın öldüğünü buradaki esirlerden öğrendiğini kaydetmektedir. Bkz. Oliver, **a.g.e.**, s. 230.; Vitry ise kuşatma başladığında nüfusun 60,000 olduğunu, kuşatmanın tamamlanması esnasında nüfusun 3.000 olduğunu haber vermektedir. Bkz.: Vitry, **History of Jerusalem**, s. 125.

⁶³¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 226.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 201.

⁶³² Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 201.; Smith, *the Military Orders*, s. 76.; Oliver anılarında; *Biz Dimyat'ı ele geçirmeden önce Arapça yazılı bir kitap bulmuştuk. Kitabın yazarı ne Yahudi, ne Hristiyan ne de Müslüman idi. Kitap Selahattin'in Haçlılara yaptığı kötülükleri, Taberiye'yi viraneye çevirini, Haçlıları hezime uğratıp Kudüs kralı ve eşini esir edişini, Kudüs'ü işgalini, Askalan'ı tahrip edişini, Sur'u kuşattığını ama alamadığını anlatıyordu. Kitapta; Dimyat'ın bu günlerde Hristiyanlar tarafından ele geçirileceği kehaneti yazıyordu. Ardından Hristiyan bir kralın Mekke'yi viran edeceği, Peygamber Muhammed'in kemiklerini etrafa saçacağını ve Müslümanları zillete düşüreceğini yazdığını haber vermektedir. Bkz. Oliver, **a.g.e.**, s. 227.*

astıktan sonra şehre girdiklerinde gördükleri manzara karşısında donakaldılar. Çünkü şehirde yalnız evler değil, sokaklar, hatta camiler bile insan cesetleri ile dolu idi. Çoğu çıplak olan bu cesetleri köpekler yemekte idi. Yataklarda ölüm döşeğinde kendi hallerine bırakılan hastalar vardı. En acıklı durumda ise çocuklar bulunuyordu. Onlar ölmüş annelerinin kurumuş memelerine sarılarak bir damla süt emebilmek umuduyla, ağlaya ağlaya annelerini uyandırmaya çalışıyorlardı⁶³³.

Kendilerine karşı duracak kimsecikler olmamasına rağmen, Haçlılar kendilerini müdafaaya muktedir olamayan pekçok kişiyi kılıçtan geçirmekten imtina etmediler. Oysa onların ölümlerini dahi gömecek dermanları yoktu⁶³⁴. Gece olunca Müslüman kadın ve kız çocuklarını camiye doldurarak sabaha kadar onlara tecavüz ettiler⁶³⁵. Ertesi gün Müslümanlardan esir olarak aldıkları arasından nispeten sıhhatli buldukları 300 kişiyi ayırarak, olası bir durumda rehine olarak kullanmak üzere hapsettiler. Geri kalan kadın ve erkekleri ise muhtemelen köle tacirlerine satmak üzere ayırdılar. Akka Piskoposu Jaques de Vitry 400 kadar Müslüman çocuğu vaftiz ederek rahibelerin bakım ve eğitime verdi. Pelagius da Dimyat Ulu Camiini “Blessed Virgin Mary” (Azize Bakire Mary) adıyla Katedral’e dönüştürdü⁶³⁶.

Haçlılar Dimyat’ta ganimet olarak bol miktarda altın, gümüş, mücevher, ipek vb. değerli eşyalar elde ettiler. Toplanan ganimetler mevkilerine göre liderler ve askerler arasında pay edildi. Şehirdeki evleri ve burçları statülerine göre komutanlar aralarında bölüştüler. Ancak Haçlıları yağma yaptıkları değerli eşyaları alıp saklamaktan kimse alıkoymıyordu. Onlar öylesine açgözlü ve haris idiler ki; Pelagius’un yağma edilen malların Kilise’ye getirilmesi, aksi halde aforoz edilecekleri tehditlerini hiçe sayıyorlardı⁶³⁷. Yağmalanan mallardan Kiliseye ve ruhbanlara tabii ki pek bir şey düşmedi. Oliver anılarında Dimyat’ın bu yüzden ellerinden çıktığını iddia ederek şunları kaydedecekti; *Dimyat Müslümanlardan alındıktan sonra burası eğlence, sefahat ve şöhrat düşkünlerinin mekanı oldu.*

⁶³³ Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 185.

⁶³⁴ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 32-33.; İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 282,287.; İbn Devadarî, **a.g.e.**, C. VII, s. 187.; Donovan, **a.g.e.**, s. 65.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 142.; P. M. Holt, **a.g.e.**, C. s., 63.

⁶³⁵ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 603.

⁶³⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 231.; Vitry, **a.g.e.**, s. 127.; Ebû’l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 122.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 190.; Donovan, **a.g.e.**, s. 65.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 145.

⁶³⁷ Ebû Şâme, **a.g.e.**, s. 176 vd.; Donovan, **a.g.e.**, s. 65.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 142.

İnsanlar rabbe karşı nankörlük ettiler. Zira yaşlı kadınlara, hatta on yaşındaki çocuklara bile ganimetten pay verilirken Mesih'e bir pay verilmedi. Oysa putperest Romalılar bir zafer elde ettiklerinde Apollon için bir kap dolusu altın ayırmışlardı. Ben-i İsrail de Medyenlileri mağlup ettiklerinde Hz Musa'ya herbirimiz rabbe kurban ve mücevherler takdim ettik demişlerdi...⁶³⁸.

2.8. Dimyat'ın Zaptından Sonra Haçlıların Faaliyetleri

2.8.1. Dimyat'ın Kral Jean de Brienne'in Hâkimiyetine Verilmesi

Dimyat zaptedilip ganimetler paylaştırıldıktan sonra bu kez de Dimyat'ı kimin yöneteceği sorunu ortaya çıktı. Kral Jean ganimetten büyük miktarda pay almasına rağmen bundan memnun değildi. Zira o, Dimyat'a tamamen hakim olmak istiyordu. Fransızlar ve şövalye tarikatleri de Dimyat'ın Kudüs Krallığına, dolayısıyla Kral Jean'ın hâkimiyetine verilmesi gerektiğini ileri sürmekteydiler⁶³⁹. Ancak Pelagius onlarla aynı görüşte değildi ve Dimyat'ın bütün Hristiyanlığa ait olduğunu savunuyordu. Bu da şehrin papalığa, dolayısıyla papanın legatı olarak kendi hâkimiyetine verilmesi anlamına geliyordu. Bu ihtilaf karşısında Kral Jean kendisine bağlı kuvvetlerini alıp emrindeki üç gemi ile Akkâ'ya döneceği tehdidinde bulundu. Onun ayrılmasının Haçlılar arasında huzursuzluğa ve isyana sebep olacağını iyi bilen Pelagius, daha önceki orduya liderlik ihtilafında olduğu gibi yine Alman İmparatoru şartını koşarak İmparator II. Frederich gelinceye kadar Dimyat'ın yönetiminin Jean de Brienne'e verilmesine razı oldu⁶⁴⁰.

Dimyat'ı ele geçiren Haçlılar şehrin giriş köprüsünü ve kapılarını tamir ettiler, surları tahkim ettiler ve iki burç daha yaparak savunmayı güçlendirdiler⁶⁴¹. Dimyat'ın alınması Kardinal Pelagius'un gururunu kabartmıştı. O, vakit geçirmeden Kahire üzerine büyük bir sefer düzenlemeyi planlıyordu. Ancak bu seferden önce Dimyat'ta ganimet ve liderlik yüzünden çıkan ihtilafları yatıştırmak üzere Manzaleh Gölü'nün Doğusundaki liman kenti olan Tinnis'e bir akın düzenletmeye karar verdi.

⁶³⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 259.

⁶³⁹ Donovan, **a.g.e.**, s. 66.

⁶⁴⁰ Ernoul, **a.g.e.**, s. 426.; Donovan, **a.g.e.**, s. 66.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 142.

⁶⁴¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 232.

23 Kasım 1219'da Pelagius'un emriyle silahlı 1000 şövalye 23 Kasım'da Dimyat'tan yola çıkarak Akdeniz üzerinden gemilerle Doğuya doğru yelken açtılar. Haçlıların Tinnis'e saldıracaklarını haber alan az sayıdaki garnizon kuvveti halk ile beraber burayı alelacele terk etti. Haçlılar hiçbir çaba sarf etmeden şehre girdiler. Burada bir Latin Kilisesi kurduktan sonra yeterli sayıda garnizon kuvveti bırakıp yüklü miktarda ganimetle Dimyat'a geri döndüler⁶⁴².

Ele geçirildiği günden itibaren Dimyat'taki çeşitli kavimlere mensup Haçlılar arasında ihtilaf ve huzursuzluk bir türlü dinmiyordu. Bardağı taşıran son damla ise Tinnis'ten elde edilen ganimetin paylaşılması meselesi oldu. 21 Aralık günü ele geçirilen 400.000 Bizans altınının pay edilmesi esnasında İtalyanlar aldatıldıklarını ileri sürerek bu taksimata itiraz ettiler. Tartışma büyünce İtalyanlar kılıçlarını çekip Fransızlara saldırdılar. Kulelerde başlayan çatışmalarda Fransızlar yenilgiye uğradılar. Müslümanlara karşı kutsal savaş için yurtlarını terkedten Hristiyanlar şimdi para için birbirlerini öldürmekten çekinmiyorlardı⁶⁴³.

Bu çatışmalar esnasında Pelagius İtalyanlar'ı desteklemedi ve Kral Jean'ın lehine olacak şekilde Fransızların tarafını tuttu. Bu duruma daha fazla sinirlenen İtalyanlar, 6 Ocak 1220 günü Epiphany Festivali gününde yeniden silahlarına sarıldılar ve Pelagius'u ölümle tehdit ettiler. Bu duruma şövalye tarikatleri el koyarak Fransız kuvvetleri ile birlikte İtalyanlar'ı şehirden dışarı attılar. Bir diğer sorun ise Dimyat'ın işgalinden sonraki hedefin ne olacağıydı. Kral Jean şehrin tahkim edilmesini ve gelecek takviye kuvvetlerle Haçlı ordugâhlarının güçlendirilmesini, Avrupalı Haçlıların bilmedikleri engellerle dolu Kahire'ye ulaşımının o kadar da kolay olamayacağını, bu sebeplerden dolayı İmparator II. Friedrich'in beklenmesini öneriyordu. Pelagius ise her zamanki sabırsız ve saldırgan tavrıyla hiç vakit kaybetmeden Kahire'ye saldırılmasını istiyordu. Dimyat'ta daha başka ihtilaflar, bütün kış boyunca Haçlı ordusu arasında çalkalanıp durdu. Haçlı askerleri buraya ne amaçla geldiklerini unutup içki, zina, faiz, hırsızlık ve tembellik içerisinde günlerini geçirmeye başladılar⁶⁴⁴.

⁶⁴² Oliver, **a.g.e.**, s. 232, 239.; Vity, **a.g.e.**, s. 128.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 278.; Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 185.; Donovan, **a.g.e.**, s. 66-67.; Powell, **a.g.e.**, s. 176.

⁶⁴³ Donovan, **a.g.e.**, s. 67.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 142-143.

⁶⁴⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 239.; Donovan, **a.g.e.**, s. 65.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 142-143.

2.8.2. Kral Jean'ın Ermeni Tahtında Hak İddia Etmesi

Ermeni Kralı II. Leo 1219 yılının Haziran ayında Dimyat kuşatması sürerken ölmüş, arkasında varise olarak iki kız çocuğu bırakmıştı. Leo'nun büyük kızı Stephanie, 1214 yılında Kral Jean de Brienne ile evlenmiş, bu izdivaçtan bir erkek çocukları olmuştu. Ancak evlilikleri oldukça sorunluydu⁶⁴⁵. Leo'nun varisesi durumundaki küçük kızı Isabella ise henüz dört yaşındaydı. Kral Jean de Brienne Leo'nun ölümünün ardından, karısı ile küçük oğulları adına veraset hakkı iddia ederek papadan Çukurova'ya gitmek için müsaade istedi. Kralın Pelagius'la arasının bozuk olduğunu bilen Papa III. Honorius, onun bütün kumanda yetkilerini Pelagius'a devretmesi şartıyla Çukurova'ya gitmesine onay verdi. 1220 Şubat'ında Kral Jean kendisine sadık kuvvetlerle Dimyat'tan Akkâ'ya doğru yola çıktı⁶⁴⁶. Onun ayrılmasının ardından 24 Şubat'ta Papa III. Honorius'tan Dimyat'a bir mektup geldi. Papa mektubunda bütün Haçlılara; Pelagius'un yeterli donanıma sahip olduğunu, bu yüzden herkesin ona tabi olmasını gerektiğini bildiriyordu⁶⁴⁷. Mart ayı geldiğinde Kral Jean Akka'da bütün hazırlıklarını tamamlamış ve Çukurova'ya doğru yelken açmak üzereydi. Ancak o günlerde bilinmeyen bir sebeple tartıştığı karısı Stephanie'yi feci bir dayaktan geçirdi. Stephanie aldığı darbeler sonucunda muhtemelen iç kanama geçirerek öldü⁶⁴⁸. Kral Jean eşinin ölümünün şokunu henüz atlatabilmeden, onbeş gün sonra ondan doğmuş olan küçük oğlu da öldü. Bu durumda Jean'ın artık Ermeni tahtında hiçbir iddiası kalmamış oluyordu⁶⁴⁹. Zaten Ermeni Prensleri de Jean'a haber göndererek onu tanımayacaklarını bildirmişlerdi⁶⁵⁰.

2.8.3. Avrupa'dan Dimyat'a Yeni Kuvvetlerin Gelmesi

1220 yılının ilkbahar aylarında bir kısım Haçlı kuvvetleri peşpeşe Avrupa'ya dönmeye başladılar. Pelagius'un bu duruma canı çok sıkıldı. Mart ayı içerisinde, yanlarında II. Friedrich'in altın mühürlü mektuplarını getiren iki elçisinin de

⁶⁴⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 229.; Donovan, **a.g.e.**, s. 69.

⁶⁴⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 236.; Ernoul, **a.g.e.**, s. 427.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 144.; Howard, **a.g.e.**, s. 78.

⁶⁴⁷ Donovan, **a.g.e.**, s. 70.; Powell, **a.g.e.**, s. 177.

⁶⁴⁸ Ernoul; Stephanie'nin Kral Jean'ın kızkardeşi ile eski karısı Marie tarafından zehirlendiğini haber vermektedir. Bkz., Ernoul, **a.g.e.**, s. 427.

⁶⁴⁹ Ernoul, **a.g.e.**, s. 427.; Donovan, **a.g.e.**, s. 69.; Smith, **Pope Honarius**, 101 vd.

⁶⁵⁰ Donovan, **a.g.e.**, s. 69.

bulunduğu İtalyan ruhanilerinden bir grup, Milano Başpiskoposunun başkanlığında Dimyat'a geldi. Yanlarında oldukça önemli kuvvetler bulunmaktaydı. 16 Mayıs 1220 günü Papa Honorius'un gönderdiği taze kuvvetler ile papanın elçisi Pelagius'un morali yerine geldi⁶⁵¹. Bu kuvvetlerin ardından; Ceneviz, İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyan gemileri Dimyat önüne durmadan yeni Haçlı askerleri taşıdılar. Gelenler arasında; Bordeaux, Angers, Autun, Beauvais, Paris, Meaux, Noyon piskoposları ve kontları da bulunmaktaydı⁶⁵².

Pelagius Almanya, Fransa ve İtalya'dan gelen Haçlılarla artan kuvvetine güvenerek bir an için bütün İslâm âlemini zaptedebileceği hayaline kapıldı. 1216 yılında Beşinci Haçlı Seferi hazırlıkları yapılırken Papa III. Innocentius Gürcüler'e ve Doğu'daki diğer Hristiyanlara mektup yazmış, onlardan Haçlı Seferine katkı vermelerini istemişti. Bu yüzden Pelagius, Gürcülerin'de yakında Haçlılara yardıma geleceğini düşünüyordu⁶⁵³. Oysa çok yanılıyordu, çünkü 1220 yılında Kral George'un komutası altında Gürcüler, Azerbaycan sınırlarında, Cengiz Han'ın Moğol orduları karşısında hezimete uğramış ve kendi canlarının derdine düşmüşlerdi⁶⁵⁴. Bölgedeki gelişmelerden ve arazi şartlarından bîhaber olan Pelagius, yeni gelen Haçlı liderleriyle bir toplantı düzenleyerek onlara bir konuşma yaptı. Onlara Mısır üzerine genel bir saldırı gerçekleştirmenin zamanının geldiğini söyledi. Pelagius'un ardından Milano ve diğer Avrupa şehirlerinden gelen başpiskoposlar da birer konuşma yaparak Pelagius'u destekleyen açıklamalar yaptılar. Ancak tarikat şövalyelerinin liderleri; *farklı milletlere mensup bu kuvvetleri toparlayacak bir lider gelene kadar harekete geçilmemesi gerektiğini, böyle bir hareketin kötü neticeler doğurabileceğini, bu sebeple Kral Jean'ın bulunmadığı bir savaşa da*

⁶⁵¹ Oliver **a.g.e.**, s. 236.; Erer, **a.g.e.**, s. 68.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 145.

⁶⁵² İbnü'l-Esir; *Haçlıların Dimyat'ı ele geçirdiğini duyan Hristiyanlar dünyanın dört bir yanından buraya akın etmiş, Dimyat adeta onların hicret yurdu haline gelmişti* demektedir. Bkz. İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, C. XII, s. 279.

⁶⁵³ Donovan, **a.g.e.**, s. 74.; Smith, **Pope Honarius**, s. 97.; Oliver anılarında; *Gürcüler Dimyat'ı fethettiğimizi duyunca bize bir mektup yazdılar. Mektuplarında; biz kendimize kızgınız ve utanç içerisindeyiz. Çünkü Haçlılar uzak diyarlardan denizleri aşmış, tehlikeli yollardan geçerek Müstahkem Dimyat'ı ele geçirebildiler. Oysa biz ne Dimaşk'a ne de başka bir Müslüman şehrine gidemedik. Eğer liderlerimizi ikna edebilirsek Müslümanların meşhur bir şehrini kuşatacağız...* kaydını düşmektedir. Bkz. Oliver, **a.g.e.**, s. 228.

⁶⁵⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ömer Subaşı, **Gürcü Moğol İlişkisi**, Kitabevi Yay., İstanbul 2015.

katılmayacaklarını söyleyerek Pelagius’a itiraz ettiler. Bu ihtilafın ardından Kahire üzerine yürüme işi bir kez daha rafa kaldırılmış oldu⁶⁵⁵.

2.8.4. Tarikat Şövalyelerinin Burlos (Berlis-Baltim)’a Saldırması

Papanın mektubunda belirttiği, imparatorun yakında yola çıkacağı haberinin ümidini taşıyan Pelagius, Dimyat’ta eli kolu bağlı bir vaziyette bekliyordu. 1220 Temmuz ayında İmparator Friedrich tarafından mücehhez olunan sekiz galeriden müteşekkil yeni bir kuvvet, Apulya Kontu Matthias (Mattius) komutasında Dimyat’a geldi. Pelagius bu gemilerden iki tanesini Akdeniz’deki korsan gemilerini Dimyat’tan uzak tutmak amacıyla gönderdi. Bu gemiler görevlerini tamamlayıp döndükten sonra Pelagius savaş meclisini toplayarak; *Matthias’ın tüm Haçlı ordusuna liderlik edebilecek vasıfta bir komutan olduğunu, gelen kuvvetler ile iyice güçlendiklerini* söyleyerek yeniden Mısır üzerine ayrı gruplar halinde toplu bir saldırı yapılmasını önerdi. Ancak onun bu teklifi de başta Fransızlar olmak üzere İngilizler, Almanlar ve şövalye tarikatları tarafından kabul edilmedi. Onu sadece İtalyanlar destekliyordu. Ancak onlar da Pelagius’un ayrı gruplar halinde sefere çıkılması fikrine itiraz ediyorlardı⁶⁵⁶.

Bu durumda Pelagius hiç olmazsa civardaki Müslümanlar üzerine bir saldırı yapılmasını istedi. Bunun üzerine tarikat şövalyeleri tıpkı Tinnis’e saldırıldığı gibi Dimyat’ın otuz kilometre Batısında bulunan Burullos (Berlis) Gölü kıyısındaki Burlos kentine bir saldırı düzenlemeye karar verdiler. Haçlıların Dimyat’tan harekete geçerek üzerlerine geldiğini haber alan Burlos halkı, tıpkı Tinnisliler gibi evlerini terkederek kaçtılar. Tarikat şövalyeleri iki gün boyunca Burlos’ta her şeyi yağmaladıktan sonra, şehri yakıp yıktılar. Harabe haline dönüştürdükleri kentte bir garnizon bırakmaya gerek duymayıp develere ve katırlara yükledikleri ganimetlerle Dimyat’a doğru yola çıktılar. Haçlıların Burlos’a saldırdığını haber alan el-Kâmil buraya Türklerden oluşan bir kuvvet gönderdi. Türkler, Haçlıların dönüş yolu üzerinde pusu kurup beklediler. Haçlılar yağmaladıkları ganimetlerle ve ele geçirdikleri esirlerle sevinç içerisinde Dimyat’a geri dönerlerken aniden Türklerin

⁶⁵⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 236-237.; Erer, **a.g.e.**, s. 68.; Donovan, **a.g.e.**, s. 79.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 143-145.

⁶⁵⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 237-238.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 145.

saldırısına uğradılar. Pekçok Haçlı şövalyesi kılıçtan geçirilirken Hospitalierlerin Marşal'i ile birlikte 20 kadar tarikat şövalyesi de Türklerin eline esir düştü⁶⁵⁷.

2.8.5. Mısır Donanmasının Kıbrıs'taki Haçlı Donanmasına Saldırısı

Haçlıların bahar ayları boyunca Dimyat'ta hareketsiz bir şekilde beklemeleri Sultan el-Kâmil'in işine çok yaramıştı. Zira sultan bu süreçte muhtemel düşman saldırılarını Nil'in daha iç kısımlarında karşılamak düşüncesiyle, karargâhını Fariskur'un yaklaşık altmış kilometre Güneyine, Nil'in Batı tarafındaki yüksekçe bir tepe olan Talha mevkiine nakletmişti. Burası Aşmum Nehri'nin Nil'den ayrıldığı stratejik bir mevki idi. Sultan taşınma işleminin ardından nehrin her iki tarafına da taş duvarlardan savunma siperleri inşa ettirdi⁶⁵⁸. Bir tarafatan da Kahire tersanesinde yeni gemiler inşa ettirerek donanmasını güçlendirip çeşitli silahlarla teçhiz etme imkânını buldu. Ağustos 1220'de 33 gemiden müteşekkil Müslüman donanması, Nil'in Batıya dökülen Rosetta (Reşid) kolu üzerinden Akdeniz'e ulaşip oradan Kıbrıs'a doğru yelken açtı⁶⁵⁹. Amaçları Kıbrıs'tan sürekli olarak Dimyat'a gönderilen erzak ve askerî mühimmatın akışını kesmektir. Müslüman donanması Dimyat açıklarında ilerledikten bir süre sonra Kont Henry Schewerin ve Töton Şövalyelerinin komutasında Kıbrıs'tan Dimyat'a Haçlılar için erzak, atları için de arpa yükü taşıyan ticari gemilere rastladı. Bu gemileri ele geçirip mürettebatı esir aldıktan sonra gemileri yaktılar. Müslüman donanması buradan hareketle Kıbrıs'a doğru yoluna devam etti⁶⁶⁰.

O günlerde Dimyat'ta, muhtemelen boş yere beklemekten ve Haçlılar arasındaki ihtilaftan sıtkı sıyrılan Kont Diether of Katzenellenbogen, kendisine bağlı askerlerini alıp ülkesine dönmeye karar vermişti. Pelagius ona gitmemesini, eğer kendisi gidecekse bile az bir kuvvetle gitmesini, buradaki Haçlı gücünü azaltmamasını söylemişti. Ancak o söz dinlememiş, bütün askerlerini büyük gemilere

⁶⁵⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 239.; Donovan, **a.g.e.**, s. 79.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 145.; En-Nuveyri Batılı kaynakların verdiği bilgilere ilaveten; Müslümanların Haçlılardan onbinlerce kişiyi öldürdüklerini, düşman atları ve silahların yanısıra Tötonların Marşal'ını esir aldıklarını haber vermektedir. Bkz.: En-Nuveyrî, **a.g.e.**, C. 27, s. 28.

⁶⁵⁸ Ernoul, **a.g.e.**, s. 427.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 202.; Donovan, **a.g.e.**, s. 68.

⁶⁵⁹ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 145.; Nil Nehri Kahire'nin Güneyinde üç kola ayrılarak adeta bir çatalı andırmaktadır. Çatalın içindeki alana Nil Deltası adı verilir. Çatalın Doğuya akan kolu Dimyat'tan, Batıya akan kolu Reşid (Rosetta)'ten Akdeniz'e dökülmektedir. Bkz.: P. M. Holt, **a.g.e.**, s. 3.

⁶⁶⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 239.

bindirerek yola çıkmış ve buradan Kıbrıs'a gelmişti. Kontun filosu Limasol limanına yeni ulaşmış ve diğer gemilerle birlikte demir atmış haldeydi. Müslümanlar bu Haçlı filosuna ve buradaki kuru yük gemilerine ani bir taarruzda bulundular. Gafil avladıkları Haçlıların bazı gemilerini batırıp kalanların tümünü ele geçirdiler. Gemilerde bulunan 13.000 kadar Haçlı askerlerinin bir kısmını öldürüp sağ kalanları da esir aldılar. Bu saldırıda sadece kont ve az sayıda asker kendilerini denize atıp yüzerek kurtulabildi⁶⁶¹.

Pelagius'un casusları kendisine Müslüman denizcilerin hazırlıklarını daha önceden haber vermişlerdi. Fakat o bu haberleri kulak ardı etmiş, emrinde yeterli sayıda gemi olmadığını ileri sürerek Nil'in İskenderiye'ye dökülen kolunu tutacak gemiler göndermemiştir. Tam da Pelagius'a Kıbrıs'ta olan bitenin haberleri ulaştığı günlerde, İtalya'dan yola çıkan ondört Venedik gemisi yeni Haçlı kuvvetleri ve askerî mühimmatla Dimyat'a ulaştı. Pelagius bu gemileri derhal Müslüman donanmasını yakalamak üzere İskenderiye ve Rosetta Limanı'na doğru yola çıkardı. Ancak iş işten geçmiş, Müslüman donanması ele geçirdikleri Haçlı gemileri ile birlikte çoktan el-Mansure'ye ulaşmışlardı. Bu başarılı girişimin ardından Müslüman denizcileri Haçlıların Kıbrıs'tan erzak ve mühimmat almalarının yollarını kesmiş oldular⁶⁶².

2.9. Haçlıların Mısır'ı Zaptetme Girişimleri

2.9.1. El-Muazzam'ın Filistin ve Şam'daki Haçlılara Saldırması

Dimyat düştükten sonra Müslüman karargâhı her an Haçlıların Kahire üzerine saldırıya geçebileceği endişesi ile sürekli bir alarm halindeydi. Ancak kış boyunca Haçlılar Dimyat'tan dışarı adım atmadılar. 1220 Mart ayı geldiğinde el-Muazzam, kardeşi el-Kâmil'e Filistin ve Şam topraklarındaki Haçlı kalelerini taciz ederek onların dikkatlerini bu bölgelere çekebileceğini söyledi. El-Kâmil'in bu düşüncüyü onalamasının ardından Mısır'dan Doğu'ya doğru hareket ederek önce restorasyon inşası henüz tamamlanmamış olan Kayseriyye Kalesi'ne taarruz ederek burayı yıktı.

⁶⁶¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 240.; Vitry, **a.g.e.**, s. 138.; Donovan, **a.g.e.**, s. 79.

⁶⁶² Ernoul, **a.g.e.**, s. 429.; Donovan, **a.g.e.**, s. 79-80.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 540.

Aynı zamanda bazı kuvvetlerini Templier Şövalyelerinin Atlit (Aslis: Hacılar) Kalesi ve Tellu's-Safiyye Kaleleri'ne göndererek buraları da muhasara altına aldı. Haçlılara ait ekili arazileri tahrip etti⁶⁶³. Nitekim bu plan beklendiği gibi başarılı oldu ve el-Muazzam'ın saldırılarını haber alan Dimyat'taki Templier Şövalyelerinden bir kısmı alelacele Atlit'e geri döndüler. Atlit Kalesi Dimyat'tan gelen bu takviye kuvvetler sayesinde el-Muazzam'ın eline düşmekten son anda kurtulmuş oldu⁶⁶⁴.

Bu sırada Akkâ'da bulunan Kral Jean da Dimyat'a dönmeyip el-Muazzam'ın saldırısına karşı ordusunu bu civarda hazır durumda tutmaktaydı. Atlit kuşatması sürerken kalede bulunan 4000 kadar Tapınak Şövalyesi kaleyi şiddetle savunuyordu. Pelagius Suriye'deki Haçlılara ve Kıbrıs Melikesi'ne bir mektup yazarak onları Tapınakçılara yardım etmeye çağırdı. Bunun üzerine Kıbrıs, Beyrut ve Cebele'den takviye kuvvetler Atlit Kalesi'ne doğru yola çıkarıldı. Öte taraftan Selçuklu Sultanı Keykavus'un 1220 yılındaki ölümü üzerine el-Eşref'in Güneye, Şam'daki topraklara göz diktiği haberleri gelmeye başlamıştı. Tüm bu gelişmeleri değerlendiren el-Muazzam, 1220 yılının Mart ayından beri sürdürdüğü hücumlarını ve Atlit kuşatmasını kışın da yaklaşması sebebiyle Kasım ayında sonlandırarak Dimaşk'a döndü⁶⁶⁵.

2.9.2. Sultan el-Kâmil'in el-Mansure Şehrini Kurması

El-Kâmil Haçlıların Dimyat'ı ele geçirdikten sonra Kahire üzerine yürüyeceklerini biliyordu. Ancak aylar geçmesine rağmen bütün bahar boyunca Haçlılar Müslümanlar'a karşı herhangi bir saldırıda bulunmadılar. Bunun sebebi bu süreçte Kral Jean'ın Dimyat'tan ayrılmasıyla Haçlı karargâhındaki ihtilafların artmış olmasıydı. Bu huzursuzluk ortamında bulunmak istemeyen bazı Haçlılar ise gemilerine binerek vatanlarına geri dönüyorlardı⁶⁶⁶. Sultan el-Kâmil ordusunu Fariskur'dan alıp Talha karargâhına konuşturduktan sonra, buraya gelecek olan takviye kuvvetler için bir takım hazırlıklar yapmaya başladı. 1220 yılı yaz ayları boyunca, özellikle Şam'dan beklediği takviye kuvvetler ve Haçlılar'la savaşmaya

⁶⁶³ Oliver, **a.g.e.**, s. 234, 240.; Vitry, **a.g.e.**, s. 138.; Donovan, **a.g.e.**, s. 71.

⁶⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 619-620.; Powell, **a.g.e.**, s. 176-177.

⁶⁶⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 240-241.; Ernoul, **a.g.e.**, s. 421-424.; Donovan, **a.g.e.**, s. 71.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 144-145.

⁶⁶⁶ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 144.

gelecek gönüllü Mısır halkı için Nil'in Doğu yakasında bulunan Eşmum kolunun başında evler, çarşılar, hanlar ve hamamlardan oluşan büyük bir yerleşim alanı inşaatını yürüttü. Kış gelmeden tamamladığı bu siteye el-Mansure şehri adını verdi⁶⁶⁷.

El-Kâmil destek kuvvetleri gelinceye kadar bu süreçte bir taraftan Haçlılara daha cazip sulh tekliflerinde bulunmayı düşünürken, diğer taraftan ordusunu takviye etme çabası içerisindeydi. El-Mansure şehrisinin inşasını tamamlayan sultan, 1221 yılı Ocak ayında Mısır, Filistin, Suriye, Anadolu ve Irak'taki tüm emirlere elçiler göndererek onları İslâm adına cihada davet etti. Kardeşi el-Eşref'i ise hasseten yardımına çağırıyordu⁶⁶⁸. Emirlere gönderdiği mektuplarında; *Mısır'ın Haçlıların eline düşme tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğunu, Mısır'ın düşmesi halinde diğer İslâm beldelerinin de Haçlı tehlikesi ile karşı karşıya kalacağını* ihtar ediyordu. Bağdat'a da elçiler göndererek Halife Nasır'dan tüm İslâm âlemine cihat çağrısında bulunmasını ve Müslümanları İslâm'ı savunmak için silaha sarılmaya teşvik etmesini istedi. Bu çağrılar üzerine Hama Meliki Muzaffer Takiyyiddin, Halep Meliki ez-Zahir, Harran ve el-Cezire Meliki el-Eşref kuvvetlerinin başında, el-Kâmil'e katılmak üzere el-Mansure'ye doğru yola çıktılar⁶⁶⁹. Ancak halifenin vaad ettiği destek hiçbir zaman yola çıkmadı. Zira halife bu sırada Harezmsâhlarla bir mücadele içerisindeydi ve onlara karşı Doğudaki güçlü Cengiz Han ile ittifak arayışındaydı⁶⁷⁰.

Sultan el-Kâmil kendi halkına da seferberlik ilan ederek Mısır'ın bütün beldelerinden eli silah tutan herkesi ordusuna katılmaya çağırdı. Mısırlılar Haçlı tehlikesi karşısında korku içerisinde ülkelerini terk etmeyi düşünürken, el-Kâmil'in görevlendirdiği; Emir Hüsametdin Yunus, Emir Alaaddin Cevlek, Emir Cemaleddin Seyran ve Fakih Takiyyuddin el-Mahli gibi isimler bölge Müslümanlarını cihada davet etmeye başladılar. Yapılan çağrılarda kimsenin evinde oturmaması, herkesin Haçlılara karşı sultanın yanında yer alması gerektiği söyleniyordu. Bu çağrılara başta Kahire olmak üzere Mısır'ın çeşitli bölgelerinden binlerce Müslüman,

⁶⁶⁷ Yakut el-Hamevi, **a.g.e.**, C. V, s. 245.; İbn Vasil, **a.g.e.**, C. IV, s. 33.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 122.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 201.

⁶⁶⁸ Makrîzî, el-Kâmil'in kardeşi el-Eşref'e yazdığı mektubuna şu şiirle başladığını kaydetmektedir; *Ey yardımcım, hakikaten yardımına geleceksen, hiç durmaksızın beklemeden bana gel...* Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 197.

⁶⁶⁹ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 201.

⁶⁷⁰ William Muir, **The Caliphate Its Rise, Decline and Fall**, Ed.: T. H. Weir, University of Glasgow Press, Edinburgh 1924, Chapter LXXVII.

memleketlerini terk etmekten vazgeçip Haçlılarla savaşmak üzere sultanın karargâhına doğru yürümeye başladı. Kısa zamanda Mansure'ye akın akın gelen gönüllülerin sayısı yirmi bin savaşçıyı buldu⁶⁷¹.

2.9.3. El-Kâmil'in Pelagius'a Üçüncü Barış Teklifi

1220 yılına girildiğinde Moğolların lideri Cengiz Han, Harezmşah (Harzemşah) ordularını peşpeşe yenerek Buhara, Semerkant ve bütün Horasan bölgesini istila etmişti. Sultan Muhammed Harezmşah, Cengiz Han'ın önünden kaçarak Hazar Denizi'nde bir adaya sığındı ve bir süre sonra burada öldü⁶⁷². Onun oğlu Celaledin Harezmşah, babasından daha metanetli davranarak dağılan Harezm ordusunu yeniden topladı ve Hazar Denizi'nin Batısına gelerek bugünkü Azarbeycan topraklarına yerleşti. Celaledin buraya geldikten sonra esas düşmanı olan Moğollarla mücadele edeceğine; Abbasi Halifeliği, Eyyûbîler ve Anadolu Selçukluları aleyhine genişleme faaliyetlerine girişti. Bu süreçte Moğollar, Batıya doğru istila hareketlerini sürdürerek Irak ve Anadolu sınırlarına dayanmışlardı. Doğudaki bu gelişmeler el-Eşref ve el-Muazzam'ın yanısıra Doğudan Mısır'a gelen bütün emirleri tedirgin etmekteydi⁶⁷³.

1220 yılı başlarında el-Eşref, kardeşi el-Muazzam'ın Dimyat'ta bulunmasını fırsat bilerek Şam bölgesinde genişleme faaliyetlerine girişmişti. Bu durumu haber alan el-Muazzam Dimyat cephesinde daha fazla kalamayarak Şam'a dönmüştü. Onun Şam'a dönmesi el-Kâmil'i Haçlılar karşısında zayıf durumda bırakmış, Haçlıların sürekli Avrupa'dan gelen takviye kuvvetler ile güçlenmesi sultanın endişelerini artırmıştı. Cengiz Han'ın İslâm topraklarına girmesi de ayrıca endişe verici bir başka durumdu. Sultana papanın elçilerinin Moğol sarayına giderek Haçlı Seferlerinde Müslümanlara karşı kendi yanlarında yer almalarını talep ettikleri haberleri de gelmekteydi⁶⁷⁴.

⁶⁷¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 280.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 202. ; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 185.; El-Kâmil'in Batı sınırında yer alan Muvahhidler Devleti'nden yardım isteyip istemediğine dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

⁶⁷² Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, s. 253 vd.

⁶⁷³ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 273-283, 312 vd.

⁶⁷⁴ Düzgün, **a.g.m.**, s. 81.

Bütün bunları göz önünde bulunduran el-Kâmil, Mısır'ı askerî kuvvetle savunabilmenin çok zor olduğunu düşünüyordu. Sultan, takviye kuvvetlerin gelmesini beklerken 1221 Haziran ayında biraz da zaman kazanabilmek düşüncesiyle Pelagius'a yeni bir barış teklifi daha sunmaya karar verdi. Elinde esir olarak bulunan; Beauvais Piskoposu, bazı Haçlı liderleri, Tapınak ve Hospitalier Şövalyelerinden kalabalık bir grubu iyi niyetinin bir göstergesi olarak Pelagius'a ateşkes ve sulh teklifi ile gönderdi. El-Kâmil teklifinde: *Önceki yaptığı teklifin geçerli olduğunu ve buna ilaveten Maverâ-ı Ürdün dışında kalan Selahaddin'in fethettiği Kudüs ve Filistin'deki bütün toprakları Haçlılara bırakabileceğini, yıkılan Kudüs surlarını tamir ettirmeyi, anlaşmanın otuz yıl sürmesini önerdi*⁶⁷⁵. Kibirli Pelagius, o günlerde II. Friedrich'in Dimyat'a gelmek üzere bir donanma hazırladığı haberini almıştı. İmparatorun kendisine sağlayacağı güçle ve muzaffer bir eda ile Tapınakçılar ve Hospitalierlerin hilafına rağmen, sultanın üçüncü sulh teklifini de hiç düşünmeden reddetti. Oysa papa 1221 başlarında kendisine gönderdiği mektubunda, sultanın yeni bir barış teklifi yapması halinde kendisine danışmadan bir karar vermemesini istemişti⁶⁷⁶.

1220 yılının Eylül ayında Almanya ve Sicilya İmparatoru Friedrich karısı Constance (Konstanza/Lolanthe) ile birlikte Roma'ya geldi. 29 Eylül Aziz Michael Bayramı'nda Papa III. Honorius onlara imparator ve imparatoriçe olarak taç giydirdi. Törenden sonra imparator kutsal haçı Kardinal Hugo'nun elinden aldı ve papaya dönerek; kış biter bitmez 1221 İlkbaharı'nda Dimyat'a gideceğini ve Haçlı ordusunun başına geçeceğini kesin bir şekilde vaad etti. Ancak Papa Honorius artık Friedrich'in vaatlerinden şüpheleniyordu. Ona son kez 21 Mart Aziz Benedikt Bayramı'na kadar süre tanıdı; eğer o tarihe kadar yola çıkmazsa aforoz edileceğini ihtar etti. İlkbahar geldiğinde imparator ülkesindeki iç meseleleri halletmesi gerektiğini ileri sürerek yine Dimyat'a gitmedi. İmparator Almanya ve Sicilya'yı birleştirip güçlü bir hakimiyet tesis etmenin derdindeydi. Fakat papaya Haçlıların başına geçeceğine dair söz vermişti ve Dimyat'a gitmezse aforoz edileceğini biliyordu. Bu yüzden işlerini bitirinceye kadar Bavyera Dükü Ludwig'in kumandasında büyük bir kuvveti önden Dimyat'a gönderdi. Kendisinin de pek

⁶⁷⁵ Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 129.; Donovan, **a.g.e.**, s. 82-83.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 146.

⁶⁷⁶ Ernoul, **a.g.e.**, s. 441-442.; Donovan, **a.g.e.**, s. 80.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 146.

yakında geleceğini, kendisi gelmeden büyük bir sefere çıkmamaları gerektiğini Ludwig'e tembih etti⁶⁷⁷.

Pelagius İmparator Friedrich'in gelmesini beklerken Bavyera Dükü Ludwig'in kumandasında güçlü bir donanma 29 Haziran 1221'de Dimyat'a ulaştı. Beraberinde Passau Başpiskoposu, Marki Baden ve Kont Guy Brienne ve pek çok asilzade bulunuyordu⁶⁷⁸. Dük Ludwig imparatorun da kısa süre içerisinde buraya geleceği müjdesini vermişti. Bu arada Pelagius'a bir detek de çöllerde yaşayan Mısır'ın yerli Hristiyanları olan Kıptilerden geldi. Kıpti Hristiyanlar Pelagius'a haber göndererek Haçlı ordusuna katılmak istediklerini bildiriyorlardı. Onlar Pelagius'a güvence olarak kadın ve çocuklarını rehin bırakabileceklerini vaat etmekteydiler. Pelagius bundan memnuniyet duyarak Kıptileri Dimyat'a davet etti ve savaşçı erkeklerini Haçlı kuvvetleri arasına kattı. Bu günlerde Mısır'lı casuslardan sultanın kardeşi el-Muazzam'ın ülkesine geri döndüğü ve Müslüman karargahının pek de güçlü olmadığı haberleri geliyordu. Pelagius gelen kuvvetlerle kendisini yeniden bütün Mısır'ı ele geçirmenin hayaline kaptırmıştı. Aynı şekilde Dük Ludwig de II. Friedrich'in kendisini beklemesi emrini umursamadan Pelagius'un fikrine katılıyordu. Pelagius ve Ludwig dehal savaş hazırlıkları yapmaya ve ilk fırsatta Kahire üzerine yürümeye karar verdiler⁶⁷⁹.

2.9.4. Kral Jean de Brienne'in Haçlı Ordusuna Katılması

Kıbrıs Kraliçesi 1221 İlkbaharında el-Eşref ile el-Muazzam'ın Mısır'a götürmek üzere bölgede asker topladıklarını öğrenmiş ve bu durumu derhal Pelagius'a bir mektup yazarak iletmişti. Mektubunda Pelagius'u Dimyat'ta kalmaları hususunda uyarıyordu. Tarikat şövalyeleri de Filistin'deki biraderlerinden bu tür haberler almışlardı⁶⁸⁰. Ancak Pelagius bu haberlere kulak asmadı. Zira o, bu kez Mısır üzerine saldırıya geçmeye kesin kararlıydı. Pelagius Dimyat'taki bütün Haçlılara 4 Temmuz Pazar günü üç günlük bir oruca başlamalarını emretti. Üçüncü

⁶⁷⁷ Ernoul, **a.g.e.**, s. 442.; Donovan, **a.g.e.**, s. 75-78.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 146.; Schaff, **a.g.e.**, s. 176.

⁶⁷⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 242.; Donovan, **a.g.e.**, s. 87.

⁶⁷⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 238, 242.; Donovan, **a.g.e.**, s. 83.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 146.; Demirkent, **a.g.m.**, s. 540.

⁶⁸⁰ Oliver, **a.g.e.**, s.259.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 146.

günün sonunda 6 Temmuz Salı günü, karargâhtaki bütün ruhanilerin ve Haçlı liderlerinin şehrin meydanında toplanmalarını emretti. Onların yanına takva ve tevazu göstergesi olarak yalınayak bir şekilde çıktı. Sağ elinde haçı, diğer elinde ise Dimyat ele geçirildikten sonra burada bulduğunu söylediği eski bir kitabı tutuyordu. Arapça yazılmış olan bu kitabın adı “Kelman” idi. Pelagius toplanan ruhanilere ve Haçlılara; *Elindeki kitabın Aziz Petrus tarafından yazılan bir vahiy kitabı olduğunu, içerisinde resullerin elçilerinin sözlerinin bulunduğunu, Kelman’da pekçok kehanet ile Hristiyanların kurtuluşunun müjdelendiğini, Batıdan bir kralın geleceğini ve Haçlıların Mısır’ı, İskenderiye’yi hatta Dımaşk’ı ele geçireceklerinin yazılı olduğunu*⁶⁸¹ ... söyledi. Haçlı askerlerine kitapta müjdelenen fetihleri gerçekleştirmek üzere derhal hazırlanıp Müslümanlar üzerine saldırmalarının zamanının geldiğini coşkulu bir şekilde anlatıp durdu⁶⁸².

Pelagius bu hararetli konuşmadan sonra Haçlı liderlerini ikna edip onlara savaş kararı aldırıldı. Dimyat garnizonunun komutanlığını imparatorun vekili unvanıyla Dük Ludwig’e tevdi etti. Ancak Oliver of Paterborn, Pierre de Montaignu, Tapınak Şövalyelerinin büyük üstadı ve bazı komutanlar Kral Jean’ın olmadığı bir girişime soğuk bakıyorlardı. Bundan dolayı Pelagius, Akkâ’da bulunan Kral Jean de Brienne’e özel bir ulak göndermek zorunda kaldı⁶⁸³. Ona, papanın herkesin Pelagius’a tabi olmasını ihtar ettiği mektubunu da gönderdi ve derhal Dimyat’a gelerek kendilerine katılmasını istedi. Papa tarafından aforoz edilme ve Haçlılar arasında korkaklıkla suçlanma endişesi duyan Brienne bu çağrıya uydu. Yaklaşık bir yıldır Filistin’de bulunan Kral Brienne, derhal kuvvetleri ile Akkâ’dan yelken açarak 11 Temmuz’da Dimyat’a gelip Pelagius’un komutası altına girdi. Onun gelişi ile Haçlıların moralleri yükseldi ve ertesi gün Müslümanlar üzerine harekete geçmeye karar verdiler⁶⁸⁴.

⁶⁸¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 244.

⁶⁸² Donovan, **a.g.e.**, s. 88.; Smith, **Pope Honarius**, s. 106.

⁶⁸³ Donovan, **a.g.e.**, s. 84.

⁶⁸⁴ Donovan, **a.g.e.**, s. 71, 84.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 146-147.; Howard, **a.g.e.**, s. 79.

2.9.5. El-Mansure'ye Doğu'dan Takviye Kuvvetlerin Ulaşması

El-Kâmil'in 1221 yılı başlarında yaptığı seferberlik çağrısına Doğudaki Müslümanlar, özellikle kardeşleri el-Muazzam ve el-Eşref duyarsız kalmadılar⁶⁸⁵. El-Eşref civardaki tüm emirlere cihad için hazırlanıp Humus'ta kendisine katılmalarını bildirdi. Kendisi ordusunu hazırlayıp Dimaşk'a geldi. Bu sırada emirlerden biri el-Eşref'e ülkesinde karışıklıkların başladığını ve geri dönmesi gerektiğini söyledi. Ancak Melik Eşref ona; *Ben cihad için yola çıktım, bu azmimi mutlaka gerçekleştirmem gerekir*. Cevabını verdi. Daha sonra kendisine katılan Hama Meliki Nasır Selahuddin Kılıçarıslan, Hıms (Humus) Meliki Mücahid, Baalbek Meliki Emcet Behramşah ve daha başka emirlerle birlikte cihad için Mısır'a doğru hareket etti⁶⁸⁶. Onların Humus'ta toplandıkları haberini alan Antakya, Safita, Trablus ve Akkâ'daki Haçlılar büyük korkuya kapıldılar. Zira bu şehirlerdeki şövalyelerin çoğu Pelagius'un çağrısı üzerine Mısır seferi için Dimyat'a gitmişlerdi ve şehirlerini savunacak yeterli güçleri yoktu. Ancak endişeleri boşunaydı, zira burada toplanan emirlerin de kaybedecek vakitleri yoktu. 1221 Haziran ve Temmuz aylarında el-Kâmil'in yanında yer almak üzere Mısır'dan ve Suriye'den büyük miktarda takviye kuvvet gelmeye başladı. Temmuz 1221'de Müslümanların karargâhında 40.000 kadar süvari ile binlerce gönüllü yaya savaşçılardan oluşan büyük bir ordu biraraya gelmişti⁶⁸⁷.

2.9.6. Haçlıların Şarımşah'ı Zaptetmeleri

12 Temmuz 1221 günü Dimyat'tan belirli bir düzen içerisinde çıkan birleşik Haçlı orduları Fariskur'a doğru ilerlediler. Bu büyük ordu; 17 tanesi tam teşekküllü savaş gemisi olmak üzere irili ufaklı 630 kadar gemi, 5.000 şövalye, 4.000 okçu, 40.000 piyade ve 4.000 kadar paralı askerlerden oluşuyordu. Ayrıca Haçlılar Dimyat'ta da kuvvetli bir garnizon bırakmışlardı⁶⁸⁸. El-Kâmil Haçlıların Dimyat'tan harekete geçtiklerini öğrenince onları karşılamak için Şarımşah (Şarm el-Şeyh)'a

⁶⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 620.

⁶⁸⁶ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 280.; İbn-i Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 93.

⁶⁸⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 250.; Makrîzî, **a.g.e.**, C. 1/1, s. 203.; Şeşen, **Eyyûbîler**, s. 22.; Kılıç, **a.g.m.**, s. 433.

⁶⁸⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 245.; Donovan, **a.g.e.**, s. 88.; Demirkent, **a.g.m.**, s. 540.; Makrîzî, Haçlı piyadelerinin 200.000, süvarilerinin ise onbinlerce olduğunu haber vermektedir. Bkz. Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 202.

doğru ilerledi. Ancak Haçlı ordusunun büyüklüğünü görünce onlarla karşılaşmayı göze alamadı ve ordusunu Şarımşah'ın dışında konuşlandırdı. Şarımşah halkını tahliye ederek şehri boşalttı. Burada 2000 kişilik süvari kuvveti ile bir o kadar da piyade askeri bıraktı. Daha sonra Nil'den Menzelah Gölü'ne doğru uzayan Bahrussağır'ın arkasından dolanarak ordusunu Talha mevkiine çekti⁶⁸⁹.

19 Temmuz'da sultanın ordusu ile geri çekildiğini gören Haçlılar bunun Fariskur'daki gibi bir tuzak olduğunu düşündüler. Ancak ordunun Kahire'ye doğru ilerlediğinden iyice emin olunca, ertesi gün Şarımşah üzerine yürüdüler. El-Kâmil'in Şarımşah'ı korumakla görevlendirdiği askerler Haçlı ordusunu görünce üzerlerine uzaktan oklar yağdırmaya başladılar. Haçlı okçuları da onlara karşılık verdiler. Üç gün süren bu karşılıklı ok atışları yüzünden iki taraf da bazı kayıplar verdiler. Müslüman askerleri üçüncü gün sonunda Haçlı ordusunu daha fazla durduramayacaklarını gördüler. Şarımşah'ı ateşe verdikten sonra savunma bölgelerini terk ederek Talha'daki karargâhlarına döndüler⁶⁹⁰. Haçlılar 24 Temmuz günü savunmasız kalan Şarımşah'ı işgal ettiler. Kral Brienne, Pelagius'a ordugâhı burada kurmayı ve imparator'un gelmesini beklemeyi önerdi. O aynı zamanda sultanın cazip tekliflerinin kabul edilmesi gerektiğini de bir kez daha dile getirdi⁶⁹¹. Zira Nil'in taşma zamanı gelmişti ve savaş beklenenden daha çetin olacaktı. Ne var ki papalık temsilcisi düşmanla anlaşmaya karşıydı ve ilerleyişin devam etmesinde ısrar ediyordu. Fransızlar da Pelagius'un yanında yer alarak kralı Mısır üzerine yürümelerine karşı çıkması halinde öldürmekle tehdit ettiler. Pelagius imparator gelmeden önce başta Kahire olmak üzere bütün Mısır'ı zaptedeceğine inanıyordu. Sultanın karargâhı terkedip kaçtığına dair dedikodular da kulağına gelmekteydi⁶⁹².

Bu arada Şarımşah'dan Talha karargâhına dönen sultan, askerlerini daha önce nehrin her iki tarafında hazırlattığı mevzilere yerleştirdi. Siperlerin arkasına ateş

⁶⁸⁹ Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 147.

⁶⁹⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 246, 249.

⁶⁹¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 251.

⁶⁹² İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 32-34.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 201-203; Donovan, **a.g.e.**, s. 88-89.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 147.

topları ve taş atan mancınıklar kondu. Şevanî⁶⁹³ denilen 100 parçadan oluşan silahlı hafif teknelerini boylu boyunca Nil nehri kıyısına, savunma siperlerinin önüne dizdirdi. Bu gemiler adeta bir sur gibi Müslüman ordusunu koruyordu. Sultan bu gemilerin komutasına Emir Bedruddin İbn-i Hasun'u atadı ve ona Haçlıların karadan ve denizden erzak yollarını kesmesini emretti. Kendisi de kumanda merkezini el-Mansure'de kurdu. Savunma hazırlıklarını tamamlayan Müslüman ordusu hazır kıta halinde Haçlıların gelişini beklemeye başladı⁶⁹⁴. Bu sırada Suriye'den gelen takviye kuvvetlerin (21 Temmuz'da) Mısır sınırlarına ulaştıkları haberi tüm ordugâhta sevinç ile karşılandı⁶⁹⁵.

2.10. Haçlıların Yenilgisi

2.10.1. Haçlıların Talha Mevkii Karşısında Karargâh Kurmaları

Şarımşah'ın birkaç mil Güneyinde, Nil'e başka bir koldan bağlanan bir sulama kanalı vardı. Bu kanal Nil'den Manzaleh Gölü'ne doğru uzanmaktaydı. Haçlılar başlarına geleceklerden habersiz Şarımşah'tan ayrılarak, neredeyse kurumuş bulunan bu kanalı aşarak Güneye doğru ilerlemeye devam ettiler. Kanal gemilerin geçmesine imkân verecek kadar derin ve geniş olmadığından, Haçlılar bu kanalı geçerken buranın güvenliğini önemsememiş ve burayı kontrol altında tutmak için hiçbir güvenlik tedbiri almamışlardı. Yollarına devam eden Haçlılar Temmuz sonlarında Nil'in kollarından biri olan Eşmum Nehrinin Doğusuna Müslüman karargâhının karşısına geldiler ve burada ordugâhlarını kurdular. Kral Jean ve Dük Ludwig kuvvetlerini ana ordunun dışında kendi belirledikleri bölgelerde konuşlandırdılar. Haçlılar Nil'in sağ tarafında, nehrin Bahrussağır ile iki kola ayrıldığı bir üçgenin Kuzeyinde, Müslümanlar ise Bahrussağır'ın altında Nil'in Güneyinde, nehrin sağ tarafındaki el-Mansure'de ve sol tarafındaki Talha mevkiinde

⁶⁹³ Şevanî; Romalıların Galerî dedikleri, donanmalarında kullandıkları, üstünde savunma ve hücum burçlarının bulunduğu, yaklaşık 150 kişilik askeri barındıran bir savaş gemisidir. Bkz.: Ümran **a.g.e.**, s. 212.

⁶⁹⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 250.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 202.

⁶⁹⁵ Donovan, **a.g.e.**, s. 90.

konuşlandırmışlardı. Bu haliyle karşı karşıya duran iki orduyu Nil'in Bahrussağır kolu ayırıyordu⁶⁹⁶.

Haçlı gemileri de ordugâhlarını koruyacak biçimde Nil'in sağ kıyısında birbiri ardınca dizilerek savaş pozisyonu aldılar. Ruhaniler, silahsız hacılar ve kadınlar erzak yüklü gemilerden gıda maddelerini ve su dolu kapları Haçlı karargâhına taşımaya başladılar⁶⁹⁷. Haçlılar Müslümanların kendilerine karşı fazla direnemeyeceklerinden emin oldukları için yanlarında çok fazla erzak getirmemişlerdi. Zaten ihtiyaç olduğunda ele geçirdikleri Dimyat ve civardaki bölgelerden gıda ve askerî mühimmat takviyesi alabileceklerini hesaplamışlardı⁶⁹⁸. Haçlılar bir taraftan çadırlarını kurarken, diğer taraftan mancınıklardan sorumlu görevli askerler mancınıklarını uygun bölgelere yerleştirmeye başladılar. Mancınıklar kurulur kurulmaz hiç durmaksızın Müslüman karargâhını taş yağmuruna tutmaya başladılar. Onların sayıca üstünlükleri ve savaşma arzularını gören Müslümanlar bu ani saldırı karşısında biraz korkmuş hatta Haçlıların Mısır'ı tümüyle ele geçirebileceklerini düşünmeye başlamışlardı⁶⁹⁹.

İlk şaşkınlığın ardından Müslümanlar da mancınıklarıyla karşılık vererek Haçlılara karşı mukabelede bulundular. Müslümanlar ile Haçlılar arasında henüz yüzyüze çarpışmalar başlamamışken Haçlıların morallerini bozan ilginç bir gelişme oldu. Anlaşılamayan bir sebeple Alman kuvvetlerinin lideri I. Louis, Müslümanlar ile çatışmayı reddederek Pelagius'un aforoz tehditlerine aldırmandan 2000 kişilik kuvvetleri ile savaş alanından çekildi ve Dimyat'a geri döndü⁷⁰⁰. Bu süreçte Haçlılar için erzak taşıyan bazı gemiler yüklerini boşalttıktan sonra yeniden erzak getirmek üzere Dimyat'a gittiler, ancak bu gemiler de bir daha geri dönmediler⁷⁰¹.

⁶⁹⁶ Oliver anılarında; 29 Temmuz'da Aziz Petrus ve Pavlos Bayramı'nda nehrin üst kısmında çadır kurduklarını haber vermektedir. Bkz. Oliver, **a.g.e.**, s. 242, 246. ; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 125.; Donovan, **a.g.e.**, s. 89.

⁶⁹⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 245.

⁶⁹⁸ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 286.

⁶⁹⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 252.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 280.

⁷⁰⁰ Howard, **a.g.e.**, s. 79.; Grousset, **a.g.e.**, C. III, s. 231.

⁷⁰¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 252.

2.10.2. Müslümanların Haçlıları Karadan ve Denizden Kuşatmaları

El-Mansure önlerinde bu gelişmeler yaşanırken Suriye’den yola çıkan el-Muazzam, Haçlıların Dimyat’tan ayrıldıklarından bîhaber, Menzelah Gölü’nün Güneyinden Dimyat’a doğru ilerlemekteydi. Şam kuvvetleri Nil’in kıyılarına vardığında Haçlıların Dimyat’tan çıkarak el-Mansure’ye doğru yol aldıklarını öğrendiler. El-Muazzam ordusunu 14 Ağustos 1221 tarihinde henüz sular yükselmeden Haçlıların kısa süre önce geçtikleri kanaldan geçirmeyi başardı ve karargâhını Dimyat’a giden yol üzerinde kurdu. Böylece o, Haçlılar ile Dimyat’ın bağlantısını sağlayan yegane kara parçasını tutmuş ve Haçlıların dönüş yolunu kapatmış oldu⁷⁰².

Nil’in suları yükselmeye başlayınca Müslümanlar nehrin yukarıda bahsettiğimiz sulama kanalına açılan setlerini yıkarak bu kanalın su ile dolmasını sağladılar. Kanal su ile yeterince dolduğunda, el-Kâmil küçük gemilerden oluşan bir filosunu Nil üzerinden bu kanala geçirerek; Eşmum-i Tannah denilen mevkii tutup, Haçlı ordusunun ve Haçlı gemilerinin Dimyat ile irtibat yolunu kesti. Böylece Nil’in hâkimiyeti tümüyle Müslümanların eline geçmiş oldu⁷⁰³. Haçlı karargâhından Kuzey yönünde Dimyat’a uzanan Nil’e paralel dar bir şerit dışında, Haçlıların önündeki bütün çıkış yolları kapatılmıştı. El-Kâmil, Haçlılar henüz gelmeden kısa süre önce Eşmum Nehri (Eşmum-i Tannah) üzerine yaptırmış olduğu köprüler üzerinden bir kısım askerini karşı tarafa geçirterek bu yolu da kapattı. Böylece Müslümanlar bütün stratejik bölgeleri ele geçirerek hakim duruma geçmiş oldular⁷⁰⁴.

El-Kâmil bu tedbirlerin ardından kardeşi el-Eşref’den kuvvetlerini Nil deltasında Bahrü’l-Mahalle adı verilen körfeze doğru sevk etmesini istedi. El-Eşref bu körfeze ilerleyerek buradaki Haçlı kuvvetleri ile çarpışmaya başladı⁷⁰⁵. El-Eşref’in kuvvetlerinin Haçlılar karşısında zorlandığını gören el-Kâmil, Emir Bedrettin komutasındaki gemilerini Nil üzerinden adı geçen körfeze sevk etti. Müslüman filosu

⁷⁰² İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 281.; Ebû’l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 129.; Demirkent, **a.g.m.**, s. 540.; Ümran, **a.g.e.**, s. 328.

⁷⁰³ Makrîzî, **Kitabu’s-Sülûk**, C. I/I, s. 207.; Donovan, **a.g.e.**, s. 91.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 147.

⁷⁰⁴ Ernoul, **a.g.e.**, s. 437 vd.; Makrîzî, **Kitabu’s-Sülûk**, C. I/I, s. 207.; Runciman, **a.g.e.**, C. III, s. 147.

⁷⁰⁵ İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 281.; Ebû’l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 129.; Makrîzî, **Kitabu’s-Sülûk**, C. I/I, s. 207.

buradaki Haçlı gemilerine saldırarak bunlardan dört tanesini batırdı. Üç Haçlı gemisini de içindeki Haçlı askerleri, levazım ve erzak ile teslim aldı. El-Eşref'in kuvvetleri de Haçlıları geri çekilmek zorunda bıraktı. Bu ilk başarı Müslümanların maneviyatlarını yükseltti ve Haçlılara karşı zafer kazanabilecekleri konusunda ümitlenmelerine sebep oldu⁷⁰⁶.

2.10.3. Haçlı Karargâhının Sular Altında Kalması

Ağustos ayı ortalarında, Haçlıların Müslümanlar üzerine toplu bir hücum başlatmayı düşündükleri bir sırada Nil'in suları iyice yükselmeye başlamıştı. Suların yükselmesi ile yukarıda temas ettiğimiz Şarımşah ile Haçlı karargâhı arasında bulunan susuz kanal, nehirden taşan sular ile tamamen dolmuş hatta taşmaya başlamıştı. Müslümanlar Nil'in sularının yükselmesini fırsat bilerek daha düşük rakımlı ovada bulunan Haçlı karargâhına doğru çeşitli su bentleri açtılar ve Haçlıların bulunduğu arazileri sular altında bıraktılar. Bu yüzden Kuzeyde Bahru'l-Mahalle mevkiinde bulunan Haçlı kuvvetlerinin ana karargâh ile irtibatları kesildi. Ana karargâha ulaşmaya çalışanlar ise Müslüman okçularının hedefi oluyordu. Merkezde bulunan Haçlılar sular altında kalmayan ve bir ada şeklini alan nispeten yüksekçe bir tepeye çekildiler⁷⁰⁷.

Bu sırada Müslümanlar, Haçlıların “Meremme” adını verdikleri içi her türlü askerî mühimmat, levazım ve erzak ile dolu olan devasa bir geminin Haçlılara yardım getirdiğini gördüler. Bu gemi yakıcı savaş aletleriyle donatılmış “Harraka” adı verilen pekçok torpido tekneleri ile de korunmaktaydı. El-Kâmil derhal bu gemi üzerine bir filo gönderdi. Müslüman gemicileri şiddetli bir çarpışmanın ardından Meremme gemisi ile pekçok Harraka teknelerini ele geçirmeyi başladılar. Bu hezimet Haçlıların pazularını kırmış, kalplerine korku düşürmüştü. Onlar şimdi önceki kibirlerinden çok uzaktılar ve Dimyat'tan çıkıp bilmedikleri bu araziye girdiklerine çok pişmandılar⁷⁰⁸.

⁷⁰⁶ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 281.; En-Nuveyrî, **a.g.e.**, C. 27, s. 28.

⁷⁰⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 252.; Süryani Mikhail, **a.g.e.**, C. II, Fasıl XLXXXVIII, s. 86.; İbn Devadarî, **a.g.e.**, C. VII, s. 194.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 208.

⁷⁰⁸ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 282.; İbn Devadarî, **a.g.e.**, C. VII, s. 155.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 206-208.

Pelagius Haçlı ordusunun her taraftan kuşatıldığını görünce dehşet içinde kaldı. Müslümanlar her taraftan Haçlılar üzerine yağmur gibi ok yağdırıyordu. Karargâhları taşan sulardan dolayı göle dönüştüğü için Haçlılar bulundukları yerden bir adım ileri gidemiyordu. Bavyeralılar Pelagius'a gelerek 20 günlük yiyeceklerinin kaldığını ve durumlarının vahim olduğunu bildirerek geri çekilmek istediklerini söylediler. Pelagius da kapana kısıldıklarının farkındaydı; Haçlı komutanları ile bir toplantı yaparak durumu değerlendirdi. Onlara; *İmparator'un vadettiği gemilerin yakında geleceğini, burada kalarak takviye kuvvetlerin gelmesini beklemelerini* önerdi. Ancak komutanlar beklemek için yeterince erzakları olmadığını söylediler. Bu sırada Oliver yine sahneye çıkarak üçüncü bir yol önerdi. Onun önerisi şöyleydi; *Yardım gelinceye kadar zayıf adamlarımızı emniyetli bir yerde tutalım ve güçlü adamlarımızı savunma saflarına yerleştirelim. Elimizdeki tüm erzağımızı da bize on gün yetecek şekilde aramızda taksim edelim...*⁷⁰⁹ Ancak onun bu önerisine kimse taraftar olmadı ve toplantıdan Dimyat'a geri çekilme kararı çıktı.

Geri çekilme hareketi 26 Ağustos Perşembe gecesini başladı. Pelagius'un emriyle Müslümanların eline geçmemesi için bütün çadırlar, mancınıklar, taşıyamayacakları her türlü mühimmat yakıldı⁷¹⁰. Haçlı karargahındaki ateşi gören Müslümanlar Haçlıların karargahlarını terk edeceklerini anladılar. Haçlıların taşıyamayacakları her şeylerini tahrip ettikleri saatlerde bir kısım Haçlı askerleri; ölüm kalım savaşı verdikleri bir durumda olmalarına rağmen, şarap istihkaklarını geride bırakmaya gönülleri razı gelmedi ve şarap fiçilerini son damlasına kadar içip tükettiler⁷¹¹.

27 Ağustos Cuma sabahı günün ışıması ile birlikte, Haçlı karargâhını kuşatan Müslümanlar, Haçlılar üstüne dumaksızın yağmur gibi ok yağdırmaya başladılar. Haçlı liderleri askerlerinin birbiri ardınca düştüklerini görünce Pelagius'a gelerek kurtuluş için tek çare olarak toptan bir hücum ile Müslüman kuşatmasını yarıp Dimyat'a ulaşabilmeyi önerdiler. Pelagius da bu fikri benimsedi. Ancak toptan bir hücum planı bir türlü gerçekleşmedi. Zira Müslümanlar gece açtıkları yeni kanallar ile Nil'in yükselen sularını Haçlı karargahına doğru akıttıkları için sular her tarafı

⁷⁰⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 252-253.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 282.

⁷¹⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 253.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 208.

⁷¹¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 253.; Donovan, **a.g.e.**, s. 92.; Demirkent, **a.g.m.**, s. 540.

kaplamıştı. Bu yüzden Haçlılar çamur deryası içinde kalmış, hareket dahi edemiyorlardı. Süvarilerin atlarının ayakları çamurlara saplanıp kalıyordu⁷¹². Bu sırada el-Muazzam savaşın Talha mevkiinde başladığını haber almış, ordusuyla Dimyat yolundan ilerleyerek Müslümanların çember içine aldıkları Haçlılara karşı hücumla geçmişti⁷¹³. Bunu gören sultanın Türk atlıları ve zenci yaya birlikleri şevke gelerek, birçoğu çoktan kör kütük sarhoş olmuş sendeleye sendeleye kaçmaya çalışan Haçlıların üzerine atıldılar. Bazı Haçlı askerleri kaçamamış, sızmış bir halde ordugâhta yatıyorlardı. Komutanlarının emirlerini dinlemeyen diğer Haçlı askerleri ise su birikintileri ve hendekler arasından kaçmaya çalışıyorlardı. Müslüman askerleri de onları takip ederek yakaladıklarını öldürüyorlardı. Bu saldırıda 1000 kadar Haçlı askeri öldürülmüş, binlercesi de yaralanmıştı⁷¹⁴.

Mısır halkı Haçlılara saldırı hususunda el-Kâmil'in askerlerinden daha cevval savaşıyorlardı. Kral Jean de Brienne ve tarikat şövalyeleri Müslümanların hücumunu zor bela durdurabildiler ve bu sayede Haçlı ordusunun tümünden telef olmasını önleyebildiler. Ancak onlar da giydikleri ağır zırhları dolayısıyla seri hareket edemiyorlardı⁷¹⁵. Nil üzerinde de el-Kâmil'in donanması Haçlılara ait öncü ve artçılar arasında bulunan hafif gemilerini bir bir batırıyordu. Haçlılar kurtuluş ümidiyle Nil'in kenarındaki gemilerine akın ettiler. Ancak izdihamdan dolayı birbirlerini ezmeye başlamışlardı. Bu can pazarı esnasında Pelagius, bir gemiye binerek suyun hızlı akıntısından da yararlanarak, geçişi kapayan Müslüman gemilerinin yanından hızla geçmeyi başardı. Müslümanların taarruzundan bu şekilde sadece birkaç gemi daha kaçıp kurtulabildi. Kral Jean da bazı sadık şövalyeleri ile Dimyat'a kaçanlar arasındaydı. Kaçmaya çalışan diğer gemiler ise Müslüman gemilerinden atılan ateşli toplar yüzünden içindekilerle beraber yanarak Nil'in sularına gömüldüler. Ordu erzakının önemli bir kısmı ve ilaçlar kaçan gemilerde bulunduğundan, onların

⁷¹² İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 281-282.; Makrîzî, *Kitabu's-Sulûk*, C. 1/1, s. 208.; Howard, **a.g.e.**, s. 79.

⁷¹³ Müslümanlar Dimyat'tan gelenleri önce Haçlı takviye kuvvetleri zannetmiş ve bir an endişeye kapılmışlardı. Bkz.: İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 283.

⁷¹⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 255.; Makrîzî, *Kitabu's-Sulûk*, C. I/1, s. 206.; İbn Kesîr Müslümanların üç gün süren bu saldırıları esnasında 10.000 Haçlı askerini öldürdüklerini haber vermektedir. Bkz. İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 196-205.

⁷¹⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 255-256.

kurtuluşu geride kalanların felaketi oldu. Müslüman Şevanileri Haçlı gemilerinin önemli kısmını teslim alarak içindekilerle beraber ele geçirdiler⁷¹⁶.

Nihayet günün kararması ile Müslümanların saldırısı biraz hafifledi. Gece olunca Müslümanlar yine su kanallarını açarak Haçlıların bulundukları araziye sularla doldurmaya devam ettiler. 27 Ağustos Cuma gününün sabahında Müslüman okçuları yeniden Haçlıları taciz etmeye başladılar. Zenciler eğersiz atlar gibi çekirge sürüsüne benzer şekilde Haçlılara arkadan saldırmaktaydılar⁷¹⁷. Haçlılar korku içerisinde kaçışırken Tapınak Şövalyeleri ümitsiz bir şekilde zencileri durdurmaya çalışıyordu. Kısa sürede muazzam Haçlı ordusu acınacak hale düşmüştü. Müslümanlar bu son saldırılarında 2200 Haçlı askerini esir aldılar, teslim olmayan binlerce Haçlıyı da kılıçtan geçirdiler⁷¹⁸.

2.11. Haçlılar İle Müslümanlar Arasında Sulh Yapılması

2.11.1. Haçlıların el-Kâmil'den Sulh Talep Etmeleri

Haçlılar dört bir taraftan Müslümanlar tarafından kuşatılmış, ilerleme ve geri çekilme ümidinden mahrum bırakılmışlardı. Onlar içine düştükleri çamur deryası yüzünden savaşacak halde de değillerdi. Öte taraftan ne içecek suları ne de yiyecek erzakları kalmıştı. Açlık, susuzluk, yorgunluk ve ümitsizlik içinde Müslümanların kılıçları altında can vereceklerini düşünüyorlardı⁷¹⁹. Oliver anılarında; *Sultan denizin kumları adedince askerleriyle Dimyat'ın yolunda durdu. Bu yüzden ne ileri ne geri gidemiyorduk. Dimyat ile Berlis arasında dağınık bir haldeydik. Açlık, susuzluk ve tam bir zillet içerisinde alçakça ölmekten veya daimi bir kölelikten başka bir yol kalmamıştı... demektedir*⁷²⁰.

⁷¹⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 254.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 207.

⁷¹⁷ Donovan sözü edilen zencilerin Etiyoplular olduğunu haber vermektedir. Bkz. Donovan, **a.g.e.**, s. 92.; Fakat Mısır ordusunda sadece ücretli asker olarak Etiyoyalılar yoktu. Nübyeli adı verilen Sudan'lı zenciler Fatımilerden beri Mısır ordusunda varlıklarını devam ettirmekteydiler.

⁷¹⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 255.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 207-208.; İbn Devadarî; Haçlı esirleri arasında Akkâ Kraliçesi'nin de bulunduğunu haber vermektedir. Bkz.: İbn Devadarî, **a.g.e.**, C. VII, s. 196.

⁷¹⁹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 283.

⁷²⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 262-263.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 283.

Pelagius istemeye istemeye Kral Jean'dan şimdi ne yapılması gerektiği konusunda fikrini sordu. Kral derhal elçi gönderip sultandan barış isteyelim önerisinde bulundu. Bunun üzerine Pelagius, pek umutlu olmasa da son bir girişimle 28 Ağustos Cumartesi günü Guillaume de Gibelet adındaki bir muarahası sultana göndererek ondan sulh istedi⁷²¹. Sultan askerlerine hücumu durdurmalarını emrederek gelen elçiyi huzuruna kabul etti. Elçi Pelagius'un; *Ülkelerine dönmelerine izin vermesi karşılığında sultana Dimyat'ı teslim etmeye hazır olduğunu, barış antlaşmasının sekiz yıl devam etmesini, karşılıklı esir değişiminin sağlanmasını, sultanın kabul etmesi halinde bu şartları papaya ve imparatora da tasdik ettireceği...* vaatlerini sultana bildirdi⁷²².

Başından beri Haçlılar ile sulh yolları arayan el-Kâmil, derhal kardeşlerini ve komutanlarını otağında toplayarak onlarla Haçlıların sulh teklifini müzakere etti. El-Muazzam ve el-Eşref; *Haçlıların şimdi avuçlarının içinde olduklarını, onların köklerini kurutabileceklerini, ardından Akkâ ve diğer şehirleri de Haçlıların ellerinden geri alabileceklerini* söyleyerek Pelagius'un teklifinin reddedilmesi gerektiğini savundular. Ancak el-Kâmil onlar gibi düşünmüyordu. Sultan kardeşlerine dönerek; *Eğer Haçlıların sulh teklifini reddedip onları yok edersek, Dimyat'ta bulunan Haçlılar bize şehri teslim etmezler. Zaten Haçlılar şehrin surlarını daha da güçlendirdikleri için şehri kolay kolay geri alamayız. Üstelik her an II. Friedrich ordusuyla Avrupa'dan gelebilir. Askerlerimiz ise üç yıldır savaştıkları için zayıf, yorgun ve savaştan bıkmış vaziyettedir. Bunlara ilaveten Moğol tehlikesi Doğudaki sınırlarımıza kadar ulaşmıştır. Bu sebeple iki düşman arasında kalabiliriz...* dedi⁷²³. El-Kâmil'in bu sözleri üzerine kardeşleri ve diğer melikler barış yapılması hususunda ikna oldular.

2.11.2. Antlaşma Şartları

Pelagius, Müslümanların sulh teklifini reddetmeleri halinde başka planlar yapıyor, bunun için elindeki bazı kozlara güveniyordu. Zira Dimyat'ın surlarını

⁷²¹ İbnü'l-Furât, *Tarihu İbni'l Furât*, C. 1, s. 152.; Donovan, **a.g.e.**, s. 93.

⁷²² Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 208.; Howard, **a.g.e.**, s. 80.; Demirkent, **a.g.m.**, s. 540

⁷²³ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 620.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, s. 130.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 208.

yeniden tahkim ettirmişti. Şehirde zengin silah ihtiyatları olan kuvvetli bir garnizon bulunmaktaydı. İmparator Friedrich tarafından Malta Kontu Heinrich ve Sicilya Valisi Walter von Palear kumandasında gönderilen kuvvetli bir filo da yaklaşmaktaydı. Taraflar arasında o hafta sonu boyunca mücadele, münakaşa ve pazarlıklar sürüp gitti. Pazarlıkların uzun sürmesi üzerine bazı Haçlı askerleri açlık ve susuzluktan kırılacaklarını düşünerek ayaklandılar. Onlar açlıktan öleceklerine savaşarak ölmeyi ve Nil'in sularına gömülmeyi yeğlemişlerdi. Onların taşkınlığını fark eden Türk askerleri Haçlılar üzerine hamle yapmak istediler. Fakat sultanın emriyle hücumu durdurup geri çekildiler. O geceyi Haçlılar her an bir saldırıya uğrayacakları endişesi ile korku dolu bir bekleyiş içinde geçirdiler. Onlar Müslümanların kendilerini toptan katledeceklerini zannediyorlardı. Sabaha kadar Haçlıların feryatları, ağlamaları ve duaları göğü inletti⁷²⁴.

Sultan el-Kâmil elçileri vasıtasıyla Pelagius'a son olarak; *Dimyat'ın kendisine iade edilmesi halinde Haçlılara eman verileceğini, ne buradaki Haçlılara ne de bölgedeki diğer Haçlılara bir zarar verilmeyeceğini, ayrıca bir gemi dolusu erzak göndermek suretiyle kuşatma altındaki Haçlıları açlıktan kurtaracağını*⁷²⁵ vaad etti. İki gün süren barış görüşmelerinin ardından nihayet 30 Ağustos Pazartesi günü Pelagius ile Sultan el-Kâmil arasında şu şartlar üzerinde bir anlaşma yapıldığı haberi geldi. Bu anlaşmaya göre;

- Haçlılar Dimyat'ı Müslümanlara iade edecek ve İmparator Friedrich'in de tasdik edeceği sekiz yıllık bir sulh mütarekesi imzalanacak,
- El-Kâmil elindeki Haçlı esirleri serbest bırakacak ve gerçek haç iade edecek,
- Haçlılar da Mısır ve Suriye'de ellerinde bulunan tüm Müslüman esirleri iade edecekler,
- Dimyat teslim edilene kadar, başta Pelagius ve Kral Jean de Brienne olmak üzere Haçlı liderlerinden 20 kadar rehine teminat olarak Müslüman karargâhında tutulacak.

⁷²⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 256, 262.

⁷²⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 263.

- El-Kâmil de teminat olarak 15 yaşındaki oğlu Salih Necmeddin Eyyüb'ü ve bazı ileri gelen komutanlarını Dimyat'a rehine olarak gönderecek⁷²⁶.

Anlaşma metni hususunda ittifak sağlandıktan sonra imzalar atılmadan önce sultan ile legat arasında karşılıklı yeminleşme töreni yapıldı. Sultan anlaşma metninin üzerine sağ elini koyarak; *Ben Mısır Sultanı el-Kâmil; tertemiz bir kalp ve irademle hiçbir hile ve kuşkuya yer bırakmadan, âlemlerin rabbi olan Allah ve dinim İslâm adına yemin ederim ki; elimin altındaki bu anlaşma metnini içeriği ile birlikte tam bir imanla imzalıyorum. Eğer bu anlaşmanın gereğini yerine getirmezsem mahşer gününde Allah'ın rahmeti ve peygamberin şefaatinde mahrum kalayım ve Baba-Oğul-Ruhu'l-Kudüs'e inananlardan olayım...*⁷²⁷ diyerek yeminini tamamladı. Onun ardından kardeşleri el-Muazzam, el-Eşref ve diğer Müslüman emirler de yemin ettiler. Müslümanların ardından Pelagius ve diğer Haçlı liderleri de anlaşma metnine sadık kalacaklarına dair kendi kutsal değerleri adına yemin ettiler⁷²⁸.

2.11.3. Rehinelerin Karşılıklı Takas Edilmesi

Anlaşmanın karşılıklı imzalanmasının ardından sıra, söz verildiği gibi Dimyat'ın teslimi ve esirler karşılıklı olarak serbest bırakılmasına kadar iki tarafın teminat olarak birbirlerine göndereceği esirlere gelmişti. El-Kâmil; Pelagius'u, Kral Jean'ı, Bavyera Dükü'nü, her üç şövalye tarikatının büyük üstatlarını ve ileri gelenlerden onsekiz kadar kont ve piskoposunu rehine olarak talep etti. Eylül ayının ilk Çarşamba günü Pelagius, Kral Jean, Piskoposlar ve Haçlı komutanlarından oluşan 24 kişilik bir heyet söz verdikleri gibi Müslümanların karargâhına geldiler ve sultanın görkemli çadırında el-Kâmil'in karşısında yanyana dizildiler⁷²⁹. El-Kâmil de Dimyat'a rehine olarak; oğlu Salih'i, kardeşlerinden birini ve birkaç komutanını

⁷²⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 258.; Ernoul, **a.g.e.**, s. 444-447.; İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 94-95.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 283.; Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. III, s. 130. Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 208.; Donovan, **a.g.e.**, s. 93.

⁷²⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 258.

⁷²⁸ Süryani Mikhail, **a.g.e.**, C. II, Fasıl XLXXXVIII, s. 86.; En-Nuveyrî, **a.g.e.**, C. 27, s. 33.

⁷²⁹ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, C. IV, s. 97.; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 283.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 208.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 209.

Dimyat'a gönderdi⁷³⁰. Sultan el-Kâmil otağına gelen rehinelere esir gibi değil, misafirleri imiş gibi davrandı. Onlara otağında mükellef bir ziyafet verdi. Ayrıca açlık ve susuzluktan kırılan Haçlı askerlerine bir gemi dolusu yiyecek maddesi gönderdi⁷³¹.

Dimyat'ın Müslümanlar'a teslim işlemlerini yürütmek üzere Pelagius ve Kral Jean'ın emriyle; Templierlerin büyük üstadı Pierre de Montaigu ve Töton Şövalye Tarikatının Marşalı Hermann von Salza, barış şartlarını bildirmek ve şehrin teslim işlemlerini yürütmek üzere Müslüman kuşatması altındaki Haçlı karargâhından hareket ederek Dimyat'a gittiler⁷³². Ancak şehir garnizonu Dimyat'ı Müslümanlar'a teslim etmek istemedi. Çünkü tam bu günlerde Malta Kontu Heinrich (Henry) kırk gemi ile Dimyat'a ulaşmış bulunuyordu⁷³³. Onlar şimdi düşmana kafa tutabilecek bir kuvvete sahip olduklarını düşünüyorlardı. Eğer bu donanma birkaç gün önce gelmiş olsaydı belki de Pelagius yapılan anlaşmayı bozabilir ve Dimyat'ı teslim etmeyebilirdi⁷³⁴. Bu yüzden özellikle İtalyan ve Alman Haçlıları bu emre karşı ayaklandılar ve Kral Jean ile tarikat şövalyelerinin üstadlarının evlerini yağmaladılar. Garnizondaki sağduyulu komutanlarının araya girmesiyle sakinleşerek aralarında bir durum değerlendirmesi yaptılar. Yaptıkları toplantıda şu değerlendirmelerde bulundular; *Kış yaklaşıyor, erzacağımız tükeniyor, Pelagius ve diğer liderlerimiz rehine olarak Müslümanların elinde ve eğer anlaşma şartlarına uymazsak Doğudaki Müslümanlar Akkâ üzerine yürüyebilirler...* Bu değerlendirmelerin üzerinden çok geçmeden asiler şartları kabullenmek zorunda kaldılar. Dimyat'taki Haçlılar, 1221 yılı Eylül ayının ilk günlerinde şehri terketmek üzere hazırlıklara başladılar⁷³⁵.

⁷³⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 258.; Donovan, **a.g.e.**, s. 93.; Ümran, **a.g.e.**, s. 338.; İbnü'l-Cevzî; rehineler arasında el-Kâmil'in kızkardeşinin oğlu Şemsettin'in de bulunduğunu haber vermektedir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 621.

⁷³¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 263.; İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 621.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 209.; Erer: Sultanın Haçlılara dağıtılmak üzere, dört gün boyunca otuzar bin ekmek yolladığını, hayvan yemi gönderdiğini, hastaları, sakatları tedavi ettirdiğini ve Hristiyanlara kötü muamele yapılmamasını emrettiğini kaydetmektedir. Bkz.: Erer, **a.g.e.**, s. 70.; Ayrıca bkz.: Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 185.; 189-190.; Donovan, **a.g.e.**, s. 94.

⁷³² Donovan, **a.g.e.**, s. 93.; Ümran, **a.g.e.**, s. 342.

⁷³³ Alman İmparatoru II. Friedrich, Dimyat'taki Haçlılara destek olması için Amiral Henry komutasında aralarında; Malta Kontu ve Sicilya Şansölyesinin de bulunduğu bir filoyu göndermiş ancak onlar el-Mansure'de Müslüman kuşatması altında mahsur kalan Haçlılar ı kurtarmakta biraz geç kalmışlardı. Bkz. Donovan, **a.g.e.**, s. 95.

⁷³⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 258-259, 261.; İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, C. XII, s. 283.; Demirkent, **a.g.m.**, s. 540.

⁷³⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 259.; Donovan, **a.g.e.**, s. 93.

2.11.4. Haçlıların Dimyat'ı Terk Etmeleri

Haçlılar Dimyat'ı terk etmeden önce buradaki esirleri serbest bıraktılar. Müslümanlar da buna karşılık olarak ellerinde bulunan binlerce esiri serbest bıraktılar. Dimyat'tan önce Tennis'teki garnizon şehri boşaltarak Müslümanlara teslim etti⁷³⁶. Ardından Haçlılar Dimyat'tan gruplar halinde ayrılarak gemilerine bindiler. Şehrin boşaltılmasının ardından rehineler de karşılıklı olarak takas edildi. Sultan Dimyat'a girmeden önce tüm vaatlerini yerine getirmişti. Oliver anılarında Müslümanlardan sürekli nefret ile bahsetmesine rağmen, sultanın bu süreçte kendilerine karşı merhametli davrandığını şu ifadelerle kaydetmektedir; *O gece ellerimizi göğsüne kaldırarak hep bir ağızdan Mesih'e dua edip yalvardık. O bizim dualarımızı kabul ederek düşmanın kalbini yumuşattı. Sultan elçilerini gönderip bizimle sulh anlaşması yaptı. Bize yiyecek ve içecek gönderdi. Karşılıksız olarak askerlerimize yardım etti ve bize merhametli davrandı. Emniyet içerisinde gemilerimize binip ülkelerimize geri dönmemizi sağladı. Oysa biz onların babalarına, oğullarına, kızlarına ve kardeşlerine karşı çeşitli eziyetlerde bulunmuş, onları evlerinden çıkarmış ve mallarını gasp etmiştik. Onlar ise bizi avuçlarının içine almış oldukları halde, yiyecek gönderip bizi açlıktan dolayı ölmekten kurtardılar. Bize yardım ederek yeniden sağlığınıza kavuşmamızı sağladılar*⁷³⁷.

Ancak Cebelle Hakimi Gey antlaşma şartlarını tanımadığını belirterek elindeki Müslüman esirleri serbest bırakmaya yanaşmadı. Bunun üzerine el-Muazzam 10.000 süvari ve 15.000 piyade askerle Cebelle'yi kuşattı. Gey, Haçlılar'dan hiçbir yardım alamayacağını anlayınca çaresiz elindeki esirleri el-Muazzam'a teslim etti⁷³⁸. 8 Eylül 1221'de Haçlılar gemilerine binip Akdeniz açıklarına doğru yelken açtılar ve gözden kaybolup Mısır'ı tamamen terk ettiler. Avrupa'dan gelenler gemilerine binip kendi ülkelerine; Filistin, Dimaşk ve Kıbrıs bölgelerinden gelen Haçlılar da deniz ve kara yoluyla Akkâ'ya doğru yol aldılar⁷³⁹. Sultan el-Kâmil ordusunun başında şehrin karşısında durmuş, bütün Haçlı gemilerinin Dimyat sahillerinden uzaklaşmalarını beklemişti. Onlar tamamen gözden

⁷³⁶ İbn Devadarî, **a.g.e.**, C. VII, s. 258.

⁷³⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 263.

⁷³⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 261.; Howard, **a.g.e.**, s. 80.

⁷³⁹ İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, C. VIII, s. 620-621.; Mills, **a.g.e.**, Volume II, s. 190.

kaybolduktan sonra sağında ve solunda kardeşleri olduğu halde muzaffer bir eda ile Dimyat'a girdi. Müslümanlar Dimyat'a girdiklerinde; Haçlıların burada daimi kalacaklarmış gibi şehri mamur hale getirdiklerini ve şehrin savunmasını güçlendirdiklerini gördüler. Sultan, memlûklerinden Şucauddin Celdek et-Takva'yı Dimyat'a vali olarak atadı. Burada yapılması gereken diğer işlerini hallettikten sonra el-Mansure'ye döndü⁷⁴⁰.

2.11.5. Sultan el-Kâmil'in Zaferini Kutlaması

Dimyat'tan el-Mansure'ye dönen sultan, kendisine ihanet ederek iki yıl önce darbe girişiminde bulunan emirleri unutmamıştı. Bu emirlerin mallarını müsadere etti, Mısır'ı terketmeleri şartıyla canlarını bağışladı. Onlar da Mısır'dan ayrılarak Dimaşk'a doğru gittiler⁷⁴¹. Daha sonra sultan el-Mansure'de bir zafer eğlencesi tertip etti. El-Kâmil otağında her iki yanında kardeşleri ve tüm emirlerinin bulunduğu bir meclis tertip etti. El-Eşref'in Sittu Fahr adındaki cariyesi elinde udu ile meclise gelerek buradakileri eğlendirmeye başladı. Ardından el-Eşref'e ithafen şu dizelerle başlayan uzunca bir şiir okudu;

*Firavun Akkâ'ya zalim olarak girdiğinde,
Mısır'a gelip yeryüzünü ifsad etmek istediğinde,
Ona karşı Musa asasıyla geldi⁷⁴²,
Onların hepsini denize dökerek üst üste boğdu...*

Kendisine övgüler dizen cariyenin şiirleri karşısında Eşref Musa neşe içerisinde kendinden geçti ve cariyesine bir daha oku dedi. Eşref'in bu hareketi el-Kâmil'in hoşuna gitmese de ona bir şey demedi. Sittu Fahr'a eliyle susmasını işaret etti ve kendi cariyesine dönerek; şimdi sıra sende sen bir şiir oku dedi. Bunun üzerine el-Kâmil'in cariyesi şu dizelerle başlayan şiirini okudu;

*Ey ehl-i küfür kalkın bir bakın,
Gözler akıp gitmeye başlayınca,*

⁷⁴⁰ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. XII, s. 284.; Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. I/I, s. 209.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 208-209.

⁷⁴¹ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 211.

⁷⁴² Cariye burada Musa ifadesini kurtarıırken Melik el-Eşref Musa'yı kastediyordu.

*Îsâ (el-Muazzam) ve Musa (el-Eşref) kavmi ile,
Muhammed (el-Kâmil) 'in yardımına koştular...*

Kamil'in bu şiirden sonra neşesi yerine geldi. Her iki cariyeye de 500'er altın verilmesini emretti⁷⁴³. Haçlı tehlikesini bertaraf ettikten sonra kardeşleri ve Doğudan gelen emirleri çeşitli hediyeler ile taltif ederek güzel bir şekilde uğurladı. Ardından Kahire'ye giderek burada Mısır'ın içişlerindeki dağınıklığı düzenleme faaliyetlerine girişti⁷⁴⁴.

⁷⁴³ Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk**, C. 1/1, s. 210-211.

⁷⁴⁴ Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, s. 130.; İbn Kesîr, **a.g.e.**, C. XIII, s. 208-210.

SONUÇ

XIII. yüzyıl Haçlı barbarlığının zirve yaptığı bir asır olarak tarih literatüründe adından söz ettirmektedir. Bu asrın ilk çeyreğine damgasını vuran kişi ise; göreve geldiği 1198'den 1216 yılındaki ölümüne kadar, 18 yıl boyunca Haçlı terörünü Avrupa'nın Kuzeyine, Güneyine, Batısına ve Doğusuna doğru birbiri ardınca sevk eden, eli kanlı acımasız biri olarak bilinen Papa III. İnnocentius'tan başkası değildir. İnnocentius otoritesini tüm Hristiyan âlemine kabul ettirebilme idealinde o kadar ileri gitmiştir ki; bir Hristiyan devlet olan Bizans üzerine gerçekleşen Dördüncü Haçlı Seferi'ne göz yumduğu gibi onbinlerce çocuğun Haçlı düşüncesi ile yok olup gitmesine de göz yummuş, Avrupalı Hristiyanların Beşinci Haçlı Seferi'ne geniş katılımlarını sağlamak maksadıyla bu masum çocukların Mesih adına hayatlarını ortaya koymalarını istismar etmekten dahi imtina etmemiştir.

Papa III. İnnocentius, Haçlıların Selahaddin Eyyûbî'ye karşı ellerinde tutamadıkları Kudüs'ü ve Filistin'deki diğer Haçlı topraklarını yeniden geri alma arzusuyla, Selahaddin'den sonra zayıf bir otorite olarak gördüğü Sultan el-Âdil'in hâkimiyetinde bulunan Mısır, Filistin ve Dimaşk'ı ele geçirme amacıyla Beşinci Haçlı Seferi ordularını Filistin ve Mısır kıyılarına sevk etmiştir. XIII. yüzyılda Haçlılar için İslâm coğrafyasında özellikle Mısır'ın ele geçirilmesi Kudüs'ten daha öncelikli bir hedef haline gelmişti. Zira bu ülke Doğu Akdeniz'in stratejik önemi haiz bir bölgesi olma özelliğini taşıyordu. Bu sefer, Haçlıların Kuzey Afrika ülkelerine ciddi anlamda yönelmelerinin başlangıcını teşkil etmektedir. Nitekim sonradan gerçekleştirilecek olan VI-VII-VIII ve IX. Haçlı Seferleri'nde, Haçlıların ana hedefi hep Mısır olacaktır. Onlar, bu seferlerde de öncelikle bu ülkeyi ele geçirip ardından, başta Kudüs olmak üzere bütün kutsal topraklardan Müslümanları kovabilmenin planlarını yapmışlardır.

1217 yılında Kudüs Kralı unvanını taşıyan Jean de Brienne'in liderliğinde Macar, Avusturya ve Kıbrıs Haçlı kuvvetleri, Filistin'deki Müslüman topraklarına yaptığı hücumlarında, birtakım yağma hareketlerinin dışında ciddi bir ilerleme elde edememişlerdir. Macar Kralı Andrew, bir takım tarihi kutsal eşyalar elde ettikten sonra kutsal yeminini yerine getirdiğini söyleyerek ülkesine dönmüş, ancak onun

ülkesine dönmesi Beşinci Haçlı Seferini zaafa uğratmamıştır. Zira onun ayrılmasının ardından kısa süre sonra Avrupa'dan arka arkaya; Alman, Frizon, Avusturya, Fransız, İngiliz, İtalyan, İskandinav ülkeleri ve Kıbrıs Haçlı kuvvetleri Akkâ'da biraraya gelmişlerdir. Kral Jean'ın başkanlığında biraraya gelen Haçlı liderleri, Nil'in Akdeniz'e döküldüğü ana kolun üzerinde bulunan Dimyat'ı ilk hedef olarak belirlemişlerdir.

1218 yılında başlayan Dimyat kuşatması esnasında şehrin girişini kapatan Silsile Burcu adındaki kulenin alınmasının dahi aylar sürmesi, bu seferin hiç de kolay olmayacağını habercisi olmuştur. Almanya - Sicilya İmparatoru II. Frederick'in sürekli bahaneler bularak Mısır'a gitmesini ertelemesi, Papa III. Honorius'u yeni bir isim arayışına sokmuş, selefi III. İnnocentius'un da çok güvendiği biri olan Kardinal Pelagius'u seferin başına başkomutan olarak atamasına sebep olmuştur. Ancak, Pelagius gibi insani ilişkileri kötü, diplomasiden ve askerî stratejilerinden anlamayan, her şeyden önemlisi kibrinden ötürü Müslümanlar ile sulha ve makul fikirlere tamamen kapalı bir din adamının böylesine büyük bir seferin başına atanması, Haçlı ordularının başına gelebilecek en büyük felaket olmuştur diyebiliriz.

Nitekim papanın legatı olarak Mısır topraklarına ayak basan Pelagius ile Kral Jean de Brienne arasında ilk günden itibaren yetki karmaşası baş göstermiş ve bu durum Haçlılar arasında bitmez tükenmez ihtilaf ve huzursuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Bir yılı aşkın bir kuşatma sürecinde Dimyat'a karşı yapılan saldırıların istenilen neticeyi vermemesi Haçlıların morallerini bozarken, Müslüman ordugâhında sultanı devirmek üzere planlanan bir darbe girişimi ile Dimyat bizzat Müslümanlar eliyle adeta altın tepsi içerisinde Haçlılara sunulmuştur. Bu olay sonucunda Sultan el-Kâmil'in el-Âdiliyye karargâhını ve ardından Dimyat'ı zahmetsizce ele geçiren Haçlılar, kısa süre sonra Doğu'daki Tennis ile Batı'daki Berlis şehirlerini de ele geçirmeye muvaffak olmuşlardır. Bu başarıların verdiği moralle Mısır üzerine yürümek yerine Pelagius, stratejik bir hata yaparak bir yıl boyunca Dimyat'ta İmparatorun gelmesini beklemiş, bu süre zarfında Dimyat muhtelif milletlere mensup Haçlılar arasında iç huzursuzluklar nedeniyle çalkalanıp durmuştur. Bu arada Avrupa ile Dimyat arasında sürekli bir askerî sirkülasyon cereyan etmiştir.

Beşinci Haçlı Seferi'ni diğer Haçlı Seferleri'nden farklı kılan önemli bir özellik ise Müslümanları Hristiyan etme çabaları olmuştur. Bu seferin öncesinde gerçekleşen Çocuk Haçlı Seferi'nin Alman Lideri Nikolas vaazlarında, *denizin yarılıp kendilerinin Kudüs'e ulaştıklarını gören Müslümanların bu mucize karşısında din değiştirip Hristiyan olacaklarını* müjdeliyordu. Öte taraftan Aziz François D'Assie'nin de Fariskur savaşının ardından sultanı Hristiyanlığa davet ettiğini görüyoruz. Din değiştirme konusunda en büyük çabayı Akkâ Piskoposu Jacques de Vity vermiştir. O, hem 1217 yılındaki Şam ve Filistin topraklarında esir olarak ele geçirilen Müslüman çocukları, hem de 1219 yılında Dimyat zaptedildiğinde burada bulunan Müslüman çocukları annelerinden kopartarak vaftiz etmiş ve onları iyi birer Hristiyan olarak yetiştirmeleri için Kilise'deki rahibelere teslim etmiştir.

Dimyat'ı kaybettikten sonra Mısır'ı da sayıca çok üstün olan Haçlılara karşı koruyamacağını göz önünde bulunduran Mısır Eyyûbî Sultanı el-Kâmil, Haçlılarla silaha dayalı siyasetini sulh siyasetine çevirmeye çalışmış; hiç kılıç sallamaya gerek kalmayacak şekilde Kudüs'ü ve Filistin'deki pekçok bölgeyi Haçlılara iade etmeyi defalarca teklif etmiştir. El-Muazzam'ın Kudüs'ün surlarını yıktırması ile şehir savunmasız bırakılmış olmasına rağmen, Pelagius'un buraya bir kuvvet gönderip Haçlıların asıl hedefi olan Kudüs'ü zaptetmemesi ayrı bir muammadır. El-Kâmil'in yaptığı cazip teklifler Pelagius'un Müslümanları bu coğrafyadan tamamen silme emelleri yüzünden kesin bir şekilde reddedilirken, Haçlılar arasındaki var olan ihtilafların daha da artmasına sebep olmuştur. Onun bu söz dinlemez kibirli tavırlarından rahatsız olan Kral Jean, Dimyat'tan ayrılarak Akkâ'ya dönmek zorunda kalmıştır. Bu süreci iyi değerlendiren el-Kâmil ise bir taraftan başta kardeşleri el-Muazzam ve el-Eşref olmak üzere Doğu'daki diğer Eyyûbî Meliklerinden acil yardım isterken, diğer taraftan yeni teçhiz ettiği bir donanmayı Kıbrıs üzerine sevk etmek suretiyle Kıbrıs'tan Dimyat'a erzak ve mühimmat akışını önlemiştir. O aynı zamanda 1220 yılında Nil'in kıyısında Dimyat ile Kahire arasında el-Mansure şehrini kurarak Mısır, Suriye ve Filistin'den gelen takviye askerleri burada konuşlandırmıştır.

1221 yılında İmparator II. Frederich'in Bavyera Dükü Ludwig komutasında gönderdiği kuvvetli bir donanmanın Dimyat'a ulaşması ile Pelagius, Mısır'ı kolayca

zaptedebileceğine ve Müslümanları tamamen imha edebileceği fikrine kendisini iyice kaptırmıştır. O, papanın Müslümanlar'dan gelebilecek yeni bir barış teklifini kendisine danışmadan reddetmemesi uyarılarına kulak asmamış, el-Kâmil'in yaptığı son derece cazip üçüncü barış teklifini de reddederek, aslında Beşinci Haçlı Seferi'nin mümkün olabilecek tüm kazançlarını elinin tersiyle itmiştir. Pelagius ve Dük Ludwig, imparator'un *kendisi gelmeden büyük bir harekete girişilmemesi* uyarılarını da dikkate almamış, takviye kuvvetler ile iyice güçlendiklerini düşünerek, Mısır üzerine topyekün bir saldırı hareketine girişmişlerdir. Bu düşüncenin ardından 12 Temmuz 1221'de Dimyat'tan hareket eden kara ve deniz kuvvetleri yolları üzerindeki Şarımşah'ı kolayca zaptetmiş, ancak bu küçük başarı ile iyice kibirlenen Pelagius, Kral Brienne'in; *Nil'in taşma mevsiminin geldiği ve İmparator II. Frederich'i burada beklemenin daha akılcı olacağı* uyarılarına kulak asmamıştır. Pelagius'un emriyle Kahire üzerine harekete geçen Haçlılar, el-Mansure'deki Müslüman karargâhının karşı kıyısında bulunan ve daha düşük rakımlı olan ovaya karargâhlarını kurmuşlardır.

Haçlılar Şarımşah'tan hareket ederken Nil Nehri'ni Kuzeydeki Manzaleh Gölü'ne bağlayan ve o sırada susuz olan bir kanaldan geçmişler, kanalın kullanılmamış olmasından dolayı gaflet ile burayı koruyacak herhangi bir kuvvet bırakmamışlardır. Şam'dan bölgeye ulaşan el-Muazzam'ın kuvvetleri ise bu kanalı rahatça geçerek Haçlılar ile Dimyat arasındaki kara parçasına yerleşmiş ve onları arkadan kuşatarak şehir ile irtibatlarını kesmiştir. Suların yükselmesi ile Nil'in kanal kapaklarını açtıran el-Kâmil, bu kanalın sular ile dolmasını sağlamış ve bir filosunu bu kanaldan geçirerek Haçlıları arkadan kuşatma altına almıştır. Haçlıları denizden ve karadan çember içine alan ve Nil'in hâkimiyetini tamamen ele geçiren Müslümanlar, suların iyice yükselmesi ile setleri yıkarak, suların Haçlı karargâhına doğru sel halinde akmasını sağlamışlardır. Selden korunmak isteyen Haçlılar nispeten yüksek bir tepeye sığınmış, ana ordu bir ada görüntüsü alan bu küçük kara parçası üzerinde mahsur kalırken, sular yüzünden onlarla bağları kopan diğer Haçlı kuvvetleri el-Eşref'in kuvvetleri tarafından etkisiz hale getirilmişlerdir.

Pelagius, Haçlı ordusunun her taraftan kuşatıldığını ve çok az mühimmat ve yiyecekleri kaldığını görünce 26 Ağustos'ta geri çekilme emri vermek zorunda

kalmış, geri çekilme hazırlıkları esnasında dolu şarap fiçilerini geride bırakmak istemeyen pekçok Haçlı askeri bu fiçileri son damlasına kadar tüketmişlerdir. Sabah olduğunda Türk süvarileri ve zenci piyadeleri, bir kısmı sızan bir kısmı ise çamurlu arazide sendeleye sendeleye kaçmaya çalışan Haçlılar üzerine hücum ederek devasa Haçlı ordusunun kol ve kanatlarını adeta budamışlardır. Bu saldırı karşısında ayakta durabilen ve saldırılara karşı dirayetle direnen tarikat şövalyeleri olmuştur. Kral Jean ve tarikat şövalyeleri sayesinde Haçlı ordusu tamamen yok edilmekten kurtulabilmiştir.

Haçlılar için teslim olmaktan başka bir kurtuluş yolunun kalmadığı bir ortamda Pelagius, sultana bir elçi göndererek; *ülkelerine dönmelerine izin verilmesi karşılığında Dimyat'ı teslim etmeye, karşılıklı esir değişimine ve sekiz yıllık bir antlaşma yapmaya hazır olduklarını* teklif etmiş, el-Kâmil'in tıpkı amcası Selahaddin gibi merhameti öfkesine galebe çalmış ve Haçlılar ile bir sulh akdetme yoluna gitmiştir. Neticede 8 yıllık yapılan antlaşma gereği esirler takas edilmiş ve 8 Eylül 1221'de Haçlılar başları önlerinde gemilerine binerek Dimyat'tan ayrılmışlardır. Onların tamamen gözden kaybolmalarının ardından el-Kâmil kardeşleri el-Muazzam, el-Eşref ve diğer ümeranın önünde muzaffer bir eda ile Dimyat'a girmiştir.

Bu savaşın kazanılmasında el-Muazzam'ın; Filistin'deki Haçlı yayılmasını önlediği, ağabeyine karşı girişilen darbeyi akamete uğrattığı, Kudüs surlarını yıkarak Haçlıların ele geçirmesi durumunda şehri savunmasız bıraktığı, Haçlıların Kahire üzerine topluca harekete geçtiği sırada onları arkadan kuşatarak Dimyat ile irtibatlarını kestiği.. vb. girişimleriyle savaşın seyrini Müslümanlar lehine değiştirdiği şeklinde çok önemli bir rol üstlendiğini belirtmemiz gerekir. Öte taraftan el-Eşref'in de Şam ve Filistin'deki Haçlılara karşı taarruzlarını, kendi hükümdarlık bölgesindeki harici ve dahili sıkıntılara rağmen ordusu ile Mısır'a gelerek Haçlılara karşı canla başla mücadele sergilediğini ve zaferde önemli bir payı bulunduğunu gözardı edemeyiz.

Beşinci Haçlı Seferinin Müslümanların zaferi ile sonuçlanmasının ardından, Haçlılar gelmeden önce Müslümanlar ile sulh ve barış içerisinde kardeşçe yaşayan

Mısır'ın yerli Hristiyanları olan Kıptiler için kötü günler başlamıştır. Zira yerli Hristiyanlar, tıpkı Birinci Haçlı Seferi'nde Kilikya'daki Ermeniler'in yaptıkları gibi, Haçlılar geldikten sonra onlardan aldıkları cesaretle Müslümanlara karşı saldırgan davranışlar sergilemeye başlamış, Haçlılara her türlü desteği vererek Mısır'ın birçok bölgesinde terör estirmişlerdir. Bu münasebetle savaşın ardından sultanın emriyle Kıptilerin vatandaşlık haklarında kısıntılar yapılmış; bazı kiliseleri kapatılmış ve cizye adıyla yeni vergilere maruz bırakılmışlardır. Öte yandan İtalyan şehir devletlerinin İskenderiye üzerinden gerçekleştirdikleri ticari faaliyetleri de sultanın emriyle askıya alınmıştır. Sultan kendisine darbe girişiminde bulunan askerlerinin ihanetlerini de unutmamış ve onları Mısır'dan kovup mallarını müsadere etmiştir.

Mısır'da bu olaylar cereyan ederken, Doğu'daki Abbasî Hilâfeti, Eyyûbî, Selçuklu ve Harezmşah emirleri yaklaşan Moğol tehdidini yeterince idrak edememiş ve kendi aralarında kısır çekişmelere ara vermeden devam etmişlerdir. Özellikle Celaledin Harezmşah, İslâm âleminin Doğudan Moğol, Batıdan Haçlı tehlikesi ile kuşatılmış olduğu bir süreçte; Abbasî Hilâfeti, Eyyûbîler ve Anadolu Selçukluları aleyhine genişleme gafleti içerisine girmiş, sonuçta babası Muhammed Harezmşah gibi kendi hazin akibetini hazırlamıştır.

Bize göre; Beşinci Haçlı Seferi tıpkı Çanakkale Savaşlarında olduğu gibi, Müslümanlar adına bir zaferle sonuçlanmaktan çok onların şanlı direnişlerine sahne olmuştur. Zira el-Kâmil'in Haçlıları avucunun içine almışken, sadece Dimyat'ı iade etmeleri karşılığında onlarla anlaşmaya varmasının pek de kârlı bir anlaşma olduğunu söyleyemeyiz. En azından bu anlaşmanın süresinin sekiz yıldan çok daha fazla olmasında ısrarcı olunabilirdi diye düşünmekteyiz. Bu durumda belki de Haçlıların İslâm Dünyası'na kısa süre içinde yeniden saldırımları önlenabilir ve böylece Avrupa'da hiç sönmeyen Haçlı ateşini bir nebze soğutabilmek mümkün olabilirdi.

Seferin başkomutanı Pelagius'a gelince; O, Avrupa'nın her köşesinden kopup gelen yüzbinleri bulan devasa Haçlı ordularına ve ilk kez üç şövalye tarikatının üyelerinin bir Haçlı seferinde biraraya gelerek cansiperane savaşmalarına rağmen,

Beşinci Haçlı Seferi'nin hüsrân ile sonuçlanmasında en önemli pay sahibidir. Pelagius bize göre bu büyük seferin akamete uğramasında üç önemli hususu gözardı etmiştir. Bunlardan birincisi; Mısır Sultanı el-Kâmil'in yaptığı birbirinden cazip tekliflerini hiç düşünmeden reddetmesidir. İkincisi; Doğudaki Eyyûbî hükümdarlarının birleşerek el-Kâmil'e yardım için Mısır'a doğru hareket edecekleri haberini kulak ardı etmesi ve bu kuvvetlerin Mısır kuvvetleri ile birleşmesini önleyecek tedbirleri almamış olmasıdır. Üçüncüsü ise; bölgeyi kendisinden çok daha iyi tanıyan Kral Jean de Brienne'in Şarımşah ele geçirildiğinde; *suların yükselme zamanının gelmesinden ötürü burada karargâh kurulması ve daha fazla ileri gidilmemesi* şeklinde yaptığı ikazlarına ona olan husumeti sebebiyle kulak tıkamasıdır. Bu yüzden Akdeniz'in sularının yükselip Nil'in taşması sonucunda meydana gelebilecek sel sularını öngörememiş, ordusunu stratejik bir mevkie konuşlandıramamıştır.

Yine bize göre; eğer o dönemde Avrupa'nın en güçlü hükümdarı konumunda bulunan İmparator II. Frederich, çeşitli bahaneler ileri sürmeyip zamanında seferin başına geçseydi, muhtemelen başta Kral Jean de Brienne olmak üzere tarikat şövalyeleri ve farklı milletlere mensup diğer Haçlı liderleri hiç itiraz etmeden onun komutası altında birleşebilecekti. Dolayısıyla papanın seferin idaresini Pelagius gibi uyumsuz, kibirli ve askerî işlerden anlamayan bir din adamına bırakması en büyük hatası olmuştur diyebiliriz. Sultanın Dimyat'ı terk etme mukabilinde Kudüs ve çevresini kendilerine iade etmesi fırsatını kaçırmış olan Haçlılar, bu başarısızlığın ardından Pelagius'u, papayı ve imparatoru haklı olarak suçlamışlardır. Papalık bu sefer ile kilisenin gücünü ve nüfuz alanını Avrupa'nın her tarafına yaymayı hedeflemiş ise de Beşinci Haçlı Seferi'nin başarısızlığı yüzünden müntesiplerinin nazarında itibar kaybına uğramıştır. Papanın ve katolik din adamlarının teşvik ve gayreti ile organize edilen Beşinci Haçlı Seferi'nin başarısızlığı Avrupa'da kilisenin manevi gücünün azalmasına sebep olurken, kralların gücünü artırmıştır. Çok sayıda şövalye ve kontun hayatını kaybederek ülkelerine geri dönememesi feodal yapının zayıflamasına ve zamanla çökmesine sebep olmuştur.

Beşinci Haçlı Seferi hezimetinden ders almayan papalık, Müslümanlar üzerine yeni Haçlı Seferleri düzenlemekten vaz geçmemiş ve 8 yıllık anlaşma süresi

dolmadan 1228 yılında Alman İmparatoru II. Frederich komutasındaki Altıncı Haçlı Seferi ordularını Kıbrıs'a sevk etmiştir. İslâm coğrafyasının ekseriyetinde Moğol istilasının hakim olduğu bu dönemde, el-Kâmil ile el-Muazzam arasında baş gösteren ihtilaftan istifade eden Frederich, el-Kâmil ile on yıllık bir ateşkes antlaşması imzalamak suretiyle hiç savaşılmaya gerek kalmadan Kudüs'ü ele geçirmiştir. Ancak Papa IX. Gregorius'un II. Frederich'i afaroz etmesi sebebiyle hiç kimse onun bu girişimini başarı olarak telakki etmemiştir.

Mısır'da el-Kâmil'den sonra başa geçen oğlu Salih'in Kudüs'ü yeniden ele geçirmesi üzerine Papa IV. İnnocentius'un teşvikiyle 1248 tarihinde Fransa Kralı IX. Louis Mısır üzerine Yedinci Haçlı Seferi'ni düzenlemiş, Mısır'da karaya çıkan Haçlılar ile Müslümanlar arasında yapılan savaşta, Fransa kralı ve bütün şövalyeleri esir edilmiş, daha sonra kral ve diğer esirler fidye ödemek suretiyle serbest kalarak ülkelerine geri dönebilmişlerdir. Fransa kralı içinde yanan Haçlı ateşi ile bu kez 1270 yılında VIII. Haçlı Seferi'ni düzenleyerek Tunus sahillerine çıkarma yapmış, ancak bu seferde de emeline ulaşamayan kral, burada veba hastalığına yakalanarak İslâm topraklarında hayatını kaybetmiştir. 1291 yılında Memlûk Sultanı el-Eşref'in son Haçlı şehri olan Akkâ'yı ele geçirmesinden 74 yıl sonra Kıbrıs Kralı Pierre ve Tapınak Şövalyeleri 1365 yılında İskenderiye'ye çıkartma yapmış, ancak kutsal topraklara son bir ümitle yapılan IX. Haçlı Seferi kuvvetleri de Memlûk ordusunun üzerlerine geldiğini duyunca şehri yağmalayıp, tahrip ederek gemilerine binip kaçmışlardır. Sonuçta İslâm Dünyası üzerine düzenlenen 9 büyük Haçlı Seferi Ortadoğu coğrafyasında siyasî, kültürel ve ekonomik alanda ciddi bir tahribat bırakmış, Doğu ile Batı arasında bir daha düzelemeyecek derecede bir husumet ve güvensizliğe sebep olmuştur.

Öte taraftan Haçlı Seferleri sayısız Hristiyan gencinin hayatını kaybetmesine sebep olmuşsa da, Avrupalılar ve papalık açısından pekçok yararlar sağlamıştır. Her şeyden önce Haçlı Seferleri sebebiyle Türkler'in Batıya doğru ilerlemelerinin önü üç asırdan daha fazla bir süre tehir edilmiştir. Müslümanlarla yapılan savaşlarda etkin bir rol oynayan; Piza, Genova, Venedik gibi İtalyan şehir devletleri Haçlıların zaptettikleri toprakların ticari açıdan en uygun yerlerinde yeni üsler elde etmiş, Akdeniz ticaretini geliştirerek büyük oranda zenginleşmişlerdir. Gelişen ticaretle

birlikte Batı tersanelerinde gemi inşaat tekniğinde yeni bir çığır açılmış, daha büyük ve daha sağlam gemiler inşa edilmeye başlanmıştır. Gemilerle Doğudan taşınan çeşitli meyveler, sebzeler, şifalı bitkiler, baharatlar, ipekli kumaşlar, halılar, zarif porselen ve cam eşyalar Avrupalıların sofralarına, giyimlerine ve konakların tefrişatına yenilikler getirmiştir.

KAYNAKLAR

- Abu'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), **Abu'l-Farac Tarihi**, C. I, 2. Baskı, Süryanca'dan İngilizce'ye Çev.: Ernest A. Wallis Budge, Türkçe'ye Çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay., Ankara, 1987.
- Acropolita, George, **Annales**, (Ed. Recognovit Immanuel Bekkerus; *Leone Allatio inteprete, in Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*), The British Library's Reading Rooms, Paris, 1837.
- Adıgüzel, Adnan, **Abdülümün b. Ali Döneminde Muvahhidler Devleti**, (Ankara Üni., S. B. E., Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 2005.
- , "Mehmet Şerefeddin Yaltkaya'nın Fatımîler ve Hasan Sabbah Başlıklı Makalesinin Sadeleştirilmesi", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, www.e-sarkiyat.com, Sayı: XII, Yıl: 6, (ss. 187-220), Diyarbakır, 2014.
- Ağırakça, Ahmed, "Kudüs'ün İşgali Üzerine İslâm dünyasının O Günkü Tavrı İle İlgili Bir Değerlendirme", **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, (26-27 Mayıs 1997), İ. Ü., Edebiyat Fak. Basımevi, (ss. 23-28), İstanbul, 1998.
- Akbulut, Ahmet, **Sahabe Devri Siyasî Hadiselerin Şekillendiği Kelam Meseleleri**, Birleşik Yay., Ankara, 1992.
- Aktan, Ali, "Memlûk - Haçlı Münasebetleri", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı:106, (ss. 149-179), İstanbul, 1997.
- , "Selçuklu - Bâtını Münasebetleri", **Selçuklu Siyasî Tarihi: (Bildiriler)**, TTK Yay., (ss. 47-63), Ankara, 2014.
- Albayrak, Hakan, **Haçlı Seferleri'nden Günümüze Batı'nın Soykırımcı Tabiatı**, Vadi Yay., Ankara, 2006.
- Albayrak, Kadir, **Bogomilizm ve Bosna Kilisesi**, Baki Kitabevi, Adana, 2004.

Alican, Mustafa, “Fulcherius Carnotensis, Kutsal Toprakları Kurtarmak - Kudüs Seferi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIV, Sayı: 2, (ss. 227-229), İzmir, 2009.

-----, “Latinlerin İstanbul’u İşgalinin (1204) Arap Kaynaklarındaki Yansımaları Üzerine”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume: 9/7, (pp. 135-145), Ankara, 2014.

Alptekin, Coşkun, “Artuklular”, **DGBİT**, C. VIII, Ed.: Dursun Hakkı Yıldız, Çağ Yay., (ss. 170-190), İstanbul, 1992.

-----, “Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Dımaşk Atabeyliği, Musul Atabeyliği”, **DGBİT**, C. VII, (Ed. Dursun Hakkı Yıldız), Çağ Yay., (ss. 95-211, 295-337, 471-525, 552-577), İstanbul, 1992.

-----, **Dımaşk Atabeyliği (Tog-Teginliler)**, Marmara Üni. Yay. No: 424, Fen-Edebiyat Fak., Yayın No: 4, İstanbul, 1985.

Altan, Ebru, “Anadolu’da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)”, **İ.Ü. Edebiyat Fak. Dergisi, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı**, Sayı: 47, (ss. 75-104), İstanbul 2008,.

-----, “Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı Fulcherios Carnotensis”, **İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi**, Sayı: 37, (ss. 45-49), İstanbul, 2002.

-----, “Çocukların Haçlı Seferi (1212)”, **Popüler Tarih Dergisi**, Sayı: 40, (ss. 38-41), İstanbul, 2003.

-----, “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, **Belleten**, C. LXVI, Sayı: 245, TTK Basımevi, (ss. 87-94), Ankara, 2002.

-----, **Willermus Tyrensis’in; Historia Rerum İn Partibus Transmarinis Gestarum XI. ve XII (Deniz Aşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi), Adlı Eserinin XIU ve XII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi**, İstanbul Üniversitesi, S. B. E., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.

- Alvarez, Sandra, “Oliver of Paderborn and his siege engine at Damietta”, **De Re Military, The Society For Medieval Military History**, Wordpress, (pp. 862-869), USA, Olathe, 2014.
- Andreasyan, Hrant D., “Türk Tarihine Ait Ermeni kaynakları”, **İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi**, C. 1, Sayı: 1, (ss. 201-220), İstanbul, 1949.
- Anonim Süryani Vekâyinâmesi, İngilizceye Çev.: A. S. Tritton; “The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle”, **Journal Of The Royal Asiatic Society**, (pp. 69-101, 273-105), Paris, 1933.
- Apak, Adem, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, C. III, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Aquensis, Albertus, **Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae**, İngilizce’ye Çev.: August C. Krey: *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*, Catholic University of America Press, Princeton, 1921.
- Aquilers, Raimundus, “Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem”, İngilizce’ye Çev.: J. H. Hill, **RHC. Occ.**, Volume: III, (ss. 231-309), Philadelphia, 1968.
- Armstrong, Karen, **Holy War: The Crusades And Their Impact On Today’s World**, Papermac Publishing, Anchor Books, London, 2001.
- Arnold, Thomas Walker, **İntişar-ı İslâm Tarihi**, 2. Baskı, Çev.: Hasan Gündüzler, Akçağ Yay., Ankara, 1982.
- Aşur, Saîd Abdülfettâh, **El-Hareketü’s-Salibiyye**, C. II, Mektebetü’l-Encelu’l-Mısriyye, Kahire, 1997.
- Atalan, Mehmet, **Emevî-Haşimî Çekişmesi, Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık’ın Yeri**, (Ankara Üni. S. B. E., Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.
- Atauz, Ayşe Devrim, “Haçlı Korsanlar: Saint Jean Şövalyeleri ve Akdenizde Haydutluk”, **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 33, (ss. 205-230), Ankara, 2012.

- Avcı, Casim, “Kudüs, Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar”, **DİA**, C. XXVI, (ss. 327-329), Ankara, 2002.
- Avcu, Ali, “Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 10 Sayı: 3, (ss. 199-246), Samsun, 2010.
- Ayan, Ergin, **Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği (1143-1163)**, Karadeniz Dergisi Yay., No: 02, Ankara, 2009.
- Ayan, Necmettin, **Haçlı Seferlerinde Kıbrıs’ın Rolü (1191-1310)**, Yıldırım Beyazıt Üni. S. B. E., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014.
- Aydın, Mehmet, “Hıristiyanlık”, **DİA**, C. XVII, (ss. 340-358), İstanbul, 1998.
- Bailly, Augeste, **Bizans Tarihi**, C. II, Çev.: Haluk Şaman, Nokta Kitap, İstanbul, 2006.
- Baştav, Şerif, “Bizans ve Haçlılar”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, (23-25 Haziran 1997), TTK Yay., Dizi: XXVI, Sayı: 8, (ss. 57-64), Ankara, 1999.
- Barber, Malcolm, **Tapınak Şövalyelerinin Yargılanışı**, 2. Baskı, Çev.: Nuri Plümer, Phoenix Yayınları, Ankara, 2008.
- , **The New Knighthood: A History of the Order of the Temple**, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Barber, Richard, **The Penguin Guide to Medieval Europe**, Penguin Books, New York, 1984.
- Basista, Michael, “A Study of Transitional Trebuchets”, **The Journal of Medieval Military History**, Volumes: V, The Boydell Press, (pp. 33-55), USA, Woodbridge, 2007.
- Baykara, Tuncer, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, TTK Yay., Dizi: XXIV, Sayı: 20, Ankara, 1997.
- Bedirhan, Yaşar, “Türkiye Selçukluları’nda Para ve Devletin Para Politikası”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: XIX, (ss. 307-327), 2004.
- Bengisu, Bülent, **Tapınak Şövalyeleri**, 7. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul, 2005.

- Beydilli, Kemal, “Prusya”, **DİA**, C. XXXIV, (ss. 354-358, İstanbul, 2007.
- Bıyıkoglu, Teoman, “Tampliyeler ve Hürmasonlar”, **Mimar Sinan Dergisi**, Sayı: 106, (ss. 7-30), İstanbul, 1997.
- Bihlmeyer, J. - Tuchle H., **Birinci ve Dördüncü Yüzyıllarda Hıristiyanlık**, Çev.: Antun Göral, Güler Matbaası, İstanbul, 1972.
- Boucher, Jules – Naudon, Paul, **Masonluk Bu Meçhul**, Çev.: Matilda Sakar, Okat Yayınevi, İstanbul, 1966.
- Brehier, Louis, “Jaques de Vitry”, **The Catholic Ensyclopedia**, Volume: 8, New York, 1910.
- Briggs, Noel Currer, **The Shroud and the Grail: A Modern Quest for the True Grail**, St. Martin’s Press, New York, 1987.
- Bromiley, Geoffrey N., “Philip of Novara’s account of the war between Frederick II of Hohenstaufen and the Ibelins”, **Journal of Medieval History**, Volume: 3, Issue: 4, (pp. 325-337), 1977.
- Burman, Edward, **The Assassins: Holy Killers of Islam**, Published by Crucible, London, 1987.
- Butler, Alan, - Dafoe, Stephen, **The Templar Continuum**, Templar Books, Belleville, Ontario, 1999.
- Cahen, Claude, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, 3. Baskı, Çev.: Mustafa Daş, Yeditepe Yay., İstanbul, 2016.
- , **İslâmiyet: Doğuştan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar**, Çev.: Esat Nermi Erendor, Bilgi Yay., Ankara, 2011.
- , “La Chronique Abregee d’al-Azimi”, **Journal Asiatique**, Tome: CCXXX, Juillet-Septembre, (pp. 353-448), Paris, 1938.
- , **La Syrie du Nord a Lepoque des Croisedes et la Principaute Franque Antioche**, Presses de L’İfpo, Paris, 1940.
- Caro Y. Rodriguez - Jose Maria Ceardenal, **Tarih Boyunca Masonluk**, Çev.: Hacasan Yüncü, Kayıhan Yay., İstanbul, 1999.

- Carraz, Damien, “Templars and Hospitallers in the Cities of the West and the Latin East (Twelfth to Thirteenth Centuries)”, **Crusades**, Universite Blaise Pascal Press, (pp. 103-120), Lizbon, 2010.
- Champell, Anthony, **He Assassins of Alamut**, Copirayt@İran Chamber Society, (12/Temmuz/2015), 2016.
- Charpentier, Louis, **The Mysteries of Chartres Cathedral**. Avon Books, New York, 1975.
- Christiansen, Eric, **The Northern Crusades**, Penguin Books, London, 1980.
- Clayton, Joseph – Hist, S. F. R., **Pope Innocent III and His Times**, The Bruce Publishing Company, USA, Wisconsin, 1941.
- Comnena, Anna, **The Alexiad**, Translated by Elizabeth A. S. Dawes, In Parentheses Publications Byzantine Series Cambridge, Ontario, 2000.
- Corwin, Lewinski - Henry, Edward, **A History of Prussia**, The Polish Book Importing Company, New York, 1917.
- Costen, Michael, **The Cathars and the Albigensian Crusade**, Manchester University Press, New York, 2007.
- Coster, Philippe L., **The Knights Templar Brief History of the Crusades and Knights Templar**, (Non Commercial), Belgium, Ghent, 2013.
- Cutler, Allan, “The First Crusade and the Idea of Conversion”, **The Muslim World**, Volume: 58, Issue: 1, Los Angeles, (57-71), 1968.
- Çakıroğlu, Hülya, “Müferricü'l-Kurub’a Göre Eyyûbî Sultanlarının Örnek Davranışları”, **Tarih ve Medeniyetler Tarihi, History and History of Civilizations**, C. II, (ss. 865- 878), Ankara, 2012.
- Çelik, Aydın, **Kuruluş Dönemi Fatımîler Devleti Siyasî Tarihi (909-969)**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2007.
- , **Fatımîler Döneminde Kahire Şehri**, F. Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2008.

-----, “Helen ve İran Düşüncesinin İslâm Düşüncelerine Etkileri”, **Uluslararası Dördüncü Ortadoğu Semineri**, (29-31 Mayıs 2009), F. Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay. No: 20, (ss. 57-81), Elazığ, 2011.

Çelik, Mehmet, “Hıristiyanlıkta Tevhid-Teslis Mücadelesinde Bir Portre: Antakya Patriği Samsatlı Pavlos”, **Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri**, (23-28 Ekim 2001), (ss. 225–237), Ankara, 2002.

Çelik, Sebahattin, **Anonim Süryani Vekâyinâmesine Göre I. ve II. Haçlı Seferi**, Celal Bayar Üni., S. B. E., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2006.

----- “Cadı Avı”, **Tarih Bilinci Dergisi**, Sayı: 9, (ss. 43-49), İstanbul, 2009.

Çimen, Ali, **Kısa Dünya Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul, 2015.

Daftary, Farhad, **İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri**, Çev.: Erdal Toprak, Doruk Yay., Ankara, 2002.

Davud, Abdulahad, **İncil ve Salib**, (Osmanlıca tıpkı basım), Inkılab Yay., İstanbul, 1913.

Demirci, Kürşat, “Engizisyon”, **DİA**, C. XI, (ss. 238-241), İstanbul, 1995.

Demirci, Kürşat - Beydilli, Kemal, “Avrupa”, **DİA**, C. IV, (ss. 127-159), İstanbul, 1991.

Demiri, Lejla, “İslâm Kelamcılarının Göre Hıristiyanlık”, **Köprü Dergisi**, Sayı: 93, (ss. 30-33), İstanbul, 2006.

Demirkent, Işın, **Haçlı Seferleri**, 1. Baskı, Dünya Global Yayıncılık, İstanbul, 1997.

-----, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, **İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, No: 35, (ss. 65-78), İstanbul, 1994.

-----, “Haçlı Seferleri’nin Mahiyeti ve Başlaması”, **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, (26-27 Mayıs 1997), Edebiyat Fakültesi Basımevi, (ss. 1-12), İstanbul, 1998.

-----, “Haçlılar”, **DİA**, C. XIV, (ss. 525-546), İstanbul, 1996.

-----, “Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı”, **Belleten**, Sayı: 210, (ss. 863-898), Ankara, 1990.

-----, **Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (118-1176)**, TTK Yay., Ankara, 2001.

-----, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan**, TTK Yay., Dizi: XXIV, Sayı: 22, Ankara, 1996.

-----, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, C. I-II, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

-----, “1101 Yılı Haçlı Seferleri”, **Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, Yayına haz.: İ. Ü. Edebiyat Fak., Dizgi ve Baskı: Dünya Yay., (ss. 17-56), İstanbul, 1995.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, İstanbul, 1966.

(No name), “The Cardinals of the Holy Roman Church”, **Dictionary**, Adakemische Druck, Salvador, Miranda, 1998.

Diehl, Charles, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Çev.: T. Bıyıklıoğlu, Vakıf Neşriyat, İstanbul, 1937.

Dinçol, Ali M., “Aramice” **DİA**, C. III, (ss. 267–268), İstanbul, 1991.

Donovan, Joseph Patrick, **Pelagius and the Fifth Crusade**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1950.

Dozy, Reinhart “Spanish İslâm; A History of the Moslems in Spain”, Çev.: Adil Bebek ve diğerleri, **DGBİT**, C. V, Ed.: Dursun Hakkı Yıldız, Çağ Yay., (ss. 17-78), İstanbul, 1992.

Drijvers, Han J. W. – Healey, John F., **Old Syriac Inscriptions of Edessa and Osrhoene**, Published By Brill, United Kingdom, Southport, 1998.

Durak, Nihat, **Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryaniler ve Süryanilik**, C. I, Orient Yayınları, İstanbul, 2005.

Düzgün, Şaban Ali, “Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı’nın Haçlı Terörü”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. VII, Sayı: 20, (ss. 73-92), Ankara, 2004.

- Eco, Umberto, **Ortaçağ: Katedraller-Şövalyeler-Şehirler**, 2. Baskı, Çeviren: Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yay., İstanbul, 2014.
- Ebû'l Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmadüddin İsmail b. Ali b. Mahmud el-Eyyûbî, **El-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer (Tarih-u Ebi'l-Fida)**, C. II, Neşreden: Es-Seyyid Muhammed Abdullatif el-Hatib ve diğerleri, El-Matbaatü'l-Hüseyniyyeti'l-Misriyye, Kahire, 1907.
- Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdisi, **Kitabu'r-Ravzateyn fi Ahbari'd-Devleteyn**, Birinci Baskı, Tahkik: Muhammed b. Hasen b. Akil Musa, Daru'l-Endülisi'l-Hadra, Cidde, 1997.
- Ebû Zehra, Muhammed, **İslâm'da Siyasî, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi**, Çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin, Hisar Yay., İstanbul, 1993.
- , **Hristiyanlık Üzerine Konferanslar**, Çev.: Akif Nuri, Fikir Yay., İstanbul, 1978.
- Eckhart, Ferenc, **Macaristan Tarihi**, Çev.: İbrahim Kafesoğlu, TTK Yay., Ankara, 2010.
- Efrem, İgnatios - I., Barsovm, **Saçılmış İnciler**, Çev.: Zeki Demir, Süryani Ortodoks Metropolitliği Yay., İstanbul, 2005.
- Ekinci, Abdullah, **Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatîler**, Odak Yay., Ankara, 2005.
- Ekrem, Reşat, **Bizans Tarihi; Doğu Roma İmparatorluğu**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934.
- El-Azimî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Nizar, **Azimî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler**, Yayınlayan; Ali Sevim, TTK Yay., Ankara, 1988.
- El-Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail, **Makalatu'l-İslâmiyyîn ve'htilâfu'l-Musallîn**, Tahkik: Henri Ritter, İstanbul, 1929-1930.
- El-Hamevî, Yakut, **Mu'cemu'l-Buldan**, C. II, Tahkik: Ferit Abdulaziz Cündî, Daru'l-Kübübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.

- El-İsfahanî, İmaduddin, **El-Fethü'l-Kussi fi'l-Fethi'l-Kudsi**, Tahkik ve şerh: Muhammed Mahmud Subh, Daru'l-Kavmiyye Matbaası, Kahire, 1965.
- El-Karaşî, İdris İmadüddin b. el-Hasan, **Tarih-u Hulefai'l-Fatımiyyîn bi'l-Mağrib**, Tahkik: Muhammed el-Ya'lavî, Beyrut, 1985.
- El-Kardavî, Yusuf, **Müslümanlar Gayr-i Müslimlere Nasıl Davrandı?**, Çev.: M. Beşir Eryarsoy, İhya Yay., İstanbul, 1985.
- El-Kummî, Ebû Muhammed Hasan b. Musa en-Nevbahtî - Sa'd b. Abdillâh Ebû Halef Eş'arî, **Şiî Fırkalar (Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak's-Şî'a)**, Çev.: Sabri Hizmetli v.d., Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004.
- El-Makdisî, Şemsuddin Abdullah b. Muhammed b. Ahmed, **Ahsenu't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm**, Tahkik: M. J. De Goeje, Leiden, Brill, 1906.
- El-Makrîzî, ebû Muhammed ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed, **İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-Ahbârî'l-E'immeti'l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ**, C. I-II-III, (Nşr. Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed), Kahire 1971-1973.
- , **Kitabu's-Sülûk li Marifet-i Düveli'l-Mülûk**, C. 1/1, (Tahkik: Muhammed Mustafa Ziyade), Kahire, 1956.
- El-Marrakûşî, İbni İzârî Ebû Abdullah Muhammed, **Kitabu'l-Beyani'l-Muğrib fi Ahbari'l-Endelus ve'l-Mağrib**, C. I, Tahkik: G. S. Colin - E. Levi Provençal, Leiden, 1948.
- Eleanor, Ferris, "The Financial Relations of the Knights Templars to the English Crown", **The American Historical Review**, Oxford University Press, Volume: 8, No: 1, (pp. 1-17), London, 1902.
- Encyclopedia of Religion and Ethics**, (Ed. James Hastings), Printen in the United States and Canada, Volume:1, New York, 1908.
- En-Nuveyrî, Ebû'l-Abbas Şihabuddin Ahmed el-Kindî, **Nihayetü'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb**, C. I-XXXXII, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kahire 1992.
- E-Portfolyo, Hısar, "Ortaçağ Avrupasında Toplumsal Sınıflar", Hazırlayan: Ceylan Ersoy, **blogs.hisarscool**, (17/Temmuz/2015), 2013.

- Erbaş, Ali, **Hristiyanlıkta Reform ve Protestanlık Tarihi**, 1. Baskı, İnsan Yay., İstanbul, 2004.
- Erer, Raşit, **Türklerle Karşı Haçlı Seferleri**, Ahmet Halit Kitabevi, (PDF olarak hazırlayan: A. Yüksel Özemre, 2002), İstanbul, 1947.
- Ergün, Mustafa **Selçuklular Zamanında Urfa ve Yöresinde Türkmen Hareketleri**, (Harran Üniversitesi, S. B. E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Urfa, 1996.
- Ernoul, Bernard, **Qhronique D’Ernoul et de Bernard le Tresorier**, (Prepare: M. L. de Mas Latrie), Societe de L’Histoire de France, No: 6, MDCCC LXXI, Paris, 1871.
- Eroğlu, Ali Hikmet, “Farklı İnancı Tehdit Olarak Algılamının Sonucu: Engizisyon Terörü”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. VII, Sayı: 20, (ss. 93-100), Ankara, 2004.
- Er-Ravendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, **Râhatu’s-Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr**, Çev.: Ahmed Ateş, TTK Yay., Ankara, 1999.
- Ersan, Mehmet, “I. Haçlı Seferi sırasında Kilikya (Çukurova)’nın Haçlıların eline geçmesi”, **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, (26-27 Mayıs 1997) İ.Ü., Edebiyat Fak. Basımevi, (ss. 65-73), İstanbul, 1998.
- Esen, Salihe, **Dominiken Tarikatı Ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri**, Ankara Üni., SBE, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2015.
- Eş-Şehristanî, Ebû’l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, **El-Milel ve’n-Nihal**, 2. Baskı, Çev.: Mustafa Öz, Litera Yay., İstanbul, 2011.
- Et-Temîmî, Kadı Numan İbn Muhammed b. Mansur Hayyun, **Esâsu’t-Tevîl**, Tahkik: Arif Tamir, Beyrut, 1960.
- Eyice, Semavi, “Bizans İmparatorluğu’nun Çöküşünün Başlangıcı”, **Divan, İlmî Araştırmalar**, Sayı: 16, Yıl: 9, (ss. 190-203), İstanbul, 2004.
- , “İznik”, **DİA**, C. XXIII, (ss. 543-545), İstanbul, 2001.

Falk, Avner, **Franks and Saracens Reality and Fantasy in the Crusade**, Karnac Books, London, 2010.

Ferris, Elanor, “The Financial Relations of the Knights Templars to the English Crown”, **The American Historical Review**, Vol.: 8, No: 1, Published by: Oxford University Press, pp. 1-17, 1902.

Fıġlalı, Ethem Ruhi, **Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri**, Şa-to Yayınları, İstanbul, 2001.

Fonnesberg İben, – Schmit, **The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254**, European History and Culture E-Books Online, Collection 2007.

Forstreuter, Kurt, “Heinrich Walpot”, **Neue Deutsche Biographie (NDB)**, Band: 8, Duncker & Humblot, Berlin, (pp. 377-378), 1969.

Frend, W.H.C., **The Rise of the Monophysite Movement**, Cambridge University Press, Cambridge, 1972.

Fulcherius Carnotensis, “Gesta Francorum Hierosolimitana Peregrinantium (1095-1126)”, İngilizceye Çev.: August Charles Krey; *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*, **RHC, Occ.**, Volume III, Princeton, (pp. 360-485), 1921.

-----, **Fulcherius Carnotensis’in Haçlı Vekâyinâmesinin Birinci Kitabının Tercümesi**, Türkçeye Çev.: Ahmet Can, Marmara Üni. (Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998.

-----, **Kutsal Toprakları Kurtarmak: Kudüs Seferi**, Çev.: İlcan Bihter Barlas, IQ Yayınları, İstanbul, 2009.

-----, **The First Crusade: The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials Second edition**, (Edited by Edward Peters) University of Pennsylvania, Penn Press, Philadelphia, 1998.

Fuller, Thomas, **The History of the Holy War**, William Pickering Edition, London, 1840.

- Funk, Henry D., “The Trial Of The Knights Templar”, **The Builder Magazine, The National Masonic Research Society**, Volume: II, Number: IV, (pp. 60-66), 1916.
- Gaposchkin, M. Cecilia, “From Pilgrimage to Crusade: The Liturgy of Departure, 1095–1300”, **Speculum A Journal of Medieval Studies**, Volume: 88, Number: 1, The University of Chicago Press, Chicago, (pp. 44-91), 2013.
- Gazalî, eb Hamid Muhammed b. Muhammed, **Bâtınîliğin İçyüzü (Fedaihu'l-Bâtınîyye/el-Mustazhirî)**, Çev.: Avni İlhan, TDV Yay., Ankara, 1993.
- Geddes, Michael, “The History of the Expulsion of the Moriscoes out of Spain”, **Miscellaneous Tracts in Three Volumes**, Volume: I, (pp. 1-165), London 1709, Dijital ortama aktarım: Oxford Üni. 2008.
- Gener, Cihangir, **Ezoterik - Batınî Doktrinler Tarihi**, 12. Baskı, Yurt Kitap Yayın, Bölüm: X, Ankara, 2007.
- Gibb, Hamilton A. R., **Zengî and the Fall of Edessa, A History Of The Crausades**, University Of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1955.
- Goldziher, Ignace, **Klasik Arap Literatürü**, Çev.: Azmi Yüksel - Rahmi Er, İmaj Yay., Ankara, 1993.
- Grammatua, Filippo, “Bula Papala Vox in Excelso”, **Accademia Templare**, Eseu nr: 3, (ss. 3-40), Rome 2012.
- Gregory Abu'l-Farac, (Bar Hebraeus), **Abu'l-Farac Tarihi**, C. I, 2. Baskı, Süryanca'dan İngilizce'ye çev.: Ernest A. Wallis Budge, Türkçe'ye çev.: Ömer Rıza Doğrul (1987), TTK Yay., Ankara, 1987.
- Grousset, Rene, **Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem 1188-1291**, Tome III. L'anarchie Franque. Paris, 1936.
- Guizot, Par M., **Collection Des Memoires Relatifs Al'Histoire de France**, Rue Saint Andre des Arts, No: 68, Volume: IX, Paris, 1824.
- Gümüş, Tarık Tolga, “Caen’li Ralph’ın Gözünden Türkler: Birinci Haçlı Seferi”, (The Turks from the Eyes of Ralph of Caen: The First Crusade),

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, (İnternational Journal of Eurasia Social Sceiences), Cilt: 5, Volume: V, Sayı: 14, İsuse: XIV, (ss. 110-123), Mersin, 2014.

Günaltay, M. Şemsettin, **İslâm Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, Endülüs Yay., İstanbul, 1991.

Gürbüz, Osman, “XII. Yüzyıl İslâm Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmadeddin Zengî”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 38, (ss. 51-66), Erzurum, 2012.

Gürkan, Ahmet, **İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi**, Nur Yay., Ankara, Tarihsiz.

Hamilton, Bernard, “The Albigensian Crusade and Heresy”, **The New Cambridge Medieval History V c. 1198 - c. 1300**, First Published, Ed.: David Abulafia, Cambridge University Press, (pp. 164-182), Cambridge, 1999.

Hartmann, Angelika, “Nasır Lidinillah”, **DİA**, C. XXXII, (ss. 399-402), İstanbul, 2006.

Hasan, İbrahim H., “Tarihu'l-Devleti'l-Fatimîyye”, **DGBİT**, C. V, (Ed. Dursun Hakkı Yıldız), Çağ Yay., (ss. 79-308), İstanbul, 1992.

Herrmann, Joachim, **Die Slawen in Deutschland**, Akademie-Verlag, Berlin, 1972.

Hitti, Philip K., **Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi**, Çev.: Salih Tuğ, Marmara Üni., İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1980.

Hodgson, Marshall G. S., **İslâm'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, C. I-II, İz Yay., İstanbul, 1995.

Holt, P. M., **The Age of the Crusades, The Near East from the Eleventh Century to 1517**, Çev.: Özden Arıkan: *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999.

Howard, Jonathan, **The Crusades; A History of One of Most Epic Military Campaigns of All Time**, Golgotha Press, U.S., Hustonville, 2011.

- Howard, Michael, **The Occult Conspiracy: The Secret History of Mystics, Templars, Masons and Occult Societies**, Published by Rider Company, London, 1989.
- Humphreys, R. Stephen, “XIII. Yüzyılda Eyyûbiler, Memlûkler ve Latin Doğu”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Çev.: Mustafa Kılıç, Sayı: XI/1, (ss. 359-378), Sivas, 2007.
- Huygens, R.B.C., “lettres de Jacques de Vitry”, **The University of Chicago Press Journals**, Published by Leiden, (pp. 71-74), Brill, 1960.
- Işıltan, Fikret, “Sicilya”, **DİA**, C. X, (ss. 590-591), Ankara, 1997.
- İbn Bibi el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadi, **El-Evamiru'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye (Selçukname)**, C. I, Çev.: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1996.
- İbn Devadarî, Ebû Bekr b. Abdillâh İbn Eybek, **Kenzu'd-Durer ve Câmiu'l-Ğurer**, C. VI-VII, (Tahkik: S. El-Muneccid), Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1972.
- İbn Kalanîsî, Ebû Ya'la Hamza İbn Esed et-Temimî, **Şam Tarihine Zeyl - I. ve II Haçlı Seferleri Dönemi**, Arapçadan çev.; Onur Özatağ, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- İbn Kesîr, İmaduddin Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Davud **El-Bidaye ve'n-Nihaye Fi't-Tarih**, C. XIII, (Çev.: Mehmet Keskin: *Büyük İslâm Tarihi*), Çağrı Yay., İstanbul, 2001.
- İbn Munkız, Ebû'l-Haris Müeyyiduddevle Necmüddin Üsâme eş-Şeyzerî, **Kitabu'l-İ'tibar: İbretler Kitabı**, 3. Baskı, Çev.: Yusuf Ziya Cömert, Kitabevi Yay, İstanbul, 2012.
- İbn Şeddâd, Yusuf el-Kadı Bahauddin, **En-Nevadirü's-Sultaniyye ve'l-Mehasinü'l-Yusufiyye Siret-u Salahuddin**, Matbaatu'l-Adab ve'l-Meud, Kahire, (h. 1317 - m. 1899).

- İbn Tağrıberdî, Kemaluddin Ebû'l-Mehasin Yusuf, **En-Nucûmu'z-Zâhira fî Mısır ve'l-Kahire IV**, Tahkik: Muhammed Hüseyin Şemsuddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- İbn Vâsıl, Cemaleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Selim el-Hamevî, **Müferricu'l-Kurûb fî Ahbar-i Ben-î Eyyûb**, C. I-V, (I-II-III Tahkik: Cemalüddîn es-Şeyyâl, IV-V Tahkik: Hasaneyn Muhammed er-Rabie), Kahire, 1972-1977.
- İbnü'l Adîm, Kemalüddin Ebi'l-Kasım Ömer b. Ahmed b. Hebetillah, **Buğyetu't-Talep fî Tarih-i Haleb**, 2. Baskı, Yayınlayan: Ali Sevim, TTK Yay., Ankara, 2011.
- İbnü'l-Cevzî, Şemsuddin Ebû'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu, **Miratu'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan**, C. VII-VIII, Daru'l-Maarif, Haydarabad-Dekkan 1951.
- İbnu'l-Esîr, İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed; **İslâm Tarihi: El-Kâmil fî't-Tarih Tercümesi**, C. X-XI-XII, Çev.: Komisyon, Bahar Yay., İstanbul, 1987.
- , **Et-Tarihü'l-Bahir fî Devleti'l-Atabekiye**, Neşreden: Abdulkadir Ahmed Tuleymat, Kahire, 1963.
- İbnü'l-Furât, Ebû Mesud Ahmed b. Halid ed-Dabbî, **Tarihü'd-Düvel ve'l-Mülûk**, C. VII-VIII, Nşr.: Kostantin Züreyk - Necla İzzeddin, Beyrut, 1939-1942.
- , **Tarih-u İbni'l-Furât**, C. VIII, Nşr.: Kostantin Züreyk – Necla İzzeddin, Beyrut 1939.
- İlal, Ersan, “Magna Carta”, **İ. Ü. Hukuk Fak. Mecmuası**, C: 34, Sayı: I- 4, (ss. 210-242), İstanbul 1968.
- İlhan, Avni, “Batınîyye”, **DİA**, C. V, (ss. 190-191), İstanbul, 1992.
- İnan, Muhammed Abdullah, **Nihayetü'l-Endelüs**, Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 1966.
- Johnson, Edgar N., “The German Crusade on the Baltic”, **A History of the Crusades**, Ed.: Kenneth M. Edison, Volume III, University of Wisconsin Press, (ss. 545-585), U.S., Madison, 1975.

Joseph, Patrick Donovan, **Pelagius and the Fifth Crusade**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1950.

Kafesoğlu, İbrahim, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2000.

-----, **Selçuklu Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.

-----, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1953.

Kaleli, Emrullah, “Palmiye Dalı Taşıyanlar ve Silahlı Hacılar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (**The Journal of International Social Research**), Cilt: 7/Volume: 7, Sayı: 33/Issue: 33, (ss. 325-340/pp. 325-340), 2014.

Karaca, Sevtap Gölgesiz, “Orta Çağ Avrupası’nda Çocuk Hareketi: Fransız ve Alman Çocukların Haçlı Seferi”, **Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk II**, Ed.: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları No:12, (ss. 926-933), Samsun, 2016.

Kayhan, Hüseyin, **Irak Selçukluları**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.

Kılıç, Mustafa, “Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyûbîlerin Mücadeleleri”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. VII, Sayı: IV, (ss. 413-444), Samsun 2007.

-----, “Alim ve Devlet Adamı Olarak Bir Eyyûbî Meliki: El-Meliku’l-Muazzam”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: X/2, (ss. 337-355), Sivas, 2006.

Kinnamos, Ioannes, **Historia (1118-1176)**, Çev.: Işın Demirkent, TTK Yay., Dizi: XIX, Sayı: 18, Ankara, 2001.

Kırpık, Güray, “Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları”, **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume: 4/3 Spring, (ss. 1437-1452), 2009.

Kısakürek, Evin Esmen - Kısakürek, Arda, **Bizimkiler: Haçlılar 1100 – 1180**, 10. Kitap, Anadolu Merkezli Dünya Tarihi, PDF, (<https://sites.google.com/site/ekitapdunyatarihi/>), 2010.

Koca, Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, TTK Yay., Dizi: XXIV, Sayı: 23, Ankara, 1997.

Kohn, George Child, **Savaş Sözlüğü**, Doruk Yay., İstanbul, 2007.

Komnena, Anna, **Aleksiade**, Fransızca'ya tercüme eden: B. Leib, *Anne Comnene. Alexiade. Regne de l'empereur Alexis I Comnene (1081-1118)*, Volume: I-II-III, Paris, 1945.

Koprman, Kazım Yaşar, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yay., No: 1090, Ankara, 1989.

Köymen, Mehmet Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, C. V, TTK Yay., Ankara, 1991.

-----, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1982.

-----, **Tuğrul Bey**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Türk Büyükleri Dizisi: 14, Ankara, 1986.

Küçüksipahioğlu, Birsal, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2007.

-----, “Birinci Haçlı Seferi’nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers, (Historia Francorum)”, **İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi**, Sayı: 41, İstanbul, 2005.

-----, “Musul ve Halep Valisi İmâdeddin Zengi’nin Haçlılarla Mücadelesi”, **Marmara Türkiyât Araştırmaları Dergisi**, C. I, Sayı II, (ss. 79-96), İstanbul 2014.

Latvia, Henry, **The Chronicle of Henry of Livonia**, Çev.: Henricus de Lettis, Columbia University Press, Colombia, 1961.

Lees, Jay T., **Anselm of Havelberg: Deeds Into Words in the Twelfth Century**, Brill Press, New York, 1998.

Lewis, Bernard, **Çatışan Kültürler; Keşifler Çağında Hristiyanlar Müslümanlar Yahudiler**, Çev.: Nurettin Elhuseyni, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2014.

- , **Haşîşiler**, Çev.: Ali Aktan, Sebil Yay., İstanbul, 1995.
- lockhart, Laurence, “Hasan-ı Sabbâh ve Haşîşîler”, Çev.: Süleyman Tülücü, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 26, (ss. 213-240), Erzurum, 2006.
- Macrides, Ruth, **George Acropolites: The History**, Oxford University Press, New York, 2007.
- Mahmud, Ahmed b., **Selçuk-nâme I-II**, Hazırlayan: Erdoğan Merçil, Kervan Yay., İstanbul, 1977.
- Martin, Sean, **The Cathars The Most Successful Heresy of the Middle Ages**, Thunder’s Mounth Press, New York, 2005.
- , **Tüm Gizemleriyle Tapınak Şövalyeleri (Knights Templar)**, Çev.: Hakan Tanıttıran, Kalkedon Yay., İstanbul, 2009.
- Mayer, Hans E., **The Crusades**, Translate: John Gillingham, Oxford University Press, New York, 1972.
- Mcguire, Brian Patrick, **Bernard of Clairvaux**, Brill Companion Press, Leiden 2011.
- Mekkî, Tahir Ahmed, **Dirasat Endelûsiyye**, Daru’l-Mearif, Kahire, 1980.
- Merçil, Erdoğan, “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti’nin Durumu”, **Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, (23-25 Haziran 1997), TTK Yay., Dizi: XXVI, Sayı: 8, (ss.83-91), Ankara, 1999.
- Mesudî, Ebi’l-Hasan Ali b. el-Hüseyin, **Et-Tenbîh ve’l-İşrâf**, Leiden, 1894.
- Meynard, Adrian Charles Barbier, “Abou Chameh, le Livre Desteux Jardins, ou Historie des Deux Regnes, Celui de Nour ed-Dîn et celui de Salah ed-Dîn”, **RHC. Or.**, Volume: V, (pp. 541-597), Paris, 1906.
- Michel, Par - Brial, Jean Joseph, “Ex Chronicon Anonymi Laudunensis Canonici”, Ed.: Dom Martin Bouquet, **Recueil des Gaules des Historiens et de la France (RGHF)**, Tome: XVIII, (pp. 702-720), Paris, 1879.
- Miljan, Toivo, **Historical Dictionary of Estonia**, The Scarecrow Press, Oxford, London, 2004.

- Mills, Charles, **The History of the crusades for the recovery and possession of the Holy Land**, The Second Edition, Volume: I-II, London 1820-1821.
- Moeller, Charles, “Teutonic Order”, **The Catholic Encyclopedia**, Robert Appleton Company, New York; <http://www.newadvent.org/cathen/14541b.htm>, (12/Aralık/2015), 1912.
- Mor Ignatios, Yakub, **Tarihü'l-Kenisetü's-Süryaniyyetü'l-Antakiyye I-II**, Beyrut, 1953-1957.
- Moravcsik, Gyula, **Byzantinoturcica die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker I**, Akademie-Verlag, Berlin, 1958.
- Morton, Nicholas Edward, **The Teutonic Knights in the Holy Land, 1190-1291**, Boydell and Brewer Press, USA, Rochester, 2009.
- Muir, William, **The Caliphate Its Rise, Decline, and Fall**, (Ed. T. H. Weir), Chapter: LXXVII, University of Glasgow Press, Edinburgh, 1924.
- Munro, Dana Carleton, “The Children’s Crusade”, **Early Journal Content on JSTOR**, Free to Anyone in the World, Volume: 19, No: 3, Oxford University Press, (pp. 516-524), London, 1914.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, **Camiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I-II**, Yayınlayan: Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.
- Naudon, Paul, **Tarihte ve Günümüzde Masonluk**, Çev.: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yay., İstanbul, 1968.
- Nişâburî, Ahmed b. İbrahim, “İstitâru'l-İmâm”, (Arabic text Ed.: W. Ivanow), **Bulletin the Faculty of Arts**, Volume: 4, No: 2, University of Egypt, (pp. 107-133), Cairo, 1936.
- Nomiku - H. A., **Haçlı Seferleri**, 2. Baskı, Çev.: Kriton Dinçmen, İletişim Yay., İstanbul, 1997.
- Ocak, Ahmet, **Selçukluların Dini Siyaseti (1040-1092)**, Tarih ve Edebiyat Vakfı Yay., İstanbul, 2002.

-----, “Bir Terör Örgütü Olarak Bâtınîlik ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 20, (ss. 163-178), Ankara, 2004.

-----, “Haçlı Seferleri’nin Ortaya Çıkışı ve (Doğu-Batı Dünyaları Açısından) Doğurduğu Sonuçlar: The Emergence of the Crusades and (in Terms of the East-West World) the Consequences”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 14, Yıl: 14, Sayı: 3, (ss. 133-155), Bolu, 2014.

O’neal, J. Michael, **The Crusades Almanac**, Thomson Gale Publishing, USA 2005.

Opsahl, Erdhard P., “Teutonic Order”, **Encyclopedia of Monasticism**, Volume: I-II, Routledge Tylor&Francis Group, London and New York, 2000.

Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev.: Fikret Işıltan, TTK Yay., Dizi: X, Sayı: 7, Ankara, 1981.

Ott, Michael, “Pope Innocent III”, **Catholic Encyclopedia**, Published by The Encyclopedia Press, Volume: VIII, New York, 1913.

Öngül, Ali, **Urfa Tarihi: İslâm Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar (639-1517)**, Emek Matbaası, Manisa, 2004.

-----, **Selçuklular Tarihi**, C. I-II, Emek Matbaası, Manisa, 2007.

Öz, Mustafa, “Haşişiye”, **DİA**, C. XVI, (ss. 418-419), İstanbul, 1997.

Özaydın, Abdulkerim, “Alamut”, **DİA**, C. II, (ss. 336-337), İstanbul, 1989.

-----, **Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 4280, İstanbul, 2001.

-----, “Danışmendliler”, **DGBİT**, C. VIII, Çağ Yay., (ss. 121-138), İstanbul, 1992.

-----, “Hasan Sabbah”, **DİA**, C. XI, (ss. 347-350), İstanbul, 1997.

-----, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498-511 / 1105-1118)**, TTK Yay., Ankara, 1990.

Özdemir, Mehmet, “Endülüs”, **DİA**, C. XI, (ss. 211-225), İstanbul, 1995.

-----, **Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet Tarihi**, TDV Yay., Ankara, 2013.

-----, **Endülüs Müslümanları: Siyasî Tarih**, C. 1, TDV Yay., Ankara, 1994.

-----, “Endülüs’ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhazalar”, **Endülüs’ten İspanya’ya**, TDV Yay., Sayı: 189, (ss. 233-254), Ankara, 1996.

-----, “Haçlı Ruhunun Endülüs’de Birarada Yaşama Tecrübesine Menfi Tesirleri”, **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, (26-27 Mayıs 1997), İ. Ü. Edb. Fak. Basımevi, (ss. 73-98), İstanbul, 1998.

-----, “İspanya”, **DİA**, C. XXIII, (ss. 171-176), İstanbul, 2001.

Paris, Matthew, **Chronica Majora**, (Ed. Henry Richards Luard), Chambridge University Press, Chambridge, 2013.

Partner, Peter, **The Murdered Magicians The Templars and Their Myths**, Oxford University Press, New York, 1982.

Paterborn, Oliver, **Historia Damiatina**, (Ed. Hermann Hoogeweg), Tubingen, 1894.

-----, **The Capture of Damietta**, Translated from the Latin by: John Joseph Gavigan, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1948.

-----, **Ceng-i Pencom-i Salibî: Feth-i Dimyat**, İngilizce’den Farsça’ya çev. Ferehnaz Efdalî; Pejuhişkâh-i Havza ve Danişgâh, İran, Kum. (ş. 1393, m. 2014).

Payne, Robert, **The Dream and The Tomb: A History of The Crusades**, Cooper Square Press, Michigan, 2000.

Pegg, Mark Gregory, **A Most Holy War: The Albigensian Crusade and The Battle for Christendom**, Oxford University Press, New York, 2008.

Pehlivanlı, Hamit, **Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000-1300)**, Tarih El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara, 2004.

- Perty, Carl F. **The Cambridge of History Egypt**, Volume: I, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- Philips, Jonathan, **The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople**, Penguin Books, London, 2011.
- Pike, Albert, **Morals and Dogma of the Ancient and Accepted Scottish Rite of Freemasonry**, Martino Fine Books, Charleston, 1871.
- Pollard, T. E., "The Origins of Arianism", **Journal of Theological Studies**, Volume: IX, Issue: I, (pp. 103-111), Oxford, 1958.
- Powell, James M., **Anatomy of a Crusade 1213-1221**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1986.
- Prickett, Lynn - Prince, Clive, **The Turin Shroud Authors of the Sion Revelation and the Templar Revelation**, Time Warner Books, London, 2006.
- Queller, Donald E. - Madden, Thomas F., **The Fourth Crusade, The Conquest of Constantinople**, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 1997.
- Robert Lee Wolff, "The Children's Crusade", **The later Crusades, 1189-1311, IX:** (Ed.: Hazard - H. W.), University of Wisconsin Press, (pp. 325-342), Madison, 1969.
- Raedts, Peter, "The Children's Crusade of 1213", **Journal of Medieval History**, Volume: III, Issue: IV, (pp. 279-323), London, 1977.
- Rau, Iris- G.A. Loud, "A Letter of Jacques de Vitry 1216/17", **Medieval History**, Ed.: R.B.C. Huygens, No: 2, (pp. 79-97), Leiden 1960.
- Refik, Ahmed, **Büyük Tarih-i Umumi**, C. VI, Kitaphane-i İslâm ve Askerî – İbrahim Hilmi, İstanbul - h. 1327.
- Reinhold, Röttricht, **Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100-1291)**, (PDF olarak yay.: Toronto Üniversitesi), Wagnersche Universitäts Buchhandlung 1898.
- Robinson, J. John, **Born in Blood The lost secrets of Freemasonry**, M. Evans Company, New York, 1989.

- Roger of Wendover, **Flowers of History: The History of Endland**, Wolume II, Latince'den İngilizce'ye çev.: John Allen Giles, (University of California Library PDF), London 1849.
- Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. I-II-III, 2. Baskı, Çev.: Fikret Işıltan, TTK Yay., Dizi: X, Sayı: 9, Ankara, 1992.
- Russel, Bernard, **Batı Felsefesi Tarihi**, Çev.: Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul, 2002.
- Sallabî, Ali Muhammed, **Selçuklular: Bâtınî Fitnesine ve Haçlı Savaşına Karşı Bir İslâmî Mücadele Projesinin Doğuşu**, Çev.: Şerafettin Şenaslan - Necmeddin Salihoğlu, Ravza Yay., İstanbul, 2013.
- Sauvaget, Jean, **İslâm Dünyası Kısa Kronoloji**, 2. Baskı, Çev.: Suat Kemal Yetkin - Faik Reşit Unat, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1963.
- Schaff, Philip, **History of the Christian Church Volume V: The Middle Ages A.D. 1049-1294**, Christian Classics Ethereal Library, Dallas, 1998.
- Segal, Judah Benzion, **Edessa (Urfa) Kutsal Şehir**, Çev.: Ahmet Arslan, İletişim Yay., İstanbul, 2002.
- Seignobos, Charles, **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, Çev.: Semih Tiryakioğlu, Varlık Yay., Sayı: 766, İstanbul 1960.
- Setton, Kenneth Meyer (Ed.), **A History of the Crusades: The Later Crusades, 1189-1311**, Wolume II, University of pennsylvania Press, 1958.
- Seward, Desmond, **The Monks of War The Military Religious Orders**, Penguin Books, London, 1972.
- Sevim, Ali, **Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnu'l-Adim Buğyetu't-Talep fî Tarih-i Halep (Seçmeler)**, TTK Yay., Ankara, 1976.
- , "İbnü'l-Adim", **DİA**, C. XX, (ss. 478), İstanbul, 1999.
- , **Buğyat at-Talab fî Tarih Halab: Selçuklularla ilgili Haltercümeleri**, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2011.
- , "İbn Münkız", **DİA**, C. XX, (ss. 221-222), İstanbul, 1999.

-----, “Sıbt İbnü’l-Cevzî, Mira’tü’z-Zaman fi Tarihi’l-Ayan, (Selçuklularla ilgili kısım)”, **Belgeler XIV**, TTK Yay., Ankara, 1992.

-----, **Suriye Selçukluları I (Fetihten Tutuş’un Ölümüne Kadar)**, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1981.

-----, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, TTK Yay., Dizi: XXIV, Sayı: 7, Ankara, 1989.

-----, **Azimî Tarihi: Selçuklularla ilgili Bölümler (H. 430 – 538 = 1038/39 – 1143/44)**, TTK Yay., Ankara, 1988.

-----, “Selçuklu - Mısır Fatimî Devletleri İlişkilerine Genel Bir Bakış”, **VIII. Türk Tarih Kongresi: Bildiriler II**, (11-15 Ekim 1976), TTK Yay., Dizi: 9, Sayı: 8, (ss. 741,751), Ankara, 1979-1983.

-----, “Suriye Selçukluları – Haçlı İlişkileri”, **Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, (23-25 Haziran 1997), TTK Yay., Dizi: XXVI, Sayı: 8, (ss. 91-115), Ankara, 1999.

Sevim, Ali – Sümer, Faruk, **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)**, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

Sevim, Ali – Yücel, Yaşar, **Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK Yay., Dizi: XXIV, Sayı: 12, Ankara, 1989.

Sewter, E. R. A., **The Alexiad of Anna Comnena**, London, 1969.

Seyyid, Eymen Fuâd, “El-Makrîzî”, **DİA**, C. XXVII, (ss. 448-451), Ankara, 2003.

-----, “Fatımîler”, **DİA**, C. XII, (ss. 228-237), İstanbul, 1995.

Sicistanî, Ebû Yakub İshak b. Ahmed, **İsbatu’n-Nubuvvat**, Tahkik: Arif Tamir, Beyrut, 1966.

-----, **Kitabu’l-İftihar**, Tahkik: İsmail K. Poonawala, Daru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut, 1966.

Sienkiewicz, Henryk, **Töton Şövalyeleri**, C. I, Çev.: Musa Şamgöl, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949.

Sinemoglu, Nermin, “Endülüs’te İslâm Sanatı”, **DGBİT**, C. IV, Ed.: Dursun Hakkı Yıldız, Çağ Yay., (ss.542-615), İstanbul, 1992.

Slack, K. Corliss, **Historical Dictionary of the Crusades**, The Scarecrow Press, Lanham 2003.

Smith, Thomas William, **Pope Honarius III and the Holy Land Crusades 1216-1227**, Royal Holloway, University of London, London, 2013.

-----, “Pope Honorius III, The Military Orders and the Financing of the Fifth Crusade: A Culture of Papal Preference?”, **The Military Orders, Culture and Conflict**, Volume: 6, Part: 1, Farnham, (pp. 63-72), London, 2015.

Spuler, Bertold, “Doğu’da Hilâfetin Çöküşü”, **İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, C. I, Çev.: Hamdi Aktaş, Hikmet Yay., İstanbul, 1988.

Subaşı, Ömer, **Gürcü Moğol İlişkisi**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2015.

Süryani Mikhael, **Khronik (1166-1199) IV**, Fransızca’ya tercüme eden ve yayınlayan J. B. Chabot: *Chronique de Michele Syrien, patriarche jacobite d’Antioche (1166-99)*, Paris 1899-1924 (Türkçeye çev.; H. Andreasyan: *Süryani Patrik Mihailin Vakainâmesi II*), TTK Kütüphanesi (PDF, henüz yayınlanmadı), Ankara, 1944.

Şen, Muzaffer, **Yurt Tutuştan Trianon’a Macaristan**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016.

Şenel, Cahid, “Yeni Eflatunculuk”, **DİA**, C. XXXXIII, (ss. 423-427), İstanbul, 2013.

Şeşen, Ramazan, **Salahaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti**, İ. Ü., Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1983.

-----, “Daviyye ve İsbiteriyye”, **DİA**, C. IX, (ss. 19-21), İstanbul, 1994.

-----, “Eyyûbîler”, **DİA**, C. XII, (ss. 20-31), İstanbul, 1995.

Şeyban, Lütfi, “Hristiyan Dünyasında Endülüs’e Karşı Haçlı Düşüncesinin Doğuşu, Saldırıların Başlaması ve Neticeleri”, **Tarih ve Düşünce Dergisi**, Sayı: 63, (ss. 28-35), İstanbul, 2006.

-----, “Reconquista, Convivenca ve Influenca: Endülüs’te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri”, **Tarih ve Düşünce Dergisi**, Sayı: 39, (ss. 12-30), İstanbul, 2003.

Şirinoğulları, Mehmet, **Memlûk Haçlı Mücadelesi**, Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık, Ankara, 2011.

Tahirî, Abdullah Nasırî, **Ceng-i Pencom-i Salibî**, Pejuhişgah-i Havza ve Danişkâh, İran, Kum, 2015.

Tan, Muzaffer, “Tarihsel Süreçte İsmailîlik ve Yaşadığı Faklılaşmalar”, **F. Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 17/2, (ss. 111-145), Elazığ, 2012.

Tanese, Par Virgil, **Saint François d’Assie: Biographie**, Collection Polio Biographies, Paris, 2015.

Tanrıverdi, Eyyüp, **Süryani Dili, Süryaniler ve Süryanilik II**, İstanbul, 2005.

“The Cardinals of the Holy Roman Church”, **Biographical Dictionary**, Adakemische Druck, Salvador, (ss. 22-34), Miranda, 1998-2015.

Turan, Osman, “Artuklular”, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, 2. Baskı, Nakışlar Yayınevi, (ss. 5-14), İstanbul, 1980.

-----, **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasî Tarihi, Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071–1318)**, Turan Neşriyat, İstanbul, 1971.

-----, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, C. I-II, Nakışlar Yayınevi, Ankara, 1978.

-----, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, 2. Baskı, TTK Yay., Dizi: VII, Sayı: 32, Ankara 1988,

Tyrensis, Willermus, **Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum**, İngilizceye Çev.: Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea by William Archbishop of Tyre*, Columbia University Press, New York, 1943.

-----, **Haçlı Kroniği: Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar**, Hazırlayan: Engin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

-----, **Haçlı Kroniği (1143-1163)**, Hazırlayan: Ergin Ayan, Karadeniz Dergisi Yay., Sayı: 2, Ankara, 2009.

Ulvan, Abdullah Nasih, **Kudüs Fatihî Selahaddin-i Eyyûbî**, Çev.: Mustafa Salih Çakmaklı, Seçkin Yay., İstanbul, 1992.

Umar, Bilge, **Anna Komnena: Alexiad, Malazgirt'in Sonrası**, 1. Baskı, Inkılâp Yay., İstanbul, 1996.

Ümran, Mahmud Said, **El-Hamletü'l-Salibiyyetü'l-Hâmiseti: m. 1218-1221 h. 615-618**, Daru'l-Mearif, Kahire, 1985.

Urban, William L., **The Baltic Crusade**, Lithuanian Research and Studies Center, Ergode Books, USA, Richmond, 1994.

-----, **The Teutonic Knights A Military History**, Greenhill Books, London, 2003.

Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, 2. Baskı, Çev.: Hrant D. Andreasyan, TTK Yay., Ankara, 1987.

Uzun, Serdar, "İsmaililik'in Türk ve Batı Dünyası Üzerindeki Etkileri", www.serdaruzun.com/ismaililik/, (23/11/2015).

Üçok, Bahriye, **İslâm Tarihi; Emevîler-Abbâsîler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1968.

Ülkü, Hayati, **İslâm'da Mezhepler**, Şelale Yay., İstanbul, 1980.

Vasiliev, Alexander Alexandrovich, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.

Villehardouin, Geoffroi - Valenciennes, Henri, **Conquete de Constantinople (IV. Haçlı Seferi Kronikleri)**, Fransızca'dan Çev.: Ali Berktaş, Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi, İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2008.

Vitry, Jaques, **Historie des Croisades**, P. M. Guizot'un Fransızca çevirisinden (1824) Farsça'ya çeviren: Abdullah Nasırî Tahirî; *Ceng-i Pencom-i Salibi Tarih-u Beytü'l-Mukaddes*, Pejuhişkah-i Havza ve Danişgah, Kum, ş. 1393/2014.

Wasserman, James, **An Illustrated History of the Knights Templar**, Destiny Books, Rochester, Vermont, 2006.

-----, **The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven**, Inner Traditions Press, Rochester, Vermont, 2001.

Wayne, Grudem, **The History of Christianity: Hristiyanlık Tarihi**, Çev.: Levent Kınran - Siben Sel, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004.

Wiesner, Merry E. Hanks, **Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789**, Tercüme: Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

William H. Neill, **Dünya Tarihi**, Çev.: Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.

Yaltkaya, Mehmet Şerefeddin, “Fatımîler ve Hasan Sabbah”, **Daru’l-Fünun İlahiyat Fak. Mecmuası**, Sayı: IV, (ss. 1-44), İstanbul, 1926.

Yazıcı, Nesimi, **İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi**, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2004.

Yıldırım, Suat, **Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1988.

Yıldız, Dursun Hakkı, “Abbâsîler”, **DİA**, C. I, (ss. 31-48), İstanbul 1988.

-----, “Fatımîler”, **DGBİT**, C. V, (ss. 78-309), İstanbul, 1998.

-----, “Harezmsâhlar Devleti”, **DGBİT**, C. IX, (ss. 19-43), İstanbul, 1999.

Yıldız, Mukadder, **Fulcherius Carnotensis: Birinci Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi**, (İ.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1999.

Yınanç, Mükrimin H., “XII Asır Tarihçileri ve Müverrih Azimî”, **İkinci Türk Tarih Kongresi**, (20-25 Eylül 1937), Devlet Basımevi, (ss. 673-690), İstanbul, 1937.

Zacour, N. P., “The Teutonic Knights in the Crusader States”, **The Impact of the Crusades on the Near East**, (Ed. Hazard - h. W.), Volume: VIII, University of Wisconsin-Madison Press, (pp. 315-378), Wisconsin, 1985.

Zayas, Rodrigo, **Endülüs'te Yüzbinlerce Müslüman Katledildi**, Çev.; Cemal Aydın, TDV Yay., Ankara, 1996.

Zekkar, Süheyl, **Tarih-u Dimaşk**, Daru'l-Fikr Matbaası, Beyrut, 1992.

İnternet Kaynakları

http://www.academia.edu/Umut_Var/1212_Cocuk_Hacli_Seferleri,(6/Mayıs/2015).

http://www.allempires.com/article/index.php?q=chronicle_villehardouin,(25/Mayıs/2015).

<http://belsEbûub.com/the-symbolic-burning-of-theKnightstemplar>(28/Aralık/2014).

<https://bossieraim.wikispaces.com/Children%27s+Crusade>.(5/Mayıs/2015).

<https://www.boundless.com/world-History/the-middle-ages-in-europe/the-crusades>.(21/09/2016).

<https://www.descobrir.cat/visitaguiadaalcentremedievalidescatars>.
(16/Nisan/2016).

http://www.cyclopaedia.asia/wiki/Albertus_Aquensis (31/Mayıs/2016).

<http://department.monm.edu/History/urban/books/PrussianCrusade2.htm>
(18/Eylül/2016).

<https://derinistihbarat.wordpress.com/2012/08/03/hacli-askeri-tarikatlari-ve-gunumuze-etkileri>.(15/Ekim/2016).

<http://www.endulus.net/endulustarihi/fetih.htm>,(05/Ocak/2016).

http://www.focusdergisi.com.tr/tarih/0038;0tr.wikipedia.org/wiki/Hospitalier_Şövalyeleri,(28/Şubat/2016).

<https://www.google.com.tr/search?q=baltic+crusades>.(21/Mart/2016).

<http://haberiniz.com.tr/-endulus-cennet-gibi-bir-vatanin-kaybedilisi--hayati-bice.html>. (19/09/2016).

<http://www.hristiyanforum.com>,(12/Şubat/2016).

http://www.Historyhouse.com/c/in_History/?childrens_crusade (3/Nisan/2015).

http://History-world.org/teutonic_Knights.htm,(13/Eylül/2016).

[http://www.imperialteutonicorder.com/The Chivalric Teutonic Order of St. Mary's Hospital in Jerusalem International](http://www.imperialteutonicorder.com/The_Chivalric_Teutonic_Order_of_St._Mary's_Hospital_in_Jerusalem_International), Copyright Held©2001-2016, 10/Kasım/2016.

http://www.languedoc-france.info/1006_occitan.htm. (20/Temmuz/2017)

http://www.leeds.ac.uk/arts/.../a_letter_of_jacques_de_vitry_1216 (15/Mayıs/2016).

<http://www.lordsandladies.org/the-childrens-crusade.htm>. (10/Mayıs/2015).

http://www.masonlar.org/masonlar_forum/index. (15/Ekim/2016).

<http://www.medieval-life-and-times.info/crusades/teutonic-Knights.htm>
(18/Ekim/2016).

<http://www.newadvent.org/cathen/14541b.htm>. (19/Ağustos/2015).

<http://www.reformation.org/fall-of-constantinople.html>. (16/Aralık/2016).

<https://romasahaf.wordpress.com/fareli-koyun-kavalcisi>,(12/Haziran/2015).

<http://www.selinarslanogullari.com/peri-masallar-fareli-koyun-kav>, (5/Mayıs/2015).

<http://www.templiers.net/saint-bernard/>(3/Mayıs/2017).

<https://www.terororgutleri.com/tag/apocalypse-nedir?>, (5/Mayıs/2016).

<http://www.theHistoryfiles.com/the-childrens-crusade-or-creepy>, (3/Nisan/2015).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Töton_Şövalyeleri, (18/Nisan/2016).

http://tr.Vikipedia.org/Gustave_dore_crusades_the_childrens, (8/Nisan/2015).

http://tr.wikipedia.org/wiki/VI._Heinrich_Kutsal_Roma_%C4%B0mparatoru
(8/Ekim/2016).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ha%C3%A7%C4%B1_devletleri, (6/Nisan/2015).

https://tr.wikipedia.org/wiki/X-Men:_Apocalypse, (5/Mayıs/2016).

<https://tr.wikipedia.org/Katharizm>, (11/Eylül/2016).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/LivonyaHaçlıSeferi>, (27/Kasım/2016).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Plotinus>, (29/Ekim/2016).

EKLER

EK 1: TEZ ORJİNALLİK SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Sebahattin ÇELİK
Öğrenci Numarası	141211201
Enstitü Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Aydın ÇELİK
Tez Başlığı (Türkçe)	Beşinci Haçlı Seferi (1217-1221)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 207 sayfalık kısmına ilişkin, 08/05/2018 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Aydın ÇELİK
 Danışmanın Adı-Soyadı
 (İmzası)

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
 Anabilim Dalı Başkanı
 (İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

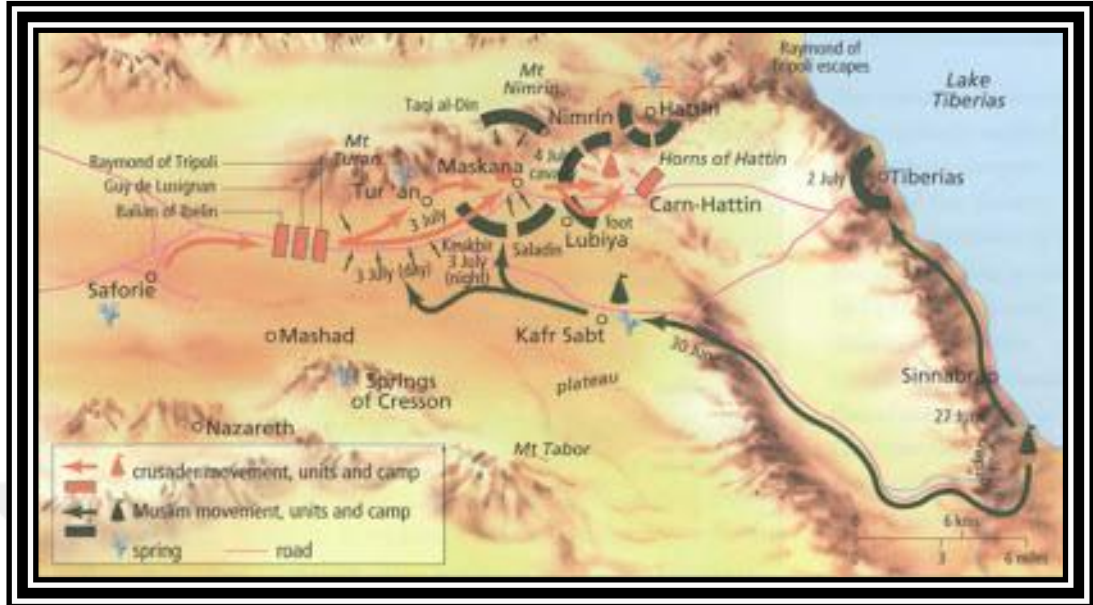
EK 2. HARİTALAR

Harita 1: Birinci Haçlı Seferi Sürecinde Oluşan Ortadoğu Coğrafyası Haritası

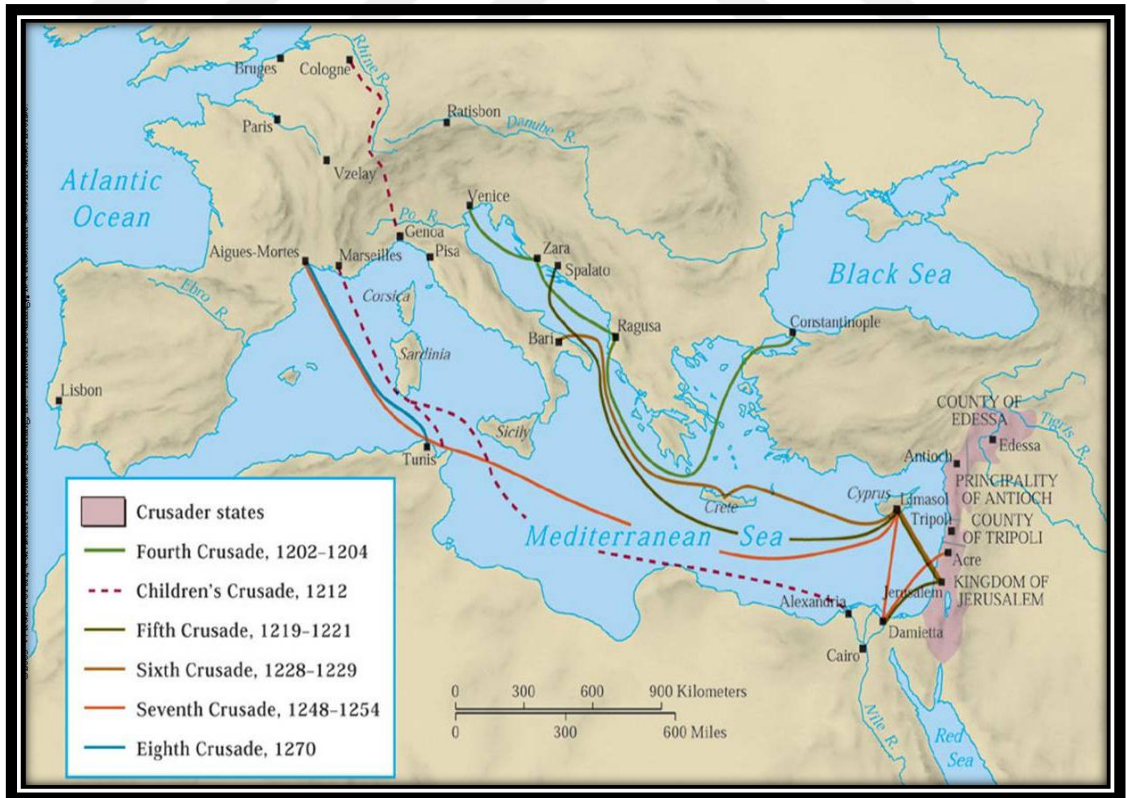
https://tr.wikipedia.org/wiki/Haçlı_devletleri (12/Nisan/2015)

Harita 2: Selahaddin'in Ordusu ile Haçlıların Karşılaştıkları Bölgenin Haritası

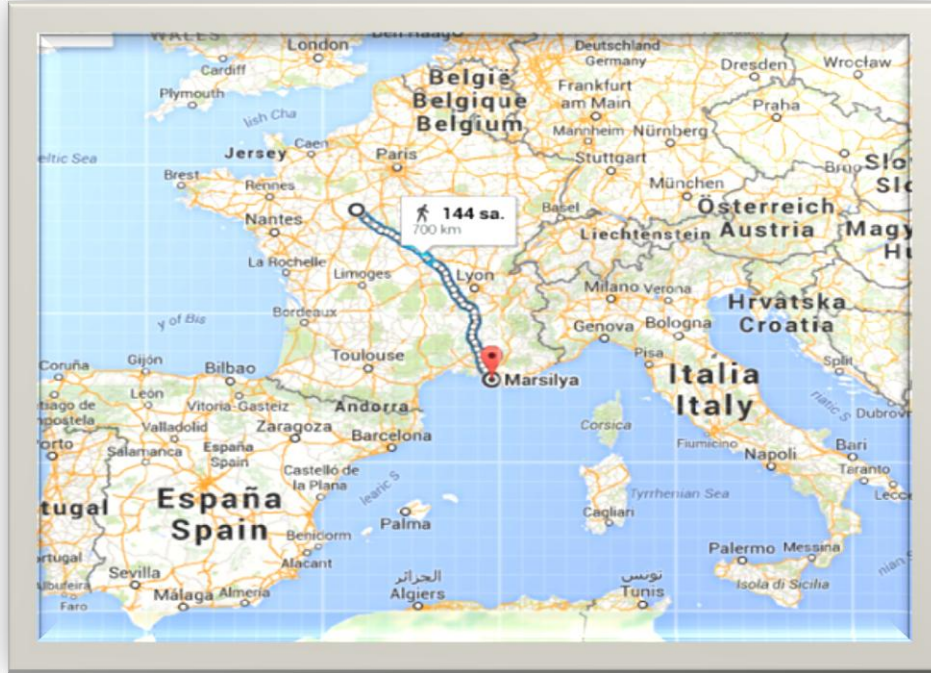
www.blogspot.com/hittin+Eyyûbi (18/Nisan/2015).

Harita 3: 1202-1270 Yılları Arasında Düzenlenen Haçlı Seferleri'nin Güzergâhları

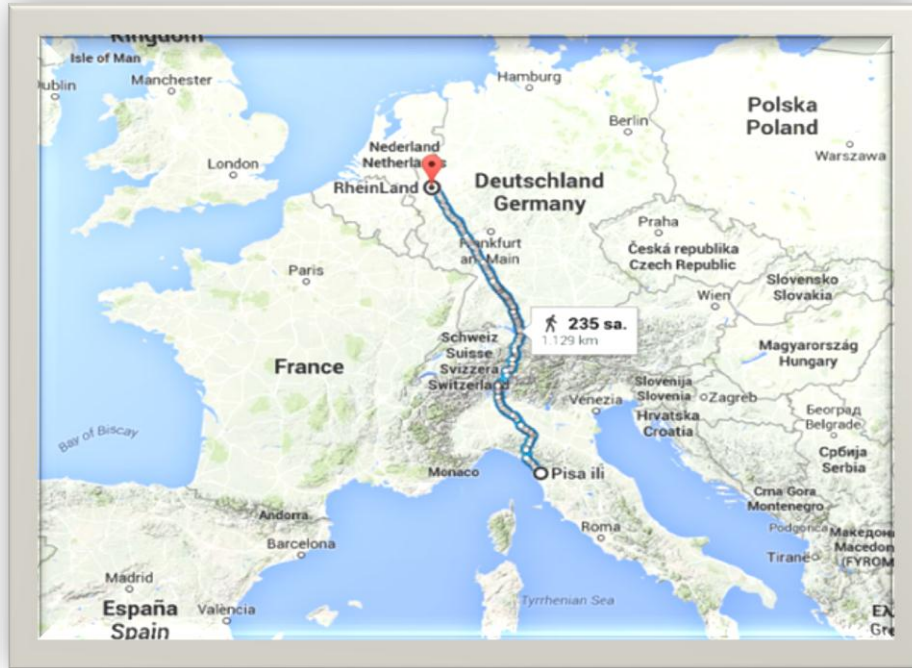
Map of crusades routes, imgkid.com.tr internet sayfasından alınmıştır. (11/Mayıs/2015)

Harita 4: Fransız Çocukların Marsilya Limanına Giderken İzledikleri Güzergâh

<https://www.google.com/maps/Fransa/Marsilya> sayfası üzerinde hazırlanmıştır.

Harita 5: Alman Çocukların İtalya Sahillerine Giderken İzledikleri Güzergâh

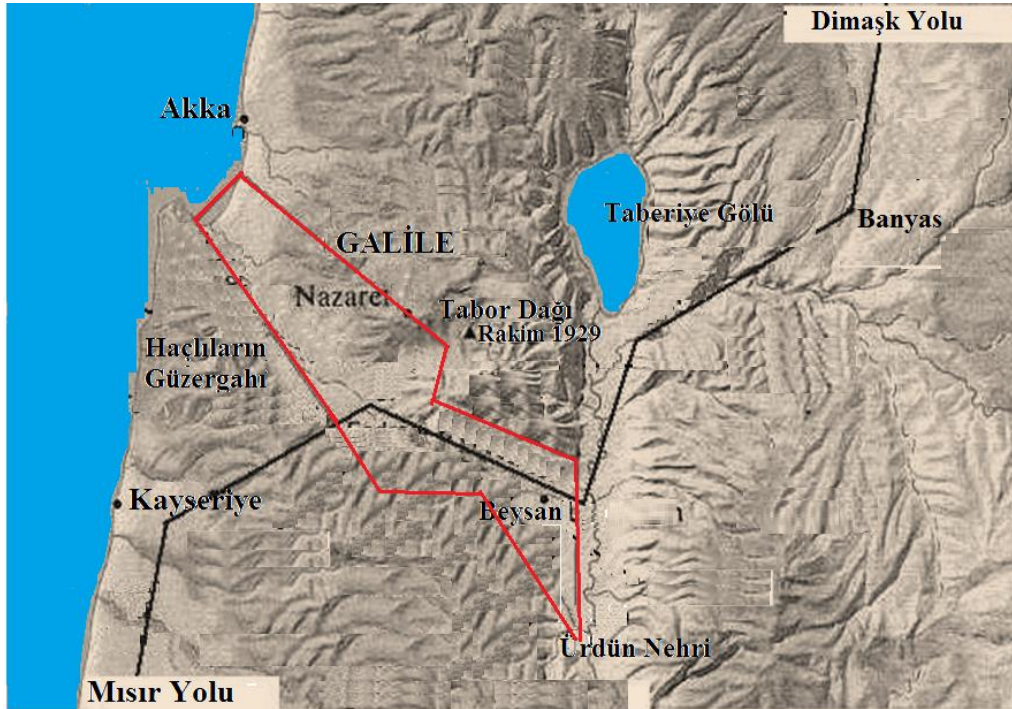
<https://www.google.com/maps/Almanya/Pisa>, sayfası üzerinde hazırlanmıştır.

Harita 6: Eyyûbîlerin Ulaşabildikleri En Geniş Sınırları Gösteren Harita

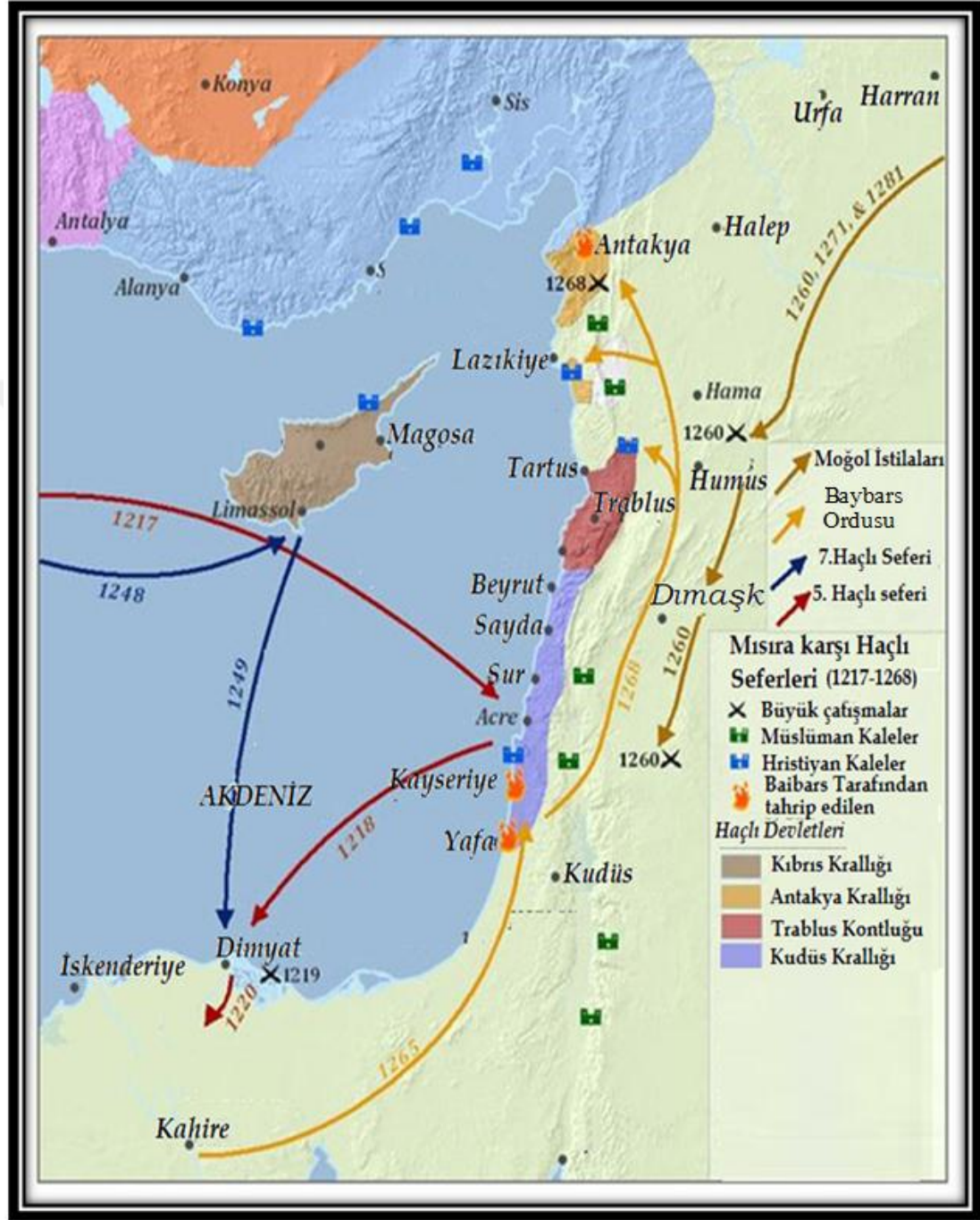
<http://www.nkfu.com/Eyyûbîler-donemi> (Ocak 2017)

Harita 7: Akkâ'dan Yola Çıkan Haçlıların Filistin'de İzledikleri Rota

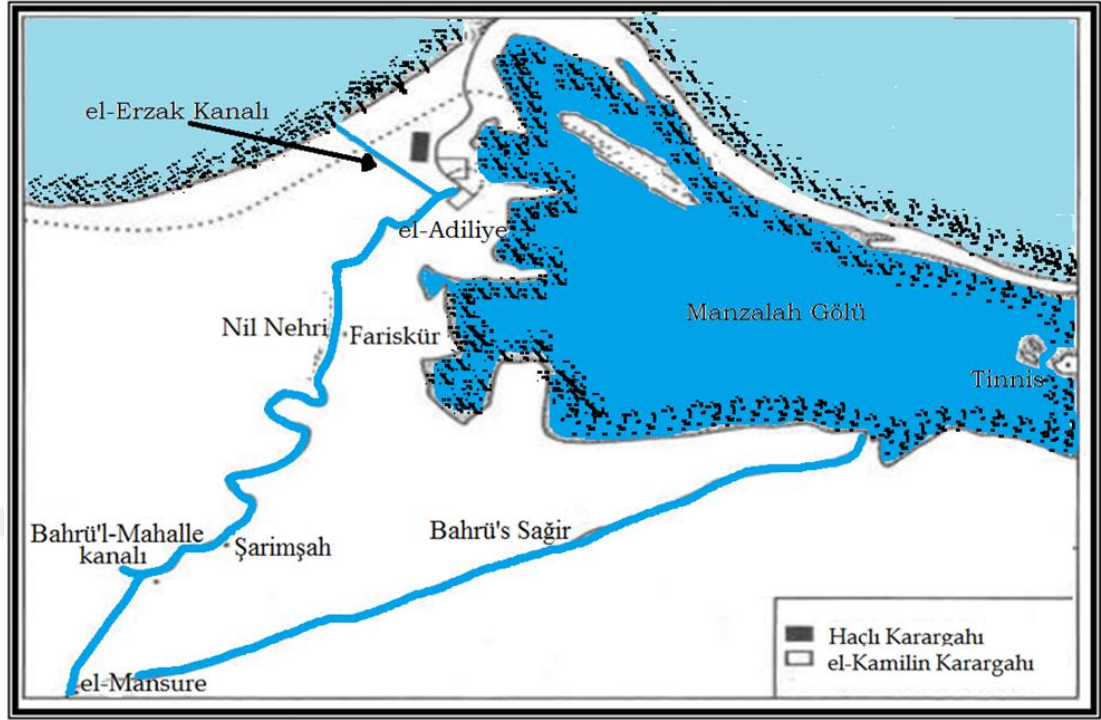
<http://www.crivoice.org/phototour/pjezreel.html> (Ocak 2017) Sayfasından uyarlanmıştır.

Harita 8: Beşinci Haçlı Seferi ve Sonraki Seferlerde İzlenen Rota

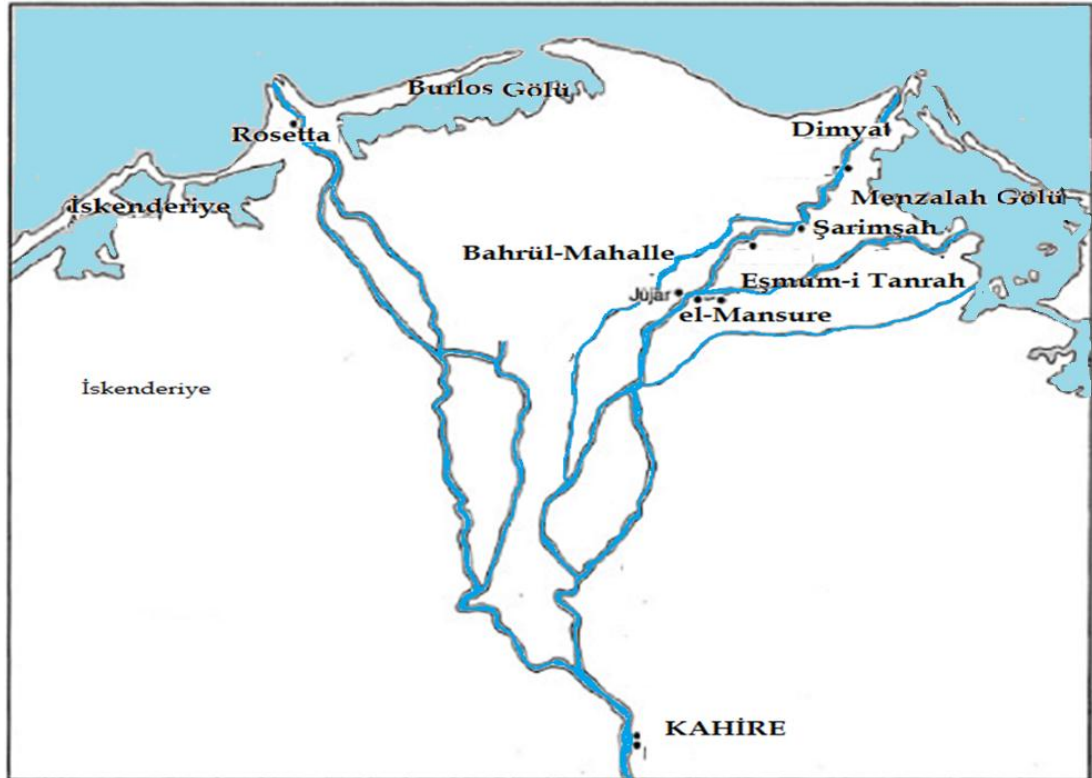
<https://www.boundless.com/world-history/the-crusades>.(21/09/2016) sayfasından uyarlanmıştır

Harita 9: Akdeniz ve Nil Görünümlü Dimyat Haritası

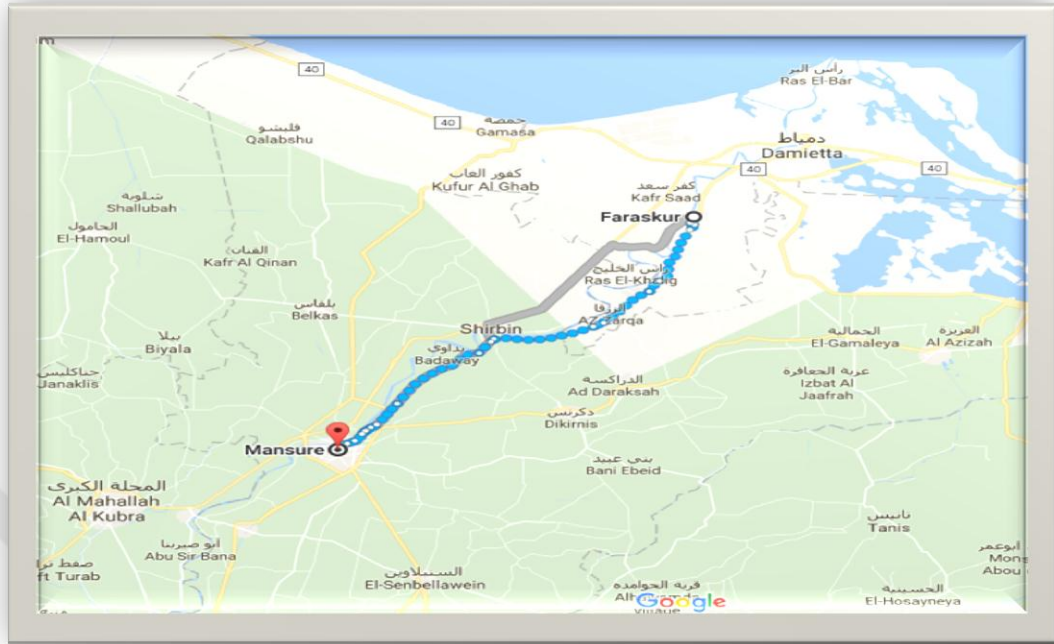
T. W. Smith, *Pope Honarius III and the Holy Land Crusades*, adlı eserden uyarlanmıştır.

Harita 10: Nil Deltası Haritası

E.J. Maylod – Guy Perry, *The Fifth Crusade in Context* adlı eserden uyarlanmıştır.

Harita 11: El-Kâmil'in Karargâhını Fariskur'dan el-Mansure'ye Nakletme Rotası

<https://www.google.com/maps/Fariskur/Mansure> sayfası üzerinde hazırlanmıştır.

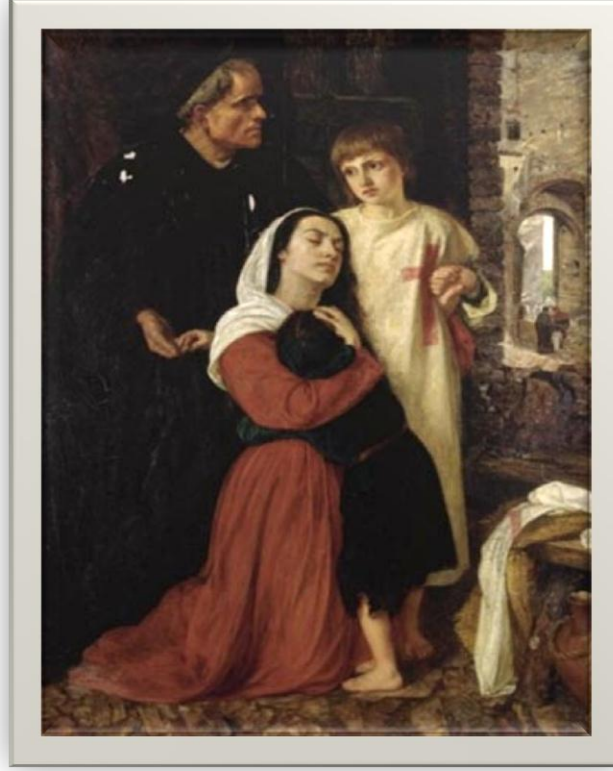
Harita 12: Haçlı Donanma ve Kara Birliklerinin Nîl Nehri Güzergâhları

<http://www.mmdtkw.org/CRUS080503-5thCrusadeNile.jpg> sayfasından uyarlanmıştır

EK 3. RESİMLER

Resim 1: Joanne Mary Boyce Tarafından “Bir Annenin Çocuğunu Haçlı Seferi’ne Gönderirken Vedalaşması”nı Gösteren Çizimi

<http://www.ancient-origins.net/History-important-events/childrens-crusade-thousands-children-march-holy-land-never-return-003044> (18/Nisan/2016)

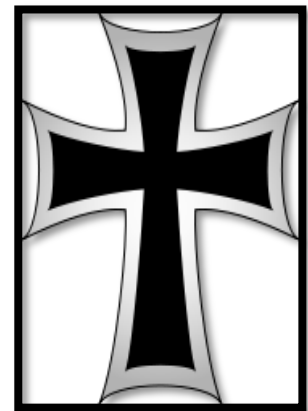
Resim 2: Şövalye Tarikatlarının Bayrakları

Tapınakçıların Bayrağı

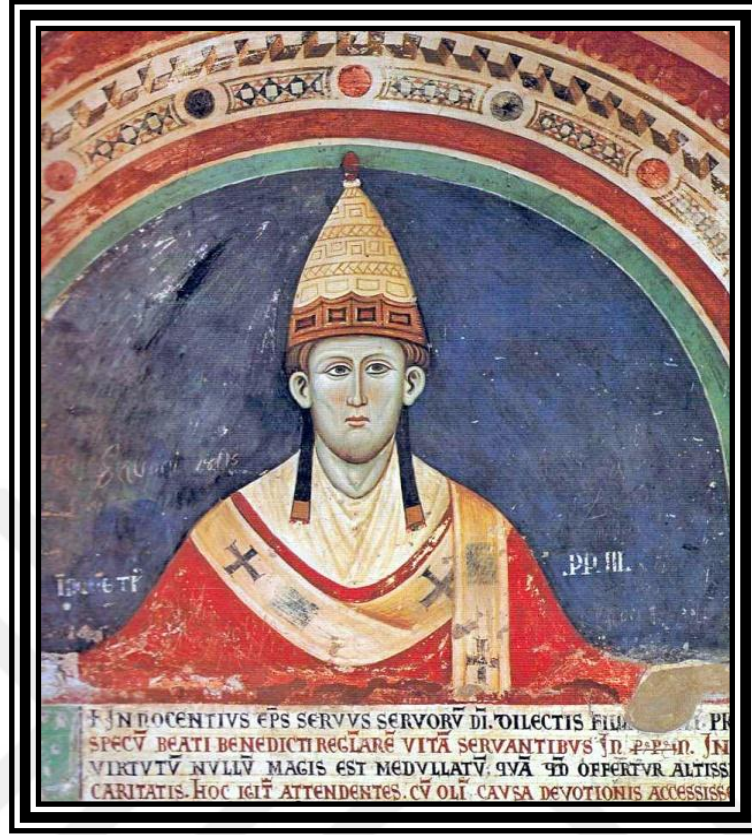

Hospitalierlerin Bayrağı

Tötonların Bayrağı

Resim 3: Papa III. Innocentius

https://tr.wikipedia.org/wiki/III._Innocentius (Aralık 2016)

Resim 4: Ressam Cornelis Claesz van Wieringen'in Beşinci Haçlı Seferi Tablosu

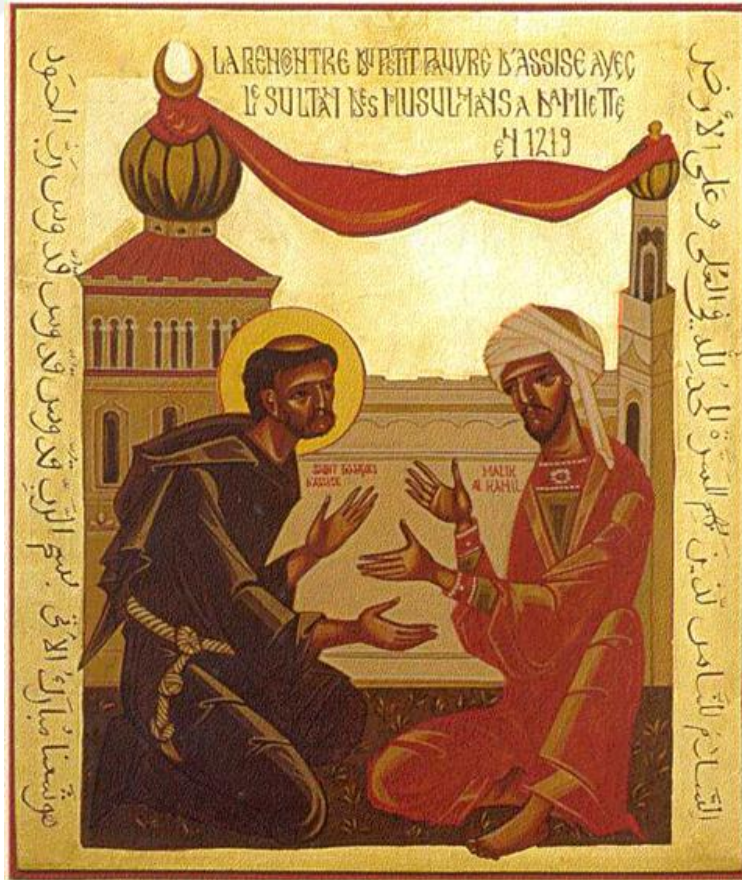
<http://www.medievalists.net/-at-damietta> (Ocak 2017)

Resim 5: Haçlıların Silsile Kulesi'ne Saldırıları

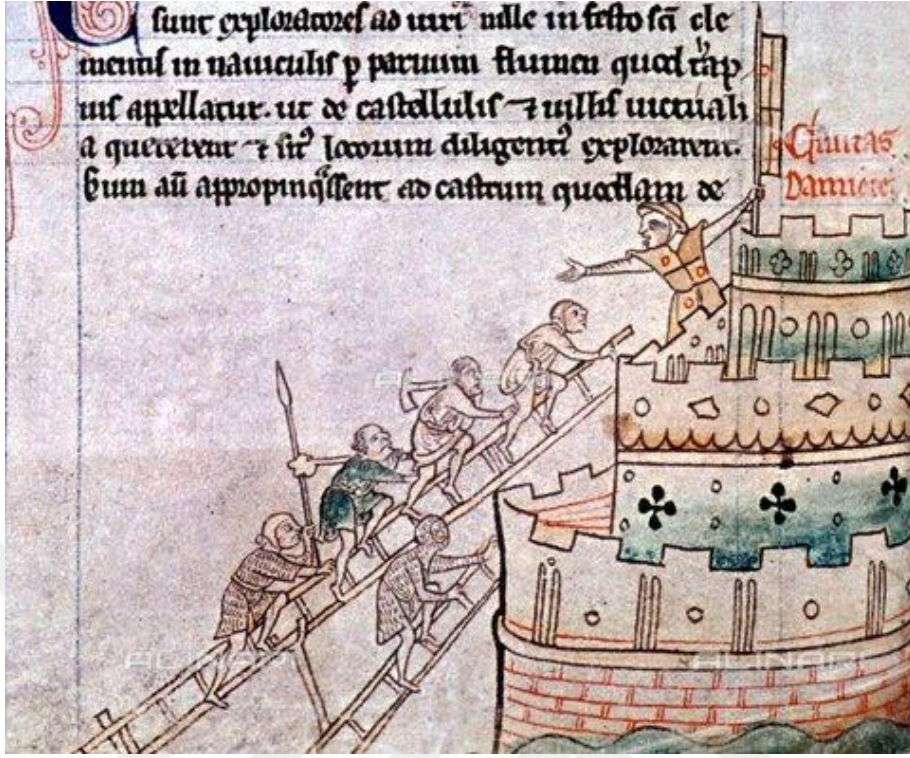
file:///Siege of Damietta, Egypt, (18th century).Pictures_GettyImages.html
<http://www.gettyimages.com/photos/=photography&phrase=damietta> (Ocak 2017)

Resim 6: Aziz Fransua'nın Sultan el-Kâmil ile Görüşmesi

<http://www.clarisses-a-ronchamp.fr/mEditions-saisonniEres.html>. (Ocak 2017)

Resim 7: Haçlıların Dimyat'ı Zaptetmesi

Matthew Paris'in *Chronica Majora*, adlı eserinden alınmıştır.

Resim 8: Pelagius ve Diğer Rehinelerin el-Kâmil'in Huzuruna Çıkmaları

Mısır'ın el-Mansure şehrindeki Haçlılar Müzesi'nde çekilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

28.12.1964 tarihinde Elazığ'da doğdu. 1972-1982 yılları arasında ilk ve orta öğrenimini doğduğu şehirde gördü. 1989 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. 2006 yılında manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda "Anonim Süryani Vekâyinâmesine Göre I. ve II. Haçlı Seferi" adlı tezi ile Yüksek Lisans yaptı. 2014 yılında Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda Doktora eğitimine başladı. "Beşinci Haçlı Seferi (1217-1221)" adlı doktora tezi 29.06.2018 tarihinde oybirliği ile kabul edildi.